

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze
Ústav českých dějin

Diplomová práce

Zrod „nové ženy“
aneb život a působení vysokoškolsky vzdělaných žen v českých zemích
v první polovině 20. století na příkladu jejich organizovaného hnutí

Genesis of a „New Woman“:
Lives and Activities of Academically Educated Women in the Czech
Lands in the First Half of the 20th Century through the Example of the
Organized Women Academicians' Movement

Vypracovala: Bc. Marie Malá

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.

Praha 2010

Na tomto místě bych ráda vyjádřila svůj upřímný dík panu prof. PhDr. Robertu Kvačkovi, CSc. za jeho cenné rady, trpělivost a laskavé vedení, které mi v průběhu práce poskytoval. Rovněž se sluší poděkovat panu PhDr. Marku Ďurčanskému, Ph.D. za ochotné zpřístupnění nezpracované osobní pozůstalosti Elišky Vozábové a paní PhDr. Anně Jonákové za pomoc při dohledávání archivního materiálu i jeho interpretaci. Poděkování náleží též manželům Janákovým, jejichž prostřednictvím jsem získala cenný zahraniční pramen a rovněž pracovním a pracovníkům Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze a Archivu Národního muzea v Praze za ochotu a vstřícnost při zpřístupňování archivních materiálů. V neposlední řadě pak svůj dík adresuji paní Marii Neudorfllové, Ph.D., která podnítila moje rozhodnutí zabývat se problematikou vysokoškolsky vzdělaných žen a Mgr. Markétě Růčkové za její odborné připomínky i technickou pomoc. Především však děkuji své rodině, bez jejíž podpory by předložená diplomová práce nemohla vzniknout.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a uvedla všechny použité prameny a literaturu.

V Praze dne 30. dubna 2010

.....

Marie Malá

Anotace

Předložená diplomová práce se zaměřuje na dosud málo probádanou problematiku působení ženské vysokoškolské inteligence v českých zemích v první polovině 20. století. Zvolené téma je analyzováno optikou ženských akademických spolků, které se v tomto geografickém prostoru objevují již počátkem 20. století, aby vedle své reprezentativní funkce plnily poslání svěbytných kulturních a společenských činitelů své doby.

Současně s mapováním historie, významu i struktur tří forem organizovaného hnutí akademiček je v práci sledována případná personální a ideová kontinuita ženské akademické obce, jež se postupně soustředila v tzv. Ženském kroužku Slavia, ve Sdružení akademicky vzdělaných žen a v meziválečném období pak v rámci tzv. Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v R. Č. S.

Za účelem zohlednění širšího kontextu, ve kterém vyvíjely zmíněné spolky svou činnost, je v práci připomenut jednak obecný vývoj možností ženského vysokoškolského vzdělávání, jednak mezinárodní rozměr sociability ženské inteligence, jehož vyjádřením se stala International Federation of Women – prestižní organizace sdružující v meziválečném období akademičky více než třiceti států světa.

Klíčová slova:

20. století, České země, Univerzita Karlova v Praze, ženské hnutí, ženská emancipace, vysokoškolsky vzdělaná žena, Ženský kroužek Slavia, Sdružení akademicky vzdělaných žen, Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v R. Č. S., International Federation of University Women

Annotation

The proposed diploma thesis focuses on the poorly explored theme of the women participation among university intelligentsia in the Czech Lands in the first half of the 20th century. The chosen theme is analyzed from the point of view of women's academic clubs, which have appeared in this region already at the beginning of 20th century. In addition to their representative function they have also fulfilled the mission of peculiar cultural and social agents of their age.

Concurrently with the exploration of history, this thesis follows the significance and the structure of three forms of organized women academicians' movement, the prospective

personal and ideological continuity in the women academic society, which concentrated in the 'Ženský kroužek Slavia', in the Sdružení akademicky vzdělaných žen, and between the two world wars in the 'Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v R. Č. S.

For the purpose of encompassing a broader context, within which the mentioned fellowships have pursued their activities, the thesis also partly mentions the general evolution of the possibility of women's academic education, and also the dimension of sociability of women intelligentsia, which became expressed in the International Federation of Women – a prestigious organization, in which female academicians from more than 30 countries were associated in the inter-war period.

Key words:

20th century, the Czech Lands, Charles University in Prague, women movement, women emancipation, academically educated women, Ženský kroužek Slavia, Sdružení akademicky vzdělaných žen, Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v R. Č. S., International Federation of University Women

Obsah

I. Úvod	10
II. Analýza pramenů a odborné literatury	13
II.1 Archivní materiál	13
II.2 Dobový tisk a publikace	15
II.3 Odborná literatura	17
II.3.1 Zahraniční historiografická reflexe tématu	18
II.3.2 Otázka veřejné angažovanosti akademiček	19
II.3.3 Mezinárodní rozměr ženského hnutí s ohledem na zapojení akademiček	21
III. Vzdělanost žen v českých zemích do konce první světové války	22
III.1 Dobové kontexty tzv. „ženské otázky“	22
III.1.1 Mýtus studované ženy a jeho praktické důsledky	24
III.1.2 Širší společenský rozměr životních osudů MUDr. Anny Bayerové coby předchůdkyně lékařského studia žen v českých zemích	26
III.2 Minerva a její význam v rámci emancipace českého národa	28
III.3 Zrod „nové ženy“ aneb první generace univerzitních studentek	30
III.3.1 Pražská univerzita a proměny jejího přístupu k ženské- mu studiu na příkladu lékařské fakulty	31
III.3.2 Filozofická fakulta jako schůdnější cesta?	33
III.3.3 „In den Schuljahren 1914/15 – 1917/18 bin ich [...] Hospitantin“ aneb ženy a technické studium	37
III.3.4 Právní věda – ženám vstup zakázán	40
IV. „Spojeny snahou rovnati cesty příštím, [...] oddělily jsme se zdánlivě od ostatních“ – ženské akademické spolky v českých zemích před rokem 1918	42
IV.1. Ženský kroužek Slavia – izolovaná epizoda, či předzvěst věcí příštích?	42
IV.1.1. „Co jsme samy seznaly, druhým chceme předávati...“ – deklarované versus realizované cíle kroužku	46

IV.1.2. Epilog prologem	52
IV.2. „Separátní“ Sdružení akademicky vzdělaných žen	55
IV.2.1. Správní rok 1908/1909 – konsolidace Sdružení akademicky vzdělaných žen	58
IV.2.2. Roky 1910–1914 – období stagnace i úspěchů	64
IV.2.3. Léta válečná	69
IV.2.4. Kolej posluchaček vysokých škol	73
V. International Federation of University Women	79
V.1 Geneze IFUW do jejího ustavení v roce 1919	79
V.2 Vlastní vznik a organizační struktura IFUW	82
V.3 Okruhy působnosti IFUW	84
V.4 Charakteristika IFUW v kontextu mezinárodního ženského hnutí	87
V.5 Mezníky v meziválečné historii IFUW	88
V.6 IFUW v kontextu druhé světové války a bipolárního rozdělení světa ...	91
VI. „Co nám ženám s vysokoškolským vzděláním vlastně schází?“	
– organizované hnutí akademiček v ČSR v meziválečném období	92
VI.1. Vznik Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen a jeho organizační struktury	93
VI.1.1. Odbočky SVVŽ – paleta různých zájmových skupin v rámci spolku	98
VI.1.2. Proměny členské základny SVVŽ v období let 1922–1936 (1939) – pokus o její typologii	102
VI.2. Mezinárodní rozměr činnosti Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen – členství v IFUW a jeho konkrétní obsah	106
VI.2.1. „...týden, v němž se sny staly skutečností“ – zasedání rady IFUW v Praze v roce 1930.....	109
VI.3. Činnost SVVŽ na poli kulturně-vzdělávacím	113
VI.4. Obranná činnost SVVŽ – průvodní jev spolkového života	116
VI.4.1. „Kam s ženami vystudovavšími práva [?]“ – kauza právniček	120
VI.5. Společensko-zábavní odbor – chvíle sváteční a slavností	126

VI. 6. Druhá světová válka a vývoj po roce 1945 – epilog	128
VII. Závěrem	130
VIII. Seznam použitých pramenů a literatury	134
VIII.1 Prameny	134
VIII.2 Literatura	135
VIII.3 Elektronické zdroje	149
IX. Seznam použitých zkratk	151
X. Ediční poznámka	153
XI. Seznam příloh	154

Nová žena

My na přechodu, na počátku nového rána, má úsměv věčné milenky a dlaně věčné
my tvoříme novou ženu. matky.

Jsme kovadlinou, kladivem, dělníkem, Ví. Soudí. Odpouští. Dává a žádá ...
mistrem. Vykoupena bolestí a omylem sester,
dnes jedna ze sta a zítra druhá a třetí -
ne obětovat se. Ne vládnout. Ale uzdravovat
s novým mužem starou chmurnou zemi!

Úzkostlivy, dychtivy, hrdy a skryty
od rána do noci bdíme u svého díla. - - - - -
Bojujeme tiché, neznámé boje,
učíme se, věříme, hledáme cesty, My na přechodu, na počátku, za jitra bdíme,
jimiž půjde po nás, bezpečna a vykoupena. neznámy sobě a přece si blízký,
Nové, krásné pravdy střádáme. Spiklenky my křehkých hlasů a okem zamyšleným
nebojácné odvahou, číst a pochopit slovo příštích věků,
omyly svými chceme ji poučiti. to naše slovo: Odpovědnost.

Ničeho nesmlčíme. Všechno je důležité. (Ženský svět 27/5-6, 1923, s. 73)

Ostražitě hlídáme všechny své sny a činy,
neboť z nich se rodí naděje nového světa,
nová žena.

Není už loutkou v hedvábných stuhách,
Nedává líných rukou k políbení.

Není už bílou zbraní neznámé vůle,
nevědomou či pyšnou, že přišla usmrcovat.

Není už služkou s tupým, oddaným zrakem,
přesvědčenou, že nemá vůle ani práva,
není ani mužatkou, prosáklou dýmem,
siláckou řečnicí, zapřevší něhu svých matek.

Je člověk, který pracuje, samostatný tvůrce,
rovnocenný přítel rovnocenného druha,
silný, moudrý, pravdivý a čistý.

Má volný pohled, neprodajná ústa,

I. Úvod

V současnosti, kdy je přinejmenším v zemích západního světa ženská i mužská vysokoškolsky vzdělaná populace početně vyrovnaná, nebývá obvyklé zabývat se přínosem jedné či druhé její části odděleně, případně zaznamenat vědomou sebereflexi specifík jedné ze zmíněných skupin. Vysokoškolské vzdělání a následné profesní uplatnění mužů stejně jako žen je dnes považováno za přirozený a rovněž žádaný společenský proces, v němž samostatně ekonomicky zajištěný jedinec aktivně přispívá k hospodářskému a možno-li i kulturnímu rozvoji společnosti.

Srovnáme-li nazírání na účel a význam akademického vzdělání před více než sto lety, shoduje se v principu s tím dnešním. Přesto však existuje zásadní rozdíl, a to v představě, jaká role je v tomto systému prisuzována ženám. Mezi jejich tehdejší absolutní absencí a dnešní početnou participací na akademickém i profesním životě se tak nutně rozprostírá přelomové období, během něhož došlo k podstatné revizi pojetí ženy jako takové a odvozeně i k proměně původního názoru, že institucionalizované vědění se neslučuje s ženinou přirozeností, tj. s jejími psychickými a fyzickými dispozicemi. Ačkoli proces zpřístupňování univerzit a intelektuálních povolání „druhému pohlaví“¹ nelze zdaleka označit za lineárně se odvíjející historii úspěchů, nejpozději v době mezi světovými válkami začal být v západní společnosti zjev tzv. „nové ženy“, tedy akademicky vzdělané, výdělečně činné a často zároveň i provdané profesionálky, obecně akceptován a nezřídka i oceňován.²

Míra historiografické reflexe tohoto fenoménu se geograficky liší, což vyplývá jednak z různě dlouhé tradice ženského vysokoškolského studia v jednotlivých zemích, jednak z rozdílných politicko-společenských kontextů, ve kterých se samotná historická věda po druhé světové válce utvářela. Zatímco Západ vykazuje četné výsledky dlouholetého výzkumu geneze vysokoškolského vzdělávání žen i jejich pronikání do intelektuálních profesí a rovněž nabízí teoretické koncepty ženské emancipace obecně, ve střední a východní Evropě se

¹ Autorkou tohoto – pro druhou vlnu feminismu klíčového – termínu je francouzská filozofka a spisovatelka Simone de Beauvoir (1908–1986), která ve stejnojmenné knize *Druhé pohlaví* (v originálu *Le deuxième sexe*, 1949) předložila nové pojetí ženské identity. Srov. TÁŽ, *Druhé pohlaví* = *Le deuxième sexe*, vyd. 3., Praha 1967.

² Většinovou veřejnost tato postupná proměna názorů ve prospěch „nové ženy“ nestála přílišné úsilí, lépe řečeno charakterizovalo ji spíše pasivní vyčkávání na důkazy oprávněnosti ženského studia a následně velmi pozvolné ustupování a slevování ze společenských stereotypů a konvencí. Naproti tomu musely studující a později profesionálně působící ženy vytvořit zcela nový prototyp ženy nemající oporu v předloze z minulosti. Tento ideál se přirozeně vyznačoval časovými i obsahovými variacemi dle okolností příslušné země, byl tedy formulován a žitou praxí naplňován dříve na severoamerickém kontinentu a v západní Evropě než v její střední a východní části. Co se týká reflexe popsaného ideálu, v českém prostředí se na její artikulaci často podílely samy první akademičky, na což bude poukázáno dále v textu.

naopak tento směr bádání začíná teprve etablovat, brzděn po dlouhá desetiletí nepříznivými politickými okolnostmi.³

Když se autorka předkládané diplomové práce před několika lety začala zabývat osudy sester Honzákových,⁴ významných reprezentantek první generace vysokoškolsky vzdělaných a profesionálně působících žen v českých zemích, respektive v meziválečném Československu,⁵ odborná literatura domácí provenience jí byla s to poskytnout pouze ojedinělé fragmentární informace o vývoji ženské akademické obce, stejně jako o ideové a personální kontinuitě společenství prvních generací akademiček působících do roku 1948 v tomto geografickém prostoru.

Cílem předkládané diplomové práce je tedy snaha o vyplnění tohoto informačního vakua prostřednictvím rekonstrukce organizovaného hnutí akademiček. Děje se tak skrze soubor výzkumných otázek, které byly formulovány následovně: v jakém časovém horizontu lze hovořit o fenoménu hnutí akademiček u nás a jakou vykazoval vnitřní dynamiku? Byl tento fenomén doprovázen určitou sebereflexí či případným veřejným ohlasem a lze v této souvislosti hovořit o jeho širším společenském i emancipačním významu?

Z hlediska metodologie bylo zapotřebí navrhnout základní periodizaci tohoto hnutí, charakterizovat jeho určující znaky a projevy, dále analyzovat jeho personální základnu, proponovanou i vykazovanou činnost a dosažené výsledky práce jednotlivých uskupení akademiček. Nakolik to archivní materiál umožnil, bylo pro ilustraci využito také biografické metody. Rovněž byl v textu zohledněn širší kontext domácího ženského hnutí i mezinárodního hnutí vysokoškolsky vzdělaných žen. Konečným výsledkem je tedy interpretace zjištěných faktů, jež má za cíl nabídnout první ucelené odborné přiblížení a zhodnocení jedné z podstatných kapitol ženského hnutí první poloviny 20. století.

Rozhodujícími faktory pro rozsah aplikace zvolených metod pro jednotlivé etapy existence organizovaného hnutí akademiček se staly povaha i objem dochovaných archivních pramenů, dobové literatury a tisku. Z tohoto hlediska je větší prostor věnován procesu organizování se vysokoškolsky vzdělaných žen v meziválečném období, které rovněž

³ Výstižné shrnutí tohoto problému nabízí například Dana Musilová, jež poukazuje na kontrast feministického myšlení a reflexe feminismu uskutečňované v západních zemích se situací v Československu po roce 1948, kdy bylo ženské hnutí de facto zlikvidováno a během následujících čtyřiceti let zde nedocházelo k žádné reflexi ženské emancipace, ale pochopitelně ani k recepci západních feministických konceptů. Srov. TÁŽ, *Na okraj jedné návštěvy. Simone de Beauvoir v Československu*, Ústí nad Orlicí – Hradec Králové 2007, s. 3an.

⁴ Srov. následný výstup v podobě bakalářské práce: Marie MALÁ, *Sestry Honzákovy. Rodinné zázemí prvních univerzitních studentek*, bakalářská práce na Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK, Praha 2006.

⁵ Autorka záměrně definuje toto hnutí za pomoci jeho geografického vymezení, a to v souvislosti s jeho národnostní heterogenitou, kdy k jeho členkám patřily v meziválečném období vedle českých a slovenských i ženy ruské a německé.

zaznamenalo i jeho pomyslný vrchol. Opačný pól – co do badatelských možností podmíněných kvalitou odpovídajícího materiálu – představuje dění v průběhu prvního desetiletí 20. století, kdy hnutí prošlo fází zrodu a hledání svého poslání, organizačních struktur i faktických možností působnosti. Podobné omezení výzkumu je spojeno s obdobím 40. let, kdy vývoj hnutí výrazně ovlivnily, resp. utlumily dva totalitní režimy, přičemž komunistická diktatura se po roce 1948 postarala o jeho definitivní likvidaci.

Struktura diplomové práce logicky vyplynula z výše naznačeného potenciálu materiálové základny, jež bude podrobně analyzována v kapitole II. Prologem k vlastnímu tématu diplomové práce je kapitola III věnující se otázce stavu ženské vzdělanosti v českých zemích do konce první světové války. Kapitola IV pohybující se ve stejném časovém a prostorovém rámci následně představí počáteční fázi organizovaného hnutí akademiček. Nejprve se zaměří na Ženský kroužek Slávie, který lze vnímat jako historicky první vyjádření kolektivní identity a duchovní spřízněnosti prvních absolventek tehdejší Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze. Větší prostor je dále věnován Sdružení akademicky vzdělaných žen (SAVŽ) působícímu v letech 1908–1919, jež je možné označit za předstupeň pozdějších aktivit akademiček v meziválečném období.

K uvedení do problematiky ženské akademické sociability v meziválečném období slouží kapitola V, která je věnována charakteristice mezinárodního hnutí akademiček v první polovině 20. století. Jeho organizační platformu představovala International Federation of University Women (IFUW) – stručným přiblížením její historie a struktury vyvstane širší kontext, ve kterém probíhalo organizování akademiček v Československu, a zároveň tím bude předznamenán podstatný rozměr zahraniční činnosti meziválečného Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (SVVŽ).

Na ideovou i personální kontinuitu mezi popřevratovým a původním společenstvím vysokoškolaček poukazuje kapitola VI mapující genezi a vlastní činnost Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen ve 20. a 30. letech 20. století.

II. Analýza pramenů a odborné literatury

Předkládaná diplomová práce, jak bude níže rozvedeno, vychází především z pramenů neúřední povahy. Jejich nejdůležitější složku tvoří archivní fondy dvou ženských akademických spolků – Sdružení akademicky vzdělaných žen a Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen. Související materiál týkající se jejich činnosti je dále fragmentárně zastoupen i v několika osobních pozůstalostech významných českých žen. Podstatný zdroj informací představuje rovněž dobová literatura a jako doplňující materiál byl použit periodický tisk z příslušného období.

S rozsahem primárních pramenů ostře kontrastuje naprostá absence odborné literatury domácí provenience zabývající se fenoménem akademicky vzdělaných žen a jejich společenství a rovněž teprve zvolna se rozvíjející česká historiografická reflexe otázky ženského hnutí obecně. Vzhledem k této skutečnosti bylo nutné seznámit se se související zahraniční produkcí, avšak s ohledem na její dostupnost byl její výběr nutně selektivní. Přesto byl splněn požadavek dostatečné reprezentativnosti poskytující podklady pro srovnání domácích poměrů v ženské akademické obci se situací v zahraničí. V neposlední řadě se odborná cizojazyčná literatura stala metodologickým i interpretačním vodítkem pro vlastní zpracování tématu.

II.1 Archivní materiál

V souvislosti se zadaným tématem lze jako nejucelenější a materiálově nejpestřejší charakterizovat fond Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen uložený v Archivu Národního muzea v Praze.⁶ Časové rozpětí fondu koresponduje s určitými výkyvy s obdobím let 1922–1950, tedy s celou dobou existence spolku. Po obsahové stránce fond poskytuje poměrně plastický obraz činnosti spolku. Z badatelského hlediska se mezi nejceněnější položky řadí dvě Knihy protokolů výborových schůzí zachycující spolkové dění v letech 1922–1936.⁷ Jejich prostřednictvím lze podrobně nahlédnout do zákulisí spolkového života, zároveň jsou nepostradatelným vodítkem pro hlubší porozumění či přímo dešifrování různě zaměřené prezentace spolku na veřejnosti.

⁶ Archiv Národního muzea v Praze (dále jen ANM), fond (dále jen f.) Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (dále jen SVVŽ), rozsah devět kartonů. Ke vzniku fondu a jeho charakteristice srov. Lucie WITTLICHOVÁ, *Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1922–1941). Spolkový archiv*, [inventář ANM], Praha 1993, s. 2an.

⁷ ANM, f. SVVŽ, k. 1, inventární číslo (dále jen inv. č.) 23, Kniha protokolů 1921–1927; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936.

Komplementární zdroj informací představuje rozsahem daleko skromnější fond Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen nacházející se v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze. Vzhledem k okolnostem vzniku fondu se převážně jedná o nesourodé, nicméně v několika případech významné položky umožňující preciznější rekonstrukci historie spolku.⁸

Minimální míra dochovanosti archivních pramenů je naproti tomu příznačná pro Ženský kroužek Slavia a Sdružení akademicky vzdělaných žen reprezentující dva lineární předchůdce meziválečného hnutí akademiček.⁹ Jediným pramenem větší výpovědní hodnoty, jenž se vztahuje k prvně jmenovanému spolku, je tzv. Knížka zápisů Ženského kroužku Slavia z let 1900–1906, uložená v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze.¹⁰ Na jejím základě si bylo možné vytvořit alespoň rámcovou představu, v jakých intencích se činnost kroužku během sledovaného období vyvíjela, a zároveň provést přibližnou rekonstrukci jeho členské základny. V rámci Všestudentského archivu vytvořeného ze sbírek Archivu Univerzity Karlovy v Praze se ke spolku Sdružení akademicky vzdělaných žen váže opět jen několik položek. Nejvíce z nich časově spadá do let 1915–1917, tedy do období, kdy členky spolku intenzivně usilovaly o založení Koleje posluchaček vysokých škol.¹¹ K vytvoření alespoň přibližné představy o organizačních strukturách a aktivitách spolku tak velkou měrou přispívají úřední materiály Spolkového katastru, ačkoli i zde narážíme na problém neúplného časového pokrytí.¹² Rovněž související položky, tedy dochovaná

⁸ Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze (dále jen LA PNP), fond Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (dále jen SVVŽ), rozsah dva kartony. Fond vznikl vyčleněním příslušných položek z osobní pozůstalosti Albíny Honzákové, jež byla předána Literárnímu archivu Památníku národního písemnictví. Srov. Jan BÍLEK, *Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1922–1950). Soupis spolkového archivu*, Praha 1997 [inventář LA PNP č. 545].

⁹ Činnost Ženského kroužku Slavia (později Ženského kroužku Svazu československého studentstva) je s ohledem na prameny spolehlivě určitelná pouze pro léta 1900–1906. Sdružení akademicky vzdělaných žen existovalo v letech 1908–1919.

¹⁰ Původně nearchivovaný materiál nacházející se v soukromém držení edičně zpřístupnila literární historička Anna Jonáková. Její zásluhou byl poté předán do vlastnictví Literárního archivu PNP a následně badatelsky zpřístupněn. Autorka touto cestou děkuje A. Jonákové i pracovníkům archivu za pomoc při dohledávání materiálu. Srov. LA PNP, f. Varia, Knížka zápisů ženského kroužku Slavia z let 1900–1906, [nepaginováno]; Anna JONÁKOVÁ, *Knížka zápisů ženského kroužku Slavia z let 1900–1906*, in: Ztěžklá křídla snů. Ženy v české literatuře, Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví 35–36, Praha 2003–2004, s. 283–315.

¹¹ Archiv Univerzity Karlovy v Praze (dále jen AUK), f. Všestudentský archiv (1848–1953), Sdružení akademicky vzdělaných žen (dále jen SAVŽ), k. A 41 (Výroční zprávy 1908–1917), k. B 200 (Protokoly schůzí 1916–1917, Jednatelské zprávy 1915–1916, Korespondence 1915–1916).

¹² Archiv hlavního města Prahy (dále jen AHMP), f. Magistrát hlavního města Prahy II (dále jen MHMP II) – Národní výbor Praha (dále jen NVP), odbor vnitřních věcí, Spolkový katastr (dále jen SK), k. 844, signatura (dále jen sign.) XXII/0381, Sdružení akademicky vzdělaných žen (1916–1919).

soukromá korespondence v osobních pozůstalostech Libuše Bráfové a Anny Bayerové, částečně osvětlují otázky spojené s činností sdružení.¹³

V souvislosti s existencí zmíněných spolků lze jen litovat, že nebyl ve větší míře zachován biografický materiál vztahující se k osudům jejich hlavních představitelk. Svým rozsahem je pravděpodobně nejbohatší osobní fond PhDr. Albíny Honzákové, zakladatelky a první předsedkyně SVVŽ, uložený v Literárním archivu Památníku národního písemnictví.¹⁴ v témže archivu se nachází i torzovitý fond její sestry MUDr. Anny Honzákové, rovněž činné v hnutí akademiček.¹⁵ Obdobnou fragmentárností se vyznačuje osobní pozůstalost MUDr. Elišky Vozábové, další z aktivních členek sdružení, jež je rozdělena mezi Archiv Národního muzea a Archiv Univerzity Karlovy.¹⁶ Z hlediska koncepce diplomové práce lze charakterizovat význam zmíněných osobních pozůstalostí především jako doplňující a ilustrativní.

II.2 Dobový tisk a publikace

Pro všechny tyto spolky je rovněž typická absence vlastního pravidelně vycházejícího tiskového orgánu. Přesto lze s jistými limity hovořit o spolkovém tisku, a to v souvislosti s tzv. *Spolkovými zprávami Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen*, jež vycházely přibližně v půlročních intervalech.¹⁷ Podobnou nesoustavností a ještě delším časovým rozpětím se vyznačují jednotlivé výroční zprávy SVVŽ. I ony však reflektují potřebu funkcionářek shrnout a prezentovat výsledky činnosti za účelem obecné bilance a informovat své členky i širší veřejnost.¹⁸ Převážný podíl prezentace zmíněných organizací prostřednictvím tisku tak

¹³ ANM, f. Bráfová Libuše; ANM, f. Bayerová Anna.

¹⁴ LA PNP, f. Honzáková Albína, rozsah devět kartonů.

¹⁵ LA PNP, f. Honzáková Anna, rozsah dva kartony.

¹⁶ ANM, f. Feministické hnutí – Marie Branbergrová, Eliška Vozábová, k. 1-2; AUK, f. Vozábová Eliška, rozsah jeden karton. Fond je uspořádán jen částečně. K osobnosti MUDr. E. Vozábové se rovněž váže nezpracovaný fond v rozsahu šesti kartonů uložený v Polabském muzeu v Poděbradech. Viz Polabské muzeum Poděbrady, f. Vozábová Eliška, přírůstková čísla (dále jen př. č.) 319/77 a 191/86.

¹⁷ Existence těchto spolkových zpráv je spolehlivě doložena pouze pro léta 1933–1936, ze spolkové korespondence však vyplývá, že Spolkové zprávy vyšly s největší pravděpodobností i v roce 1937. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 4, inv. č. 303, Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen z let 1933–1936: *Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS 1/1*, červen 1933; *Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS 2/1*, červen 1934; *Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS 3/1*, červen 1935; *Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS 3/2*, listopad 1935; *Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS 4/1*, únor 1936; *Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS 4/2*, listopad 1936; ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 186, Dopis ze dne 30. 4. 1937 adresovaný jménem SVVŽ prof. Karlu Stloukalovi [kopie].

¹⁸ AUK, f. Všestudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917. Dochovány jsou pouze následující svazky výročních zpráv: *První výroční zpráva Sdružení akademicky vzdělaných žen za rok 1908/1909*; *Čtvrtá výroční zpráva Sdružení akademicky vzdělaných žen za rok 1911/1912*; *Zpráva o činnosti*

připadá na mimospolková periodika, ať již vydávaná ženskými spolky, představitelkami ženského hnutí, či jednotlivými politickými nebo odbornými uskupeními poskytujícími prostor autorkám z okruhu Ženského kroužku, SAVŽ, resp. SVVŽ, jejich sympatizantům, ale i odpůrcům ženské emancipace.¹⁹

Cennou sebereflexi hnutí akademiček i faktografické vodítko pro zmapování jeho historie přináší několik dobových publikací sborníkového charakteru, jež dohromady tvoří poměrně kompaktní celek, a to díky vzájemnému autorskému i koncepčnímu prolnutí. Prvenství v chronologickém smyslu zaujímá publikace *Ženské studium na českých školách středních a vysokých*²⁰ vydaná v roce 1917 redakcí členek SAVŽ. Po obsahové stránce se jedná o koláž článků faktografické, statistické, ideově-propagační a vzpomínkové povahy, což ostatně odpovídá i struktuře dalších, v meziválečné době postupně vydávaných sborníků. Mezi ně patří objemnější tituly jako *Československé studentky let 1890–1930*²¹ a *Čeho jsme docílily*.²² Rovněž se sem řadí brožura s názvem *Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen. Vznik a program*²³ z roku 1927 a dále almanach připravený z iniciativy německé sekce SVVŽ *Die deutsche Akademikerin in der Tschechoslowakischen Republik*.²⁴ Ve své podstatě jde o tisky vydané při příležitosti určitého jubilea či jiné významné události, proto se jejich celkové vyznění nese v oslavném, byť ne idealizujícím duchu. Za přínosnou lze označit cílenou snahu redaktorek jednotlivých sborníků věnovat prostor vzpomínkovým příspěvkům, v případě mnoha jejich autorek se tak často jedná o jediný dostupný zdroj informací k jejich životním osudům.²⁵

Sdružení akademicky vzdělaných žen v letech 1915–1917; Zpráva o koleji vysokoškolských posluchaček při Sdružení akademicky vzdělaných žen 15. 5. 1917 – 30. 9. 1917.

¹⁹ Pro účely diplomové práce byla vytěžena zejména následující periodika: *Ženské listy*, *Ženský obzor*, *Ženský Svět*, *Ženská rada*, *Eva*, *Časopis pokrokového studentstva*, *Studentské směry*, *Studentská revue*, *Nová síla*, *Soudcovské listy*, *Národní listy*.

²⁰ Anna BERKOVCOVÁ et al. (edd.), *Ženské studium na českých školách středních a vysokých. Almanach*, Praha 1917.

²¹ Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Československé studentky let 1890–1930. Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*, Praha 1930.

²² Anděla KOZÁKOVÁ (ed.), *Čeho jsme docílily... Deset let práce Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS*, Praha 1932.

²³ *Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen. Vznik a program*, Praha 1927.

²⁴ *Die deutsche Akademikerin in der Tschechoslowakischen Republik. Aus Anlass des Council-Meeting der International Federation of University Women in Prag, 18. – 24. Juli 1930*, Prag 1930.

²⁵ V této souvislosti je rovněž možno zmínit – s ohledem na autorskou spoluúčast akademiček činných v SVVŽ – dva sborníky vydané při příležitosti životního jubilea T. G. Masaryka a F. F. Plamínkové. Srov. Albína HONZÁKOVÁ et al. (edd.), *Masaryk a ženy. Sborník k 80. narozeninám prvního presidenta Republiky Československé T. G. Masaryka*, díl I, Praha 1930; TÁŽ (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové, sborník k 60. narozeninám*, díl I, II, Praha 1935.

II.3 Odborná literatura

Jak bylo v úvodu již předesláno, jednomu z dílčích a svým způsobem i okrajových fenoménů ženského hnutí, tedy ženskému vysokoškolskému studiu a následnému profesnímu uplatnění akademiček v českých zemích, nebyla dosud věnována žádná samostatná monografie, pouze několik informativních studií, které především upozornily na materiál vhodný ke zpracování. Rovněž v odborné literatuře zabývající se ženským hnutím obecně lze zaznamenat toliko jednotlivé odkazy týkající se dané problematiky.²⁶

Obdobná situace panuje v případě kritických biografických portrétů významných akademiček působících v českých zemích v první polovině 20. století. Světlou výjimku představují monografie autorů Radovana Lovčího²⁷ a Hany Havlůjové.²⁸ Obě práce přinášejí důkladnou biografickou sondu pronikající do osudů Alice Masarykové a Ludmily Matiechkové, dvou výrazných osobností z okruhu první, potažmo druhé generace absolventek tehdejší Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze provázaných s hnutím akademiček.²⁹ Tuto dvojici portrétů doplňuje i životopisná studie o – v českém prostředí dnes nepříliš známé – historičce a ženské aktivistce Käthe Spiegel, jež byla členkou a krátkodobě i předsedkyní německé sekce SVVŽ.³⁰ Svým rozsahem skromné, přesto však informačně cenné jsou práce týkající se jednak postavy dlouholeté předsedkyně tohoto sdružení Marie Tumlířové a dále jeho místopředsedkyně Anděly Kozákové.³¹ K tomuto výčtu lze připojit i sborník věnovaný

²⁶ Řazeno v chronologickém pořadí dle data vydání: Helena SMĚŘIČKOVÁ et al. (edd.), *První české dívčí gymnázium. Sborník ke 100. výročí založení*, Praha 1990; Jiří PEŠEK – Václav LEDVINKA (edd.), *Žena v dějinách Prahy. Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*, Praha 1996; Marie L. NEUDORFLOVÁ (ed.), *Charlotta G. Masaryková. Sborník příspěvků z konference ke 150. výročí jejího narození, konané 10. listopadu 2000*, Praha 2001; Magdalena POKORNÁ (ed.), *Semináře Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2000–2001*, *Práce z dějin vědy*, sv. 3, Praha 2002; Soňa ŠTRBÁNOVÁ – Ida H. STAMHUIS – Kateřina MOJSEJOVÁ (eds.), *Women Scholars and Institutions. Proceedings of the international conference (Prague, June 8–11, 2003)*, *Práce z dějin vědy*, sv. 13, Prague 2004. Poslední ze zmiňovaných titulů se však poněkud vymyká – vzhledem k autorskému složení – klasifikaci uvedené v textu, neboť se z větší části jedná o příspěvky věnované situaci v zahraničí. Na okraj lze ještě zmínit práci popularizačního charakteru vydanou ve formě katalogu při příležitosti výstavy *Vzdělávání dívek v Čechách* pořádané Pedagogickým muzeem J. A. Komenského v Praze ve dnech 14. 9.–29. 10. 2006. Srov. Markéta PÁNKOVÁ (ed.), *Vzdělávání dívek v Čechách*, Praha 2006.

²⁷ Radovan LOVČÍ, *Alice Guarrigue Masaryková. Život ve stínu slavného otce*, Praha 2007.

²⁸ Hana HAVLŮJOVÁ, *Okouzlení Egyptem. Ludmila Matiechková 1889–1960*, Praha 2005.

²⁹ Ve smyslu generačního vymezení jednotlivých skupin vysokoškolsky vzdělaných žen bude v práci vycházeno z klasifikace navržené (a blíže vysvětlené) ve sborníku Annette KUHN (Hg.), *100 Jahre Frauenstudium. Frauen der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn*, Dortmund 1996. Akademičky patřící do tzv. první generace se dle této klasifikace narodily mezi lety 1860–1880, vysokoškolsky vzdělané ženy tzv. druhé generace se narodily v 80. letech 19. století. Do tzv. třetí generace řadíme ženy narozené v následujícím desetiletí. Pro tzv. čtvrtou generaci akademiček je pak společné to, že se narodily již ve 20. století. Viz *tamtéž*, s. 11.

³⁰ Gerhard OBERKOFER, *Käthe Spiegel. Aus dem Leben einer altösterreichischen Historikerin und Frauenrechtlerin in Prag*, Innsbruck 2005.

³¹ Viz Eva UHROVÁ, *První doktorka technických věd Maria Tumlířová*, in: TÁŽ (ed.), *České ženy známé a neznámé*, Praha 2008, s. 36–49; *Tumlířová Marie*, [heslo], in: Jožka PEJSKAR, *Poslední pocta. Památník na*

ženám, jež se uplatnily v oblasti architektury. Autoři do něho mimo jiné zařadili i medailony prvních architektek působících v meziválečném Československu.³²

II.3.1 Zahraniční historiografická reflexe tématu

Z perspektivy historické a kulturní příbuznosti se pro naši potřebu jeví jako nejměřodnější práce mapující německo-jazyčný geografický okruh, v jehož rámci je vhodné věnovat pozornost nejprve publikacím zabývajících se zvolenou problematikou v kontextu rakouského, resp. rakousko-uherského prostředí. Tento požadavek splňuje titul „*Durch Erkenntnis zu Freiheit und Glück*“³³, v němž jsou autorským kolektivem naznačeny hlavní trendy vysokoškolského vzdělávání žen na vídeňské univerzitě a jejich následného profesního uplatnění v průběhu necelého jednoho století. Děje se tak pomocí faktograficky i teoreticky koncipovaných příspěvků, jež jsou doplněny statistickými přehledy a ilustrujícími životopisnými studiemi o nejznámějších průkopnicích ženského studia v rámci dané instituce.

Zachycení vídeňského vysokoškolského prostředí, a to ve vztahu k specifické skupině absolventek židovského původu, přináší rovněž geograficky širě pojatá práce americké autorky Harriet P. Freidenreich nazvaná *Female, Jewish and Educated*.³⁴ Ačkoli se kniha zaměřuje pouze na osudy příslušnic jednoho určitého etnika, je zde podrobně analyzována problematika společná všem studentkám a absolventkám středoevropských univerzit. Autorka se zabývá například vlivem rodinného zázemí a zv. rodičovských role-models, (ne)přístupností jednotlivých studijních oborů a s tím související otázkou možnosti kariérního

zemřelé československé exulanty v letech 1948–1984, Sv. II, Curych 1985, s. 185–187; Stanislav BALÍK – Radek KELLER, *Anděla Kozáková-Jírová, první Češka JUDr. na pražské univerzitě*, in: Jiří Pešek – Václav Ledvinka (edd.), *Žena v dějinách Prahy*, s. 235–241; *Jírová-Kozáková Anděla* [heslo], in: Jožka PEJSKAR, *Poslední pocta. Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948–1989*, Sv. III, Curych 1989, s. 106–108.

³² Dita DVOŘÁKOVÁ et al. (ed.), *Povolání: architekt(ka) – Profession: (woman) architect*, Praha 2003. Jedná se o katalog k výstavě konané 11.–30. 11. 2003 v galerii Nová síň v Praze pořádané občanským sdružením Kruh ve spolupráci se Školou architektury Akademie výtvarných umění v Praze a Archivem architektury Národního technického muzea v Praze. Pro účely diplomové práce lze katalog využít jednak v souvislosti s uvedenými biografickými portréty několika spolupracovnic či přímo členek SVVŽ, dále pak z toho důvodu, že přináší obecnou úvahu nad významem ženského prvku v architektonické profesi v meziválečném období a zamýšlí se nad jeho vlivem na řešení otázky moderního životního stylu.

³³ Waltraud HEINDL – Marina TICHY (Hgg.), „*Durch Erkenntnis zu Freiheit und Glück...*“ *Frauen an der Universität Wien (ab 1897)*, Wien 1990.

³⁴ Harriet P. FREIDENREICH, *Female, Jewish and Educated. The Lives of Central European University Women*, Bloomington 2002. Podobně široký geografický rozptyl a komparativní přístup vykazuje například studie J. C. ALBISETTIHO, *Female Education in German-Speaking Austria, Germany, and Switzerland, 1866–1914*, in: David F. Good – Margarete Gradner – Mary Jo Maynes (edd.), *Austrian Women in the Nineteenth and Twentieth Centuries. Cross-Disciplinary Perspectives*, Oxford 1996, s. 39–57.

uplatnění žen. Opominut nezůstává ani osobní život, společenská či politická angažovanost těchto pionýrek.

Posledně zmiňovaná práce zároveň potvrzuje skutečnost delší historiografické tradice reflektující genezi ženského vysokoškolského studia směrem na západ od středoevropského prostoru. Početnost univerzit na území dnešního Německa je jeden z dalších důvodů vysvětlujících existenci řady takto zaměřených titulů, ve velké míře se totiž jedná o publikace zachycující danou problematiku na pozadí jednotlivých akademických institucí.³⁵ Nelze ovšem opominout ani monografie pojaté obecněji, tedy souhrnně pro celé území. Velmi fundovaně k tématu přistoupila například Claudia Huerkamp ve své metodologicky a koncepčně originálně pojaté knize *Bildungsbürgerinnen*.³⁶ Na základě podrobného výzkumu v ní naznačila obecné trendy v případě tří reprezentativních intelektuálních profesí zastávaných ženami. Její východiska i závěry byly podstatnou měrou zohledněny v předkládané diplomové práci.

Anglosaský svět se svou zakladatelskou tradicí women's studies a gender studies³⁷ se bezesporu těší prvenství v počtu námi sledované odborné produkce. Tu však lze vzhledem k výrazné odlišnosti jeho akademických systémů i kulturní a společenské situace využít nejčastěji pouze jako materiál pro komparaci. Z britské perspektivy se situací prvních akademiček zabývá například Carol Dyhouse ve své práci *No Distinction of Sex?* a nověji rovněž v chronologicky a tématicky šířeji pojaté knize *Students*.³⁸

II.3.2 Otázka veřejné angažovanosti akademiček

S ohledem na koncepci diplomové práce bylo rovněž nutné zamyslet se nad interakcí mezi průkopnicemi vysokoškolského vzdělávání žen a ženským hnutím obecně. Jak totiž

³⁵ Pro účely diplomové práce bylo využito titulu A. KUHN (Hg.), *100 Jahre Frauenstudium*. Pro ilustraci lze uvést dále např. Andrea ABELE-BREHM, *100 Jahre akademische Frauenbildung in Bayern und Erlangen – Rückblick und Perspektiven*, Erlangen – Nürnberg 2004; Gisela HORN (Hg.), *Die Töchter der Alma mater Jenensis. Neunzig Jahre Frauenstudium an der Universität von Jena*, Rudolfstadt 1999; E. Th. NAUCK, *Das Frauenstudium an der Universität Freiburg I. Br.*, Freiburg im Breisgau 1953.

³⁶ Claudia HUERKAMP, *Bildungsbürgerinnen. Frauen im Studium und in akademischen Berufen 1900–1945*, Göttingen 1996. Dále zmiňme sborník věnovaný situaci prvních lékařek v Německu, který pro naše účely poskytuje cenné faktografické údaje i interpretační postupy. Srov. RINKSCHULTE (Hg.), *Weibliche Ärzte. Die Durchsetzung des Berufsbildes in Deutschland*, Berlin 1993.

³⁷ Přehledné vysvětlení a vymezení obou pojmů a vědních disciplín, které zastupují, podává například Daniela TINKOVÁ, „Žena“ – prázdná kategorie? *Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století*, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen, aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*. Sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.–28. dubna 2006, Pardubice 2006, s. 19–32.

³⁸ Carol DYHOUSE, *No Distinction of Sex? Women in British Universities 1870–1939*, London 1995; TÁŽ, *Students. A Gendered History*, Abingdon 2006.

dosavadní průběh bádání ukázal, veřejná angažovanost, zejména pod hlavičkou ženského hnutí, je jedním z možných nástrojů charakteristiky a typologizace prvních generací akademiček. Vedle specifické otázky spolčovacích tendencí vysokoškolsky vzdělaných žen tak bylo třeba zohlednit příslušnou domácí i zahraniční odbornou literaturu pojednávající o organizované ženské veřejnosti obecně.

V této souvislosti je velice potřebná základní orientace v konkrétní spolkové problematice, ideovém vývoji a čelních protagonistkách ženského hnutí i v komplexu problémů označovaných současně pojmem ženská otázka. Jako vhodný zdroj informací i možných interpretací slouží pro námi sledované období zejména práce autorek Marie Bahenské,³⁹ Jany Burešové,⁴⁰ Melisy Feinberg⁴¹ či Jany Malínské.⁴² Zmíněná čtveřice historiček se vzájemně, byť logicky s odlišnými akcenty na jednotlivé aspekty dané problematiky, doplňuje v časovém rozpětí tématu ženské emancipace, resp. ženského hnutí v českých zemích v rozmezí jednoho století. Dvě ze zmiňovaných autorek věnovaly pozornost meziválečnému období, přičemž jejich práce tvoří zajímavé protipóly. Ve srovnání s podrobným archivním výzkumem J. Burešové zaměřeným na hlavní ženské organizace se teoretičtější koncipovaná práce M. Feinberg zabývá rozporem a důsledky ústavně zakotvené, ale v praxi ne vždy respektované rovnoprávnosti žen. Na základě tohoto přístupu je autorkou silně relativizována proklamovaná demokratičnost československého státu. Podobně kritické vyznění, v tomto případě v souvislosti s politickým potenciálem samotných žen, má i kniha z pera Dany Musilové, která jako první studuje fenomén uplatnění žen v politickém životě první republiky.⁴³

³⁹ Marie BAHENSKÁ, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005.

⁴⁰ Jana BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*, Olomouc 2001.

⁴¹ Melissa FEINBERG, *Elusive Equality. Gender, Citizenship, and the Limits of Democracy in Czechoslovakia, 1918–1950*, Pittsburgh 2006.

⁴² Jana MALÍNSKÁ, *České ženské hnutí v zápase o politické zrovnoprávnění žen. Role spolků a politických stran v letech 1890–1914*, disertační práce na Ústavu českých dějin FF UK, Praha 2008; TÁŽ, *Do politiky prý ženy nesmí – proč? Vzdělávání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*, Praha 2005.

⁴³ Dana MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918–1939*, České Budějovice 2007. Téma zapojení žen do politického života První republiky se okrajově týká i námi sledovaných akademiček, za všechny lze jmenovat například Ing. Dr. Marii Tumlířovou, poslankyni za Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu v letech 1934–1939 (viz kapitola VI).

II.3.3 Mezinárodní rozměr ženského hnutí s ohledem na zapojení akademiček

Přestože lze s povděkem pohlížet na počínání výše zmíněných českých (a jedné zástupkyně amerických) historiček, tedy na jejich odkrývání bílých míst našich dějin, doposud v našem prostředí chybí práce zohledňující ve větší míře mezinárodní rozměr aktivit domácího ženského hnutí, potažmo problematiku nadnárodních ženských organizací obecně.

V tomto kontextu se jeví jako nanejvýš přínosné bádání Leily J. Rupp shrnuté v knize *Worlds of Women*.⁴⁴ V ní autorka jednak analyzuje agendu, struktury a personální propojenost nejvýznamnějších mezinárodních ženských organizací, jednak tematizuje a podrobně sleduje aspekty kolektivní identity jejich členek. Prostřednictvím kritického přístupu jsou v práci představeny nejen úspěchy a pozitivní hlediska mezinárodního sdružování, ale i jeho vnitřní a vnější limity. Vzhledem ke specifčnosti zastřešující organizace mezinárodního hnutí akademiček, jíž byla (a stále je) International Federation of University Women, a vzhledem k vymezení tématu diplomové práce jsou této problematice věnovány pouze okrajové zmínky.

Podstatným důvodem tohoto opomíjení může být ovšem i přetrvávající obecná neprobádanost, a tudíž i absence jakékoli důkladnější historiografické reflexe dějin IFUW i jejích národních odboček, jejichž archivní prameny teprve čekají na své zpracování.⁴⁵ Pro základní orientaci se nabízí pouze dva starší tituly propagačně-informativního charakteru z pera britských členek IFUW vydané pod názvy *A lamp of friendship, 1918–1968* a *Founders of Crosby Hall*.⁴⁶ Obě práce se – s ohledem na poskytnutý prostor – omezují pouze na výběrový přehled základních údajů týkajících se IFUW. Takto nadále zůstává nevyužita možnost pustit se do hlubších analýz a interpretací působení a významu mezinárodní federace za uplynulou dobu jejího trvání. Částečné, pochopitelně však selektivní a subjektivně

⁴⁴ Leila J. RUPP, *Worlds of Women. The Making of an International Women's Movement*, Princeton 1997.

⁴⁵ Jak upozorňuje Carol Dyhouse ve svém článku z devadesátých let, ani jedna z nejstarších národních odboček IFUW, britská federace, se dosud nedočkala podrobné historiografické analýzy. Srov. Carol DYHOUSE, *The British Federation of University Women and the Status of Women in Universities 1907–1939*, *Women's History Review* 4/4, 1995, s. 465–485.

⁴⁶ Edith BATHO, *A lamp of friendship. A short history of the International Federation of University Women, 1918–1968*, Eastbourne 1968; Margaret BOWIE-MENZLER, *Founders of Crosby Hall*, London 1981. Pro novější informace lze odkázat pouze na pravidelně aktualizované internetové stránky IFUW, kde jsou v sekci nazvané IFUW History prezentovány základní chronologické údaje z dějin mezinárodní federace, je zde uveden i přehled všech prezidentek od roku 1919 do současnosti. Vedle stručného biografického portrétu Dr. Virginie Gildersleeve (viz dále) se badatelům nabízí i ohlédnutí za uplynulými 80 lety existence IFUW. Srov. URL: <http://www.ifuw.org/history/index.shtml> [adresa platná k 16. 7. 2009].

podmíněné bilancování nabízejí v této souvislosti knižně vydané paměti Dr. Virginie Gildersleeve, jedné z nejvýznamnějších meziválečných funkcionářek IFUW.⁴⁷

Závěrem zbývá poznamenat, že alespoň výhled do budoucnosti přináší naději, co se týká zpracování historie a zhodnocení významu IFUW, neboť se při příležitosti 100. výročí její existence připravuje vydání dosud postrádané publikace.⁴⁸

III. Vzdělanost žen v českých zemích do konce první světové války

Z perspektivy sledované problematiky vysokoškolského vzdělávání žen v českých zemích lze za klíčové mezníky v období před rozpadem habsburské monarchie považovat léta 1890, 1897 a 1900. S výjimkou roku 1890 odkazujícího na otevření soukromého dívčího gymnázia Minerva se jedná o data reforem terciárního vzdělávacího systému, jež představovala zásadní průlom ve studijních možnostech žen.⁴⁹ Na první pohled nesouvisející a svým rozsahem lokálně limitovaný počín ve prospěch ženského středoškolského vzdělávání z roku 1890 si však v tomto kontextu zasluhuje zvláštní pozornost. V úvodu kapitoly bude proto nejprve pojednáno o fenoménu Minervy, jeho praktickém i symbolickém významu pro první generace ženské studující inteligence v českých zemích i pro české ženské hnutí obecně. Poté bude následovat stručná charakteristika postavení žen v rámci akademických institucí Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze a Českého vysokého učení technického v Praze.

III.1 Dobové kontexty tzv. „ženské otázky“

Problematikou vzdělání a kvalifikovaného uplatnění žen na trhu práce v českých zemích ve druhé polovině 19. století se prostřednictvím své literární činnosti, v tisku, ale především na pozadí vlastních spolkových aktivit intenzivně zabývaly především spisovatelky Karolína

⁴⁷ Virginia GILDERSLEEVE, *Many a good crusade. Memoirs of Virginia Crocheron Gildersleeve*, New York 1954.

⁴⁸ Tato informace byla získána v květnu 2009 na základě osobní korespondence s Leigh Bradford Retteree, generální sekretářkou IFUW.

⁴⁹ Výnosem ministerstva kultu a vyučování z 23. března roku 1897 byl ženám povolen přístup na filozofické fakulty c. k. univerzit, a to v pozici řádných či mimořádných posluchaček. Dva výnosy téhož ministerstva z 3. září roku 1900 povolovaly ženám jednak přístup k řádnému lékařskému studiu a skládání doktorátu veškerého lékařství, jednak ke studiu farmacie, ačkoli v tomto případě se platnost výnosu vztahovala až od akademického roku 1903/1904. Srov. Marie ŠTEMBERKOVÁ, *Doktorky filozofie a medicíny na pražské univerzitě od r. 1901 do konce první světové války*, in: J. Pešek – V. Ledvinka (edd.), *Žena v dějinách Prahy*, s. 214. Přesné znění výnosů přináší v rámci textových příloh J. MALÍNSKÁ, *Do politiky*, s. 168-173.

Světlá (1930–1899), její sestra Sofie Podlipská (1833–1897), Teréza Nováková (1853–1912) a zejména Eliška Krásnohorská (1847–1926).⁵⁰ Tyto opakovaně poukazovaly na aktuální problémy žen ze středních vrstev, především dcer úředníků a inteligence, pro něž tehdy kromě sňatku a případného učitelského povolání neexistovala téměř žádná jiná možnost seberealizace.⁵¹ I tyto jistoty se přibližně od 70. let 19. století stávaly do jisté míry iluzí – například kapacita dívčích učitelských ústavů naprosto nedostačovala poptávce adeptek tohoto vzdělání, ještě palčivěji se jevil problém vzrůstajícího počtu svobodných, ekonomicky nesamostatných dívek, kterým rodina nebyla schopna zajistit adekvátní věno pro případný společensky přiměřený sňatek.⁵²

Konkrétní řešení této nezáviděníhodné situace nabízela – inspirována cizinou – již v roce 1874 Eliška Krásnohorská, když na stránkách *Osvěty* domácí veřejnosti naznačila a do jisté míry i předpověděla, jakým směrem by se mělo ženské vzdělání v českých zemích napříště ubírat.⁵³ Na bázi tzv. průmyslových a obchodních škol zřizovaných především svépomocí ženských spolků, případně z iniciativy měst, se pak skutečně postupně začala rozšiřovat nabídka odborné kvalifikace žen v různých, převážně výrobních a uměleckých oborech, a tím

⁵⁰ Vzhledem k vzájemné provázanosti organizovaného hnutí akademiček s Eliškou Krásnohorskou bude její osobnosti v rámci diplomové práce věnováno více prostoru. Lze pouze litovat, že tato přední představitelka českého ženského hnutí a kulturního života 19. a prvních dvou desetiletí 20. století dosud postrádá moderní kritické biografické zhodnocení. Ze starších prací lze využít např. Drahomíra VLAŠÍNOVÁ, *Eliška Krásnohorská*, Praha 1987. V současnosti se odbornou reflexí literární činnosti a rovněž interpretací feminismu Elišky Krásnohorské systematicky zabývá ve svých studiích Libuše Heczková. Srov. např. TÁŽ, *Obavy Elišky Krásnohorské*, in: M. Vojáček (ed.), *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23.–24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy, Praha 2007, s. 87–101; TÁŽ, *Příšící Minervy. Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*, Praha 2009, zejména s. 35an; TÁŽ, *Eliška Krásnohorská (1847–1926 [heslo])*, in: F. de Haan – K. Daskalova – A. Loutfi (eds.), *A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms in Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*, Budapest 2006, s. 262–265.

⁵¹ Výdělečná práce žen byla i ke konci 19. století středními vrstvami (jejichž rétorika prezentovala ženu jako „dobrého anděla domácnosti“ a chápala ji jako „mocný symbol stability v příliš rapidně se měnícím světě“) oficiálně považována za něco nepatřičného. Zcela jiná situace byla však u nižších vrstev společnosti – v dělnickém prostředí, kde se práce žen za plat stala životní nutností. Z této odlišnosti také pramenilo jisté vzájemné nepochopení a absence dlouhodobé cílené spolupráce ženského hnutí středních a dělnických vrstev. V tomto ohledu však šlo o jev charakteristický i pro další evropské země. Srov. Lynn ABRAMS, *Zrození moderní ženy. Evropa 1789–1918*, Brno 2005, s. 127an, 174an; M. BAHENSKÁ, *Počátky emancipace*, s. 104; Regina M. MORANTZ-SANCHEZ, *The Many Faces of Intimacy. Professional Options and Personal Choices among Nineteenth- and Early Twentieth-Century Women Physicians*, in: P. Abir-Am – D. Outram (eds.), *Uneasy Careers and Intimate Lives. Women in Science, 1789–1979*, New Brunswick 1989, s. 45an. Marie NEUDORFLOVÁ, *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, Praha 1999, s. 299–318; Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*, Praha 1996, s. 111–114, 201–202.

⁵² Srov. J. MALÍNSKÁ, *Do politiky*, s. 27–28; Alena ŠIMŮNKOVÁ, *Status, odpovědnost a láska. Vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století*, Český časopis historický (dále jen ČČH) 95/1, 1997, s. 101an; P. VOŠAHLÍKOVÁ, *Jak se žilo*, s. 202.

⁵³ Eliška KRÁSNOHORSKÁ, *Ženská otázka u nás a jinde*, *Osvěta* 4/1, 1874, s. 67–70; TÁŽ, *Ženská otázka u nás a jinde*, *Osvěta* 4/2, 1874, s. 102–120.

i možnost jejich samostatné existence.⁵⁴ Veřejnost se z praktických důvodů musela s touto formou ženské emancipace smířit, nadále však nehodlala připustit úplnou vzdělávací, a tudíž ani pracovní rovnoprávnost žen s muži.

III.1.1 Mýtus studované ženy a jeho praktické důsledky

Za argumenty o rozpadu tradičních rodinných struktur, rozvratu stávajícího společenského řádu či degeneraci žen následkem namáhavého studia se skrývaly dobové předsudky patriarchálně strukturované společnosti, abstraktní obavy z úpadku mužské autority, ale také konkrétní strach z ženské konkurence na trhu práce i na poli vědy.⁵⁵ Veřejnost v tomto kontextu inklinovala přirozeně k tomu, aby si vzdělanou ženu asociovala s neženskostí, agresivitou či volnými mravy. Své názory posléze artikulovala nejen prostřednictvím dobových diskuzí, ventilovala je také v odlehčené formě na stránkách humoristických časopisů, jež ovšem nemalou měrou přispívaly k vytvoření stereotypu studované ženy.⁵⁶

⁵⁴ Pomineme-li vzdělávací aktivity Spolku sv. Ludmily, které se realizovaly od poloviny 60. let 19. století a byly určeny pouze chudým dívkám, jsou počátky dívčích průmyslových škol v českých zemích nejčastěji spojovány s Ženským výrobním spolkem českým, který vznikl v roce 1871. Jeho zakladatelkou a dlouholetou předsedkyní byla spisovatelka Karolína Světlá, která s okruhem svých spolupracovnic uvedla v život spolkovou školu s několika různě zaměřenými odděleními a příležitostně pořádanými kurzy. V jejich rámci si žačky jednak doplňovaly, případně rozšiřovaly své školní vědomosti, především se zde však seznamovaly s praktickými dovednostmi, jakými bylo např. šití prádla, kloboučnictví, úprava vlasů, rytectví, výroba umělých květín, dále i ošetrovatelství či obchodnictví. Díky promyšlené koncepci se absolventkám prostřednictvím spolkové poptavárny zajišťovalo i následné pracovní uplatnění, což bylo v kontextu dobových výhrad k ženské práci rovněž nesporně důležité. Srov. M. BAHENSKÁ, *Počátky emancipace*, s. 60-75, 104-122.

⁵⁵ Marina TICHY, *Die geschlechtliche Un-Ordnung. Facetten des Widerstands gegen das Frauenstudium von 1870 bis zur Jahrhundertwende*, in: W. Heindl – M. Tichy (Hgg.), „Durch Erkenntnis“, s. 27an; J. MALÍNSKÁ, *Do politiky*, s. 39. Podrobně k této problematice např. též L. ABRAMS, *Zrození*, s. 23an.

⁵⁶ Srov. s přílohou č. 1. Tyto představy bychom vizuálně ztvárněné našli např. na stránkách dobových časopisů, jakými byly *Humoristické listy* či *Paleček*. Interpretací v nich obsaženého karikování ženského studia se zabýval Václav FRONK, *Obraz ženské emancipace v humoristických časopisech 1890–1914*, *Marginalia Historica*. Sborník prací Katedry dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty UK 8, Praha 2004, s. 117-133. Výběr dobových karikatur vzdělaných žen přináší rovněž Pavla VOŠAHLÍKOVÁ, *Umělecká tvorba – cesta k ženské emancipaci na přelomu 19. a 20. století*, in: M. Šášinková (ed.), *Ženy umělkyně na přelomu 19. a 20. století*. Sborník příspěvků z mezinárodní konference ve Středočeském muzeu v Roztokách u Prahy ve dnech 11. a 12. října 2005, Roztoky u Prahy 2005, s. 11-20. Podvědomý strach společnosti ze vzdělaných žen, v případě lékařského studia i dobová tabuizace těla a sexuality, byly navenek zpravidla prezentovány jako chvályhodná obrana dobrých mravů, křesťanských a rodinných hodnot i počestnosti samotné ženy. Příznačné jsou v tomto kontextu konfrontace spojené s otevřením Minervy, kdy například ředitel dívčího učitelského ústavu Elišce Krásnohorské veřejně na ulici spílal a sesílal na ni Boží trest za znepravňování dívek gymnaziálním vzděláváním, což nebyla jediná inzultace v tomto smyslu, kterou Krásnohorská zažila. Srov. Eliška PECHOVÁ-KRÁSNOHORSKÁ, *Co přinesla léta. Druhé knihy vzpomínek*, sv. I, Praha 1928, s. 125-126. Ještě větší pohoršení však vzbuzovalo zamýšlené lékařské studium žen. Jak naznačuje jedna z prvních minervistek: „...představa, že by ženy poslouchaly lékařské výklady společně s muži, zdála se lidem nemyslitelnou [...] Pochybovalo se i o slušnosti dívek, jež mají v úmyslu věnovati se studiu tak závažnému. Vždyť nebudou moci s nimi do přednášek ani chodit gardedámy, jež byly nezbytné všude, kde se dívky s jinými stýkaly. Proto se v „dobré“ společnosti mluvilo o studentkách leckdy s pohrdáním a srovnávány byly i s baletkami a jinými

Zatímco s karikováním a odsuzováním svého počínání se cílevědomé – a často i silně individualistické – osobnosti adeptek vzdělání byly s to vyrovnat, daleko vážnější překážku realizace jejich snů představovaly rádobý vědecké argumenty o nemožnosti intelektuální práce žen produkované nejčastěji z řad samotných univerzitních odborníků.⁵⁷ Zajímavou analýzu souvisejícího vědeckého diskurzu nabízí Marina Tichy, která se nezděráhá definovat argumentaci tehdejších univerzitních kapacit nejen jako iracionální, ale často přímo fantazírující – a dodejme, že ve svých důsledcích i demagogickou. Pravděpodobně jinak ani nelze charakterizovat tyto teorie o pohlavním chaosu, pohlavních meziformách či maskulinizaci žen následkem jejich studia (v této souvislosti se s oblibou hovořilo o tzv. Mannweib). Laická veřejnost se tak přirozeně nemohla než ztotožnit s názorem odborníků, kteří své teorie navíc doprovázeli pádným mementem ve smyslu: „...*nechceme žádné mužatky, hermafrodity [...]. Příroda netvoří žádné karikatury; a co jiného by taková emancipovaná žena byla [...] než podivná karikatura.*“⁵⁸

Společenské i odborné mínění – nepříznivě naladěné vůči vzdělání chtivým dívkám – bylo navíc podepřeno konzervativní legislativou týkající se vysokoškolského vzdělání žen. Paradoxně, byť příznačně, se jeví skutečnost, že zatímco ještě v polovině 70. let 19. století mohly ženy v rámci habsburské monarchie teoreticky studovat na tamějších univerzitách, v roce 1878 vzala i tato možnost za své.⁵⁹ Ženy toužící po duševní práci stály napříště před závažným rozhodnutím, zda obětovat své ambice a nadání za jistoty domova, či se odloučit od

ženami, jichž ctnost bývá v nebezpečí...“ In: Věra BABÁKOVÁ, *Z prvních dob ženského studia*, in: Albína Honzáková (ed.), *Československé studentky*, s. 92.

⁵⁷ V tomto ohledu se stala velmi známou dobová polemika mezi předním vídeňským chirurgem českého původu, Eduardem Albertem (1841–1900), autorem eseje *Die Frauen und das Studium der Medicin* (1895), a jeho profesními kolegy i širší veřejností v otázce (ne)možnosti lékařského působení žen. Podrobně k jejímu průběhu srov. M. TICHY, *Die geschlechtliche Un-Ordnung*, s. 33–33; Karen Johnson FREEZE, *Medical Education for Women in Austria. A study in the Politics of the Czech Women's Movement in the 1890s*, in: Sharon L. Wolchik – Alfred G. Meyer (eds.), *Women, State, and Party in Eastern Europe*, Durham 1985, s. 60; Petr SVOBODNÝ, *Tři poznámky k otázce, zda bádají ženy jinak: případ lékařek*, in: M. Pokorná (ed.), *Semináře Výzkumného centra*, s. 224. Za povšimnutí stojí stejná argumentace vědců v souvislosti s otázkou duševních dispozic žen pro účast na politickém životě, na níž odkazuje D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 15.

⁵⁸ M. TICHY, *Die geschlechtliche Un-Ordnung*, s. 40.

⁵⁹ Otázka univerzitního studia žen na univerzitách v Rakousku-Uhersku se de facto poprvé vážně otevřela v 70. letech 19. století, kdy byla vláda – vzhledem k vzrůstajícímu zájmu žen o univerzitní vzdělání – nucena zaujmout k tomuto požadavku určitý postoj. Jeho legislativním vyjádřením byl ministerský výnos č. 5385 z 6. května roku 1878, jenž ženám sice povoloval účast na přednáškách v pozici hospitantek, ale pouze po obdržení zvláštního povolení. Možnost imatrikulace žen či status mimořádné posluchačky však výnos vylučoval. Ke změně této legislativy došlo, jak bylo výše naznačeno, až v 90. letech 19. století, a to v souvislosti s nátlakovými akcemi ženského hnutí za spolupráce s liberálními poslanci, mezi které patřili za českou stranu především T. G. Masaryk (1850–1937), Karel Adámek (1840–1918) či Josef Herold (1850–1908) a Emanuel Engel (1844–1907). Ti doručovali jednotlivé petice na příslušná místa ve Vídni, uváděli zástupkyně ženského hnutí do kompetentních vládních kruhů a v neposlední řadě ve svých parlamentních projevech připomínali naléhavost otázky zkvalitnění vzdělávání žen. Srov. J. MALÍNSKÁ, *Do politiky*, s. 40an; M. NEUDORFLOVÁ, *České ženy*, s. 120–122, 125.

rodiny a odejít za vzděláním a neznámou budoucností do ciziny, tedy do zemí, kde již byly ženám univerzity trvale zpřístupněny.⁶⁰

Jak naznačuje bádání historičky Harriet P. Freidenreich i dalších autorů,⁶¹ alternativa v podobně tohoto studijního „exulantství“ se až do přelomu století stávala osudem vysokoškolsky vzdělaných žen nejen středo- a východoevropského původu. Vypovídá o tom již samo procentuální zastoupení cizinek studujících na švýcarských či francouzských univerzitách, kde ve srovnání s domácími studentkami tvořily značnou převahu.⁶²

III.1.2 Širší společenský rozměr životních osudů MUDr. Anny Bayerové coby předchůdkyně lékařského studia žen v českých zemích

Emblematickou osobností v tomto kontextu se pro české prostředí stala MUDr. Anna Bayerová (1853–1924), v pořadí druhá česká lékařka, která své vzdělání absolvovala na univerzitách v Curychu a Bernu.⁶³ Díky její provázanosti s českým ženským hnutím i

⁶⁰ V rámci evropského kontinentu zpřístupnila své univerzity ženám nejprve Francie (1863), o rok později i Švýcarsko (1864). Během 70. let otevřely své posluchárny ženám rovněž jednotlivé skandinávské státy, a to v pořadí Švédsko (1870, resp. 1873), Finsko (1875) a Dánsko (1875). v rámci kontinentu dále následovaly Holandsko (1878), Rusko (od 70. let – situace zde byla ovšem značně komplikovaná a provázena opakovanými recesemi studijních možností žen, což bylo důvodem relativně častého odchodu Rusek na zahraniční univerzity), dále Rakousko-Uhersko (postupně od roku 1897, jak bylo výše zmíněno), jako poslední se k tomuto kroku odhodlaly jednotlivé německé státy počínaje Bádenskem (se zpětnou platností od zimního semestru 1899/1900) a konče Pruskem, Alsaskem-Lotrinskem a Meklenburskem (v průběhu akademického roku 1908/1909). Srov. Anja BURCHARDT, *Die Durchsetzung des medizinischen Frauenstudiums in Deutschland*, in: E. Brinkschulte (Hg.), *Weibliche Ärzte*, s. 18-19. K situaci v Rusku podrobně např. Ruth A. DUDGEON, *The Forgotten Minority. Women Students in Imperial Russia 1872–1917*, *Russian History / Historie Russe* 9/1, 1982, s. 1-26.

⁶¹ James C. ALBISETTI, *Female Education in German-Speaking Austria, Germany, and Switzerland 1866–1914*, in: D. F. Good – M. Gradner – M. J. Maynes (eds.), *Austrian Women in the Nineteenth and Twentieth Centuries. Cross-Disciplinary Perspectives*, Oxford 1996, s. 48-49; Thomas N. BONNER, *To the Ends of the Earth. Women's Search for Education in Medicine*, London 1992; H. P. FREIDENREICH, *Female*, s. 8-9.

⁶² Nejmarkantnější byl tento jev na švýcarských univerzitách, kde absolutní početní převaha příslušela ruským studentkám, relativně značný počet žen dále pocházel z německých oblastí a z anglosaského světa. Z habsburského soustátí sem za vzděláním přicházely nejčastěji dívky židovské národnosti pocházející z periferních oblastí monarchie, což souviselo s obecnějším trendem všestranné emancipace židovského etnika ve střední Evropě v druhé polovině 19. století. Z širší perspektivy se problematikou studijní migrace jedné skupiny studentek, tedy medicek, zabýval např. Thomas N. BONNER, *Medical Women Abroad. A New Dimension of Women's Push for Opportunity in Medicine 1850–1914*, *Bulletin of the History of Medicine* 62/1, 1988, s. 58-73; TÝŽ, *To the Ends of the Earth*.

⁶³ V této souvislosti je nutné uvést vedle MUDr. Bayerové i její kolegyni MUDr. Bohuslavu Keckovou (1851–1911), jež svůj doktorát obhájila – jako vůbec první Češka v historii – v roce 1880. Je s podivem a zůstává tedy i otázkou pro další bádání, proč byla postavě a působení MUDr. Keckové věnována českým ženským hnutím menší pozornost než A. Bayerové, ač se životní trajektorie obou žen do značné míry shodovaly, ať už se jednalo o studium ve Švýcarsku, nebo pozdější působení v Bosně a Hercegovině ve funkci státních lékařek. Nabízí se domněnka, zda to zapříčinila odlišná míra jejich veřejného angažmá, předčasná smrt Keckové, nebo také absence životopisného materiálu k její osobě. První rozsáhlejší zhodnocení průkopnického významu obou žen přinesl Ctibor Nečas, který mimo jiné korigoval a upřesnil některé nejasnosti panující ohledně jejich studia i praxe a zároveň definoval roli obou žen v procesu prosazování lékařského vzdělání žen v Rakousku-Uhersku. Jestliže totiž v 80. letech 19. století představoval doktorát Keckové a Bayerové závažný argument o schopnosti žen absolvovat náročné studium, „...jmenování první úřední lékařky [Anny Bayerové v roce 1891 – pozn. M. M.]

s předními osobnostmi českého národního života nebyly její životní osudy ani po úspěšném završení studia v roce 1881 české společnosti neznámy. Ženské hnutí se od tohoto roku intenzivně, byť neúspěšně, prostřednictvím petic a informační kampaně zasazovalo o její návrat do vlasti spojený s možností provozování lékařské praxe.⁶⁴

Přestože Bayerové bylo právo na vlastní lékařskou praxi v českých zemích uděleno až v roce 1915,⁶⁵ tedy v pokročilém věku, kdy už se jednalo de facto pouze o osobní satisfakci bez praktických důsledků, stala se její kauza již od 80. let 19. století do jisté míry zájmem nejen českých žen, ale obecněji českého národa, tedy i jeho pokrokově orientované mužské části. Podpisové petiční akce v záležitosti lékařského působení A. Bayerové ve vlasti dále utvrdily například Elišku Krásnohorskou a okruh podobně smýšlejících osob o velkém zájmu ženské veřejnosti svěřit se do péče ženské lékařky, před níž by pochopitelně necítily takový ostych jako před jejími mužskými kolegy.⁶⁶

a její průkopnické působení v Tuzle a Sarajevě, stejně jako počáteční výsledky, kterých dosáhly svou lékařskou praxí její nástupkyně z Mostaru a v Tuzle, byly v argumentaci ženského emancipačního hnutí poslední a současně nejučinnější zbraní. In: Ctibor NEČAS, *Mezi muslimkami. Působení úředních lékařek v Bosně a Hercegovině v letech 1892–1918*, Brno 1992, s. 121. Z původních prací je třeba rovněž zmínit biografii MUDr. Bayerové z pera její profesní kolegyně MUDr. Anny Honzákové. Srov. TÁŽ, *Dr. Med. Anna Bayerová (1853–1924). První česká lékařka ve Švýcarech*, Praha 1937. Jméno Bayerové neuniklo ani pozornosti zahraniční produkci a to prostřednictvím již citované publikace *Weibliche Ärzte*, kde je Bayerové věnován fragmentární biografický medailon. Srov. Beate VOGT, *Ausgewählte Biographien der Berliner Dokumentation. Ärztinnen 1876–1914*, in: E. Brinkschulte (Hg.), *Weibliche Ärzte*, s. 171. K životopisu A. Bayerové dále srov. Martina BERANOVÁ, *Česká lékařka MUDr. Anna Bayerová a její přátelství s Libuší Bráfovou-Riegrovou* (edice deníku a korespondence), diplomová práce na Katedře PVH a AS FF UK, Praha 2008, s. 7–38.

⁶⁴ V této souvislosti je vhodné zmínit především Vojtu Náprstka (1826–1894), českého národního a kulturního organizátora, v neposlední řadě pak i pravděpodobně prvního českého feministu, který již v 60. letech 19. století inspirován zahraniční zkušeností podnítil založení Amerického klubu dam (1865), který našel morální podporu i prostorové zázemí v jeho domě u Halánků a byl de facto místem, kde získávaly své první spolkové ostruhy všechny budoucí představitelky i příslušnice českého ženského hnutí pozdějších let. Jak z pozůstalosti MUDr. Bayerové vyplývá, udržovala s rodinou V. Náprstka v době svých pobytů mimo vlast pravidelný písemný kontakt. Srov. ANM, f. Bayerová Anna, k. 1, inv. č. 6, Deníkové záznamy Anny Bayerové z doby studia na universitě v Bernu, 1880 [rukopis, nepaginováno]; ANM, f. Bráfová Libuše, k. 14, inv. č. 230, Korespondence přijatá od MUDr. Anny Honzákové, [nedatovaný dopis Anny Honzákové adresovaný Libuši Bráfové – pravděpodobně k roku 1925].

⁶⁵ MUDr. A. Bayerová v dopisu MUDr. Elišce Vozábové v této souvislosti podotkla: „...povolení k praxi přišlo ovšem příliš pozdě, ale ne marně! Praxi přenechávám mladším, nadšeným lékařkám...“ In: AUK, f. Vozábová Eliška, Dopis Anny Bayerové ze dne 13. 1. 1916 adresovaný Elišce Vozábové. Završení více než třicetiletého snažení českého ženského hnutí vymoci Bayerové toto povolení pochopitelně nezůstalo bez odezvy v tisku. Srov. např. [b. a], *První česká lékařka MUDr. A. Bayerová*, *Ženský obzor* (dále jen ŽO) 14/3, 1915, s. 95.

⁶⁶ Ačkoli, jak bylo výše naznačeno, samotné lékařské studium žen vzbuzovalo značné pohoršení, historici, resp. historičky, se shodují v závěru, že veřejnost v souvislosti s praktickým působením prvních lékařek postupně přehodnotila svůj negativní názor a viděla v lékařství „akademickou profesi pro ženy par excellence“. Srov. Claudia HUERKAMP, *Bildungsbürgerinnen*, s. 174. Vzhledem k předpokladu přirozeného altruismu, sociálního citění a ošetrovatelských sklonů žen bylo poměrně snadné vytvořit ideál lékařky, obětavé profesionálky, zvláště kvalifikované pro léčbu žen a dětí. Ženské hnutí ostatně s tímto argumentem dovedně pracovalo, když veřejnost přesvědčovalo o tom, že působením lékařek se zamezí zanedbávání ženských nemocí, ke kterému dosud vedl ostych před muži lékaři. Srov. C. HUERKAMP, *Bildungsbürgerinnen*, s. 231; též C. DYHOUSE, *Students*, s. 63an; K. J. FREEZE, *Medical Education*, s. 54; H. P. FREIDENREICH, *Female*, s. 53; R. M. MORANTZ-SANCHEZ, *The Many Faces*, s. 46. v tomto kontextu je rovněž nutné zmínit práci Ellen S. Moore, která silně akcentuje a analyzuje sociální a feministický rozměr lékařské profese žen a přináší tak podnětné závěry vhodné

S tímto vědomím a s morální podporou ze strany samotné Bayerové přistoupila Eliška Krásnohorská, obklopena okruhem schopných spolupracovnic a spolupracovníků, počátkem 90. let k realizaci svého plánu na zřízení dívčího gymnázia, jež by se mělo v ideálním případě stát především líhní budoucích lékařek. Načasování otevření gymnázia na podzim roku 1890 úzce souviselo se skutečností, že krátce předtím císař František Josef I. mimořádně udělil povolení MUDr. Rose V. Putjata-Kerschbaumer provozovat lékařskou praxi v rámci monarchie, a to i na základě jejího zahraničního diplomu.⁶⁷ Přestože takovýto projev císařské blahovůle nebyl po delší dobu zopakován, Eliška Krásnohorská, resp. ženské hnutí obecně, vidělo v tomto kroku jasné potvrzení smysluplnosti ženského studia a závdavek naděje do budoucna.

III.2 Minerva a její význam v rámci emancipace českého národa

Vzhledem k absenci majetných fundátorů bylo soukromé gymnázium Minerva zřízeno a spravováno spolkem stejného názvu, který se sešel k první valné hromadě 27. září 1890.⁶⁸ Tři dny poté, 30. září 1890, zahájilo prvních třiapadesát studentek Minervy svá studia v skromných prostorových podmínkách obecné dívčí školy u sv. Vojtěcha v Pštrossově ulici v Praze v č. p. 11. Vzhledem k tomu, že se jednalo o první ústav tohoto druhu ve střední Evropě,⁶⁹ lze v této souvislosti hovořit o zdařilém experimentu co do jeho koncepce i pozdějších výsledků.⁷⁰ Protože gymnázium Minerva získalo právo veřejnosti, a tím

i pro aplikaci na domácí poměry. Ellen S. MORE, *Restoring the Balance. Women Physicians and the Profession of Medicine 1850–1995*, Cambridge (Massachusetts) – London 1999.

⁶⁷ J. C. ALBISETTI, *Female Education*, s. 50; K. J. FREEZE, *Medical Education*, s. 57. Definitivní řešení otázky stále častějších žádostí o povolení praxe z ciziny navracejících se lékařek bylo ministerstvem kultu a vyučování nalezeno až v roce 1896 a formulováno výnosem č. 1966 ze dne 19. března téhož roku. Umožnění nostrifikace zahraničních diplomů žen však mělo nadále silně diskriminační charakter – na rozdíl od mužů nacházejících se v podobné situaci musely tyto ženy skládat na některé z domácích univerzit všechny tři rigorosa znovu a současně s tím předložit vysvědčení o mravní bezúhonnosti. S ohledem na tyto pokořující a předešlá studia znevažující podmínky se nelze divit, proč se některé lékařky o takovýto způsob nostrifikace diplomu vůbec nepokusily, jak vyplývá rovněž z případu MUDr. Bayerové a MUDr. Keckové. Srov. Irene BANDHAUER-SCHÖFFMANN, *Frauenbewegung und Studentinnen. Zum Engagement der österreichischen Frauenvereine für das Frauenstudium*, in: W. Heindl – M. Tichy (Hgg.), „Durch Erkenntnis“, s. 64.

⁶⁸ Obecně formulovaným posláním spolku bylo: „...opatřiti dívkám, které se vykáží náležitou způsobilostí, vyšší vzdělání a zejména předprahu k studiím universitním.“ In: [b. a], *Stanovy, kterými se říditi bude »Minerva«, spolek pro ženské studium*, in: František Prusík, I. výroční zpráva soukromé střední školy dívčí (spolku Minervy) v Praze. Koncem školního roku 1891, Praha 1891, [s. 1].

⁶⁹ Srov. [b. a], *Zpráva o založení »Minervy«, spolku pro ženské studium*, in: František Prusík, I. výroční zpráva, [nepaginováno].

⁷⁰ Ve spolupráci s odborníky z oblasti školství vypracoval František Xaver Prusík (1845–1905), profesor Akademického gymnázia v Praze a první ředitel gymnázia Minerva, pro tento ústav vlastní učební osnovy. Dle nich měly uchazečky z řad absolventek měšťanských škol nejprve projít jednoroční přípravkou (později rozloženou do dvou let), kde by si doplnily učivo čtyř nižších tříd chlapeckého gymnázia, poté měly během čtyř let probrat látku v rozsahu učiva vyššího chlapeckého gymnázia, aby mohly přistoupit k maturitní zkoušce. Srov.

i možnost vlastních maturitních zkoušek, až ve školním roce 1907/1908, dívky je do té doby skládaly na pražském Akademickém gymnáziu či na jiných pražských gymnaziálních ústavech. Vzhledem k finančním možnostem, kapacitě školních prostor i učitelských sil, ale také podle míry zájmu o toto studium, byly nové žáčky v prvních letech přijímány ob jeden rok.⁷¹

Hlubší povědomí o existenci a chodu gymnázia získávala veřejnost na základě pravidelných informací v *Ženských listech*⁷² a především z periodicky vydávaných výročních zpráv gymnázia Minerva. Mohla si tak učinit přesnou představu o sociálním zázemí studentek, jejich studijních výsledcích a školních aktivitách, dále o složení učitelského sboru, počtu příznivců a dárců školy, ale také o krocích podniknutých pro uskutečnění záměru zakladatelky Elišky Krásnohorské vymoci dívkám přístup na vysokou školu.

Praktickým posláním dívčího gymnázia Minerva bylo tedy zprostředkovat vybraným zástupkyním ženské populace formální středoškolskou přípravu na stejně kvalitní úrovni jako na chlapeckých ústavech gymnaziálního typu. Předpokládaným cílem tohoto vzdělání bylo úspěšné vykonání maturitní zkoušky, jež se v případě chlapců rovnalo vstupence na vysokou školu.⁷³ Minerva z tohoto hlediska ženám odemykala – byť ještě automaticky neotevírala – bránu do světa institucionalizovaného vědění, jež bylo dosud monopolem mužů.⁷⁴ Její zřízení

Zpráva o založení „Minervy“. Dále též František PRUSÍK, *Zprávy školní*, in: Druhá výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze. Koncem školního roku 1892, Praha 1892, s. 5an. Podrobné informace k historii této školy nalezneme jednak v periodicky vydávaných výročních zprávách školy, dále v almanachu *Československé studentky a sborníku První české dívčí gymnázium*. Ze soudobých titulů lze zmínit např. J. MALÍNSKÁ, *České ženské hnutí*, 95-103; M. NEUDORFLOVÁ, *České ženy*, s. 116an.

⁷¹ Vlastní provoz školy byl zajišťován mužskými učitelskými silami, které zde převážně pracovaly na vedlejší úvazek. Tomu a především vzdálenosti bydliště žaček byl přizpůsoben i rozvrh hodin. V letních měsících probíhala výuka od 7:00 do 12:30, v zimě od 8:00 do 13:30. Gymnázium se od podobných chlapeckých ústavů odlišovalo nejen rozvrhem hodin či skromnými materiálními podmínkami, ale také např. institucí tehdy nezbytné gardedámy, která byla přítomna vyučování, aby dozorovala na dobré mravy dívek. V prvních letech tuto funkci zastávala spisovatelka Pavla Maternová (1858–1923), blízká spolupracovnice Elišky Krásnohorské. Srov. [b. a], *Zpráva o založení „Minervy“*; dále též František PRUSÍK, *I. výroční zpráva*, s. 12.

⁷² Nespornou výhodou bylo personální propojení spolku Minerva s tiskovým orgánem Ženského výrobního spolku, *Ženskými listy*, jejichž hlavní redaktorkou byla od roku 1875 právě Eliška Krásnohorská. V stálé rubrice *Zprávy spolkové a školní* byl spolku Minerva ponechán prostor pro prezentaci aktuálních informací o činnosti školy. Rovněž vlastní články v *Ženských listech* se v 90. letech 19. století často zabývaly problematikou vysokoškolského vzdělání žen v českých zemích, informovaly o petičních akcích za jeho zpřístupnění i o postupu ministerstva kultu a vyučování v tomto směru. Ani události jako maturitní zkoušky či univerzitní promoce prvních absolventek Minervy nezůstaly tímto periodikem nepovšimnuty – naopak jim byla věnována patřičná pozornost, stejně jako úspěchům cizích akademíček v Evropě i Americe. Srov. D. VLAŠÍNOVÁ, *Eliška Krásnohorská*, s. 35-37. Podrobnou analýzu *Ženských listů* za redaktorství E. Krásnohorské přináší L. HECZKOVÁ, *Píšíci Minervy*, s. 60an.

⁷³ Podmínkou imatrikulace na vysokou školu bylo tehdy pouze složení maturitní zkoušky z gymnaziálních předmětů, neboť ta vzhledem ke své náročnosti kompenzovala absenci přijímacích zkoušek. Podrobně k problematice maturit srov. Gary B. COHEN, *Education and Middle-Class Society in Imperial Austria 1848-1918*, West Lafayette 1996, s. 28, 217-218; rovněž Jan ŠAFRÁNEK, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*, sv. 2, 1848–1913, Praha 1918, s. 353.

⁷⁴ Metafora brány je v pozmeněném kontextu vypůjčena z případové studie K. J. Freeze, jež symboliku „odemykání“ a „otevření“ použila právě pro případ MUDr. Rosy Kerschbaumer a Minervy. Uznání zahraničního

lze tedy interpretovat jako završení jedné z podstatných fází na cestě k plnému zrovnoprávnění žen a rovněž jako jeden z nejhmatatelnějších úspěchů českého ženského hnutí druhé poloviny 19. století.⁷⁵

Další – pouze praktické cíle přesahující – rozměr Minervy lze spatřovat v její sounáležitosti s emancipačním úsilím národa, a to skrze její explicitně český charakter. Vykazovalo-li se toto gymnázium s patřičnou hrdostí prvenstvím ve střední Evropě, přispívalo tak k zvyšování obecného povědomí o kulturní vyspělosti o samostatnost usilujícího národa.⁷⁶ Ten, jak ostatně naznačuje G. B. Cohen, s úspěchem sázel na rozvoj celého vzdělávacího systému a byl v tomto ohledu „*pro historicky znevýhodněné národy Rakouska a Uherska vzorem, čím může středoškolské a vysokoškolské vzdělání přispět k rekonstrukci národa*“.⁷⁷ V konkrétní rovině se takovýmto vzorem stalo také gymnázium Minerva. Jeho příkladu následovaly nejen slovanské národy, ale rovněž německé etnikum, což lze v kontextu vzájemných vztahů Čechů s Němci charakterizovat jako ne příliš častý jev kvitovaný českou stranou s patřičným zadostiučiněním.⁷⁸

III.3 Zrod „nové ženy“ aneb první generace univerzitních studentek

Když se první maturitní ročník loučil v roce 1895 se svým domovským ústavem, mohly se jeho absolventky těšit z úspěšného završení svého pětiletého snažení a pyšnit se tím, že se

lékařského diplomu MUDr. Kerschbaumer interpretuje K. J. Freeze jako „*odemčení*“ brány k vysokoškolskému vzdělávání žen v habsburské monarchii, její „*otevření*“ se však uskutečnilo právě díky založení Minervy, která produkovala adekvátně připravené adeptky vysokoškolského vzdělání pro domácí univerzity. Srov. K. J. FREEZE, *Medical Education*, s. 54-55.

⁷⁵ K. J. Freeze neváhá definovat tento úspěch jako „*cause célèbre*“ českého ženského hnutí. Srov. *tamtéž*, s. 51.

⁷⁶ O provázanosti českého ženského hnutí s emancipačně-národními cíli podrobně např. Katherine DAVID, *Czech Feminists and Nationalism in the Late Habsburg Monarchy*. „*The First in Austria*“, *Journal of Women's History* 3/2, 1991, s. 26-45. Obdobně tematizováno u K. J. FREEZE, *Medical Education*, s. 52an. Právě topoi malého, materiálně slabého, o to více však duševně schopného národa, který svépomocí dosáhl značných úspěchů a v mnohém mu příslušela průkopnická role, lze dešifrovat z různých příspěvků a vzpomínkových reflexí představitelk i absolventek Minervy. Srov. Albína Honzáková (ed.), *Československé studentky*; dále také ANM, f. SVVŽ, k. 6, inv. č. 386, Referát dr. Malínské o zasedání rady IFUW [strojopis, 2 listy]; Ema FORMANOVÁ, *Vznik a cíle Mezinárodního sdružení akademických žen*, in: *Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen*, s. 13.

⁷⁷ In: G. B. COHEN, *Education*, s. 240.

⁷⁸ Ve Vídni došlo k zřízení prvního dívčího gymnázia v roce 1892, a to iniciativou spolku Verein für erweiterere Frauenbildung (založen 1888), s nímž ostatně spolek Minerva spolupracoval v souvislosti s petičními akcemi za otevření univerzit ženám. Jak uvádí G. B. Cohen, do jara roku 1910 bylo v celém Rakousku otevřeno třináct soukromých dívčích gymnázií, z nichž se devět nacházelo v Haliči a vykazovalo se příznačně vysokým procentuálním zastoupením dívek židovské národnosti. Srov. TÝŽ, *Education*, s. 75. V Německu bylo první dívčí gymnázium založeno v roce 1893 v Karlsruhe. Již předtím, od konce 80. let však v Německu iniciovala učitelka Helene Lange tzv. gymnaziální kurzy, jež dívky připravovaly k maturitě a univerzitnímu studiu v zahraničí. Srov. J. C. ALBISETTI, *Female Education*, s. 45an.

staly jakousi „*prima legio Musarum*“.⁷⁹ Na druhou stranu však byly konfrontovány s nepříjemnou realitou, totiž se skutečností, že jejich maturitní vysvědčení postrádalo klauzuli povolující imatrikulaci na vysoké škole. Přes intenzivní petiční aktivity ženského hnutí celé monarchie se do té doby nepodařilo docílit odstranění ministerského výnosu z roku 1878.⁸⁰

V tomto kontextu nelze nezmínit projev Elišky Krásnohorské k prvním maturantkám, který překvapivě neplýtl slovy chvály ani oslavováním jejich nedávného maturitního vítězství.⁸¹ Naopak, konfrontoval je s obětmi a vyčerpávajícím úsilím jejich předchůdkyň, zejména lékařek, tak ostře kontrastujícím s péčí a bezpečím poskytovaným mateřským ústavem absolventkám. Vyzývala-li Eliška Krásnohorská oslovené dívky v závěru projevu „...*seberte všecku tu svou sílu, všechny nejlepší své záměry a nejčistší, nejryzejší svoje pudy, vzněťte se nejpřesvědčivějším zápalem vlastenectví a lásky k dobru, a tak vstupte na nový oddíl své cesty*...“⁸², jasně jim naznačila, co se od nich v budoucnu očekává. Totiž zodpovědné zhodnocení vložených „hřiven“, tedy pokračování na cestě za sebevzděláním, jakkoli obtížnou a nejistou se nyní jevila. Budiž konstatováno, že její apel ve většině případů nevyzněl naprázdno.

III.3.1 Pražská univerzita a proměny jejího přístupu k ženskému studiu na příkladu lékařské fakulty

Namísto odchodu do ciziny, pro něhož ostatně v případě mnoha dívek nedostačovaly ani rodinné finance, se první maturantky rozhodly nastoupit dráhu hospitantek Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze naději, že během studia se okolnosti změní ve smyslu získání statusu řádných posluchaček. Příznačně jejich vyjednávání ohledně hospitací

⁷⁹ Viz příloha č. 2. Jak upřesňuje po letech Věra Babáková, tohoto označení si zasluhovaly především spolužačky Anna Honzáková, Helena Tuskanyová a Božena Jiráňková, které „*tvořily nejpevnější jádro legie, jež nikdy v ničem nezklamalo, chloubu třídy*“. Srov. TÁŽ, *Z prvních dob*, s. 91.

⁸⁰ Viz pozn. 59 na s. 25. K petičním aktivitám srov. např. [b. a.], *Petice o ženském studiu*, ŽL 23/12, 1895, s. 230-232. Jednalo se o otisk tzv. Petice hospitantek obou c. k. universit Pražských, která byla adresována říšské radě ve Vídni v záležitosti požadavku zrušení výnosu z roku 1878. Srov. AUK, f. Vozábová Eliška, Petice hospitantek obou c. k. universit Pražských, [tisk, datováno 10. 11. 1895].

⁸¹ Až nečekaně přísná se mohla jevit slova Krásnohorské: „*Pracovaly jste pilně a svědomitě, a bylo to jen k Vašemu vlastnímu prospěchu; jiní a jiné však pracovali víc než svědomitě, pracovali obětovně, ne pro vlastní prospěch, ale pro Váš. Kdo jim kázal, aby se trdili trudem Vaším, aby to velké břímě vložili za Vás na bedra svá? Nikdo – než „Minerva“, bohyně moudrosti*“. In: TÁŽ, *Slovo k prvním abiturientkám našim*, in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Československé studentky*, s. 16. V reálném životě to však byla právě Eliška Krásnohorská, laskavá duchovní matka prvních absolventek, která jim v rámci svých možností a kontaktů neváhala dle potřeby usnadnit studijní i profesní trajektorii. Srov. vzpomínkové články obsažené in: Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Československé studentky*.

⁸² *Tamtéž*, s. 15.

směřovala nejprve na českou lékařskou a filozofickou fakultu, avšak pouze v případě druhé zmiňované došla kladného výsledku.⁸³

Profesorský sbor české lékařské fakulty se se svou většinou postavil proti žádosti tří minervistek – Anny Honzákové, Bohumily Peigerové a Růženy Machové – o právo hospitovat, čímž ovšem ve srovnání se svým protějškem, německou lékařskou fakultou, neprokázal dostatečnou flexibilitu vůči měnícím se poměrům.⁸⁴ Především zásluhou anatoma Carla Rabla (1853–1917), profesora německé lékařské fakulty a propagátora ženského vzdělání, se odmítnutým adeptkám lékařství dostalo vstřícného přijetí ze strany konkurenční instituce.⁸⁵ Jakkoli by se takovýto postup ze strany dívek mohl zdát v kontextu vyostřených národnostních sporů 90. let přinejmenším nepochopitelný, ne-li přímo nedůstojný vlastenecky smýšlejícího jedince, zdá se, že nevyvolal výraznější odsudky ze strany národního společenství a rovněž nepůsobil morální dilema samotným medicánkám. Potvrzením toho je mimo jiné i skutečnost, že zmíněné dívky z vděčnosti k prof. C. Rablovi setrvaly na německé fakultě až do jazykových bouří na podzim roku 1897, ačkoli již předtím bylo možno hospitovat na české fakultě, která mezitím přehodnotila své původní odmítavé stanovisko.⁸⁶

Zatímco studentky filozofické fakulty získaly poměrně záhy – v souvislosti s výnosem z roku 1897 – jistotu ohledně smysluplnosti svého studia, v případě prvních medicánek ani pětileté studium neposkytovalo záruku získání lékařského diplomu. Z jejich korespondence i pozdějších vzpomínek vyplývá, že vedle vlastního náročného studia musely opětovně promýšlet a stylizovat další a další prosebné žádosti adresované ministerstvu kultu

⁸³ Z prvních minervistek se hospitantkami české filozofické fakulty staly v akademickém roce 1895/6: Růžena Corvinová, Marie Fabiánová, Jindřiška Hrabětová, Helena Chvalovská, Božena Jiráňková, Ludovika Nová (později přešla na lékařskou fakultu, viz dále), Antonie Procházková, Božena Rudolfová, Olga Šrámková, Helena Tuskanyová, Olga Vávrová. Srov. Helena SMĚŘIČKOVÁ, *Přehled prvních žákyň a absolventek*, in: H. Směřičková et al. (edd.), *První české dívčí gymnázium*, s. 71.

⁸⁴ Minoritní vótum proti zamítavému rozhodnutí plenární schůze profesorského sboru české lékařské fakulty podali pouze prof. Vítězslav Janovský (1847–1925), prof. Karel Maydl (1853–1903) a prof. Josef Reinsberg (1844–1930), dle pamětí Albíny Honzákové „*zastánci ženského studia lékařského*“. Srov. Zdravotnické muzeum Národní lékařské knihovny Praha (dále jen ZM NLK), f. Honzáková Anna, př. č. 1764/73/1, složka Albína Honzáková, *Paměti*, Sv. I, Boj českých studentek s vídeňským ministerstvem a rakouským parlamentem o lékařské studium žen [strojopis], s. 2.

⁸⁵ Dle vzpomínek Albíny Honzákové i její sestry Anny přistupoval prof. C. Rabl k českým medicánkám stejným způsobem jako k jejich mužským kolegům. Zdá se také, že mu byla cizí vzájemná rivalita českého a německého etnika. Z jeho důkladné anatomické průpravy těžily dívky i po přestupu na českou fakultu a samotná Anna Honzáková zmiňuje později ve své promoční řeči mezi několika lidmi, kterým vděčila za své studium, i jméno profesora Rabla. Srov. ZM NLK, f. Honzáková Anna, př. č. 1764/73/1, složka Albína Honzáková, *Paměti*, Sv. I, Boj českých studentek s vídeňským ministerstvem a rakouským parlamentem o lékařské studium žen [strojopis], s. 4. Dále též Anna HONZÁKOVÁ, *K zápasu o lékařské studium*, in: Albína Honzáková (ed.), *Československé studentky*, s. 69–70; [b. a.], *První lékařská promoce ženská v Praze*, ŽL 30/4, 1902, s. 69–73.

⁸⁶ Přes veškerou součinnost českého ženského hnutí s národně emancipačním hnutím, byla dle závěrů K. J. Freeze otázka jazyka chápána feministkami jako triviální ve srovnání s problematikou přístupu žen ke vzdělání. Srov. TÁŽ, *Medical Education*, s. 62.

a vyučování.⁸⁷ Za laskavé finanční i úřední podpory dvorního rady Antonína Bělohoubka, příznivce Minervy, dokonce trojice z nich podnikla v létě roku 1899 v jeho doprovodu cestu do Vídně, aby ve své záležitosti vykonala osobní audienci na ministerstvu kultu a vyučování.⁸⁸

V této souvislosti se nabízí otázka – podepřená poznámkou Terézy Novákové, zda by v případě pozdějšího zpřístupnění lékařských fakult ženám dokončily bývalé minervistky svá studia v zahraničí.⁸⁹ V době vydání ministerského výnosu z 3. září 1900 zbývalo totiž některým z prvních medicek složit již jen závěrečná rigorosa, ke kterým je původní status hospitantek neopravňoval.⁹⁰

III.3.2 Filozofická fakulta jako schůdnější cesta?

Studium na filozofické fakultě se tak z perspektivy dívek muselo jevit jako jednoznačně méně komplikované, ať již ve smyslu legislativních i byrokratických překážek, nebo s ohledem na jeho předpokládanou délku a odvozeně i na kvalifikaci, jíž absolventům

⁸⁷ Srov. např. dopis medicy Anny Honzákové kolegyni Elišce Vozábové z léta roku 1897, kdy si autorka posteskla: „...ženskému studiu mediciny v Rakousku růže nekvete; právě mne došlo naprosto zamítavé vyřízení žádosti z ministerstva. Myslím, že nezbývá, než vyčkatí slíbeného ministrem vyřízení této otázky u příležitosti uveřejnění nového řádu studijního pro mediky. Vyprošuji si Vaše a slečny Peigerové [medička Bohumila Peigerová – pozn. M. M.] mínění o této věci.“ In: AUK, f. Vozábová Eliška, Dopis Anny Honzákové ze dne 29. 8. 1897 adresovaný Elišce Vozábové. Jak Anna Honzáková po letech shrnula: „...k stálé nejistotě, jak bude dále, přistupoval úporný a dlouhý bezvýsledný boj s Vídní. Každoročně, někdy i dvakrát do roka, podávaly jsme žádosti za připsuštění k řádnému studiu, jež ministerstvo vracelo se stereotypní poznámkou: Vzhledem k stávajícím nařízením pro ten čas nemožné.“ In: A. HONZÁKOVÁ, *K zápasu*, s. 71. V tomto kontextu, tedy především v případě medicek, se heslo prvních minervistek – „*Per arduam ad astra*“ – ukázalo jako nanejvýš výstižné.

⁸⁸ Z důvodu nečekané absence ministra Arthura von Bylandt-Rheidta (1854–1915) ani toto úsilí nepřineslo okamžité ovoce, na základě rozhovoru se sekčním šéfem ministerstva, rytířem Wilhelmem Hartelem (1839–1907), se však trojici medicek ve složení Anna Honzáková, Růžena Machová a Ludovika Nová dostalo příslibu legislativního řešení, který Hartel krátce po svém jmenování do funkce ministra kultu a vyučování v roce 1900 splnil. Srov. *tamtéž*, s. 72. Jak po letech jedna z účastnic delegace Ludovika Krajíčková-Nová osvětlila: „...kolegyně Honzáková ukázala se tehdy jako zdatný a energický vůdce naší výpravy, na něžž bylo spolehnutí...“ In: LA PNP, f. Honzáková Albína, k. 3, inv. č. 470, Korespondence přijatá od Ludoviky Nové (Krajíčkové), Dopis Ludoviky Nové (Krajíčkové) ze dne 8. 2. 1942 adresovaný Albíně Honzákové.

⁸⁹ V jednom z článků Terézy Novákové z roku 1903 totiž zaznělo, že na jaře roku 1900 medicy – pravděpodobně právě ty první – uvažovaly o možnosti dostudovat ve Švýcarsku a poté zažádat rakouskou vládu o nostrifikaci diplomu a povolení výkonu praxe v rámci monarchie. Srov. T. NOVÁKOVÁ, *Ze ženského hnutí*, Praha 1912, s. 325.

⁹⁰ Jednalo se konkrétně o Annu Honzákovou, jež ve studiích ve srovnání s kolegyněmi pokročila nejdále a v návaznosti na vydání výnosu z 3. září 1900 složila během necelého roku navzdory úředním průtahům všechna tři hlavní rigorosa, poslední z nich 10. března 1902. Za doktorku veškerého lékařství byla promována již 17. března 1902. Viz příloha č. 3. Stala se tak v pořadí třetí držitelkou doktorského titulu pražské univerzity, v rámci lékařské fakulty však zaujímala prvenství. Jejimi předchůdkyněmi byly doktorky filozofie Marie Zdenka Baborová provdaná Čiháková (1877–1937), promovaná 17. června 1901, a Marie Fabiánová (1872–?), promovaná 13. listopadu 1901. Srov. AUK, f. Lékařská fakulta Univerzity Karlovy (1883–1953), Hlavní protokol o rigorech Lékařské fakulty I., č. 2207; Anna HONZÁKOVÁ, *K zápasu*, s. 73–74; M. ŠTEMBERKOVÁ, *Doktorky filozofie*, s. 215;

poskytovalo. Jak z pramenů vyplývá, nejčastější profesí filozofů se stávalo učitelství na středních školách. Předpokladem k jeho výkonu bylo složení státních zkoušek před zkušební komisí pro učitelství na gymnáziích, jejichž průběh určoval zkušební řád z roku 1884 a k nimž adepti středoškolské profesury přistupovali nejdříve po osmi semestrech studia.⁹¹

Jestliže se kariéra středoškolského učitele stávala frekventovaným povoláním mužů, v případě jejich kolegyně se jednalo o jev téměř automatický. Uvážíme-li dobové poměry co do pracovních možností i odvětví otevřených ženám, bylo učitelství v rámci intelektuálních profesí jedním z nemnoha, jež společnost považovala za přijatelné, postupně i přímo adekvátní pro „něžné pohlaví“. Výzkumy zahraničních historiček potvrzují, že se jednalo o fenomén společný evropskému i severoamerickému kontinentu. Profese středoškolské učitelky a pedagožky obecně se tak nadlouho stala v mezinárodním měřítku nejvíce feminizovaným povoláním.⁹²

V tomto kontextu je však nutné se ještě dotknout jednoho zajímavého a možno říci i překvapivého aspektu, který přineslo bádání o studentkách filozofických fakult. Navzdory obecnému trendu, jímž se studium na této fakultě ve sledovaném období do roku 1918 vyznačovalo – tedy nízkým procentem mužských absolventů usilujících o doktorát⁹³ – lze v případě žen vysledovat relativně časté završení univerzitního studia právě tímto způsobem.⁹⁴ Oprávněně se nabízí otázka, jaké důvody k tomu ženy vedly, lépe řečeno, jaký pro ně měl doktorát filozofie praktický význam? Otevíral-li mužům perspektivu vědecké práce a akademického postupu, v případě žen nelze o těchto možnostech – přinejmenším pro první generace akademiček v období před první světovou válkou – vůbec hovořit.⁹⁵

⁹¹ Josef PETRÁŇ, *Česká filozofická fakulta 1882–1918*, in: J. Havránek (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy 1802–1918*, díl III, Praha 1997, s. 293–294; G. B. COHEN, *Education*, s. 227. Jak Josef Petráň uvádí, vedle klasických a moderních jazyků, matematiky s fyzikou či přírodopisem, tvořily častou zkušební kombinaci historie a geografii, možné byly ovšem i další variace. Srov. TÝŽ, *Česká filozofická fakulta*, s. 155.

⁹² Srov. H. P. FREIDENREICH, *Female*, s. 12–13; C. HUERKAMP, *Bildungsbürgerinnen*, s. 176an.

⁹³ G. B. COHEN, *Education*, s. 227; J. PETRÁŇ, *Česká filozofická fakulta*, 155.

⁹⁴ V tomto ohledu se jako přehledný informativní i komparativní zdroj pro obě pohlaví jeví knižně vydaný jmenný soupis předkladatelů disertačních prací z obou pražských filozofických fakult, od akademického roku 1919/1920 rovněž fakult přírodovědeckých. Srov. Marie TULACHOVÁ – Jan HAVRÁNEK – Karel KUČERA, *Disertace pražské university 1882–1953*, sv. 1, Karlova universita, Praha 1965; Milena VÝBORNÁ – Jan HAVRÁNEK – Karel KUČERA, *Disertace pražské university 1882–1953*, sv. 2, Německá universita, Praha 1965. Jedná-li se o konkrétní čísla, lze využít statistiky ženských doktorátů na obou pražských univerzitách do roku 1918. Z nich totiž vyplývá početní převaha české univerzity, kde se jednalo o 61 lékařek a 44 doktorek filozofie. Na německé univerzitě byl tento poměr obrácen ve prospěch filozofického doktorátu, jenž zde získalo 33 žen v poměru k 22 lékařkám. Srov. M. ŠTEMBERKOVÁ, *Doktorky filozofie*, s. 215.

⁹⁵ Pro ilustraci stačí zmínit několik prvních doktorek filozofie. Vedle již jmenovaných Marie Zdenky Čihákové-Baborové a Marie Fabiánové to byly např. Alice Masaryková (1879–1966), Albína Honzáková (1877–1973), Marie Bydžovská-Komínková (1876–1969), Marie Věra Babáková-Opolecká (1875–1962), Marie Slavíková (1883–1938), Anna Berkovcová (1881–1960), Zdenka Dyková-Hásková (1878–1945), Klára Červenková (1873–1945) či Ludmila Matiegková (1889–1960). Ač všechny tyto ženy prostřednictvím svých disertací prokázaly schopnost samostatného vědeckého úsudku a odborné práce, žádná nedosáhla formální akademické

Stejně jako v případě lékařek narážely totiž i doktorky filozofie na skutečnost mužského monopolu v institucionalizované vědecké práci. Jak francouzská historička Michele Tournier naznačuje, příčinu toho nelze hledat pouze v praktických obavách z ženské konkurence ani v dobových stereotypch vztahujících se k duševním schopnostem žen. „Držitelé moci“ – tedy vysokoškolští profesori i studenti – tímto způsobem rovněž bránili určitou sociální roli univerzity jakožto bašty intelektuálních elit.⁹⁶ Současně také vnímali akademickou půdu jako místo výlučně mužské sociability a bratrství se všemi souvisejícími projevy ve formě studentských spolků, pitek a duelů, jejichž prostřednictvím vznikaly mnohdy celoživotní vzájemné vazby těchto „*alte Herren*“.⁹⁷

Význam filozofického doktorátu pro ženy lze tedy s největší pravděpodobností spatřovat vedle uspokojení objevitelské touhy především v jeho symbolické rovině, skrze niž byl demonstrován duševní potenciál i ambice průkopnic ženského vzdělání. Vyplývá to i ze způsobu prezentace a pozornosti, které se úspěšným akademičkám ze strany ženského hnutí při příležitosti jejich doktorských promocií dostávalo.⁹⁸ V souvislosti s ženskými promocemi se nabízí ještě další, poněkud neobvyklá asociace, a to prostřednictvím srovnání jejich slavnostní závažnosti i vnějškové okázalosti se svatebním dnem. Dodejme, že řada prvních doktorek filozofie v českých zemích byla o tuto druhou zkušenost ochuzena.⁹⁹

kariéry. Přesto lze – např. v případě Alice Masarykové, Ludmily Matiegkové či Anny Berkovcové – hovořit o určitých nábězích tímto směrem, a to ve formě volné, časově omezené provázanosti s univerzitními semináři a pracovišti. Srov. R. LOVČÍ, *Alice Guarrigue Masaryková*, s. 115-116; H. HAVLŮJOVÁ, *Okouzlení Egyptem*, s. 116an; K. KAVINA, *K padesátinám ředitelky Dr. A. Berkovcové*, *Československý zemědělec* 13/7, 13. 2. 1931, s. 107.

⁹⁶ Povolání univerzitních elit byla současníky s jistou nadsázkou přirovnávána k poslání církevního duchovenstva. Tak jako kněz zasvětil svůj život Bohu, vědec se měl v ideálním případě zcela zasvětit své práci. Vzhledem k ženině předurčení pro mateřství a rodinný život, jak se tehdy obecně věřilo, bylo nemyslitelné, aby i ona mohla dostát nárokům vědecké profese. Srov. Michele TOURNIER, *Women and Access to University in France and Germany (1861–1967)*, *Comparative Education* 9/3, 1973, s. 109, 114.

⁹⁷ G. B. COHEN, *Education*, s. 234. Verbálním projevem vnímání univerzity jako čistě mužského prostoru bylo – stejně tak záměrné jako bezděčné – oslovení smíšeného auditoria slovy „*Meine Herren*“, což naznačují i vzpomínky prvních akademiček. Srov. C. HUERKAMP, *Bildungsbürgerinnen*, s. 106.

⁹⁸ Pro ilustraci lze citovat článek z *Ženského světa*, který s patřičným uznáním vyzdvihl význam čerstvé lékařky Anny Honzákové: „...*namáhavé studium, vyžadující tolik obětavosti a tolik sebezapření, dovršila slečna doktorka slavnostním aktem promočním, jenž byl všem stoupencům vysokého ženského studia novou radostnou etapou; i nastupuje náš první ženský doktor lékařství novou činností přinášející tolik dobrodiní i tichého hrdinství.*“ In: [b. a.], *Slečna Anna Honzáková*, *Ženský svět* (dále jen *ŽS*) 6/6, 1902, s. 66.

⁹⁹ R. M. MORANTZ-SANCHEZ, *The Many Faces*, s. 56. Malou skupinku provdaných doktorek filozofie zastupovala Marie Bydžovská-Komínková, manželka univerzitního profesora Bohumila Bydžovského (1880–1969), Marie Věra Babáková (rozená Opolecká), manželka univerzitního profesora MUDr. Eduarda Babáka (1873–1826). Literatura nás odkazuje rovněž na sňatek Marie Zdenky Baborové provdané Čihákové a Olgy Šrámkové, která ke svému příjmení připojila Fišerová. Srov. Albína HONZÁKOVÁ (ed.), *Československé studentky*, s. 59; Josef PETRÁŇ, *Ženy na pražské filozofické fakultě*, *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica, Studia Historica* 27/2, 1983, s. 141-142. Do kategorie provdaných doktorek lze pro úplnost zařadit i Zdenku Dykovou-Háskovou, manželku Viktora Dyka (1877–1931), spisovatele, básníka, publicisty a politika v jedné osobě. V případě Dykových se však jednalo o pozdní manželství uzavřené po téměř třicetileté známosti až v roce 1928, nedlouho před Dykovou tragickou smrtí. Srov. *Zdenka Hásková* [heslo], in: V. Forst – J. Opelík

Jestliže výše zmíněné ženy nastoupily dráhu středoškolské pedagožky, zavazovaly se zároveň k celibátu. Ten byl jako podmínka výkonu učitelského povolání pro ženy postupně zaveden v průběhu let 1901–1904 zemskými zákony jednotlivých historických celků zemí Koruny české. K jeho definitivnímu zrušení došlo příznačně až po vzniku samostatného československého státu, ač již během první světové války se naplno prokázala neudržitelnost tohoto opatření, když se v důsledku odlivu mužských sil na válečnou frontu vracely do školství ovdovělé či provdané učitelky.¹⁰⁰

Obecně bylo celibátní ustanovení vnímáno pokrokovější částí ženského hnutí jako naprosto diskriminující a nedůstojné zasahování do soukromí jednotlivce a stávalo se terčem jeho intenzivní kritiky.¹⁰¹ Při absenci žen v zákonodárných orgánech však hnutí nedisponovalo dostatečně účinnými nástroji pro jeho odstranění. Vzdělané ženy tak mnohdy stály před závažným rozhodnutím, zda vykonávat vytoužené povolání, jímž by zúročily svá předchozí studia, ovšem za cenu zřeknutí se osobního štěstí v podobě manželského života a mateřství, nebo zda naopak zakotvit – v ideálním případě v intelektuálně vyrovnaném vztahu, který měl pochopitelně své přednosti ve srovnání s alternativou osamělého života a vidinou ještě osamělejšího stáří penzionované učitelky.

Jak z osudů prvních vysokoškolských absolventek, ať již držitelek filozofického doktorátu nebo jejich kolegyň vykazujících se učitelskou zkouškou vyplývá, preferovaly tyto ženy ve valné většině první variantu. Vedle vlastního vědomí zodpovědnosti i oddanosti ke svému povolání, které často pokládaly za své poslání, hrál pravděpodobně v jejich rozhodování závažnou roli i vnější tlak ze strany ženského hnutí i jejich studijních kolegyň. Nutno však dodat, že tento trend nebyl vázán jen na absolventky filozofických fakult českého původu. Biografie i vzpomínky prvních akademiček v mezinárodním spektru naznačují, že tyto ženy měly často tendenci ztotožňovat sňatek kolegyň se zradou ideálu, za který bylo svedeno tolik bojů. Manželství, které s sebou ve velké většině případů neslo ukončení kariéry,

a kol. (edd.), Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce, díl 2, sv. I (H-J), Praha 1993, s. 85. Za objasnění atypického vztahu Dykových touto cestu děkuji prof. PhDr. Robertu Kvačkoví, CSc.

¹⁰⁰ Zemské zákony nařizující celibát byly vydány postupně pro Slezsko (6. listopadu 1901), Čechy (27. ledna 1903) a naposled pro Moravu (26. prosince 1904), naopak na Slovensku nebylo do vzniku ČSR takovéto opatření nikdy zavedeno. Zrušení celibátu učitelek se uskutečnilo v rámci tzv. malé novely školského zákona v roce 1919 poté, co byl návrh příslušného opatření přikázán k projednání kulturnímu výboru, jenž se ve své zprávě vyslovil souhlasně. Vzhledem k neudržitelnosti a nedemokratičnosti celibátního ustavení bylo jeho zrušení bez průtahů odhlasováno na 69. schůzi Revolučního národního shromáždění (dále jen RNS) ve čtvrtek 24. července 1919. Srov. stenografické protokoly dostupné na Společné česko-slovenské parlamentní knihovně: URL: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/069schuz/s069004.htm>;

<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/069schuz/s069005.htm>; http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1439_00.htm [adresy platné k 9. 8. 2009]. Srov. též D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 54.

¹⁰¹ Problematice zavádění celibátu učitelek v souvislosti s argumentací a aktivitami ženských spolků za jeho zrušení se věnuje např. M. NEUDORFLOVÁ, *České ženy*, s. 111–113. Podrobnou bibliografii dobových časopiseckých článků diskutujících o otázce celibátu přináší J. MALÍNSKÁ, *České ženské hnutí*, s. 115–116.

se totiž z této perspektivy jevílo jako promarnění nadání i studijních investic předchozích let.¹⁰²

III.3.3 „In den Schuljahren 1914/15 – 1917/18 bin ich [...] Hospitantin“¹⁰³ aneb ženy a technické studium

Zatímco role ženy lékařky či středoškolské profesorky nalezla od počátku 20. století v obecném povědomí postupně své místo i ospravedlnění, s představou právničky či inženýrky se společnost vyrovnávala mnohem déle a obtížněji.¹⁰⁴ V případě habsburského soustátí lze navíc hovořit o patrném zaostávání za požadavky doby. Přestože monarchie následovala obecný vývojový trend v souslednosti nástupu žen do jednotlivých odborných profesí, byl tento vývoj ve srovnání s jinými státy časově opožděn.¹⁰⁵ Vzdělání a uplatnění žen v technickém či právnickém směru zde totiž nikdy nepřekročilo fázi neuspokojivého provizoria, přestože bylo v kompetencích odpovědného ministerstva tento stav změnit.¹⁰⁶

¹⁰² Tento trend lze demonstrovat na případech MUDr. Hermine Edenuizen (1872–1955) a MUDr. Fridy Busch (1868–1961), prvních absolventek lékařské fakulty v Bonnu z počátku 20. století. Na sňatek přítelkyně Fridy tehdy Edenuizen reagovala slovy, že se jedná o „zradu naší [tj. F. Busch a H. Edenuizen – pozn. M. M.] svaté věci“. In: *Einleitung*, in: A. Kuhn (Hg.), 100 Jahre Frauenstudium, s. 10. Motiv povolání jakožto posláním – v případě lékařek zejména ve smyslu sociální mise – se pojí ve vzpomínkách různých pionýrek rovněž s akcentováním okamžiku rozhodnutí se pro profesi. Některé z nich přikládaly tomuto momentu téměř mystický charakter, když poukazovaly na různá znamení, která jim rozhodování ulehčila, a tím odvozeně opět implikovaly silný osobní vztah k předsevzatému profesnímu úkolu. Srov. C. DYHOUSE, *Students*, s. 64 an.

¹⁰³ LA PNP, f. Honzáková Albína, k. 1, inv. č. 53, Exmplář žádosti Milady Pavlíkové adresované ministerstvu kultu a vyučování ze dne 12. 11. 1917.

¹⁰⁴ Jestliže se pedagogická či lékařská profese nevyklučovala s představami o přirozeném altruismu a sociálním cítěním ženského pohlaví, právnícké či technické povolání bylo chápáno jako čistě maskulinní záležitost se svým důrazem na chladné a střízlivé uvažování i vysoce abstraktní a kritické myšlení. Je otázkou, do jaké míry lze přetrvávání těchto myšlenkových stereotypů přičítat pouze tradičním hlasům společnosti a do jaké míry se na něm podílelo samotné emancipační hnutí žen. Jak bylo již dříve naznačeno, prvotní apely ženského hnutí ohledně vzdělávacích možností žen operovaly (často pragmaticky) právě s výše přisuzovanými „ženskými“ vlastnostmi ve snaze zdůvodnit potřebnost lékařek, potažmo profesorek. V neposlední řadě je pak na místě úvaha nad mírou poptávky samotných žen (zejména v případě technických oborů) po daném studiu ve srovnání s lékařským či pedagogickým směrem.

¹⁰⁵ Pro oblast právníckého studia se zde nabízí komparace provedená v knize *Women in the world's legal professions*. Dle ní lze první absolventky právnických fakult nalézt již před koncem 19. století ve Spojených státech amerických, v Kanadě, na Novém Zélandu, dále ve Francii, Itálii, Švédsku a Norsku. Rovněž Německo se v tomto případě ukázalo být pokrokovějším než Rakousko-Uhersko, když již v roce 1909 ženám definitivně otevřelo své právnícké fakulty k řádnému studiu, první absolventka z nich pak vyšla v roce 1912. Srov. Ulrike SCHULTZ, *Introduction*, in: Ulrike Schultz – Gisela Shaw (eds.), *Women in the world's legal professions*, Oxford 2003, xxxiv. Obdobné srovnání, konkrétně pro architektonickou profesi, ukazuje, že první architektky pocházely rovněž ze Spojených států amerických, a to z přelomu 19. a 20. století. v Evropě pak prvenství zaujímalo Finsko, které se v roce 1908 mohlo vykákat celkem čtrnácti absolventkami. Rovněž německé techniky předešly Rakousko-Uhersko a do vypuknutí první světové války již vyprodukovaly přes desítku kvalifikovaných architektek. Srov. Marie PLATOVÁSKÁ – Vladislava VALCHAŘOVÁ, *První architektky – studia a tvorba*, in: D. Dvořáková et al., *Povolání: architekt(ka)*, s. 51.

¹⁰⁶ Za typický příklad lze považovat přístup ministerstva kultu a vyučování, které záměrně odsouvalo řešení otázky řádného ženského studia práv neadekvátními argumenty a neurčitými sliby. Srov. [b. a.], *Za studium žen na právech*, ŽO 14/4, 1915, s. 118.

Na příkladu Českého vysokého učení technického v Praze lze názorně ilustrovat strnulost rakouské byrokracie, která přes opakovaná dobrozdání profesorského sboru ve prospěch řádného ženského studia některých technických oborů¹⁰⁷ nepodnikla potřebné kroky k jeho formalizaci. Již současníci se přitom podívovali nad nesystematičností ministerstva kultu a vyučování, které na jednu stranu od konce 19. století povolovalo dívkám hospitování i skládání externí maturity na různých – i technicky zaměřených – typech chlapeckých středních škol,¹⁰⁸ na druhou stranu však adeptkám technického vysokoškolského studia nebylo ochotno nabídnout více než status pouhých hospitantek či mimořádných posluchaček bez nároku na oficiální kvalifikaci.¹⁰⁹

I přes tato omezení hospitovalo na české technice v Praze v akademickém roce 1912/1913 již 20 dívek, přičemž jejich počet nadále stoupal. V akademickém roce 1916/1917 se jich tamtéž pohybovalo celkem 49, z toho devět se statusem mimořádných posluchaček, zbylé v pozici hospitantek.¹¹⁰ Podstatným katalyzátorem početního nárůstu studentek se tedy i

¹⁰⁷ První takovéto dobrozdání profesorského sboru české techniky v Praze se dle literatury datuje do roku 1902. Srov. Václav LOMIČ – Pavla HORSKÁ, *Dějiny Českého vysokého učení technického*, díl I, sv. 2, Praha 1978, s. 269. Obdobné dobrozdání je pak zaznamenáno pro rok 1909, kdy profesorský sbor doporučil řádné studium žen pro obory architektura, chemie, zemědělství, pojišťování a obchodní vědy. Srov. Jiřina MASNEROVÁ, *První studentky na pražské technice*, in: M. Pokorná (ed.), *Semináře Výzkumného centra*, s. 183-184.

¹⁰⁸ Od roku 1872 bylo dívkám povoleno stát se privatistkami chlapeckých středních škol (příprava probíhala soukromě doma, dívky na ústavěch skládaly jen zkoušky) a od roku 1897 mohly na těchto školách rovněž hospitovat (v dobové literatuře jsou někdy oba pojmy užívány v synonymním smyslu). Dívky se v tomto případě účastnily školní výuky spolu s chlapci, nejednalo se však o koedukaci v pravém smyslu, protože neměly být např. vyvolávány v hodinách, skládaly pouze semestrální zkoušky, bylo jim vyhrazeno zvláštní místo k sezení stranou od chlapců, do třídy vcházely a odcházely spolu s učitelem, aby nedošlo k volnému kontaktu se spolužáky, apod. Přesto i takto limitované studium naráželo v reálu na značné obtíže a komplikace ze strany úřadů projevující se v jeho opakovaných zákazech a omezeních. Srov. Otakar KÁDNER, *Vývoj a dnešní soustava školství*, díl I, Praha 1929, s. 284. Zajímavou anketu na téma koedukace provedlo na všech českých gymnáziích a reálkách před rokem 1917 Sdružení akademicky vzdělaných žen. Výsledky šetření podrobně shrnula ve svém příspěvku pro almanach Ludmila Kaplanová-Slavíková. Zmíněný almanach rovněž přináší konkrétní zkušenost jedné z bývalých hospitantek chlapecké střední školy. Srov. Ludmila KAPLANOVÁ-SLAVÍKOVÁ, *Dívčí studium na střední chlapecké škole*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium*, s. 56-66; I. Sch.-E., *Studijní vzpomínka*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium*, s. 192-197.

¹⁰⁹ Srov. kritiku adresovanou ministerstvu kultu a vyučování zaznívající v článku S. K. T., *Pro otevření technik ženám*, *Studentská revue* 4/8, 1911, s. 228. Obdobně též Josef VRBA, *Reorganisace technického studia*, in: R. Wolf (ed.), *Protokol I. Sjezdu Federace českého studentstva vysokoškolského konaného v Praze ve dnech 1. – 4. května 1913*, Praha 1914, s. 316-317. Rozlišení jednotlivých kategorií studentů na technice se obdobně jako na univerzitě odvozovalo od dosaženého předchozího vzdělání. Řádnými studenty se tak stávali chlapci se středoškolskou maturitou, mimořádnými pak chlapci po dosažení osmnácti let s dostatečnými znalostmi pro návštěvu přednášek a cvičení, hospitanty pak ti, kteří mohli se svolením dotyčného vyučujícího navštěvovat jeho přednášky, nedostávali však o jejich návštěvě potvrzení a neměli ani právo skládat zkoušky. Studium dívek se tedy pohybovalo jen v rámci dvou posledně zmiňovaných kategorií, přičemž status mimořádné posluchačky byl udělován pouze kandidátkám profesury obchodních nauk nebo při kombinaci deskriptivní geometrie s matematikou. Srov. O. KÁDNER, *Vývoj*, s. 414-415.

¹¹⁰ Srov. J. MASNEROVÁ, *První studentky*, s. 187.

v případě techniky stala první světová válka,¹¹¹ a to i přesto, že ministerstvo kultu a vyučování ani během ní nevyhovělo žádostem studentek o převedení mezi řádné posluchače.¹¹²

Jak se konkrétně odvíjela studijní a profesní dráha průkopnic technického studia žen v českých zemích, lze vysledovat například na osudech Marie Tumlířové, první inženýrky zemědělství a rovněž první ženy s technickým doktorátem ve střední Evropě,¹¹³ nebo u Milady Petříkové-Pavlíkové, první české inženýrky architektury, neteře již zmíněných sester Honzákových.¹¹⁴ Dochované archivní materiály i vzpomínkové pasáže z jejího pera názorně dokazují, s jakou nejistotou se pojal nestandardní způsob studia na technice, nehledě na jeho délku, která z důvodu úředních překážek nutně přesáhla obvyklou dobu.¹¹⁵ Uvážíme-li však následné uplatnění absolventek techniky, lze hovořit ve srovnání s právničkami o relativně příznivější situaci i dřívější veřejné akceptaci.¹¹⁶

¹¹¹ V důsledku odvodů zaznamenala rovněž česká technika v Praze citelný úbytek mužských studentů. Ten paradoxně otevíral posluchárny ženám, mimo jiné i proto, že na přesvědčivosti ztrácel oblíbený argument o přeplněnosti té které vysokoškolské instituce. Srov. V. LOMIČ – P. HORSKÁ, *Dějiny*, s. 391.

¹¹² O. Kádner naznačuje, že, Ludwig Cwiklinski (1853–1943), tehdejší ministr kultu a vyučování, jenž zastával svou funkci od 23. 6. 1917 do 25. 7. 1918, sice vyjádřil určitou podporu ženskému technickému vzdělání, avšak i v jeho případě zůstalo pouze u slov. Srov. TÝŽ, *Vývoj*, s. 415.

¹¹³ Osobnosti Marie Tumlířové bude věnována pozornost v kapitole VI.

¹¹⁴ Milada Petříková-Pavlíková (1895–1985) začala po absolvování gymnázia Minerva v roce 1914 hospitovat od zimního semestru akademického roku 1914/1915 na Českém vysokém učení technickém v Praze, kde se seznámila i se svým budoucím manželem, architektem Theodorem Petříkem. Vzhledem k zmíněným byrokratickým překážkám studium dokončila až v roce 1921, poté společně s manželem či sama realizovala řadu zajímavých projektů a jako jedna z prvních profesionálek také zdařile kombinovala práci s rodinným životem a péčí o tři syny. Dle Markéty Svobodové je „*jejím osobitým přínosem československé architektuře obrácení pozornosti k sociálním stavbám pro ženy a k ženské problematice vůbec.*“ Jen namátkou lze jako doklad této „specializace“ uvést některé z jejích realizovaných pražských projektů. Jednalo se například o dívčí studentskou kolej Budeč na Vinohradech (1924, projektování interiérů), sociální ústav pro ochranu žen bez přístřeší s malými dětmi, rovněž na Vinohradech (1928, společný projekt s Theodorem Petříkem), Ženský klub český v ulici Ve Smečkách č. p. 26 (1929–1933, projektování stavby a interiérů). Srov. M. SVOBODOBÁ, *Milada Petříková-Pavlíková*, in: D. Dvořáková et al., *Povolání: architekt(ka)*, s. 68.

¹¹⁵ Ilustrativním dokladem je opis německo jazyčné žádosti Milady Pavlíkové z 12. prosince 1917 adresované ministerstvu kultu a vyučování ve Vídni. Po výkazu dosavadních studijních výsledků od roku 1914 zde pisatelka zdvořile, leč naléhavě žádá o převedení mezi řádné studenty spolu s oficiálním započtením odstudovaných let i složených zkoušek (profesoři techniky totiž v praxi nedbali úřední litery a umožňovali dívkám skládat zkoušky, ovšem bez záruky oficiálního uznání), aby mohla přistoupit k první státní zkoušce. V závěrečné pasáži pak Milada Pavlíková neopomněla zaútočit na city byrokratů slovy, že na jejich „*příznivém či nepříznivém rozhodnutí závisí moje* [tj. Milady Pavlíkové – pozn. M. M.] *další existence*“ či upozorněním, že technická věda je „*v cizině již několik let plně přístupná ženám.*“ In: LA PNP, f. Honzáková Albína, k. 1, inv. č. 53. Další materiály a vzpomínky vážící se k studijním létům Milady Petříkové-Pavlíkové nalezneme in: LA PNP, f. Honzáková Albína, k. 1, inv. č. 52, List přihlašovací pro hospitantky, [opis, 2 listy]; Z. P., *První česká architektka*, Československý architekt 21/23–24, 20. 12. 1975, s. 10.

¹¹⁶ Zamýšlíme-li se nad příčinami, nabízí se v případě absolventek architektonického vzdělání jako vysvětlení příznivé tvůrčí klima První republiky podmíněné dobovými diskuzemi o moderním životním stylu, jemuž měla právě architektura vytvářet odpovídající podmínky. V neposlední řadě pak architektonické povolání umožňovalo kombinovat soukromě i veřejné zakázky, účastnit se architektonických soutěží, spolupracovat s tiskem apod., čímž vznikl poměrně široký prostor pro osobní uplatnění i sebeprosazení odvozující se ve velké míře od individuálních schopností. Srov. M. PLATOVASKÁ – V. VALCHÁŘOVÁ, *První architektky*, s. 53. Dokladem relativně rovnocenných kariérních šancí je hned několik výrazných ženských osobností meziválečné (i pozdější) architektury, jako již zmíněná Milada Petříková-Pavlíková, Hana Kučerová-Záveská (1904–1944) či Augusta Machoňová-Müllerová (1906–1984).

III.3.4 Právní věda – ženám vstup zakázán

Jestliže vysokoškolští představitelé předlitavských technik projevovali svými dobrozdáním jistou benevolenci a otevřenost vůči experimentu ženského studia, právnické fakulty zastávaly v této otázce tradičně nejkonzervativnější stanovisko ze všech univerzitních pracovišť, pomineme-li teologický směr. Vedle již zmíněných argumentů o intelektuálních i emocionálních dispozicích potřebných ke studiu práv však významnou roli v úvahách odpůrců ženského studia hrála i skutečnost, že častým uplatněním absolventů tohoto oboru se stávala státní služba, nezřídka ústící i v politickou dráhu. V době, kdy ženám nebylo ještě přiznáno volební právo (podobně jako nezletilým, nesvéprávným, či kriminalizovaným jedincům mužského pohlaví) natož pak možnost oficiální účasti na politickém životě, se takovéto aspirace vzdělání chtivých dívek mohly zdát stejně absurdní jako nežádoucí.¹¹⁷

Přesto se již na přelomu 19. a 20. století našli i vysoce povolaní jedinci, kteří zastávali opačný názor. Například Edmund Bernatzik (1854–1919), profesor státního a správního práva a pozdější rektor vídeňské univerzity, se veřejně – prostřednictvím svých přednášek, spisů¹¹⁸ i skrze spolupráci s ženských hnutím – zasazoval o nápravu stavu, který byl dle jeho mínění v rozporu s prosincovou ústavou z roku 1867, protože de facto odporoval § 18 ústavy o svobodě vzdělání.¹¹⁹ Tyto jednotlivé hlasy však nenacházely s výjimkou ženské veřejnosti širší odezvu a dívky se tudíž musely až do konce první světové války spokojit s hospitováním na domácích ústavech. Jako další alternativa se nabízelo studium státovědy, k němuž byly oprávněny posluchačky filozofických fakult. Na některých univerzitách se ženám rovněž nabízely kurzy státního účetnictví či hospitace na určitých právnických přednáškách za

¹¹⁷ Na přímou souvislost zrovnoprávnění žen v oblasti politických práv i právního vzdělání poukazuje již zmíněná Ulrike Schultz. Srov. TÁŽ, *Introduction*, xxxii. Jak však správně usoudil současník Edmund Bernatzik (viz dále), podstatným důvodem odporu vůči právničkám byly opět obavy mužů z nežádané konkurence, jak se ostatně naplno projevilo v meziválečném období. Srov. I. BANDHAUER-SCHÖFFMANN, *Frauenbewegung*, s. 67.

¹¹⁸ V této souvislosti bývá především uváděn Bernatzikův spis *Die Zulassung der Frauen zu den juristischen Studien. Ein Gutachten*, Wien 1900. Jednalo se původně o dobrozdání, které Bernatzik přednesl v květnu 1899 na vídeňské právnické fakultě a jež poskytlo ženskému hnutí potřebné odborné argumenty. Srov. I. BANDHAUER-SCHÖFFMANN, *Frauenbewegung*, s. 67. Podrobnou reflexi Bernatzikovu spisu věnovala v českém prostředí např. Naše doba 7/9, 1900, s. 717–718.

¹¹⁹ Waltraud HEINDL, *Zur Entwicklung des Frauenstudiums in Österreich*, in: W. Heindl – M. Tichý (Hgg.), „Durch Erkenntnis“, s. 20. E. Bernatzik, toho času rektor vídeňské univerzity, ve zprávě o akademickém roku 1910/1911 s politováním poznamenal, že vzhledem k prodlužování tohoto stavu byla monarchie na nejlepší cestě stát se jediným státem, který nepovoloval ženské studium práv. Srov. *tamtéž*.

účelem přípravy na státní zkoušky ze státního účetnictví s možností následného uplatnění ve státních a později i soukromých službách.¹²⁰

Zajímavým, přesto diskutovaným projektem bylo v této souvislosti zřízení Rechtsakademie für Frauen otevřená pod patronací Edmunda Bernatzika ze soukromé iniciativy ženských spolků ve Vídni v prosinci 1917. Vzhledem k časově blízkému otevření právnických fakult ženám po válce však její eventuální význam nelze objektivně posoudit.¹²¹

Pro konkrétní poměry ženského studia na právnických fakultách Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze nemáme dosud přesné statistické přehledy,¹²² dovídáme se však, že: „... na žádost Sdružení akademicky vzdělaných žen podal universitní senát již v r[oce] 1908 min[isterstvo] kultu a vyučování příznivé dobrozdání o možnosti studia žen na práv[nické] fakultě a již před tím některé studentky byly zapsány jako hospitantky; nedočkavše se však svolení k řádnému studiu, přestupovaly na jiné fakulty. Povolení ke studiu nebylo přes četné další kroky uskutečněno zejména pro odpor min. spravedlnosti.“¹²³

¹²⁰ Srov. I. BANDHAUER-SCHÖFFMANN, *Frauenbewegung*, s. 68; Rose HEITLER, *O ženském studiu na německé právnické fakultě v Praze*, [překlad z německého originálu], in: Albína Honzáková (ed.), *Československé studentky*, s. 290.

¹²¹ Rechtsakademie byla spravována soukromým kuratorem pod „duchovním vedením“ Edmunda Bernatzika. v čele ústavu stála Eugenie Schwarzwald, absolventka curyšské univerzity a zakladatelka schwarzwaldské školy pro dívky. Studium na akademii bylo rozloženo do čtyř semestrů se zaměřením na národohospodářství a moderní právo. Akademie ukončila svou činnost v souvislosti s poválečným otevřením právnických fakult ženám, k němuž však dle vzpomínek jednoho z vyučujících také přispěla. Srov. Wenzel GLEISPACH, *Das Rechtsstudium der Frauen*, in: 30 Jahre Frauenstudium in Österreich, 1897-1927, Festschrift hg. vom Festausschuß anläßlich des dreißigjährigen Frauenstudium in Österreich, Wien 1927, s. 9. Rozporuplné nazírání současníků na zřízení akademie vycházelo z názorové diferenciaci v rámci ženského hnutí v otázce jeho strategií. Jednalo se o to, zda jít cestou speciálních ženských ústavů zejména v situacích, kdy byly ženám dlouhodobě zavírány dveře jako v případě práv, nebo zda neodbytně, byť bez okamžité odezvy, trvat na požadavku naprosté rovnoprávnosti žen s muži. Odpůrci „ženských variant“ vzdělávání – především pokrokovější část ženského hnutí – se oprávněně obávali jeho následné devalvace a znevážení předchozích snah. v obdobném duchu ostatně reagovala na zprávu o právní akademii Marie Slavíkové v dopise adresovém Anně Bayerové, v němž píše: „Nepřekvapila mne [tato zpráva – pozn. M. M.] radostně. Je to opět spíše neúspěch než úspěch, spíše brzda než vítězství. Proč jim [ženám – pozn. M. M.] neotevřeli prostě fakultu?“ In: ANM, f. Bayerová Anna, k. 5, inv. č. 246, Korespondence přijatá od Marie Slavíkové, Dopis Marie Slavíkové ze dne 23. 12. 1917 adresovaný Anně Bayerové. Podrobně k dobové diskuzi rakouského ženského hnutí o právní akademii pro ženy, potažmo o podobných iniciativách staršího data srov. J. C. ALBISETTI, *Female Education*, s. 49; též I. BANDHAUER-SCHÖFFMANN, *Frauenbewegung*, s. 71an.

¹²² Dle zprávy M. Fialové přednesené na I. sjezdu Federace českého studentstva vysokoškolského bylo např. v akademickém roce 1912/1913 na české právnické fakultě zapsáno 17 hospitantek. Srov. Marie FIALOVÁ, *Studium ženské a jeho rozšíření*, in: R. Wolf (ed.), *Protokol I. Sjezdu*, s. 352.

¹²³ [b. a], *Právničky na universitě a v praxi*, in: *Právničky na universitě a v praxi*, Praha 1928, s. 7. Počátky hospitování dívek na německé právnické fakultě v Praze spadají časově do stejného období, konkrétně do roku 1908. Srov. Rose HEITLER, *O ženském studiu*, s. 291.

IV. „Spojeny snahou rovnati cesty příštím, [...] oddělily jsme se zdánlivě od ostatních“¹²⁴ – ženské akademické spolky v českých zemích před rokem 1918

Za účelem komplexního pohledu na vysokoškolské vzdělávání žen v období před rokem 1918 bude následující prostor věnován jednomu z neoddělitelných aspektů tehdejšího akademického života – fenoménu studentské sociability¹²⁵ sledovanému v našem případě optikou jeho ženských aktérek. Na základě rekonstrukce jednotlivých etap specifických spolkových snah akademiček nabídne následující text základní charakteristiku dvou variací organizovaného hnutí ženské inteligence v průběhu necelého dvacetiletí spolu s jejich časovým, obsahovým i významovým vymezením. Sledování vnitřních projevů svébytného hnutí akademiček bude rovněž doplněno o analýzu jeho vztahů a vazeb vůči paralelně existujícímu „mužskému“ studentskému hnutí¹²⁶ na jedné a emancipačnímu hnutí českých žen na straně druhé společně s naznačením limitů stojících v cestě případné spolupráci.

IV.1. Ženský kroužek Slavia – izolovaná epizoda, či předzvěst věcí příštích?

První systematické organizační snahy českých akademiček vyjádřené tzv. Ženským kroužkem Slavia¹²⁷ spadají na práh 20. století. Na základě vzpomínek jeho zakladatelek – bývalých Minervistek – je však patrné, že tuto aktivitu nelze studovat bez znalosti předchozích dobových kontextů. Jak se totiž ve zpětných reflexích ukazuje, v případě kroužku můžeme hovořit o logickém vyústění několikaletého ideového vývoje započatého již v dobách

¹²⁴ A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium* [předmluva].

¹²⁵ Téma studentské sociability ve své práci zohledňuje např. G. B. Cohen, který předkládá rámcovou typologii studentských spolků v Předlitavsku (rovněž s přihlédnutím k pražskému prostředí) v druhé polovině 19. století. Autor se zde zároveň obecněji zamýšlí nad důvody značné popularity těchto uskupení i nad jejich sociálně-politickými přesahy. Srov. TÝŽ, *Education*, s. 234-239.

¹²⁶ Pracovní termín „mužské“ studentské hnutí je v kontextu diplomové práce užit za účelem patrnějšího rozlišení a vymezení autonomního hnutí akademiček a obecného hnutí studentstva. Adjektivum „mužské“ studentské hnutí vystihuje přesně situaci jen do konce 90. let 19. století, kdy na tomto hnutí participovali z logických důvodů pouze muži. Od počátku 20. století pak dochází k postupnému pronikání žen do struktur tohoto hnutí, jeho členskou základnu (z důvodu mizivého procentuálního zastoupení ženského prvku na univerzitě) však tvořili až do konce sledovaného období v drtivé většině muži.

¹²⁷ V dobových materiálech lze rovněž zaznamenat různé varianty názvu kroužku: např. Ženský kroužek Slavie, Ženský kroužek při literárním a řečnickém spolku Slavia, případně Akademický ženský kroužek ve Slavii. Srov. Antonie RANDÉOVÁ, *Program »Ženského kroužku ‚Slavie‘«*, ŽS 5/20, 1901, s. 238; Anna FISCHEROVÁ, *Z počátků organisace akademicky vzdělaných žen*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium*, s. 87; V. O., *Akademický ženský kroužek ve Slavii*, Studentské směry 3/2, 1900, s. 56. Jistou rozkolísanost normy lze mimo jiné vysvětlit i tím, že se nejednalo o samostatný spolek, ale pouze o jeden z odborů literárního a řečnického spolku Slavia (viz dále).

gymnaziální docházky dívek a odehrávajícího se na pozadí pozitivní konfrontace s čilým studentským ruchem 90. let 19. století.¹²⁸

Třebaže byla tehdy Minerva dle názoru inspirátorky kroužku Věry Opolecké provdané Babákové „*od myšlenkového života studentského dosti odříznuta, žijíc svým zvláštním životem vnitřním, [...] jednotlivé čilejší a probudilejší žačky všímaly si bedlivěji, co se děje a myslí mimo Minervu v řadách mužských kolegů*“. A jak dále upřesňuje, „*několika [žákyním Minervy – pozn. M. M.] bylo známo, že existuje pro tehdejší dobu významné hnutí pokrokové, jež diferencuje české studentstvo na několik táborův ...*“¹²⁹

Právě prostřednictvím neformálních kontaktů se zástupci zmíněného Pokrokového hnutí českého studentstva, jež bylo příznivě nakloněno ženským snahám,¹³⁰ se určitému okruhu Minervistek přicházejících postupně na univerzitu poštěstilo nahlédnout do mechanismů fungování studentských spolků. V takovémto prostředí získávaly mimo jiné i své první

¹²⁸ Božena Jiráňková, bývalá Minervistka, ve vzpomínkové stati doslova hovoří o studentstvu „*památných let devadesátých*“. Srov. Božena JIRÁNKOVÁ, *z doby mých studií*, in: Albína Honzáková (ed.), *Československé studentky*, s. 62. Touto expresivní zkratkou Jiráňková odkazuje především na éru rozmachu studentského hnutí, jež se tehdy začalo prosazovat jako sebevědomý kulturní a politický činitel uvnitř české společnosti. Již od počátku 90. let se v rámci studentstva výrazně profilovalo zejména tzv. Pokrokové hnutí českého studentstva, tj. „*demokratické národní hnutí*“ se zájmem o aktuální politickou, sociální (rovněž i emancipační) problematiku i moderní umělecké proudy. Pokrokáři reprezentovaní např. Antonínem Hajnem (1868–1949), Karlem Stanislavem Sokolem (1867–1922) či Aloisem Rašínem (1867–1923) se záhy prosadili do čela literárního a řečnického spolku Slavia, který byl od roku 1889 hlavním centrem aktivit českých studentů a brzy přesáhl svou činností názvem vymezené pole působnosti. Po protidynastických demonstracích v Praze v roce 1893 studentských ruch na čas utichl, neboť pokrokoví předáci byli souzeni v procesu s Omladinou a činnost Slavie byla úředně pozastavena. Jejeho obnovení se v roce 1896 opět ujímají pokrokáři mladší generace; studentské hnutí se však pozvolna štěpí do mnoha proudů odlišného politického zbarvení a Slavia přestává být centrem nároklujícím si zastřešující roli. Srov. Jan HAVRÁNEK, *Budování české univerzity a její působení jako centra české vzdělanosti (1882–1918)*, in: J. Havránek (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy 1802–1918*, sv. III, Praha 1997, s. 198–200; též J. Wd., *Vysokoškolské studentstvo české [heslo]*, in: *Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM, [Ottův slovník naučný XXVIII]*, Aion 1997, s. 1124–1125. Podrobněji k tradici pokrokového hnutí např. Martin KUČERA, *Kulturně politická aktivita pokrokářského hnutí*, ČČH 92/1, 1994, s. 63–76; J. MALÍNSKÁ, *České ženské hnutí*, s. 237–238.

¹²⁹ Věra BABÁKOVÁ, *První střediska českých studentek*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium*, s. 79. Totožně reflektuje situaci studentek např. i Zdenka HÁSKOVÁ, *Trochu vzpomínek*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium*, s. 186an; a s laskavě kritickým nadhledem též Albína Honzáková: ZM NLK, f. Honzáková Anna, př. č. 1764/73/1, složka Albína Honzáková, *Paměti*, Sv. I, *Studentské mládí Honzáků v Praze [strojopis]*, s. 20–21. Zmíněná izolovanost Minervy je pamětníci někdy vysvětlována odkazem na školní řád, který žákyním zakazoval účast na studentských schůzích. Případné aktivity tímto směrem neslo vedení školy se značnou nelibostí, mimo jiné proto, že tak Minerva mohla snadno zavdat podnět k dalším kritikám. O této souvislosti více Libuše HECZKOVÁ, *Obavy Elišky Krásnohorské*, in: M. Vojáček (ed.), *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*, Praha 2007, s. 97an.

¹³⁰ Babáková doslova píše: „*Otázka ženská byla přijímána jakožto bod programu strany pokrokové a nebylo vřelejšího přání vůdců této strany, než aby se ženské studentstvo hnutí zúčastnilo*.“ In: V. BABÁKOVÁ, *První střediska*, s. 79. Dále srov. Jan HAVRÁNEK, *Budování české univerzity*, s. 199. Konkrétně byly sympatie studentů pro ženskou otázku vyjadřovány např. v Časopise českého studentstva, jenž byl tiskovým orgánem pokrokářů, kteří se stavěli za snahu E. Krásnohorské o zřízení Minervy. To rovněž vysvětluje přirozené tíhnutí Minervistek k pokrokářskému hnutí, do kterého je ostatně mnohdy uváděli jejich mužští příbuzní. Srov. L. HECZKOVÁ, *Obavy Elišky Krásnohorské*, s. 99; J. MALÍNSKÁ, *České ženské hnutí*, s. 240–242.

žurnalistické ostruhy,¹³¹ a především se zde učily plodné intelektuální spolupráci s mužskými protějšky, čímž docházelo mimo jiné k odbourávání vzájemných předsudků. To vše se ukázalo jako důležitý vklad pro pozdější ambice akademiček začlenit se do organizačních struktur literárního a řečnického spolku Slavia i pro vlastní obsahovou náplň kroužku, který byl takto z pochopitelných důvodů otevřen i mužům.

Vlastní vznik prvního organizačního centra akademiček lze interpretovat jako souběh několika příznivých okolností. Bezprostředním důvodem či impulzem pro vytvoření kroužku byla sílící potřeba, aby se akademičky v určitých okamžicích projevovaly a prezentovaly na veřejnosti jako celek.¹³² Nespornou roli při realizaci žádané společné platformy pak sehrála skutečnost, že se zakladatelka kroužku V. Babáková stala v roce 1899 členkou výboru studentské Slavie. Zřejmě i proto byla záhy schopna – pravděpodobně již v roce 1899, či

¹³¹ v tomto ohledu byla zřejmě neaktivnější (a nutno dodat, že vzhledem ke školnímu zákazu i nejodvážnější) studentka Věra Opolecká, která přispívala do časopisu *Nové proudy* a *Časopisu pokrokového studentstva*, čímž „udržovala styky mezi pokrokovci a Minervou“, od vedení školy si za to však pochopitelně nevysloužila pochvalu. Srov. V. BABÁKOVÁ, *První střediska*, s. 79; TÁŽ, *Z prvních dob*, s. 91-93. Pravidelnější žurnalistická aktivita Minervistek – a postupně již vysokoškolaček – nastává až v roce 1896 v souvislosti s iniciativou pokrokářského studenta Víta Kellera. Ten založil *Ženský obzor*, pokrokový časopis se zajímavými ambicemi a vysokou úrovní, na jehož koncepci se podílely rovněž studijní vrstevnice Opolecké jako sestry Honzákové, sestry Peigerovy, Eliška Vozábová, Božena Jiránková a v neposlední řadě i její budoucí manžel, medik Eduard Babák. V tomto redakčním uskupení lze zároveň identifikovat zárodky pozdějšího kroužku. Srov. *tamtéž*, s. 81. Dodejme, že po prvním ročníku *Ženský obzor* zanikl. Od roku 1900 pak začal vycházet stejnojmenný časopis, ovšem již pod jinou redakcí. Ke kontextu vzniku i zániku *Ženského obzoru* V. Kellera a dobovým polemikám, jež vyvolával, srov. L. HECZKOVÁ, *Obavy Elišky Krásnohorské*, 98-100; TÁŽ, *Píšiící Minervy*, s. 237–238.

¹³² Konkrétně tato potřeba společného postupu studentek nastala v roce 1899, v době studentských bouří souvisejících s tzv. hilsneriádou, kdy, jak je patrné, dívky nechtěly a nemohly zůstat indiferentní, ačkoli se předtím do podobných kontroverzí zřejmě nezapojovaly. Tentokrát se však terčem útoků určité části studentstva stal nejen jejich oblíbený profesor Masaryk, který se v hilsnerově aféře veřejně postavil proti antisemitské pověře, ale odvozeně i jeho dcera Alice studující v té době na Karlo-Ferdinandově univerzitě v Praze. Přibližnou představu o formě veřejného projevu solidarity a podpory akademiček Masarykovi si můžeme učinit na základě dochovaného konceptu samostatného prohlášení, v němž tyto vyjadřují politování nad nedůstojným a nepřiměřeným chováním některých studentů vůči Masarykovi i nad beztaktností dotyčných vůči kolegyni Masarykové. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 9, inv. č. 504, *Ženský kroužek literárního a řečnického spolku Slavia*, Prohlášení [rukopisný koncept, b. d.]. Dále srov. V. BABÁKOVÁ, *Z prvních dob*, s. 93; R. LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková*, s. 51-54; Marie BYDŽOVSKÁ-KOMÍNKOVÁ, *Učitel naší generace*, in: Albína Honzáková et al. (edd.), *Masaryk a ženy*, s. 280.

počátkem roku 1900¹³³ – přivést do prostředí Slavie okruh svých kolegyň a utvořit z nich samostatnou skupinu.¹³⁴

Z formálního hlediska se tato skupina stala jedním z odborů zmíněného literárního a řečnického spolku Slavia¹³⁵, vůči kterému se však nacházela v relativně autonomním postavení.¹³⁶ Z dochovaných pramenů vyplývá, že pravidla organizace kroužku odpovídala běžnému spolkovému úzu – v čele stála volená předsedkyně, která společně s tříčlenným výborem obstarávala agendu spolku a za tímto účelem svolávala i zvláštní výborové schůze.¹³⁷ Vlastní chod kroužku se realizoval na základě pravidelných schůzek členek a případných hostů, které probíhaly zpočátku v týdenním, později ve čtrnáctidenním intervalu v prostředí Slavie.

Zajímavá je otázka členství, jehož prostřednictvím se společenství definuje a zároveň vymezuje navenek. V protikladu k původnímu záměru neměl kroužek exkluzivní, tedy v přísném slova smyslu ryze akademický charakter; členství zde totiž nebylo vázáno

¹³³ Přesné datum oficiálního vzniku Ženského kroužku Slavia zůstává nadále otevřenou otázkou, byť máme k dispozici několik dobových materiálů odkazujících na počátky této organizace. Z nich vyplývá, že kroužek s největší pravděpodobností vyvjel (neoficiálně) činnost již od roku 1899. Tomu nasvědčují jednak záznamy v tzv. Knížce zápisů ženského kroužku Slavia z let 1900–1906, jednak článek V. Babákové ve Studentských směrech. Z něho se zároveň dovídáme, že o definitivní podobě vznikajícího uskupení rozhodla valná hromada spolku Slavia konající se na jaře roku 1900. Vzhledem k naznačené genezi kroužku je pak více srozumitelná datační nesourodost objevující se v pozdějších vzpomínkách V. Babákové. Srov. LA PNP, f. Varia, Knížka zápisů ženského kroužku Slavia z let 1900–1906, [nepaginováno]; A. JONÁKOVÁ, *Knížka zápisů*, s. 284; V. O., *Akademický ženský kroužek ve Slavii*, s. 56; V. BABÁKOVÁ, *První střediska českých studentek*, s. 83; TÁŽ, *Z prvních dob*, s. 93.

¹³⁴ Přesto nelze říci, že se tato iniciativa setkávala u všech vysokoškoláček s aktivní odezvou. V již zmíněném příspěvku otištěném ve Studentských směrech Babáková nezastírá, že se setkala ze strany některých kolegyň s apatií či dokonce pesimistickými pochybnostmi ohledně významu takového sdružování. Dodejme, že při kritice do vlastních řad Babáková vystihla a předpověděla jednu z podstatných slabin této i pozdějších spolkových snah akademiček, totiž relativní nezájem vzdělaných žen organizovat se uvedeným způsobem. Srov. V. O., *Akademický ženský kroužek ve Slavii*, s. 56.

¹³⁵ Jedna ze zvažovaných, byť nevyužitých variant názvu kroužku ostatně zněla: Odbor universitních posluchaček ve Slavii. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 9, inv. č. 504, Ženský kroužek literárního a řečnického spolku Slavia, Návrh stanov Odboru universitních posluchaček ve Slavii [rukopisný koncept, b. d.]. Zajímavá je v tomto kontextu i Babáková poznámka, že původně byla zvažována i alternativa samostatného spolku akademiček. Přestože chybí vysvětlení, proč nezvítězila, lze se právem domnívat, že vysokoškoláčky upřednostnily zázemí zavedeného a jim nakloněného spolku ve snaze o příhodné startovní podmínky. Srov. V. O., *Akademický ženský kroužek ve Slavii*, s. 56.

¹³⁶ Funkci oficiálního spojujícího článku mezi kroužkem a „mužskou“ Slavií zastávala členka pracující ve výboru Slavie, ženám však byly svěřovány i další zodpovědné úkoly jako například funkce knihovnice. Srov. A. FISCHEROVÁ, *Z počátků organizace*, s. 88. Ze vzpomínek i dobového tisku vyplývá, že vzájemné vztahy mezi kroužkem a Slavií byly v praxi přinejmenším kladné, což potvrzuje hojná oboustranná spolupráce. Ta však paradoxně mohla vést i ke kritikám ze strany tradičního proudu v ženském hnutí, které dívky vinilo z přílišné internacionálnosti, jež údajně pramenila z programu pokrokové, potažmo realistické Slavie. Srov. např. *tamtéž*, s. 88-90; A. RANDÉOVÁ, *Program*, s. 238; V. O., *Akademický ženský kroužek ve Slavii*, s. 56; D. VLAŠÍNOVÁ, *Eliška Krásnohorská*, s. 48; L. HECZKOVÁ, *Obavy Elišky Krásnohorské*, 97-100.

¹³⁷ Kromě předsedkyně patřila do výboru jednatelka, pokladní a zapisovatelka. Srov. LA PNP, f. Varia, Knížka zápisů ženského kroužku Slavia z let 1900–1906 [schůzka ze dne 3. 11. 1900]. Původní návrh stanov počítal pouze s tříčlenným výborem, je ale možné, že nezohledňoval doplňkovou funkci zapisovatelky. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 9, inv. č. 504, Ženský kroužek literárního a řečnického spolku Slavia, Návrh stanov Odboru universitních posluchaček ve Slavii [rukopisný koncept, b. d.].

příslušností k akademické obci.¹³⁸ Proto nepřekvapí, když vedle sester Honzákových, Věry Babákové, Zdenky Háskové, Marie Bydžovské-Komínkové, Alice Masarykové či Kláry Červenkové v záznamech Knížky zápisů Ženského kroužku Slavia pravidelně figurují jména jako Karla Máchová¹³⁹, Bronislava Herbenová, Olga Drtinová či Vojtěcha Laichterová, abychom jmenovali nejznámější osobnosti kroužku.¹⁴⁰

IV.1.1. „Co jsme samy seznaly, druhým chceme předávat...“¹⁴¹ – deklarované versus realizované cíle kroužku

Z perspektivy dalšího vývoje lze kroužek chápat jako prvotní vzor pozdějších ženských akademických spolků v českých zemích, se kterými ho navíc pojila poměrně četná personální pouta. Z tohoto důvodu bude vhodné pozastavit se u jeho deklarovaných cílů a následně v průběhu práce sledovat eventuální ideovou kontinuitu jeho následovníků.

Dle původního návrhu stanov bylo prvořadým účelem kroužku „*projednávat a podporovat zájmy universitních posluchaček u nás a navazovat v případě potřeby styky*

¹³⁸ Prostřednictvím dochovaných pramenů lze poměrně přesně vysledovat názorový vývoj a vyjasňování otázky členství v kroužku. Původní návrh stanov definuje členství jednoznačně: „*členem odboru může být pouze posluchačka universitní*.“ In: ANM, f. SVVŽ, k. 9, inv. č. 504, Ženský kroužek literárního a řečnického spolku Slavia, Návrh stanov Odboru universitních posluchaček ve Slavii [rukopisný koncept, b. d.]. Ve shodě s tímto bylo na páté zaznamenané schůzce akademiček „*ustanoveno, že má se zřídit Ženský odbor Slavie, a sice prozatím jen akademičky jsou připuštěny*“. In: LA PNP, f. Varia, Knížka zápisů ženského kroužku Slavia z let 1900–1906 [schůzka ze dne 24. 3. 1900]. Ovšem valná hromada Slavie probíhající záhy poté vrátila akademičkám návrh stanov s odůvodněním, že vyloučením ostatních žen nedisponujících vysokoškolským vzděláním by šlo o „*jakési kastovníctví*“ kroužku, jež by navíc odporovalo stanovám Slavie. V. Babáková ve Studentských směrech následně uvádí pohnutky vysokoškolaček na pravou míru a zároveň zve ostatní ženy k práci v kroužku slovy: „*Vítáme je upřímně ve svém středu, doufajíce, že se jejich poněkud odchylnými názory v některých věcech naše rozhovory oživí a že jejich přispěním činnost kroužku stoupne*.“ In: V. O., *Akademický ženský kroužek ve Slavii*, s. 56. Ve světle znalosti budoucího vývoje Ženského kroužku můžeme konstatovat, že se přání V. Babákové vyplnilo v nemalé míře.

¹³⁹ Karla Máchová (1853–1920), učitelka, žurnalistka a pozoruhodná osobnost dělnického i středostavovského ženského hnutí hlásící se k sociální demokracii. Poprvé je její účast v kroužku zaznamenána již v říjnu roku 1900, přičemž právě Máchová patřila k jeho neaktivnějším členkám. Zejména jejím přičiněním kroužek otevíral témata spojená se sociální problematikou a je možné se domnívat, že i skrze její osobu nebyl neznámý dělnickému prostředí, které si na kroužku několikrát vyžádalo přednášky, viz dále v textu. K účasti Máchové na schůzkách kroužku srov. LA PNP, f. Varia, Knížka zápisů ženského kroužku Slavia z let 1900–1906 [schůzka ze dne 27. 10. 1900 a následující]. Podrobný biografický portrét této ženy nově zpracovala Eva UHROVÁ, *První česká politička, přítelkyně Charlotty Masarykové*, in: TÁŽ, *České ženy*, s. 98–123.

¹⁴⁰ Bronislava Herbenová rozená Foustková (1861–1942), původním povoláním učitelka, se po sňatku se známým žurnalistou, spisovatelem a spolupracovníkem T. G. Masaryka Janem Herbenem (1857–1936) věnovala překladatelství, žurnalistice a literární tvorbě pro děti. Angažovala se v ženském hnutí, později v Československém červeném kříži a dívčím skautingu, jehož byla předsedkyní. Srov. *Bronislava Herbenová* [heslo], in: B. Joffé – P. Husárek (edd.), *Vynikající ženy dnešní doby a naše československé ženy*, Sv. I, část 2, Prague 1936, s. 173–174. Olga Drtinová rozená Foustková (†1927) byla sestrou předchozí a manželkou univerzitního profesora, politika a pedagogického reformátora Františka Drtiny (1861–1925). Obě sestry náležely svou vzornou docházkou do schůzek i činností v nich k samému „jádro“ kroužku. Obdobnou vytrvalost vykazovala i Vojtěcha Laichterová-Havlíčková (1869–1955), manželka spisovatele a kritika Josefa Laichtera (1864–1949), významná pracovnice na poli protiprostitučního hnutí. K jmennému seznamu všech členek i příležitostných návštěvnic kroužku srov. A. JONÁKOVÁ, *Knížka zápisů*, s. 308–311.

¹⁴¹ In: A. RANDÉOVÁ, *Program*, s. 238.

s universitními posluchačkami v cizině“, dále pak „studovat ženskou otázku v celém jejím rozsahu a pracovat k tomu, aby ženské hnutí u nás vzrostlo a prohloubilo se“. ¹⁴²

V návrhu stanov nechybí ani výčet prostředků, kterými se mělo vytčeného poslání kroužku dosahovat. Ústředním nástrojem se zde stávají schůze, na nichž bylo zamýšleno projednávat naznačené stavovské otázky a pravidelně konat „referáty ze současného hnutí ženského u nás i v cizině“, ¹⁴³ čímž byl především sledován aspekt sebevzdělávání. Zmíněný obecnější cíl kultivace ženské populace se měl uskutečňovat například prostřednictvím infiltrace akademiček do ženského tisku, ale také veřejnými přednáškovými cykly osvětového i kulturně-vzdělávacího zaměření. Pozoruhodná je i pozdější ambice kroužku zmíněná v propagačním programovém článku otištěném v roce 1901 v *Ženském světě*, kde se uvažuje i o „zařizování různých škol a ústavů, provádění oprav atd“. Ovšem nechyběl zde realistický dovětek, že se v podstatě jednalo „o ideál pro budoucnost“. ¹⁴⁴

Díky dochované Knížce zápisů, která s kratšími či delšími přestávkami heslovitě zachycuje program jednotlivých schůzek včetně prezence členek i hostů v období mezi lety 1900–1906, je možné zrekonstruovat a zároveň i konfrontovat reálnou činnost kroužku s výše zmíněnými představami zakladatelek. ¹⁴⁵ Z této perspektivy se jako nejúspěšněji realizovaný bod programu jeví aktivity vedoucí k sebevzdělávání. Vycházíme přitom z faktu, že v průběhu necelých sedmi zaznamenaných let byla převážná většina schůzek alespoň částečně věnována referátu přednesenému vybranou členkou, případně hostem a následné diskuzi

¹⁴² ANM, f. SVVŽ, k. 9, inv. č. 504, Ženský kroužek literárního a řečnického spolku Slavia, Návrh stanov Odboru universitních posluchaček ve Slavii [rukopisný koncept, b. d.]. Zastavme se u snahy o případné kontakty se zahraničními akademičkami. Přestože během existence Ženského kroužku nakonec nedošlo k žádné podstatné iniciativě tímto směrem (kroužek pravděpodobně nedisponoval adekvátními prostředky ani schopnostmi systematicky rozvíjet naznačenou spolupráci), již samotná myšlenka odkazuje na otevřenost zakladatelek vůči ideovým podnětům zvenčí. Z tohoto hlediska je pak i srozumitelnější častá volba zahraničních titulů pro vzdělávací účely kroužku. Rovněž druhý bod stanov a jeho vykročení z oblasti úzce spjaté se stavovskými zájmy na rovinu obecnějších úkolů je námětem pro další interpretaci. Přihlášením se k tradici feministické práce se kroužek jednak odlišoval, byť rozhodně nesePARoval, od zbytku studentského hnutí, jednak vysílal signál k ženskému hnutí, jehož chtěl být sice činnou, ale svébytnou součástí. Zároveň je zde patrný, v ženském hnutí silně vypěstovaný, smysl pro povinnost a odpovědnost těch „šťastnějších“ vůči potřebným.

¹⁴³ ANM, f. SVVŽ, k. 9, inv. č. 504, Ženský kroužek literárního a řečnického spolku Slavia, Návrh stanov Odboru universitních posluchaček ve Slavii [rukopisný koncept, b. d.].

¹⁴⁴ V představeném programu je akcentováno především důkladné odborné studium ženské otázky z hlediska několika vědních disciplín (sociologie, historie či antropologie a lékařství) za účelem nabytí „moderního zdravého názoru na ženu jako člověka“ a zároveň jsou zde podrobněji rozvedeny metody sloužící tomuto účelu. Srov. A. RANDÉOVA, *Program*, s. 238. Zajímavá je v souvislosti se zmíněným programem kroužku poznámka Kláry Červenkové, jež upozorňuje na vliv Masarykových „myšlenek a zásad“ při jeho formulaci. Srov. TÁŽ, *Masaryk v mém životě*, in: Albína Honzáková et al. (edd.), *Masaryk a ženy*, s. 268–269.

¹⁴⁵ Důkladný odborný rozbor Knížky zápisů z hlediska charakteristiky činnosti kroužku provedla v již citované studii Anna Jonáková.

vyslechnutého, jež byla ostatně jejich „raison d’être“.¹⁴⁶ Nezřídka také docházelo k rozložení tématu do dvou i více schůzek, což mimo jiné svědčí o systematické vzdělávací práci.¹⁴⁷

Není proto bez zajímavosti provést stručnou rekapitulaci probíraných témat, která se vždy soustředila na určitý aspekt ženské otázky. v průběhu let se tak kroužek zaměřil na historický vývoj ženského hnutí, jeho výrazné osobnosti i teoretičky, potažmo teoretiky ženské emancipace, dále na uznávané autorky světové i domácí literatury či průkopnice ve sféře profesionální ženské práce. Zabýval se mimo jiné socio-ekonomickým postavením ženy, jejími vzdělávacími možnostmi a nevyhýbal se ani otázce negativních společenských jevů, jakými byla například ženská prostituce či dětská zločinnost.

Ačkoli se dle hodnocení Anny Jonákové výběr referátů nevykazoval neobvyklostí či originalitou, byl z dnešního pohledu charakteristický spolehlivou intuicí co do kvality k tomu účelu zvolených podkladů.¹⁴⁸ Účastnice a účastníci schůzek se tak prostřednictvím knihy *Die Frau und der Sozialismus* seznámily s názory německého socialisty Augusta Bebela,¹⁴⁹ nezůstaly jim neznámé požadavky klíčové osobnosti raného feminismu 18. století Mary Wollstonecraft,¹⁵⁰ stejně jako poznatky Františka Drtiny o dívčím školství ve Francii¹⁵¹ či

¹⁴⁶ Srov. Z. HÁSKOVÁ, *Trochu vzpomínek*, s. 191. Atmosféra a průběh „typické“ schůzky kroužku posloužily mimo jiné spisovateli Josefu Laichterovi jako námět jedné z epizod pro jeho román *Manželství*. Není přitom bez zajímavosti, že autor vycházel ze své autentické zkušenosti, kdy se v doprovodu své manželky několikrát účastnil schůzek. Jeho výstižné románové líčení prostředí Ženského kroužku ostatně později ocenila i Věra Babáková. Srov. Josef LAICHTER, *Manželství*, Praha 1916, s. 21-30; V. BABÁKOVÁ, *První střediska*, s. 83.

¹⁴⁷ Právě na počáteční ukázněnost a vytrvalost členek v naplňování rozvrženého sebezvzdělávacího programu poukazuje ve svém příspěvku A. Jonáková. Zároveň však na jiném místě a rovněž v osobním rozhovoru s autorkou diplomové práce upozornila na související úskalí značné náročnosti takto realizovaného programu. Ta totiž mohla mít mimo jiné i jistý kontraproduktivní vliv na snahu získat pro práci větší okruh univerzitních studentek. Této hypotéze nasvědčuje i skutečnost, že se při postupné obměně členstva, kdy původní zakladatelky pohltila profesní a veřejná činnost mimo kroužek, vzdělávací tematika postupně ustoupila do pozadí. Srov. A. JONÁKOVÁ, *Knížka zápisů*, s. 284–285.

¹⁴⁸ Srov. A. JONÁKOVÁ, *Knížka zápisů*, s. 285. Z Knížky zápisů je patrné, že se referující opírali ve své většině o díla v originálním znění. Neméně zajímavý poznatek souvisí se škálou domácího a zejména pak zahraničního ženského tisku, který byl členkami kroužku cíleně sledován. Srov. např. LA PNP, f. Varia, Knížka zápisů ženského kroužku Slavia z let 1900–1906 [schůzka ze dne 3. 11. 1900].

¹⁴⁹ August Bebel (1840–1913), jeden ze zakladatelů a vůdců sociálně demokratické strany v Německu. Bebelova kniha vyšla poprvé v roce 1879 a stala se ve své době klíčovou pro formující se ženské dělnické hnutí, jemuž poskytla teoretická východiska i argumenty. Ačkoli Bebelovy názory na řešení ženské otázky doznaly v pozdější době kritiku nevědeckosti, sám autor byl ženským hnutím (občanských i dělnických) řazen k průkopníkům ženské emancipace a uvědomování. Samotná kniha se během třiceti let dočkala rekordních počtu vydání a je dnes řazena ke klasice feministické literatury. Do češtiny byla poprvé přeložena v roce 1909 Janem Skalákem, ale již před tím se zde dočkala poměrně široké recepce. Srov. August BEBEL, *Žena a socialismus*, Praha 1909; Marie ŠTECHOVÁ, *Přednášky o ženském hnutí v Sdružení akademicky vzděl. žen*, ŽO 12/10, 1913, s. 312-313; J. MALÍNSKÁ, *Do politiky*, s. 67, 92-93.

¹⁵⁰ Mary Wollstonecraft (1759–1797), anglická žurnalistka, spisovatelka a autorka proslulého spisu *Vindication of the rights of Woman* z roku 1792, jenž se stal v 19. století doktrínou ženského hnutí a je dnes pokládán za počátek formulace feministických postulátů.

¹⁵¹ František DRTINA, *Vyšší výchova dívčí ve Francii*, Praha 1899. Drtina spis koncipoval na základě poznatků ze své studijní cesty po Evropě, otázce ženského vzdělávání se však aktivně věnoval i v pozdější době. Významně zasáhl například do diskuzí o reformě dívčího vzdělávání v Čechách, kdy patřil k zastáncům a projektantům systému dívčích lyceí (srov. TÝŽ, *Dívčí školství u nás a jinde*, Praha 1905).

Komenského názor na ženu. Ze starších či soudobých spisovatelek a feministek je zaujala například Elisabeth Blackwell,¹⁵² dále Ellen Key,¹⁵³ Gertruda Bäumer,¹⁵⁴ Laura Marholm¹⁵⁵ či Božena Němcová.

Ačkoli se další z proponovaných cílů kroužku, tedy osvětové působení určené ženské, resp. širší veřejnosti, nestalo v praxi jeho profilujícím atributem, i ono stojí za připomínku již pro vysokou úroveň realizovaných podniků. Poměrně záhy po ustavení kroužku byl ve spolupráci s „mužskou“ Slavií projektován přednáškový cyklus, přičemž zápisy ze schůzek kroužku dokumentují zajímavou debatu ohledně potencionálního publika. To se dle původního rozhodnutí nemělo sestávat pouze z intelektuálů – bylo záměrem, byť patrně nenaplněným, oslovit i dělnické vrstvy, jimž se mělo vyjít vstříc například pozdější hodinou konání cyklu. K jeho realizaci pak došlo během ledna a února roku 1901, kdy na téma ženské otázky v sále Typografické besedy ve Smečkách v Praze postupně promluvili Teréza Nováková, profesoři Drtina, Masaryk, Kraus a redaktor Tůma.¹⁵⁶ O rok později členky kroužku zorganizovaly obdobný cyklus, tentokrát se zaměřením na literární autorky a ženské osobnosti v umění, přičemž pro něj získaly přednášející neméně známých jmen.¹⁵⁷

¹⁵² Elisabeth Blackwell (1821–1910), první anglo-americká lékařka, propagátorka ženského vzdělání a zakladatelka lékařské školy pro ženy, která se stala symbolem a legendou ženského zápasu za právo na vzdělání. Je příznačné, že pro kroužek zpracovala referát o E. Blackwell právě Alice Masaryková, kterou k této ženě vázal dlouhodobější zájem. Jak ve své knize upozorňuje Radovan Lovčí, Alice využila později možnost se s první lékařkou osobně setkat a poté ji i publicisticky představit české veřejnosti v časopisu Naše doba. Srov. LA PNP, f. Varia, Knížka zápisů ženského kroužku Slavia z let 1900–1906 [schůzka ze dne 10. 2. 1901 a 16. 2. 1901]; R. LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková*, s. 57–58.

¹⁵³ Ellen Karolina Sofia Key (1849–1926), švédská pedagožka, filozofka a feministka, která dosáhla svými radikálně-utopickými názory na manželství a mateřství mezinárodní proslulosti. K jejím konceptům a jejich rozporuplné recepci v českém prostředí srov. např. L. HECZKOVÁ, *Obavy Elišky Krásnohorské*, s. 91–93.

¹⁵⁴ Gertrud Bäumer (1873–1954), německá politička, feministka a blízká spolupracovnice Helene Lange, s níž založila a vydávala měsíčník Die Frau. Později za Výmarské republiky působila Bäumer na ministerstvu vnitra a jako poslankyně za Deutsche Demokratische Partei zasedala v říšské radě. Vedle toho zastávala funkci dlouholeté předsedkyně a místopředsedkyně zastřešujícího Svazu německých ženských spolků (Bund Deutscher Frauenvereine).

¹⁵⁵ Laura Marholm (1854–1928), spisovatelka z okruhu berlínské moderny známá svým netradičním pojetím ženské otázky, české prostředí s ní seznamoval časopis Moderní revue. Srov. L. HECZKOVÁ, *Obavy Elišky Krásnohorské*, s. 91.

¹⁵⁶ Srov. LA PNP, f. Varia, Knížka zápisů ženského kroužku Slavia z let 1900–1906 [schůzky ze dne 10. 11. 1900, 22. 12. 1900 a 5. 1. 1901]. V poslední jmenované schůzce se však z neznámého důvodu upustilo od rozhodnutí konat cyklus ve večerních hodinách a rovněž výše vstupného neodpovídala možnostem dělnických kruhů. Na tyto skutečnosti rovněž zpětně upozorňuje recenze otištěná ve Studentských směrech, v níž autor poukazuje i na další nedostatky tohoto podniku. Srov. [b. a], *Ženský kroužek lit[erárního] a řeč[nického] spolku „Slavia“*, Studentské směry 3/3–4, 1900–1901, s. 113.

¹⁵⁷ Viz příloha č. 4. Vedle Jiřího Karáska ze Lvovic a F. X. Šaldy zde měl vystoupit například univerzitní profesor Jan Máchal či herečka Národního divadla Hana Kvapilová. Srov. dokumentační materiál in: ANM, f. SVVŽ, k. 9, inv. č. 504, *Ženský kroužek literárního a řečnického spolku Slavia*, Vstupenka na cyklus přednášek; [b. a], *Ženský kroužek „Slavie“*, ŽS 6/6, 1902, s. 72. Na Šaldovu přednášku ve Slavii odkazuje též L. HECZKOVÁ, *Píšíci Minervy*, s. 217.

Již dobový pozorovatel se nepřímo dotkl otázky, proč se role přednášejících neujaly samotné členky kroužku,¹⁵⁸ dodejme však, že v jejich případě nemohla být překážkou nedostatečná kvalifikace. Zdá se, že v počátcích těmto ženám scházely zkušenosti i dostatek sebevědomí k předstoupení před náročné smíšené publikum, pravděpodobně zde hrála roli i jejich nesmělost, zejména pak pro ně typická nadměrná autokritičnost i kladení vysokých nároků na sebe sama.¹⁵⁹ Dle výpovědi jedné z členek nechtěl kroužek zároveň vyčerpávat převážnou část svého potenciálu aktivní účastí na přípravě podobných podniků.¹⁶⁰

I přesto se však Ženský kroužek Slavia zcela nezříkal veřejné iniciativy, zejména jednalo-li se o praktické řešení ženské otázky, podporu národního či dívčího školství nebo o veřejně prospěšný zájem. Za tímto účelem kroužek jako celek, či skrze vybrané delegátky, vykazoval členství v několika různých organizacích,¹⁶¹ intenzivně se angažoval například

¹⁵⁸ Srov. [b a], *Z ženského kroužku ve Slavii*, Studentské směry 3/6, 1901, s. 174–175.

¹⁵⁹ K tomu srov. V. BABÁKOVÁ, *První střediska*, s. 80; B. JIRÁNKOVÁ, *Z doby mých studií*, s. 62. s nadhledem a sebeironií o získávání řečnických zkušeností před mužským publikem ve Slavii též Z. HÁSKOVÁ, *Trochu vzpomínek*, s. 190–191. K obecnější tendenci prvních akademiček k přílišnému podceňování svých schopností např. R. LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková*, s. 78; H. HAVLŮJOVÁ, *Okouzlení Egyptem*, s. 146.

¹⁶⁰ Zmíněná členka ve svém apologetickém článku doslova píše: „Když jsme přišly do „Slavie“, byla od nás očekávána činnost extensivní a činěny návrhy v tom směru. To dalo podnět kuvažování (nikoli však protikladnému), máme-li se více věnovati sobě nebo jiným a ustálilo se mínění, že hlavní naší činností má býti činnost vnitřní, že však nemáme se docela vyhýbati činnosti extensivní, pokud nebude přesahovati naše síly a schopnosti.“ In: [b. a], *Z ženského kroužku ve Slavii*, s. 174. Jak ovšem prameny napovídají, odvážnější členky kroužku se přinejmenším aktivně zapojovaly do diskusních večerů ve Slavii (zvaných též jako čajové večírky). Tak zde například vystoupila Anna Fischerová (1881–?), sestra známého germanisty, básníka a dramatika Otokara Fischera (1883–1938), se svou prezentací knihy *Ženská otázka* od přední německé feministky Lily Braun (1865–1916) nebo též Zdenka Hásková s výkladem Macharova názoru na ženu. Srov. *Almanach Slavie 1903–1904*, Praha 1903, s. 156; Z. HÁSKOVÁ, *Trochu vzpomínek*, 190–191.

¹⁶¹ Jednalo se například o filantropicky zaměřenou Domovinu, tedy „spolek pro záchranu hynoucích žen a dívek při bývalé jednotě bratrské“ zabývající se zpětným sociálním začleněním žen propadlých prostituci, který existoval v letech 1886–1911. Srov. Tomáš Garrigue MASARYK, *Mnohoženství a jednoženství*, uspoř. V. K. Škrach, Praha 1925, s. 8; Marek LAŠTOVKA – Barbora LAŠTOVKOVÁ – Tomáš RATAJ – Jana RATAJOVÁ – Josef TŘIKAČ, *Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895–1990*, Praha 1998, s. 9. Za zcela přirozený a pochopitelný lze označit úmysl vstoupit hromadně do spolku Minerva, ke kterému všechny členky poutal vděk za vydobyté právo studovat. Rovněž nebylo opominuto členství v Ústředním spolku českých žen (ÚSČŽ) založeném již roku 1897, kam byla za kroužek původně delegována Marie Komínková a kde se později ve vedení výrazně uplatnila Věra Babáková. Snahy o národní školství podpořil kroužek vysláním Boženy Jiránkové do Národní jednoty severočeské a Alice Masarykové do Národní jednoty pošumavské. Srov. LA PNP, f. Varia, Knížka zápisů ženského kroužku Slavia z let 1900–1906 [schůzka ze dne 27. 10. 1900]. Bez zajímavosti není ani debata o členství kroužku v Ženském klubu českém (ŽKČ), který byl oficiálně založen roku 1903 spisovatelkou Terézou Novákovou, učitelkou Františkou F. Plamínkovou (1875–1942) a dalšími čelními feministkami jako významné středisko buržoazního, nacionálně se definujícího ženského hnutí. Podstatným konfliktním faktorem mezi akademičkami a klubem byla právě jeho genderová a nacionální exkluzivita projevující se například antisemitismem či zákazem vstupu mužů do jeho prostor. Srov. LA PNP, f. Varia, Knížka zápisů ženského kroužku Slavia z let 1900–1906 [schůzky ze dne 14. 3. 1903, 31. 12. 1903, 2. 1. 1904, 23. 3. 1904, 26. 3. 1904 a 16. 4. 1904]. Za objasnění tohoto konfliktu děkuji A. Jonákové. Podrobněji o ŽKČ a ÚSČŽ např. M. NEUDORFLOVÁ, *České ženy*, s. 114–115, 214an.

v jednáních o postátnění dívčího gymnázia Minerva¹⁶² a snažil se rovněž vyhovět žádostem o přednášky, jež mu byly adresovány ženami z dělnického prostředí.¹⁶³

Právě v rovině naznačené angažovanosti se začíná již v této době zcela zřetelně projevovat podstatný rys budoucího působení některých vysokoškolaček, toho času členek kroužku, totiž snaha využít naplno svých dispozic ve službě druhým, zejména ženám. Konkrétně lze tento – možno říci morální – imperativ¹⁶⁴ vyvodit z obdivuhodné činorodosti, jež byla charakteristická pro akademičky typu sester Honzákových, Věry Babákové, Anny Fischerové, Kláry Červenkové, Alice Masarykové či lékařek Josefy Puklové a Anny Lankašové. Ve své většině ukončily zmíněné ženy v průběhu existence kroužku svá univerzitní studia a plynule na ně navázaly vstupem do zaměstnání. Navzdory adaptaci do nové životní role a značné profesní vytíženosti byly ochotny rozdělit svůj volný čas mezi setkávání se s kolegyněmi v rámci Ženského kroužku, účastnily se práce v Ústředním spolku českých žen či spoluvytvářely podobu Ženského klubu českého.¹⁶⁵ Nebyla jim lhostejná aktuální debata o ženských občanských právech, jejichž čelním obhájcem se stal v roce 1905

¹⁶² Otázka postátnění Minervy souvisela mimo jiné s finančním i statutárním zajištěním gymnázia, které bylo jakožto soukromý ústav od založení udržováno svépomocí. To se negativně odráželo jednak na možnosti jeho dalšího rozšíření, ale rovněž zpomalovalo proces plného zrovnoprávnění s chlapeckými ústavami gymnaziálního typu. Přestože se snahy o postátnění ve sledovaném období neseťkaly s úspěchem, vystupuje z nich patrný zájem bývalých absolventek Minervy o osud mateřského ústavu, často podmíněný i jejich osobní zainteresovaností jakožto pedagožek působících tamtéž. K vývoji právního statusu a s tím spojených materiálních podmínek gymnázia srov. Marie SLAVÍKOVÁ, *Dívčí gymnasia*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium*, s. 9an. Nověji pak Pavla BURDOVÁ, *Gymnázium Minerva – Krásnohorská*, in: H. Směřičková et al. (edd.), *První české dívčí gymnázium*, s. 18an. k angažmá kroužku v záležitosti postátnění Minervy srov. LA PNP, f. Varia, Knížka zápisů ženského kroužku Slavia z let 1900–1906 [schůzky ze dne 12. 10. 1901, 19. 10. 1901, 26. 10. 1901, 9. 11. 1901, 30. 11. 1901, 8. 1. 1902, 14. 1. 1902, 22. 2. 1902].

¹⁶³ Na kroužek se tak například s žádostí o přednášku obrátilo Sdružení obchodních pomocnic či sociálně demokratické ženy. Srov. LA PNP, f. Varia, Knížka zápisů ženského kroužku Slavia z let 1900–190 [schůzky ze dne 9. 3. 1901 a 11. 5. 1901]. V této souvislosti lze rovněž připomenout dopis dochovaný v pozůstalosti Věry Babákové, ve kterém je adresátka coby „česká inteligentka“ vyzývána Františkou Zemínovou (1882–1962), pozdější významnou národně socialistickou političkou, k přednášce pro Zemskou jednotu českých pracujících žen a dívek s výslovným poukazem na to, že „ženská inteligence neodřívá se práce kulturní v lidových, nanejvýš dělnických kruzích...“ In: ANM, f. SVVŽ, k. 9, inv. č. 503, Zemská jednotu českých pracujících žen a dívek, Dopis Františky Zemínové ze dne 1. 9. 1902 adresovaný Věře Babákové. Přestože nelze s jistotou tvrdit, že Zemínová měla na mysli přímo Ženský kroužek Slavia, z použití pomnožného výrazu vyplývá, že i kolegyně V. Babákové vykazovaly osvětovou aktivitu v rámci ženského dělnického hnutí. V tomto směru můžeme vyjít např. z výzkumů R. Lovčího týkajících se činnosti Alice Masarykové ve prospěch dělnických vrstev, kterou lze kontinuálně sledovat již od dob jejího pobytu ve Spojených státech amerických v letech 1904–1905.; R. LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková*, s. 64–67, 76.

¹⁶⁴ Věra Babáková si jej pro sebe formulovala následovně: „Souhlasím také zcela s názorem, že ženy, jimž okolnosti životní umožnily nashromáždit si jakýchsi vědomostí, jsou povinny užívatí tohoto svého duševního fondu ve prospěch žen ostatních.“ In: ANM, f. SVVŽ, k. 9, inv. č. 503, Zemská jednotu českých pracujících žen a dívek, Odpověď Věry Babákové jednatele Františce Zemínové [koncept, datován přibližně do doby po 1. 9. 1902].

¹⁶⁵ Srov. Věra BABÁKOVÁ, *Akademičky v Ústředním spolku českých žen*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium*, s. 133an; Marie TŮMOVÁ, *Ženy akademicky vzdělané a Ženský klub český*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium*, s. 138an.

Výbor pro volební právo žen.¹⁶⁶ Podílely se na abstinenčním hnutí, v případě lékařek i na obecné zdravotnické osvětě, a staly se žádanými přispěvatelkami ženského tisku.¹⁶⁷

Dalo by se říci, že kromě vědomé průkopnické role ve smyslu profesním rovnaly tyto ženy v českém prostředí cestu novému typu ženské sociability překračující třídní i genderové hranice. V prostředí kroužku (díky jeho specifickému vztahu k „mužské“ Slavii) společně se svými kolegy, nezhídka bratry či manžely, uváděli do praxe požadavek rovnoprávnosti obou pohlaví.¹⁶⁸ Zároveň zde za své přijímaly roli jakýchsi sociálních misionářek, které – narozdíl od dosavadního buržoazního ženského hnutí – nezakládaly svou misi pouze na nezbytném altruismu, ale mohly ji podepřít i svou odborností a důkladnými vědeckými argumenty.¹⁶⁹

IV.1.2. Epilog prologem

Zvyšující se angažovanost některých členek mimo kroužek měla však logicky i své stinné stránky v podobě chybějících sil, což se nejzřetelněji projevilo například na slabé návštěvnosti schůzek či v předčasném střídání funkcionářek výboru. V případě, že by docházelo k přirozenému doplňování členstva z řad mladších studentek, nebyla by tato skutečnost na závadu. Ovšem právě v tomto bodě kroužek doznával neuspokojivých výsledků co do snahy oslovit rozrůstající se ženskou akademickou obec. Zůstává otázkou, do jaké míry

¹⁶⁶ Výbor pro volební právo žen (VVPŽ) vznikl v rámci ŽKČ iniciativou Františky Plamínkové a jejích spolupracovnic s cílem vydobýt ženám plná občanská práva. v tomto smyslu pak orientoval svou činnost na politickou osvětu žen, petiční aktivity, vyjednání s politickými stranami v otázce jejich programů a podpory ženských kandidátek, pořádání manifestačních schůzí apod. Mezi jeho čelní reprezentantky z řad akademiček patřily například sestry Anna a Albína Honzákové, aktivity VVPŽ podpořila i Alice Masaryková, z mladší generace vysokoškolaček se v něm angažovaly například Anna Smíšková a Ludmila Matiegková. K působení VVPŽ srov. J. MALÍNSKÁ, *České ženské hnutí*, s. 335an. K účasti akademiček v jeho strukturách srov. R. LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková*, s. 71-72; H. HAVLŮJOVÁ, *Okouzlení Egyptem*, s. 160, s. 180-181.

¹⁶⁷ V abstinenčním (protialkoholním) hnutí, jež se od počátku 20. století v českých zemích úspěšně rozvíjelo, se dlouhodobě aktivně angažovala Alice Masaryková, která postupem času zastávala i funkci místopředsedkyně Československého abstinentního svazu. Podrobně k působnosti Alice Masarykové v této oblasti srov. R. LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková*, s. 55, 77-78, 92-98, 117-121.

¹⁶⁸ Mezi účastníky kroužku zaznamenáváme jména manželů Babákových, Laichterových, Drtinových či Foustkových, ze sourozeneckých dvojic uvedme např. již zmíněnou Annu a Otokara Fischerovy. Ze záznamů v Knížce zápisů vyplývají i četné další rodinné vazby, v jejich případě lze však pouze spekulovat, jednalo-li se o manželské, nebo sourozenecké vztahy. K pozitivní reflexi takto smíšeného prostředí Slavie srov. např. Marie BYDŽOVSKÁ-KOMÍNKOVÁ, *Vzpomínky a úvahy*, in: Albína Honzáková (ed.), *Československé studentky*, s. 95-96; A. FISCHEROVÁ, *Z počátků organizace*, s. 89-90; ZM NLK, f. Honzáková Anna, př. č. 1764/73/1, složka Albína Honzáková, *Paměti*, Sv. I, *Studentské mládí Honzáků v Praze* [strojopis], s. 141.

¹⁶⁹ Vizi vyplývající právě ze zkušenosti spolupráce obou pohlaví ve Slavii, jež však došla plné akceptace a realizace téměř o dvě desetiletí později, formulovala Anna Fischerová slovy: „V buržoasii muži a ženy pracují odděleně ve svých spolicích, jsou rozděleni ve dva tábory. Sdružení mužské i ženské mládeže akademické bylo by pokusem překlenouti propasti, které dělí dva dosud odloučené světy. Je třeba, aby si studující ženy uvědomily své poslání i v tomto ohledu.“ In: A. F., *Ženské studium*, in: K. Rieger (ed.), *Almanach Slavie 1904–1905 a průvodce studentským životem*, Praha 1904, s. 73.

šlo o chybu ve strategii propagace kroužku a co mohlo být důvodem jeho nepříliš vysoké atraktivity pro ženskou inteligenci.¹⁷⁰

Při hledání odpovědi je vhodné nahlédnout na tuto problematiku optikou delšího časového horizontu i perspektivou mezinárodního srovnání. Obojí prozrazuje, že se jednalo o variaci téhož, neboť ženské akademické spolky nikdy nevynikaly masovou členskou základnou (myšleno v poměru k absolutnímu počtu vysokoškoláček v dané době). Více než rozptýlení a kulturní vyžití nabízely svým členkám vážnou, náročnou práci, podněcovaly je k odvážným projektům bez příslibu okamžitých výsledků, nezastíraly riziko nepochopení a averze ze strany veřejnosti.¹⁷¹ K tomu je nutné připočíst již zmíněný výrazný individualismus, který byl pro první generace vysokoškolsky vzdělaných žen charakteristický. Bez něho by se těmto ženám nepodařilo překonat překážky ležící v cestě jejich touze po vzdělání, zároveň je však předurčoval k roli solitérek, jejichž naturelu nebyl spolkový život blízký.

Ačkoli všechny výše zmíněné negativní faktory podstatně ovlivňovaly kvalitu a délku existence Ženského kroužku Slavia, jeho zánik lze do jisté míry přičíst i měnícím se vnějším poměrům, v jejichž rámci kroužek vyvíjel svou činnost. Když se koncem roku 1903 ustavil z literárního a řečnického spolku Slavia „*společenský klub pokrokové inteligence* [...] a jeho místo v studentstvu zaujal „*Jungmann*“,¹⁷² Ženský kroužek zůstal věrný své zastřešující organizaci a pod hlavičkou klubu působil ve stejných intencích jako předtím.

Jeho povaze však zřejmě nekonvenovalo prostředí postrádající ryze intelektuální charakter a příliš úzce provázané s jednou konkrétní politickou stranou.¹⁷³ Již počátkem roku 1906 totiž jeho členky opouští klub a přestupují hromadně do Svazu českoslovanského

¹⁷⁰ Problematika slabé účasti členek při schůzkách a přiznaný nezdar při pokusech o nábor nových vysokoškoláček se odráží v zápisech Knížky zápisů, poměrně často jsou také reflektovány publicisticky, kdy autorky článků využily možnosti oslovit své kolegyně prostřednictvím studentského tisku. Nejednou zde pisatelky připomínají akademičkám nutnost společné práce a rovněž se s politováním pozastavují nad všeobecným nezájmem a lhostejností k spolkovému životu, které se jeví jako nepříznivé vysvědčení pro studentky jako celek. Srov. např. A. F., *Ženské studium*, s. 72–73; B. N., *Vyšší studium žen a ženské školství střední*, in: Almanach Slavie 1906–1907, Praha 1906, s. 156–157.

¹⁷¹ Dle výzkumů C. Huerkamp byla organizovanost akademiček v prostředí sousedního Německa od počátku ženského univerzitního studia obdobně nízká a v průměru nepřesáhla 15–20%, přičemž postupem času ještě více klesala. Srov. C. HUERKAMP, *Bildungsbürgerinnen*, s. 144, 146.

¹⁷² *České studentstvo*, in: K. Rieger (ed.), Almanach Slavie 1904–1905, s. 205. Přeměna původně studentského spolku ve společenský klub měla mimo jiné své politické pozadí v podobě připojení klubu k realistické straně. Srov. Karol BÍLEK, *SLAVIA, literární a řečnický spolek – Praha (1848–1907). Soupis archivního fondu*, Praha 2000, s. 1 [inventář LA PNP, č. 1041].

¹⁷³ V. Babáková k této epizodě v historii kroužku poznamenává: „*Vnitřní život se v podstatě nezměnil, jen návštěva schůzí se zvětšila, ježto i některé dámy ze členstva Klubu [Slavie – pozn. M. M.] se účastnily...“ [Avšak] časem nabýval Kroužek rázu víc a více společenského a některým studentkám se zastesklo po práci vážnější a odbornější.*“ In: V. BABÁKOVÁ, *První střediska*, s. 83, 85.

studentstva, kde vytváří pracovní komisi s názvem Ženský kroužek Svazu.¹⁷⁴ „Avšak přesazené rostlině ne vždy dobře se daří, a Kroužek s ovzduším Slavie byl příliš úzce spjat. Starší, absolvované kolegyně nemohly býti řádnými členy čisté studentské organizace a také scházely ženy – nestudentky, jež se s Kroužkem vžily v jeden celek. Tím nakonec Kroužek zanikl.“¹⁷⁵

Takto lapidárně zhodnotila poslední nedlouhé (a po dokumentační stránce bohužel málo osvětlené)¹⁷⁶ období v historii kroužku Věra Babáková, jedna z jeho duchovních matek. Ona i její studijní souputnice náležející k průkopnicím ženského vysokoškolského vzdělávání se v době zániku kroužku nacházely již v zcela odlišných životních rolích než před šesti lety. v postavení manželek, matek, nejčastěji však jako výdělečně činné ženy se nyní výraznou měrou podílely na práci v ústředních ženských organizacích, jejichž veřejné působení mělo nesrovnatelně širší rádius i společenský význam než tomu bylo v případě do jisté míry exkluzivního a generačně limitovaného Ženského kroužku. Přesto je z budoucího vývoje patrné, že jeho zakladatelkám nezůstal osud, respektive odkaz kroužku lhostejný – jak jinak si lze vysvětlit skutečnost, že se za necelé dva roky ujímají projektu, který je možno interpretovat jako vědomé navázání na předchozí tradici.

¹⁷⁴ Svaz československého studentstva byl založen v červnu roku 1904 (v roce 1920 se pak proměnil v celorepublikový Ústřední svaz československého studentstva) jakožto nový pokus o vytvoření reprezentativního střediska studentského života. Na příkladu Ženského kroužku lze ilustrovat poměrně efektivní postup, jímž probíhal nábor nových členů i celých spolků do Svazu. Jeho tehdejší předseda František Xaver Hodáč (1883–1942), pozdější národohospodář a prvorepublikový politik, se např. neváhal osobně účastnit schůze kroužku, ve které bylo definitivně odhlasováno vystoupení z klubu Slavia a přistoupení k Svazu. Srov. LA PNP, f. Varia, Knížka zápisů ženského kroužku Slavia z let 1900–1906 [schůzka ze dne 24. 1. 1906]. K samotnému Svazu pak např. J. HAVRÁNEK, *Budování české univerzity*, s. 200; TÝŽ, *Univerzita Karlova, rozmach a perzekuce 1918–1945*, in: Jan Havránek – Zdeněk Pousta (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy 1918–1990*, sv. IV, Praha 1998, s. 31.

¹⁷⁵ V. BABÁKOVÁ, *První střediska*, s. 85. Babákovou nedořečená příčina zániku Ženského kroužku Svazu tkvěla zřejmě v rozporech ohledně případného členství mimořádných posluchaček (a absolventek univerzity) v kroužku a dále v nespecifikovaných osobních averzích a neshodách. Zároveň však ze záznamů Knížky zápisů vyplývá, že přinejmenším v počátcích fungování kroužku v rámci Svazu k jeho členkám nadále patřily i absolventky a k případné změně muselo v tomto ohledu dojít až později. K tomu srov. A. JONÁKOVÁ, *Knížka zápisů*, s. 284; A. FISCHEROVÁ, *Z počátků organizace*, s. 92; LA PNP, f. Varia, Knížka zápisů ženského kroužku Slavia z let 1900–1906 [schůzky ze dne 24. 2. 1906, 10. 3. 1906 a 19. 3. 1906].

¹⁷⁶ Samotné záznamy v Knížce zápisů končí datem 19. 3. 1906 (dále pak sešit pokračuje pouze nepopsanými listy, resp. ke konci nalézáme stránku se jmény pěti zahraničních autorů, kteří se zčásti stali objekty referátů v období existence kroužku), přesto se však lze právem domnívat, že schůzky pokračovaly i po tomto datu, jak naznačuje současnice Anna Fischerová i A. Jonáková. Nevyjasněna však nadále zůstává otázka, jakým způsobem kroužek zanikl, resp. zda mohla být jeho činnost ukončena úplným splynutím se Svazem, který se i v budoucnu vykazoval ženskými členy. Srov. A. JONÁKOVÁ, *Knížka zápisů*, s. 284; A. FISCHEROVÁ, *Z počátků organizace*, s. 92; F. KŘÍŠTANA-HRUŠKOVÁ, *Studentky v „separátním“ Sdružení A.V.Ž. a ve spolcích studentských (vzpomínky)*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium*, s. 123an.

IV.2. „Separátní“ Sdružení akademicky vzdělaných žen

Pátráme-li po souvislostech a příčinách vzniku historicky druhého uskupení českých akademiček, jsme vzhledem k absenci jiného dokumentačního materiálu opět nuceni vytěžit vzpomínkové statě z pera Věry Babákové a Anny Fischerové, hlavních protagonistek přípravných kroků. Odhlédneme-li od možné autostylizace a subjektivity pohledu obou žen, rozkrývá jejich vyprávění zajímavý dobový kontext, v němž bylo přání některých akademiček po vlastní organizaci verbalizováno a posléze i zrealizováno.

„*Tu jednoho dne*“, popisuje s příznačnou stručností počátek přípravné fáze V. Babáková, „*přišla ke mně do Ústředního spolku českých žen, kdež jsem byla několik let ve výboru, kol[egyně] Fischerová [Anna Fischerová – pozn. M. M.] a tlumočila mi přání několika mladších kolegyň, abychom zřídily při spolku [při ÚSČŽ – pozn. M. M.] ženský akademický odbor. Projevila jsem ihned ochotu vyjednávat s výborem i kolegyněmi a bylo usneseno svolati ustavující schůzi odboru. Schůze byla dosti četně navštívena, většina se však nakonec vyslovila pro zřízení organisace samostatné*“.¹⁷⁷

Anna Fischerová, tehdy již držitelka filozofického doktorátu, však při vysvětlování širších souvislostí vzniku Sdružení akademicky vzdělaných žen (SAVŽ) nezastírá reálné – především ideologicky podbarvené – společenské komplikace, na jejichž pozadí se akademičky rozhodovaly o nejpříhodnější formě své organizace. „*Z jedné strany feministky, z druhé studenti*...“¹⁷⁸ – takto byl vymezen manévrovací prostor a zároveň i naznačen problém, se kterým byly při obdobných iniciativách konfrontovány vysokoškolsky vzdělané ženy nejen u nás, ale i v zahraničí.¹⁷⁹

Středostavovské ženské hnutí, jež oprávněně poukazovalo na svou zásluhu o zpřístupnění univerzit „druhému pohlaví“, vnímalo aktivitu akademiček směřující k samostatnému uskupení jako zradu či přinejmenším nevďek, apelující na jejich morální povinnost zařadit se

¹⁷⁷ V. BABÁKOVÁ, *První střediska*, s. 85-86. Z konfrontace citovaného úryvku se svědectvím Anny Fischerové však vyplývá, že vedle ÚSČŽ byl zvažován i (do jisté míry konkurenční) ŽKČ jakožto možná zastřešující organizace. Alternativa v podobě samostatného sdružení tak byla zřejmě do jisté míry zvolena ze strategických důvodů a byla vedena diplomatickou snahou ponechat si k oběma jmenovaným spolkům otevřenou cestu. Z dlouhodobé perspektivy se toto rozhodnutí jeví jako poměrně prozíravé, nejprve se však, jak bude níže rozvedeno, setkalo ze strany organizované ženské veřejnosti s nedůvěřivou reakcí. Srov. A. FISCHEROVÁ, *Z počátků organisace*, s. 94. Ke vztahům mezi konzervativnějším ÚSČŽ a pokrokovějším ŽKČ v tomto období srov. J. MALÍNSKÁ, *České ženské hnutí*, s. 370-373.

¹⁷⁸ A. FISCHEROVÁ, *Z počátků organisace*, s. 92-93.

¹⁷⁹ V souvislosti s obdobným rozporem mezi první generací akademiček a tehdejšími ženským hnutím v Německu se jako nanejvýš příléhavé jeví přirovnání pronesené Agnes von Zahn Harnack, lékařkou a čelní představitelkou meziválečného hnutí akademiček v Německu, ve smyslu, „*že akademičky jsou nejstaršími dcerami ženského hnutí a konflikty mezi nimi známou skutečností, jako mezi matkou a její nejstarší dcerou*“. In: C. HUERKAMP, *Bildungsbürgerinnen*, s. 148.

po bok ostatních bojovnic za všeobecné povznesení práv ženy.¹⁸⁰ Obdobnou morální povinností, tentokráte ve smyslu netříštění stavovských zájmů, argumentovali z druhé strany také studenti, kteří se zároveň obávali, že „*novospolek »Sdružení A.V.Ž. [...] chce ještě i těch málo kolegyň, jež jsou s nimi ve spolkové činnosti, odvésti a utužiti existenční boj studovaných žen s muži, nikoli harmonicky jej vyrovnati*“.¹⁸¹

Z svolání přípravného komitétu otištěného v Ženském světě krátce před samotným založením SAVŽ je patrné, že organizátorky výše naznačené napětí neignorovaly a pokusily se ho eliminovat jasným sdělením, že není v jejich „*intencích zdržovati kolegyně v práci v jiných spolcích, v ženských a studentských*...“¹⁸² Tuto činnost naopak dle svých slov pokládaly za stejně potřebnou a doporučeníhodnou. Zároveň se však snažily výčtem konkrétních důvodů přesvědčit oslovené kolegyně k tomu, aby přijaly ideu vlastního spolku za svou. Obdobně jako v případě Ženského kroužku Slavia mělo být jeho obecným účelem a posláním hájení zájmů akademicky vzdělaných žen, přispívání k jejich sebevzdělávání a udržování vzájemných kontaktů mezi nimi.¹⁸³

Z hlediska stylizace otevírá svolání zajímavou a tehdy nanejvýš podstatnou otázku ohledně národnosti adresátek. Ačkoli bylo svolání koncipováno česky a otištěno v českojazyčném ženském periodiku, autorky volily v celém textu národnostně neutrální termíny. Nanejvýš ilustrativní je v tomto smyslu specifikace členské základny, dle níž „*řádým členem může býti každá řádná nebo mimořádná posluchačka nebo každá absolventka vysokého učení*“.¹⁸⁴ Navzdory známé skutečnosti chladných až vypjatých vztahů české a německé akademické obce v Praze nelze v případě sdružení vyloučit úvahy o národnostně smíšeném uskupení. Tím spíše, že na ně odkazuje samotná Anna Fischerová, která při nich mohla vystupovat v roli prostředníka.¹⁸⁵ Je otázkou, nakolik by byla ve své době

¹⁸⁰ A. Fischerová doslova uvádí, že v Čechách bylo středostavovské ženské hnutí „*zprvu proti utvoření zvláštní organisace. Vznikl omyl, jako bychom se chtěly úplně izolovati a nevšímali si ženské otázky a ženského hnutí vůbec*“.
In: A. FISCHEROVÁ, *Z počátků organisace*, s. 93. V této situaci bylo zřejmě výhodou, že pisatelka strávila jeden semestr studia na univerzitě v Berlíně, kde podobný generační konflikt zažívaly i její německé kolegyně. Tato zkušenost ji vybavila potřebnými argumenty i návodem, jak přesvědčit české feministky o smyslu samostatné organizace.

¹⁸¹ F. KŘIŠŤANA-HRUŠKOVÁ, *Studentky v „separátním“ Sdružení A.V.Ž.*, s. 123.

¹⁸² Věra BABÁKOVÁ – Anna FISCHEROVÁ – A. KREMLIČKOVÁ, *Zasláno*, ŽS 12/17, 1908, s. 230-231.

¹⁸³ Srov. *tamtéž*, s. 230. Srov. též se zněním spolkových stanov v příloze č. 5.

¹⁸⁴ V. BABÁKOVÁ – A. FISCHEROVÁ – A. KREMLIČKOVÁ, *Zasláno*, s. 230. Dle spolkových stanov se členství v SAVŽ tak jako v jiných spolcích rozdělovalo dle kritérií do několika kategorií. Zakládajícím členem se mohla stát každá osoba (fyzická či právnická), která složila částku dosahující minimálně padesáti korun. Pro naprostou většina členek však byla směrodatná kategorie činného členství, do níž příslušel každý, kdo zaplatil členský poplatek v hodnotě jedné koruny za semestr. Stanovy dále hovoří o členech čestných a dopisujících, které byla oprávněna jmenovat valná hromada spolku. Srov. ANM, f. Bráfová Libuše, k. 35, inv. č. 1099, Stanovy z roku 1908, § 5. Členstvo.

¹⁸⁵ Srov. A. FISCHEROVÁ, *Z počátků organisace*, s. 94. Již zmíněné vazby Anny Fischerové na německo-jazyčné prostředí, které vyplývaly jednak z rodinné tradice i jejího vlastního studijního zaměření, předurčovaly

tato myšlenka realizovatelná. Nicméně již samotný fakt jejího zvažování naznačuje, že zde existoval určitý potenciál kolektivní identity vyjádřený ochotou překlenout nacionální antagonismy. I z tohoto hlediska pak lze hovořit o patrné ideové kontinuitě uvnitř ženské akademické obce první poloviny 20. století, kdy meziválečné Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen tento potenciál pozitivním způsobem proměnilo v konkrétní spolupráci.

K oficiálnímu zahájení více než desetileté činnosti SAVŽ došlo na ustavující valné hromadě spolku, která se konala 10. října roku 1908 v prostorách ÚSČŽ.¹⁸⁶ Výbor z ní vzešlý do jisté míry odrážel generační poměr členské základny. V osobě předsedkyně Marie Slavíkové¹⁸⁷ a tří dalších funkcionářek¹⁸⁸ reprezentoval menší skupinu univerzitních absolventek, početnější živel studentský rekrutující se ve valné většině (stejně jako v případě absolventek) z posluchaček filozofické fakulty v něm byl zastoupen pěti studentkami.¹⁸⁹

zřejmě tuto ženu k nelehké roli diplomata v rámci národnostně smíšené obce prvních akademiček. Z kusých informací o fungování Sdružení akademicky vzdělaných žen se nedozvídáme mnoho o případném rozvíjení neoficiálních kontaktů s německými akademičkami v českých zemích. Ovšem za zprávou o stycích „se spolkem »*Verband der Vereine Studierender Frauen Deutschlands*« za účelem informace o ženském studiu a o poměrech na německých universitách“ lze vyloučit právě iniciativu Fischerové, která mohla těžit ze svých dřívějších známostí s jeho představitelkami. Srov. AUK, Věstudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: Olga KUDRNOVÁ, Jednatelská zpráva, in: První výroční zpráva Sdružení akademicky vzdělaných žen za rok 1908/1909, s. 6.

¹⁸⁶ Sídlo ÚSČŽ se nacházelo v Praze ve Spálené ulici č. p. 34 v Praze a zejména v prvních letech své existence využívalo sdružení bezplatně jeho čítárnu za účelem konání výborových a členských schůzí i pořádání dalších spolkových akcí. Srov. AUK, f. Věstudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: O. KUDRNOVÁ, Jednatelská zpráva, s. 4; AUK, f. Věstudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: Růžena KNECHTOVÁ, Zpráva jednatelská, in: Čtvrtá výroční zpráva Sdružení akademicky vzdělaných žen za rok 1911/1912, s. 4.

¹⁸⁷ Marie Slavíková (1883–1938), dcera Alfreda Slavíka, profesora ČVUT. Filozofický doktorát získala v roce 1906 a jejím celoživotním povoláním se stala profesorská dráha, kterou zahájila na domovské Minervě, záhy však přešla na vinohradské dívčí lyceum, jehož byla spoluzakladatelkou. Po první světové válce byla druhou ředitelkou Vyšší školy sociální péče, která vznikla ještě za války při holešovickém dívčím lyceu jako první ústav tohoto typu v českých zemích z iniciativy tehdy perzekvované Alice Masarykové. Vedle vlastního pedagogického působení se Marie Slavíková velmi výrazně angažovala právě v rámci SAVŽ a především díky její neúnavné snaze došel projekt dívčí koleje – jeden z nejvýraznějších a nejtrvalejších počínů SAVŽ – své realizace (viz dále). Podrobněji srov. F. F. PLAMÍNKOVÁ, *Phdr. Marie Slavíková mrtva* [nekrolog], Ženská rada 14/4, 1938, s. 65–66; H. HAVLÚJOVÁ, *Okouzlení Egyptem*, s. 92, 108; M. ŠTEMBERKOVÁ, *Doktorky filozofie*, s. 221. K projektu sociální školy a podílu Alice Masarykové na jeho koncepci a realizaci srov. R. LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková*, s. 127–131, 193–196.

¹⁸⁸ Vedle Věry Babákové zvolené do funkce jednatelky byly univerzitní absolventky ve výboru dále zastoupeny Annou Fischerovou a profesorskou Irenou Schmidovou. Srov. AUK, f. Věstudentský archiv (1848–1953), k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: O. KUDRNOVÁ, Jednatelská zpráva, s. 3.

¹⁸⁹ Na konci správního roku 1908/1909 vykazovalo SAVŽ celkem 79 členů, z toho šest zakládajících, 73 činných. S výjimkou Ženského výrobního a vzdělávacího spolku Vesna, který přistoupil za zakládajícího člena, se z celkového počtu 78 členek vykazovalo v SAVŽ pouze 28 žen (tj. 36%) již s ukončeným univerzitním vzděláním. Posuzujeme-li členskou základnu z hlediska její příslušnosti k filozofické či lékařské fakultě, zjišťujeme, že lékařky byly v prvním roce ve sdružení zastoupeny toliko třemi členkami – konkrétně Eliškou Vozábovou, dále Zdeňkou Čermákovou, pozdější „doktorickou“ na chorvatském ostrově Krk, a Annou Lankašovou. Studentky a kandidátky lékařství pak v sdružení představovaly čtyřčlennou minoritu. Jak je z jubilejního almanachu patrné, dlouhodobý nezáměr studentek a absolventek lékařské fakulty o spolkové středisko byl sdružením vnímán jako nepříliš potěšitelný zjev, nicméně k jeho podstatnému zlepšení v průběhu existence spolku nedošlo. Srov. AUK, f. Věstudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917; [b. a.], Seznam členek, in: První výroční zpráva Sdružení akademicky vzdělaných žen za rok

Obdobné složení členské základny pak charakterizovalo činnost spolku během celé jeho existence a značnou měrou i předurčovalo okruh prioritních zájmů, jež s sebou neslo odborné a profesní zaměření členek. S těmito konstantami pak kontrastují výkyvy v podobě méně či více produktivních období, jimiž lze periodizovat historii sdružení do tří nestejně dlouhých etap.

IV.2.1. Správní rok 1908/1909¹⁹⁰ – konsolidace Sdružení akademicky vzdělaných žen

Již při zahajující valné hromadě byly – vedle všeobecného poslání definovaného stanovami – nadneseny konkrétní úkoly týkající se řešení aktuálních i dlouhodobých problémů, s nimiž se akademičky setkávaly. Prostřednictvím jednatele zprávy o prvním roce činnosti sdružení je možné sledovat, s jakým úspěchem se ten který jednotlivý záměr podařilo provést.

Vzhledem k převažujícímu studentskému charakteru členské základny bude vhodné zaměřit se v první řadě na kroky prováděné v zájmu univerzitních posluchaček. Jedním z nejdůležitějších, dlouhodobě řešených cílů se v jejich případě jevila otázka zpřístupnění právnického studia ženám. Sdružení v tomto smyslu vyslalo již na podzim roku 1908 deputaci k rektorovi univerzity i k děkanovi právnické fakulty, aby se zde informovalo o nejvhodnější strategii potřebné k dosažení kýženého výsledku.¹⁹¹ Ačkoli, jak z kontextu předchozí kapitoly vyplývá, neměla tato ani podobné iniciativy do konce první světové války naději na úspěch, jejich význam lze z dnešního pohledu spatřovat již v tom, že dokázaly přivést ke spolupráci akademičky z českého i německého tábora.¹⁹²

Podstatný okruh dalších aktivit započatých již v prvním roce existence sdružení ve prospěch studentek zahrnoval jednak informační servis poskytovaný posluchačkám prvních ročníků či zájemkyním o studium v cizině, jednak praktickou pomoc v podobě jazykových

1908/1909, s. 9-10; Marie SLAVÍKOVÁ – Anna CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení akademicky vzdělaných žen*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium*, s. 108. O neobvyklé životní dráze jedné z prvních českých lékařek, dnes již zapomenuté Zdeňky Čermákové, pojednává popularizačně koncipovaná monografie z pera Ladislava CHRUDINY, *Slečna doktorica. Příběh české lékařky na chorvatském ostrově*, Praha 2004.

¹⁹⁰ Správní období odvozující se od akademického roku trvalo od 1. října do 30. září následujícího roku. Srov. ANM, f. Bráfová Libuše, k. 35, inv. č. 1099, Stanovy z roku 1908, § 9.

¹⁹¹ Srov. ANM, f. Všeškolní archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: O. KUDRNOVÁ, Jednatelská zpráva, s. 4.

¹⁹² Jak se z bilancující zprávy o desetiletém působení sdružení dovídáme, v roce 1914 bylo SAVŽ vyzváno od vídeňského Akademischer Frauenverein k společné akci za zpřístupnění práv ženám. Srov. M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 98-99.

kroužků či vyjednávání studentských slev.¹⁹³ Lze zejména ocenit cílenou snahu sdružení o odstranění diskriminačních přežitků ztěžujících dívkám studium a obecně o zrovnoprávnění žen s jejich kolegy. V tomto smyslu se SAVŽ například zasadilo o zrušení veškerých omezení týkajících se uživatelůk univerzitní knihovny, podporovalo žadatelky o stipendia, prosadilo také zastoupení studentek ve výboru Historického klubu.¹⁹⁴

Zájmy a potřeby univerzitních absolventek – ve své většině aprobovaných kandidátek učitelství či již působících středoškolských profesorek – se proti tomu vyznačovaly jistou tematickou homogenitou. Sdružení se angažovalo především v otázce jejich profesních možností a stejného platového ohodnocení s muži – apelovalo například na ředitelství dívčích ústavů, aby byly pedagogické síly doplňovány z ženských řad a definitivy vyhrazeny ženám. V této souvislosti sdružení využilo i praktického podnětu pedagogického reformátora O. Wágnera, aby „se stalo jakousi bursou učitelské práce“¹⁹⁵ ve smyslu shromažďování informací o uvolněných učitelských místech, kontaktování kandidátek a prostředkování mezi nimi a ředitelstvím škol. Neméně významná se jeví snaha o zřízení místa školní lékařky při vinohradském dívčím lyceu, kterou SAVŽ navázalo na dlouhodobý eminentní zájem ženského hnutí o praktické uplatnění prvních lékařek i zajištění kvalitní zdravotní péče pro studující dívčí mládež.¹⁹⁶

Právě problematika dívčí středoškolské mládeže se stala předmětem pozornosti akademiček ještě z jiného, nejen stavovského důvodu. Přestože se od roku 1890, kdy vznikla Minerva, možnosti ženského středoškolského studia relativně rozšířily, byly i nadále

¹⁹³ Srov. AUK, f. Všestudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: O. KUDRNOVÁ, Jednatelská zpráva, s. 3, 5–6. V prvním roce při SAVŽ vznikl jakýsi svépomocný kroužek latinského jazyka, jehož prostřednictvím si mohly mimořádně posluchačky (zřejmě bezplatně) doplnit chybějící znalost tohoto jazyka; do budoucna byly obdobně projektovány kroužky angličtiny a ruštiny. Zůstává však otázkou, zda došlo k jejich realizaci. Srov. *tamtéž*, s. 6.

¹⁹⁴ Srov. *tamtéž*, s. 3–4. Historický klub byl založen v roce 1874 a jeho posláním byla vzdělávací činnost v podobě přednášek a vydávání odborných publikací. Na přelomu 19. a 20. století klub vytvářel vhodnou platformu k uplatnění programu Gollovy školy, zejména poté, co se v roce 1904 stal jeho starostou Josef Pekař. Klub v této době vykazoval celou řadu aktivit – od vydávání Českého časopisu historického a dějepisných učebnic po pořádání historických exkurzí a členských výletů či udržování kontaktů se zahraničními historiky. Podle informací pozdější ankety přistupovaly posluchačky historie (v relativně hojném počtu) za členky klubu od akademického roku 1903/1904, na základě pamětí Albíny Honzákové je však možné uvažovat i o dřívějším datu. Srov. Karel KUČERA, *Historický spolek a Historický klub*, ČČH 88/1, 1990, s. 86–87; Jaroslava J. KNEDLHANOVÁ, *Akademičky ve spolcích studentských*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium*, s. 130; ZM NLK, f. Honzáková Anna, př. č. 1764/73/1, složka Albína Honzáková, *Paměti*, Sv. I, Studentské mládí Honzáků v Praze [strojopis], s. 133.

¹⁹⁵ In: AUK, f. Všestudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: O. KUDRNOVÁ, Jednatelská zpráva, s. 5.

¹⁹⁶ Srov. *tamtéž*, s. 5. Místo školní lékařky při vinohradském lyceu získala tehdy členka SAVŽ MUDr. Anna Lankašová. Cílené snahy o uplatnění lékařek při dívčích školních ústavech však lze v českém prostředí zaznamenat již dříve, kdy byla funkce školní lékařky zřízena od školního roku 1904/1905 při Minervě (vykonávala ji příznačně Anna Honzáková), podobně pak při gymnáziu Dívčí Akademie v Brně, jež bylo otevřeno ve školním roce 1908/1909. Srov. M. SLAVÍKOVÁ, *Dívčí gymnasia*, s. 22, 36;

shledávány nedostačujícími. Jedno z velkých témat v tomto smyslu představovala otázka koedukace, o jejíž formalizaci a rozšíření sdružení intenzivně usilovalo.¹⁹⁷ Za tímto účelem neváhalo požádat o dobrozdání ředitelství těch chlapeckých ústavů, na kterých byl určitý stupeň koedukace zaveden, aby v zamýšlené žádosti na ministerstvo kultu a vyučování mohlo argumentovat kladnými zkušenostmi.¹⁹⁸ Nepřešlo bez povšimnutí ani regresivní počínání moravského zemského výboru, který se postavil proti dívčímu studiu na reálkách, či obdobné tendence ministerstva kultu a vyučování z roku 1909.¹⁹⁹

Druhou podstatnou oblastí, ve které se SAVŽ angažovalo od svého založení, byla záležitost šestitřídních dívčích lyceí, jejichž historie se začala psát rokem 1900, kdy pro ně ministerstvo kultu a vyučování vydalo provisorní statut a osnovy spolu s předpisem o zkouškách lycejních učitelek.²⁰⁰ Navzdory nadějím do nich vkládaných nesplnily ústavy tohoto typu očekávání ženského hnutí ani širší veřejnosti ve smyslu možností, které se jejich absolventkám nabízely.²⁰¹ Přestože například úspěšné vykonání maturitní zkoušky opravňovalo lyceistky (do roku 1912) k mimořádnému studiu na vysokých školách,²⁰² již samotná průprava pro univerzitní studium se ukázala být jako nedostatečná. V tomto světle se pak jeví pochopitelnějším úsilí sdružení zavést při lyceích dvouletý doplňovací kurz pro

¹⁹⁷ Diskutované téma koedukace (které bylo nastíněno již v kapitole IV) nacházelo své příznivce, stejně jako odpůrce i mimo řady ženské veřejnosti. Jak se však překvapivě ukazuje, samotné akademicky nebyly v dané záležitosti názorově zcela jednotné. Příznačný je v tomto ohledu článek jedné z členek sdružení, Zdenky Háskové, otištěný v roce 1910 v Ženské revue, kde se dotýká ve své filozoficky laděné úvaze vyslovuje v zásadě proti, argumentující odlišností ženského naturelu. Srov. Zdenka HÁSKOVÁ, *Něco o autoritě a ženě*, ŽR 5/8, 1910, s. 186-187. K dobové diskuzi o ekonomicko-výchovném aspektu koedukace i o jejím širším společenském pozadí srov. M. NEUDORFLOVÁ, *České ženy*, s. 127-128. Ze soudobých autorů pak např. J. ŠAFRÁNEK, *Školy české*, s. 378.

¹⁹⁸ Srov. AUK, f. Vřestudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: O. KUDRNOVÁ, Jednatelská zpráva, s. 4. z pozdějších informací však vyplývá, že dotazníková akce nebyla dokončena a k opětovnému oživení této myšlenky došlo až v souvislosti s přípravou jubilejního almanachu. Srov. M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 105.

¹⁹⁹ Srov. *tamtéž*.

²⁰⁰ Srov. J. ŠAFRÁNEK, *Školy české*, s. 378. k proměnám legislativy týkající se tohoto typu škol srov. *tamtéž*, s. 378-381; J. MALÍNSKÁ, *Do politiky*, s. 37-38.

²⁰¹ Zajímavý protiklad v dobovém hodnocení významu lyceí nalézáme u O. Wágnera aj. Šafránka, kdy první z nich hovoří v této souvislosti o důležitém kroku na cestě k samostatnému dívčímu školství nezávislému na chlapeckém, Šafránek naopak zmiňuje vystřízlivění co do účelu lyceí, který byl současníky poněkud nepřesně zúžován na možnost následného vysokoškolského studia. Srov. J. ŠAFRÁNEK, *Školy české*, s. 381; O. KÁDNER, *Vývoj*, s. 285. Z novějších prací stručně nastínění problematiky lyceí nabízí např. R. LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková*, s. 81; H. HAVLÚJOVÁ, *Okouzlení Egyptem*, s. 90-91.

²⁰² Jak uvádí O. Kádner, maturitní vysvědčení opravňovalo absolventky lyceí vedle zmíněného mimořádného vysokoškolského studia „k učitelství na školách obecních i měšťanských (po doplňovacích zkouškách [...]), k studiu farmacie (po doplňovací zkoušce z latiny) a ke praxi poštovní, telegrafní i telefonní.“ In: O. KÁDNER, *Vývoj*, s. 285-286. Určité upřesnění a doplnění tohoto výčtu pak nalézáme u Šafránka, který navíc zmiňuje „úřad učitelky lyceijní, [...] učitelství stenografie, [...] jazyka francouzského neb anglického na školách měšťanských neb na ústavech ku vzdělání učitelek“. In: J. ŠAFRÁNEK, *Školy české*, s. 380-381. Zproblematicizování situace co do možnosti uplatnění absolventek lyceí nastalo po roce 1912 v souvislosti s vydáním definitivního statutu a normální lyceijní osnovy, na jejichž základě bylo lyceistkám znemožněno vysokoškolské studium, podobně negativně se tato nařízení dotkla rovněž lycejních učitelek. Dosud slibný vývoj tohoto typu škol – nejčastěji zřizovaných městy – se tak po roce 1912 logicky zastavil. Srov. *tamtéž*, s. 381.

zprostředkování znalostí potřebných k vysokoškolskému studiu či již zmíněná aktivita v podobě latinského kroužku.²⁰³

V prvním roce své existence však sdružení nezapomínalo ani na vnitřní potřeby vedené snahou o další vzdělávání svých členek a o vytvoření platformy pro jejich setkávání. Dělo se tak při příležitosti členských schůzek probíhajících ve čtrnáctidenních intervalech, jejichž program se nesl v podobném duchu jako u Ženského kroužku – účastnice a případní účastníci mohli vyslechnout referáty nejrůznějšího zaměření přednesené nejen samotnými členkami, ale i přizvanými hosty.²⁰⁴ Naproti tomu určitou novinku v koncepci vzdělávacích aktivit představovala „vědecká vycházka“, jež byla „pořádána do bibliotheky Musea kr[álovství] Českého, kde odborné výklady se zvláštní ochotou podali p[áni]. prof[esoři] Dr. Čeněk Zíbrt a Dr. J[osef] Volf“.²⁰⁵

Navzdory relativně početné členské základně, kterou se Sdružení akademicky vzdělaných žen mohlo již po prvním roce své existence vykazovat, nechyběla v závěru jednatelské zprávy výzva určená ostatním akademičkám, aby „hojným přistupováním za členy podaly spolku důkaz, že s činností jeho souhlasí, ale hlavně, že v řadách našich studentek vzrůstá se pravé uvědomění o úkolech, které jsou povinny řešiti zvláště tam, kde se musíme posud svých práv domáhati“.²⁰⁶

Ačkoli lze tento apel chápat do jisté míry jako obligatorní, vyskytující se v nejrůznějších obměnách v závěru této i dalších jednatelských zpráv, přesto nám jeho stylizace poskytuje látku pro další interpretaci, zejména známe-li dobové souvislosti. Jestliže autorky zprávy považovaly za nutné vymínovat si na svých kolegyních souhlas s existencí spolku, signalizuje to již samo o sobě určité protichůdné tendence. Nahlédnutím do dobového studentského tisku i do pozdějších vzpomínkových statí lze poměrně snadno rozkrýt napětí, které panovalo – hlavně zpočátku – mezi SAVŽ a ostatními studentskými spolky, jež přijímaly za členy i ženy.

²⁰³ Srov. AUK, f. Všestudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: O. KUDRNOVÁ, Jednatelská zpráva, s. 5.

²⁰⁴ Mezi referujícími se nejčastěji uplatnila již zkušená řečnice Anna Fischerová se svými přednáškami o zahraničních spisovatelkách, Marie Slavíková promluvila o ženských školách v sousedním Polsku, Věra Babáková seznámila posluchačky s probíhající anketou o středoškolské reformě, z hostů pak vystoupil literární kritik a spisovatel Miloš Marten (1883–1917) s příspěvkem o renesančním umění. Historik a pozdější ředitel Knihovny Národního muzea v Praze Josef Volf (1878–1937) se prezentoval referátem „o české ženě exultance“. Srov. *tamtéž*, s. 6.

²⁰⁵ *Tamtéž*. Lze předpokládat, že se tehdejší ředitel Knihovny Národního muzea v Praze – kulturní historik a univerzitní profesor Čeněk Zíbrt (1864–1932) – nesetkal s mnohými účastnicemi vědecké vycházky poprvé, poněvadž se již jednalo o jeho bývalé či současné studentky. I tak si lze vysvětlit, proč byla cílem vycházky právě tato instituce.

²⁰⁶ AUK, f. Všestudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: O. KUDRNOVÁ, Jednatelská zpráva, s. 7.

Zároveň se na tomto „sporu o princip“ ukazuje, jakými cestami se proces sebeuvědomování a sebevymezení akademiček jakožto nové sociální skupiny ubíral.

Přestože sdružení před svým založením výslovně odmítalo jakékoli podezření ze separatistických tendencí, v očích studentů i některých kolegyně se tomuto označení neubránílo. Je otázkou, jakou zásluhu mělo na svém negativním renomé samotné sdružení akademiček, a nakolik zde naopak sehrály roli konkurenční důvody či předsudky vůči poněkud cizorodému prvku ve světě studentské sociability, s nímž bylo nyní nutné počítat jako s partnerem i protihráčem. Na základě pramenů lze uvažovat o kombinaci obojího.

Za tlumočníci názorů studentského tábora a akademiček stojících mimo lze pokládat Františku Křišťanu-Hruškovou, později „napravenou“ členku SAVŽ, která nám zprostředkovává zajímavý pohled zevnitř. F. Hrušková dle svých slov patřila při vzniku sdružení ke skupině studentek, které se od něho distancovaly. Částečně z toho důvodů, že byly v té době již činné ve studentských organizacích jako například ve Svazu československého studentstva, hlavně však proto, že „*nedůvěřovaly [...] výborkám Sdružení a dobrým i možným výsledkům jejich snah*“ a dále „*že požadavky, jež stanovilo Sdružení do svého pracovního programu, byly již také v programech studentských spolků*“.²⁰⁷

V podtextu oné nedůvěry lze vysledovat patrný generační rozpor – dle osobního dojmu F. Hruškové studentky ze strany „výborek“ typu Marie Slavíkové, Věry Babákové či Anny Fischerové pociťovaly nepříjemnou sebejistotu, „*poručnictví a nucenou familiernost*“, v rámci sdružení údajně panovala atmosféra „*priority hotových akademických žen nad studentkami a absolventek gymnasia nad lyceistkami*“.²⁰⁸ Ačkoli lze brát tato tvrzení s určitou nadsázkou, ve svém jádru patrně vystihují základní vztahové problémy, kterých nebyly první generace akademiček ušetřeny. Na jednu stranu zde stály průkopnice ženského vzdělání, k nimž pozdější studentky vzhlížely s obdivem – často nejen jako ke svým studijním vzorům, ale i oblíbeným gymnaziálními učitelkám – na druhou stranu však tento obdiv mohlo provázet vědomí nelehkého závazku, pocit nedokonalosti i určitého mladistvého odporu k následování životních postojů a trajektorií těch prvních z prvních.²⁰⁹ Byla-li například Marie Slavíková pro některé studentky ve sdružení nejen starší kolegyně, ale i bývalou pedagožkou z doby jejich gymnaziálních studií, je patrné, že podvědomý dojem autority a nerovného vztahu žáčky

²⁰⁷ F. KŘIŠŤANA-HRUŠKOVÁ, *Studentky v „separátním“ Sdružení A.V.Ž.*, s. 122.

²⁰⁸ *Tamtéž.*

²⁰⁹ Toto téma ve své práci zohledňuje např. H. Havlůjová, která zajímavým způsobem analyzuje vztah mezi Ludmilou Matiegkovou a sestrami Honzákovými, jež příslušely k průkopnické generaci. Srov. H. HAVLŮJOVÁ, *Okouzlení Egyptem*, s. 41-42, 161-164, 184-186.

k profesorce se mohl přetvořit ve smyslu rovnocenného a skutečně kolegiálního vztahu až v průběhu času.²¹⁰

Není divu, že studentům angažovaným ve spolcích tyto vnitřní rozpory v SAVŽ neunikly, a o to více je utvrzovaly v přesvědčení, že „je směr Sdružení nesprávný“,²¹¹ což tito neopomněli při vhodné příležitosti reflektovat ve studentském tisku. Zajímavá výměna názorů v tomto smyslu proběhla na stránkách třetího ročníku Studentské revue, kde se rozvinula diskuze „o nedostatku tradic spolkového života v ženském studentském spolku“.²¹² Pochybovalo se zde například o proveditelnosti jednoho z cílů SAVŽ – to jest připravit studentky pro veřejný život. Studenti i jejich kolegyně dále uvažovali o efektivnější strategii řešení ženské otázky prostřednictvím spolupráce obou pohlaví, pravidelně zde zaznívala výtky či zklamání nad obecným nezájmem studentek o veřejné dění, stavovské zájmy a jejich soustředěním se pouze na vlastní studium.²¹³

²¹⁰ V tomto kontextu lze připomenout typicky oslavné vzpomínkové statě bývalých žaček adresované jejich oblíbeným profesorkám při příležitosti určitého školního jubilea. Přestože nelze tuto tradici zužovat pouze na Minervu, může nám první dívčí gymnázium posloužit jako ukázkový vzor pro sledování vývoje zmíněných vztahů po linii žačka – profesorka, kolegyně – kolegyně až přítelkyně. Příkladem par excellence je v tomto smyslu almanach *Československé studentky*, podobnou tendenci s delším časovým záběrem však vykazuje i mladší jubilejní sborník *První české dívčí gymnázium*. Ačkoli je zde opět na místě předpoklad jisté míry stylizace autorek, soukromá korespondence potvrzuje upřímnou celoživotní úctu, vděčnost či pocit závazku vůči milované pedagožce. Samostatnou kapitolu by si na tomto místě vyžádala například analýza problematiky v souvislosti s osobností Albíny Honzákové, která zasvětila celý svůj profesní život Minervě a pedagogickému působení na své světenkyně. Rozsáhlá korespondence z její pozůstalosti svědčí o nebyvalém pedagogickém talentu ženy, k níž se během studia, po jeho ukončení i po mnoha letech opakovaně hlásily její žačky, nevyjímaje osobnosti typu žurnalistky Mileny Jesenské (1896–1944), orientalistky Anny Klecandové (1893–1975), Ludmily Matiegkové a mnoho dalších významných žen meziválečného období. Srov. LA PNP, f. Honzáková Albína, k. 2, inv. č. 348–357, Korespondence přijatá od Mileny Jesenské; LA PNP, f. Honzáková Albína k. 2, inv. č. 382–385, Korespondence přijatá od Anny Klecandové-Martenové; LA PNP, f. Honzáková Albína, k. 2, inv. č. 431–433, Korespondence přijatá od Ludmily Matiegkové. Biografický portrét Anny Klecandové spolu s ukázkami její korespondence adresované Albíně Honzákové přináší Anna JONÁKOVÁ, *Dobrý den, paní doktorko!*, in: M. Šášinková (ed.), *Ženy umělkyně*, s. 239–254. Ediční zpřístupnění korespondence Mileny Jesenské včetně jejích dopisů Albíně Honzákové připravila Alena WAGNEROVÁ (ed.), *Dopisy Mileny Jesenské*, Praha 1998, s. 19–35.

²¹¹ In: [b. a.] *Sdružení akademicky vzdělaných žen*, Studentská revue (dále SR) 3/4, 1910, s. 114.

²¹² In: [b. a.], *Sdružení akademicky vzdělaných žen*, [z dopisu od SAVŽ], SR 3/6, 1910, s. 178

²¹³ Polemický tón poprvé zazněl v krátké zprávě o činnosti SAVŽ za uplynulý správní rok, kdy pisatel sice pochválil vnější činnost spolku, zároveň však vyjádřil svůj skeptický názor ohledně významu sdružení jako takového, upozorňuje na potřebnost spolupráce žen a mužů ve společných spolcích. Srov. [b. a.] *Sdružení akademicky vzdělaných žen*, SR 3/4, 1910, s. 113–114. Ve stejném čísle byla rovněž otištěna kritická noticka z pera medičky Marie Novákové, která sarkastickým způsobem vykreslila „typickou“ schůzi SAVŽ se záměrem „ukázati, jak se asi mezi ženami akademicky vzdělanými chápe spolkový život a dává výstrahu“, což redakce Studentské revue souhlasně glosovala, byť kultivovanější způsobem. Srov. Marie NOVÁKOVÁ, *Ze sdružení žen akademicky vzdělaných*, SR 3/4, 1910, s. 125. Uzavření této konkrétní výměny názorů pak přineslo číslo šest, ve kterém byl dán prostor všem účastníkům polemiky, tedy SAVŽ, medičce Novákové i redakci, aby se vyjádřili k diskutované otázce. Dozvuky žurnalisticky vedené výměny názorů lze zaznamenat na únorové schůzce v SAVŽ, o níž bude pojednáno dále. Srov. [b. a.], *Sdružení akademicky vzdělaných žen*, SR 3/6, 1910, s. 178. Z článků týkajících v textu zmíněných témat zmiňme např. úvahu F. Hruškové o stavovské lhostejnosti studentek či článek M. Novákové zabývající se komplexněji poměrem studentů a studentek a jejich vztahem k spolkovému životu, ve kterém si autorka neodepřela kritickou poznámku na adresu SAVŽ i dalších ženských spolků. Srov. Kř.H., *K sociálnímu cítění našich studentek*, SR 3/6, 1910, s. 189–190; Marie NOVÁKOVÁ, *Studentka v životě studentském*, SR 3/7, 1910, s. 196–199.

Navzdory vzájemné ostražitosti a nepochopení byly zúčastněné strany schopné přejít z pohodlnější roviny žurnalistických polemik k pracnějšímu, leč konstruktivnějšímu a kultivovanějšímu způsobu vyjasňování svých postojů. Z podnětu členů Svazu československého studentstva se 23. února 1910 uskutečnila debatní schůze v Sdružení akademicky vzdělaných žen, která byla věnována tématu poměru studentů a studentek ve smyslu mravního působení žen na jejich kolegy. Ze strany mužů zde zazněl poněkud překvapivý a možno říci idealizovaný náhled týkající se potenciálu kolegyň, dle kterého by ženy „častým a prostým stykem“ se studenty ve spolcích mohly účinně „korigovat jejich [mužů – pozn. M. M.] tradičně přejímaný názor na ženu a nutit je k uvažování o pohlavní otázce“.²¹⁴ V tomto kontextu vyznělo víceméně logicky závěrečné přání studentů, aby činnost sdružení „byla omezována a přenášena do společných spolků studentských“.²¹⁵

IV.2.2. Roky 1910–1914 – období stagnace i úspěchů

Z dalšího vývoje je však patrné, že ani v souvislosti se zmíněnou únorovou schůzkou nedošlo mezi akademičkami organizovanými v SAVŽ a zástupci studentského hnutí k definitivnímu konsenzu. Lze tak usuzovat ze skutečnosti, že sdružení neomezilo ani neukončilo svou činnost, ale dále v ní pokračovalo, a to bez znatelných náběhů k intenzivnější spolupráci se studentskými spolky. Navenek tedy SAVŽ vykazovalo neměnné směřování; dostupné prameny však charakterizují období let 1910–1912 jako etapu stagnace, která byla do určité míry důsledkem změn ve vnitřní koncepci spolku.

Útlum spolkového života měla údajně předznamenat dočasná absence vhodných prostor pro pořádání pravidelných členských schůzí, které se během prvního roku osvědčily a byly samotnými členkami vyžadovány. Autorky bilancující zprávy o desetileté činnosti sdružení hovoří v této souvislosti o „roztrpčení, k němuž proto došlo mezi členy a výborem“.²¹⁶ Zůstává otázkou, zda stávající výbor mohl v oné záležitosti učinit více, neboť SAVŽ jakožto nepřilíš majetný spolek muselo zvažovat i ekonomické aspekty případného pronájmu jiných spolkových místností. Ty mu byly naopak v případě Ústředního spolku českých žen za běžných podmínek ochotně a zdarma propůjčovány, členkám výboru se tak patně zdálo rozumnější zachovat za cenu krátkodobého omezení věrnost ÚSCŽ.²¹⁷

²¹⁴ [b. a.], *O poměru studentů a studentek*, SR 3/7, 1910, s. 209. Shodný postřeh nabízí též M. NOVÁKOVÁ, *Studentka v životě studentském*, s. 198.

²¹⁵ [b. a.], *O poměru studentů a studentek*, s. 209.

²¹⁶ M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 112.

²¹⁷ K dočasnému omezení propůjčování místností došlo ze strany ÚSCŽ v souvislosti s konáním výstavy, viz *tamtéž*, s. 112.

Při absenci dochovaných výročních zpráv pro příslušné období lze pouze spekulovat o tom, do jaké míry se toto nedorozumění podepsalo na poklesu členstva, k němuž během správního roku 1909/1910 došlo, a též na volbě nového výboru, když vypršel mandát tomu předešlému.²¹⁸ Změna ve složení výboru měla přinést potřebný oživující impuls i úspěšnější strategii při náboru členstva. Zdá se však, že spíše prohloubila stávající krizi. Přestože se akademičkám podařilo za pomoci inovací v programu členských schůzí podchytit středoškolský dívčí dorost, a tak si ho získat pro budoucí spolupráci, program podřizovaný tomuto účelu očividně ztrácel na atraktivitě pro universitní studentky, které se v důsledku toho „více a více [...] vyhýbaly členským schůzím“.²¹⁹

Navzdory takto rozporuplným výsledkům vykazovala činnost sdružení i v následujícím správním roce 1911/1912 podobný charakter. V této souvislosti je na místě si položit otázku, co vedlo funkcionářky spolku k opakování stejných chyb, přestože jejich důsledek byl na první pohled patrný. Úbytek členstva právě v tomto období dostoupil svého maxima,²²⁰ což se zpětně muselo projevit nejen na akceschopnosti spolku jako takového, ale i na vytváření jeho nepříliš pozitivního obrazu pro veřejnost. Pořádáním hygienického kurzu pro žákyně středních škol či zábavně a umělecky laděných schůzí a představení v režii těchto dívek se sdružení sice chvalitebným způsobem staralo o rozšiřování obzorů středoškolských studentek, poněkud se tím však odchylovalo od svého původního určení být především střediskem universitních posluchaček a absolventek.²²¹ Nepřekvapuje nás proto, zvažovaly-li akademičky na podzim roku 1912 i možnost rozpuštění spolku, vždyť dle jejich slov „*myšlenka složití unaveně ruce v klín [...] byla tak lákavá!*“²²²

Dle autorek retrospektivního ohlédnutí se však v rozhodující chvíli našly „*mysli, jež přece ještě doufaly, a ruce, jež se chopily práce zachraňovací*“.²²³ Konkrétně toto ocenění

²¹⁸ Jubilejní zpráva hovoří o šesti zakládajících a šedesáti čtyřech činných členech, kterými se SAVŽ na konci správního roku 1909/1910 mohlo vykázat. Srov. *tamtéž*, s. 113. Ze čtvrté výroční zprávy SAVŽ se zpětně dovídáme, že v čele spolku stála ve správním roce 1910/1911 Věra Babáková. Srov. AUK, f. Všestudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: R. KNECHTLOVÁ, *Zpráva jednatele*, s. 3.

²¹⁹ M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 113.

²²⁰ Navzdory stabilnímu počtu šesti zakládajících členů vykazovalo sdružení na konci správního roku 1911–1912 pouze 39 činných členek. Srov. AUK, f. Všestudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: R. KNECHTLOVÁ, *Zpráva jednatele*, s. 7–8.

²²¹ Celkový přehled o činnosti SAVŽ vykonané ve správním roce 1911/1912 přináší čtvrtá výroční zpráva. Již její značně redukováný rozsah dává tušit daleko skromnější škálu aktivit, než jakou sdružení provozovalo v prvním roce své existence. Přesto je třeba uvést, že i v této době nepřestalo sdružení konat záslužnou práci ve smyslu hájení stavovských zájmů svých členek, nadále poskytovalo zájemkyním informace o studijních možnostech v zahraničí apod. Nově pak nabídlo zmíněný hygienický kurz, který byl organizován svépomocí, tj. na bázi čtyř přednášek pronesených lékařkami Annou Lankašovou-Burianovou, Annou Mecheldovou a Boženou Nevšímalovou. Srov. *tamtéž*, s. 3–4.

²²² M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 113.

²²³ *Tamtéž*, s. 113.

příslušelo Anně Berkovcové²²⁴ a Alici Masarykové, členkám výboru, které dle všeho vnesly potřebné impulzy k oživení spolkového dění. V případě první z nich se jednalo o rozproudění debaty o aktuální problematice lyceijního školství,²²⁵ Alice Masaryková na podzim roku 1911 iniciovala vznik Sociologické sekce, a tak se dle mínění R. Lovčího zasloužila o zachování veřejného „renomé“ spolku v době jeho stagnace.²²⁶

Jak upozorňuje výše citovaný autor, úspěch sociologické sekce vyplýval především z její promyšlené koncepce a vysoké úrovně co do odbornosti pracovních postupů. V tomto ohledu lze dle Lovčího přirovnat sekci k univerzitnímu sociologickému semináři (který při jeho absenci ostatně nahrazovala) – ať již po stránce personálního zajištění, rozvržení studované problematiky i praktických výstupů.²²⁷ K zřízení sekce došlo se záměrem „vzbuzovat u studentstva zájem o sociální otázky a sociální problematiku, »o všeobecný stav dělnictva a dělnická předměstí«, informovat o sociální struktuře společnosti a napravit nedostatky

²²⁴ Annu Berkovcovou (1881–1960) lze právem považovat za další výraznou zástupkyni průkopnické generace akademiků, k jejímž mladším členkám patřila. Stejně jako její soupeřnice a přítelkyně Marie Slavíková se Berkovcová po absolvování Minervy rozhodla pro studium přírodních věd na filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity, které ukončila doktorátem v roce 1907. Ještě jako lyceijní profesorka na holešovickém ústavu se před první světovou válkou intenzivně zabývala myšlenkou zřízení dívčí zahradnické školy. K realizaci projektu došlo až v roce 1923, kdy byla pod jejím vedením otevřena dívčí zahradnická škola v Krči, kterou s přestávkou řídila až do roku 1939. Zkušenosti s vedením školy však Berkovcová nabyла již v posledním válečném roce, kdy jí byla svěřena správa Vyšší školy sociální péče v Praze, krátce nato pak stála v čele první české dívčí reálky. Vedle svého bohatého profesního působení, jemuž v podstatě zasvětila celý život, se Berkovcová aktivně zapojila do činnosti SAVŽ, v němž po několik let zastávala funkci revizorky účtů. Vzhledem k podrobné znalosti předností i bolestí lyceijního školství se výrazně podílela na snahách o jeho zkvalitnění včetně promyšlení možností následného uplatnění jeho absolventek. Za tímto účelem vznikla její studie *Kam z lycea* (později přepracovaná pod názvem *Kam ze střední školy dívčí*, obojí vyšlo péčí SAVŽ) přinášející konkrétní návrhy na řešení. Se zájmem Berkovcové o dívčí mládež úzce souviselo i její výrazné angažmá v dívčím skautingu, mezi jehož průkopnice v českém prostředí zařadila. Po první světové válce spolupůsobila i při zakládání Československého červeného kříže a československé YWCA. Srov. K. KAVINA, *K padesátinám ředitelky Dr. A. Berkovcové*, s. 107–108; H. HAVLŮJOVÁ, *Okouzlení Egyptem*, s. 92an; URL: <http://www.skaut.org/skauting.cr.php> [adresa platná k 8. 8. 2009].

²²⁵ Jednalo se o již zmíněnou reorganizaci lyceí z roku 1912, která se negativním způsobem dotkla nejen žákyň těchto ústavů, ale i pedagožek na nich působících. Vzhledem k osobní zainteresovanosti řady členek SAVŽ, které působily jako lyceijní učitelky, podniklo sdružení ve spolupráci s dalšími spolky (s Ústředním spolkem českých profesorů, partnerským Akademischer Frauenverein a dále se spolky Lyzeum a Frauenfortschritt) opakovaně akce k nápravě situace. Pro podrobný přehled podniknutých kroků srov. M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 100–101. K problematice situace lyceijních učitelek pak přehledně Marie GEBAUEROVÁ, *K otázce existence lyceijních učitelek*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium*, s. 174–179.

²²⁶ Srov. R. LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková*, s. 108. Obdobně refletovaly význam sociologické sekce samotné členky SAVŽ, srov. M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 113. R. Lovčí, který se ve své práci fenoménu sociologické sekce podrobně věnuje, rovněž osvětluje předpoklady, které předurčovaly Alici Masarykovou pro tuto iniciativu. Těmi byla solidní znalost sociální problematiky, kterou si osvojila již v době svého pobytu ve Spojených státech amerických, zároveň disponovala přímými kontakty s osobnostmi, jimž byly sociologické přístupy blízké, nevymýšleje jejího otce, který ostatně sám usiloval o zřízení řádného sociologického semináře na univerzitě. Srov. R. LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková*, s. 111an.

²²⁷ Úzké sepětí sociologické sekce s univerzitním prostředím bylo mimo jiné dáno i tím, že její týdenní zasedání probíhala v prostorách filosofického semináře a pod vedením univerzitních pedagogů. Srov. *tamtéž*, s. 114–115; M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 118–119.

*sociologické průpravy u budoucích vysokoškolsky vzdělaných osob“.*²²⁸ Takto vytčený cíl se následně realizoval na základě spolupráce tří oddělení – teoretického pod vedením Břetislava Foustky, konkrétního řízeného Eduardem Benešem a praktického, v jehož čele stála Alice Masaryková.²²⁹

Kromě nesporného studijního přínosu, jehož se studentům zapojeným do aktivit sociologické sekce dostávalo, nás v souvislosti s ní zaujme pozoruhodný posun, ke kterému v rámci vztahů sdružení akademiček se studentským hnutím došlo. Navzdory předchozím nedorozuměním a předsudkům se sociologická sekce stala již od svého založení společnou platformou Sdružení akademicky vzdělaných žen a Svazu československého studentstva, při kterém byla sekce zřízena.²³⁰ Zůstává nadále otázkou, za jakých okolností nastal zmiňovaný zlom či zda byla onou integrující osobností ze strany SAVŽ pouze Alice Masaryková nebo i někdo další. S jistotou můžeme tvrdit, že se sekce stala nejen účinným nástrojem názorového i praktického sblížení obou táborů, ale i impulzem pro hojnější veřejné a spolkové angažmá univerzitních studentek, které předtím nejevily o podobné formy sociability větší zájem. Reflektováno současnicí F. Hruškovou, „*studentky akademičky přišly konečně přirozeně do proudu, bez ostychu, z vlastní potřeby, s nejednou akutní otázkou. Přišly s přesvědčením, že samy si musí určit cestu, po níž společnou prací kolegů dojdou svého cíle*“.²³¹

Z této vlny zvýšeného zájmu studentek o sociologickou sekci, potažmo o ostatní spolkový ruch, přirozeně těžilo i samotné SAVŽ, které ve správním roce 1912/1913

²²⁸ R. LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková*, s. 111.

²²⁹ K rozdělení sekce do tří oddělení došlo v akademickém roce 1912/1913, přičemž teoretické oddělení se v tomto roce zaměřilo na dílo „*francouzského sociologa Durkheima* [...], v oddělení konkrétním byla probírána z různých hledisek otázka bytová za vedení odborníků sociálních a lékařských [...] v oddělení praktickém byly studovány sociální poměry v Zemském nalezinci [v Praze] a v Okresní komisi smíchovské, jejímž členem se S.A.V.Ž. stalo“. In: M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 118. Obdobným stylem práce, avšak s obměněným programem, pak sociologická sekce pokračovala v činnosti i v příštím roce. Srov. *tamtéž*, s. 118-119.

²³⁰ Sociologická sekce existovala pod hlavičkou svazu až do první světové války, ještě na podzim roku 1914 pořádala přednáškový cyklus reagující na válečnou problematiku, pak však byla její práce „*válečnými poměry znemožněna*“, proto její členové přešli v roce 1916 do Zemské komise pro ochranu mládeže. Sociologická sekce definitivně zanikla v akademickém roce 1916/1917 v souvislosti s ustavením řádného sociologického semináře na české univerzitě. Srov. *tamtéž*, s. 120; AUK, f. Všestudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: Ludmila MACHOVÁ, Jednatelská zpráva za rok 1916/17, in: Zpráva o činnosti Sdružení akademicky vzdělaných žen v letech 1915–1917, s. 11.

²³¹ F. KRÍŠTANA-HRUŠKOVÁ, *Studentky v „separátním“ Sdružení A.V.Ž.*, s. 125. Je příznačné, že právě v této době – tj. v květnu roku 1913 – byla předsedkyní Svazu československého studentstva zvolena jakožto první žena MUC. Marta Krupičková, což bylo oprávněně vnímáno jako významný precedens. Z obdobného prvenství se pak mohla těšit medička Božena Kuklová (1893–1977), později první univerzitní profesorka v ČSR provdaná za filozofa Svatopluka Štúra, která se ve stejné době stala starostkou hradeckého studentského spolku Dobroslav. Pisatel v Časopisu pokrokového studentstva v této souvislosti právem poznamenal, že „*většího úspěchu kolegyně dosáhnouti již nemohou*“. In: [b. a.], *Studentky v čele akademických spolků*, Časopis pokrokového studentstva 16/8-9, 1913, s. 193. Profesionální portrét Kuklové-Štúrové přináší Ján MLYNÁRIK, *Českí profesori na Slovensku*, díl 1, Českí profesori a ich slovenski žiaci na Univerzite Komenského v rokoch 1919–1949, Praha 1994, s. 29-30; Petr SVOBODNÝ, *Women docents and professors at medical faculties in Czechoslovakia, 1918–1939*, in: S. Štrbáňová – I. H. Stamhuis – K. Mojseová (eds.), *Women Scholars*, s. 387an.

zaznamenalo opětovný nárůst členstva.²³² Uvážíme-li příčiny, pak je třeba podotknout, že se tak stalo rovněž zásluhou přehodnocení programové skladby členských schůzek – ty byly nyní věnovány „časovým otázkám“ a zpestřovány (zřejmě vzdělávacími) vycházkami Prahou. Během následujícího akademického roku sdružení ještě zefektivnilo svoji práci vytvořením propagační a přednáškové sekce.²³³ Z oznámení pro tisk vyplývá, že vedení posledně zmiňované sekce vypracovalo poměrně ambiciózní plán přednáškových cyklů, pro něž byl vytvořen pevný rámec i pravidelný harmonogram. Ve spolupráci s Ženským obzorem SAVŽ následně prezentovalo obsah jednotlivých přednášek prostřednictvím jakési „protokolární kroniky“, která uváděla čtenářky časopisu do probírané problematiky.²³⁴ Promyšlenější koordinace práce tak přinesla své ovoce – na konci správního roku 1913/1914 se ke sdružení hlásilo již přes sto činných členek, přičemž růst pokračoval i do budoucna.²³⁵

Rovněž kontakty „ženského“ a „mužského“ studentského hnutí doznaly v tomto období zvýšené intenzity. Pomineme-li již zmíněnou sociologickou sekci, která svým charakterem do jisté míry přesahovala rámec SAVŽ, lze zaznamenat participaci studentů i na vlastním spolkovém dění, kdy se dotyční účastníci přednáškových večerů ve sdružení. Je možné předpokládat, že jim nebyla odepřena ani účast na oblíbených naučných vycházkách a turistických akcích, které akademičky provozovaly v letních měsících namísto členských schůzek. Nasvědčovala by tomu i skutečnost, že před prázdninami roku 1914 přistoupilo sdružení se Svazem českoslovanského studentstva k projektování společného programu na další akademický rok, zohledňujíc v něm nadcházející Husovo jubileum.²³⁶

²³² Dle údajů obsažených v jubilejním almanachu mělo sdružení na konci správního roku 1912/1913 již 64 činných členek. Srov. M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 113.

²³³ Srov. *tamtéž*, s. 113-114. Iniciátorkou nového systému práce v rámci SAVŽ byla kandidátka učitelství Marie Štechová, která se sama postavila do čela přednáškové sekce. Její zásluhou pak došlo k úspěšné realizaci šestnácti přednáškových večerů, jichž se účastnili dle informací jubilejního sborníku i muži. Úkolem druhé – propagační – sekce se stalo řešení stavovských otázek. Srov. *tamtéž*, s. 114.

²³⁴ Srov. [b. a.], *Sdružení akademicky vzdělaných žen*, ŽO 12/8-9, 1913, s. 273. První čtyři přednášky, které proběhly na podzim roku 1913, byly souhrnně představeny v desátém čísle Ženského obzoru, přičemž mezi přednášejícími zaznamenáváme Alici Masarykovou, Marii Slavíkovou, Marii Štechovou a Vlastu Kučerovou, autorku práce o počátečních fázích českého ženského hnutí. Srov. Marie ŠTECHOVÁ, *Přednášky o ženském hnutí*, ŽO 12/10, 1913, s. 310-313; Vlasta KUČEROVÁ, *K historii ženského hnutí v Čechách. Amerlingova éra*, Brno 1914.

²³⁵ Jubilejní almanach zaznamenává pro správní rok 1913/1914 šest zakládajících a 111 činných členek, pro následující správní rok pak již osm zakládajících a 126 činných. Srov. M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 114-115.

²³⁶ Zamýšleno bylo především pořádání Husova semináře. Vzhledem k změně poměrů však již k jeho realizaci nedošlo, skromnější náhradou za něj se stala propagace Husových spisů a dva přednáškové večery pořádané sdružením na jaře 1915 zaměřující se na reformátorovu osobnost. Samotné výročí upálení Mistra Jana Husa ovšem nebylo – navzdory válce – českou akademickou veřejností opominuto. Kromě slavnosti pořádané při této příležitosti v Karolinu byla připravena i související výstava. Srov. J. HAVRÁNEK, *Budování české univerzity*, s. 203; M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 114.

IV.2.3. Léta válečná

K zahájení nového akademického, potažmo spolkového roku ovšem došlo již za zcela změněných okolností – červnové plány paralyzovala válka a sní spojené odvody, které se nevyhnuly ani studentům vysokých škol. Navzdory nerealizovanému Husovu semináři však ani nyní spolupráce se svazem neustala – autorky jubilejního almanachu hovoří o debatních večerech pořádaných sdružením za hojné účasti studentů, a dále zmiňují i společnou iniciativu akademiček, sociologické sekce a svazu v podobě recitačního večera „Sociální poezie“ uspořádaného s velkým úspěchem v březnu roku 1915 v Obecním domě.²³⁷

Ukazuje se tak, že neutěšené vnější poměry měly zpočátku do jisté míry i pozitivní vliv na studentskou sociabilitu. Spolkový život se tehdy pravděpodobně pro mnohé účastníky schůzek stal jednou z mála příležitostí na chvíli zapomenout na krutou realitu války a nejistotu příštích dnů, nabízejíc možnost intelektuálního vyžití, kultivované zábavy i přátelských kontaktů. Právě akademický rok 1914/15 byl dle soudu členek sdružení obdobím, kdy „*kvetla součinnost obou spolků*“.²³⁸ O to citelněji se pak odrazil vliv válečných událostí na této spolupráci v následujícím roce, kdy „*nové a nové odvody způsobily v řadách studentských mezery, takže [...] všechn slibný ruch utichl*“.²³⁹

Samotné Sdružení akademicky vzdělaných žen však zůstalo ve srovnání se svazem – přinejmenším po personální stránce – válkou relativně netknuto.²⁴⁰ Již fakt, že po celou její dobu nepřerušilo svou činnost, ale naopak jí významným způsobem znásobilo, odkazuje na obecnější jev, který s sebou Velká válka nesla. Ta totiž nabízela ženám prostor pro intenzivnější veřejné a profesní působení, které si vyžádala dočasná absence mužů odvedených na frontu. Ženy, jež nyní nahrazovaly v nejrůznějších, dříve nedostupných povoláních mužskou pracovní sílu, se zároveň ve zvýšené míře zapojovaly do práce sociální a humanitární.²⁴¹ Mnohé vlády později ocenily tuto skutečnost ústavním zrovnoprávněním žen s muži, přičemž volební právo se stalo jeho nejviditelnějším symbolem.

²³⁷ Srov. *tamtéž*, s. 114-115.

²³⁸ *Tamtéž*, s. 115.

²³⁹ *Tamtéž*. Na základě dalších poznatků je však nutné tuto informaci poněkud korigovat – v souvislosti s pozdějšími aktivitami SAVŽ během války (ať se již jednalo o ochotnické divadlo či o jednání s Hlávkovými kolejami) je patrné, že úzká spolupráce se svazem pokračovala (viz dále). Postupný úbytek univerzitních studentů v důsledku odvodů mapuje např. Jan Havránek. Ten rovněž upozorňuje, že právě v této době nastává boom ženského studia na univerzitě. Srov. TÝŽ, *Budování české univerzity*, s. 203.

²⁴⁰ V této souvislosti však nelze nezmínit např. zatčení agilní členky sdružení, Alice Masarykové, o němž bude pojednáno dále.

²⁴¹ První světová válka je tak nahlížena jako přelomové období z hlediska ženské emancipace, neboť právě během ní došlo k praktickému odbourání řady institucionálních a profesních bariér, které dosud ženám stály v cestě. Odvrácenou stránkou tohoto úspěchu však bylo např. dočasné přerušení kontaktů v rámci mezinárodního ženského hnutí, poněvadž proklamovaný ženský internacionalismus byl v době války silně konfrontován

Dříve než se tomu tak v podmínkách samostatného československého státu stalo, byly české akademičky, resp. české ženské hnutí obecně, během první světové války nuceny vyvíjet svoji činnost na pomezí oficiální loajálnosti, či přinejmenším neutrality vůči rakouskému mocnářství, na druhé straně však, jak bude dále naznačeno, nepouštěly ze zřetele zájmy českého národa. Pokusme se tedy nyní z této perspektivy analyzovat působnost SAVŽ v období let 1915–1918.

Jedinou akcí pořádanou pod hlavičkou sdružení v přímé souvislosti s válečnými potřebami se stal cyklus poučných vycházek řízený historičkou Annou Císařovou-Kolářovou,²⁴² jehož finanční výtěžek byl adresován tzv. Centrálnímu komitétu pomocné válečné akce pro české studentstvo na vysokých školách v Čechách a na Moravě. Jak prameny napovídají, jednalo se v této souvislosti o spojení příjemného s užitečným, kdy se v rámci pěti návštěv pražských pamětihodností v zimě a na jaře roku 1916 vybralo na válkou postižené kolegy přes 30 korun.²⁴³ Zejména humanitárními důvody a ženskou solidaritou byla motivována iniciativa sdružení reagující na obavy z šíření nakažlivých chorob, kdy Anna Honzáková prováděla zdarma očkování studentek, stejně jako úsilí zřídit při sociologické sekci lékařskou poradnu pro chudé ženy.²⁴⁴ Všechny další aktivity podniknuté sdružením

s nacionálními zájmy (viz s. 84 této práce). Zahraniční výzkumy navíc upozorňují na následnou poválečnou negativní reakci mužů vůči ženské konkurenci. Můžeme se také setkat s názorem, že získáním volebního práva ztratilo ženské hnutí na své dynamice a akceschopnosti bojovat proti přetrvávající latentní diskriminaci žen. Srov. např. Estelle FREEDMAN, *Separatism as Strategy: Female Institution Building and American Feminism 1870–1930*, *Feminist Studies* 5/3, 1979, s. 514–515, s. 521an; C. DYHOUSE, *Students*, s. 61–62, 73–75.

²⁴² Anna Císařová-Kolářová (1887–1963) byla absolventkou Minervy (i v jejím případě byla nezapomenutelnou středoškolskou pedagožkou právě Albína Honzáková), studium historie na filozofické fakultě Karlo-Ferdinandovy univerzity ukončila doktorátem. Jako první vysokoškolsky vzdělaná žena nastoupila v roce 1910 krátce do služeb Archivu země České (dnešní Národní archiv v Praze), její mnohaleté odborné působení je ovšem spojeno zejména s Universitní knihovnou v Praze (dnešní Národní knihovna), kam nastoupila v roce 1922. Po roce 1945 se pak v souvislosti se svou celoživotní specializací na problematiku husitství stala lektorkou na evangelické bohoslovecké fakultě v Praze (dnes Evangelická teologická fakulta UK). Z hlediska jejího zapojení do práce SAVŽ můžeme jako neaktivnější roky označit právě válečné období, kdy vedle zmíněných odborných procházek pro kolegyně připravovala přednášky s husitskou tematikou, jež kombinovaly vlastenecký, vzdělávací i feministický aspekt. Příznačná je v této souvislosti její první publikovaná práce *Žena v hnutí husitském* z roku 1915. Srov. *Císařová-Kolářová Anna* [heslo], in: Josef Tomeš – Alena Lébllová (edd.), *Československý biografický slovník*, Praha 1992, s. 83.; Jaroslava HOFFMANNOVÁ, *První generace žen v pražských archivech*, in: J. Pešek – V. Ledvinka (edd.), *Žena v dějinách Prahy*, s. 328; Pavel KŘIVSKÝ, *Anna Císařová-Kolářová (1887–1963). Literární pozůstalost*, Praha 1970, s. 1; Anna CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v hnutí husitském*, Praha 1915; LA PNP, f. Honzáková Albína, k. 1, inv. č. 273–275, Korespondence přijatá od Anny Císařové-Kolářové.

²⁴³ Srov. AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 844, sign. XXII/038, Sdružení akademicky vzdělaných žen (1916–1919), Výkaz o odvedeném čistém výtěžku z historických vycházek ze dne 4. 4. 1916; AUK, f. Všestudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: Libuše SCHOLZOVÁ, Jednatelská zpráva za rok 1915/16, in: Zpráva o činnosti Sdružení akademicky vzdělaných žen v letech 1915–1917, s. 4–5; M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 115–116.

²⁴⁴ Srov. M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 108. Výroční zpráva za rok 1915/16 rovněž zmiňuje lékařky Annu Lankašovou-Buriánovou, Františku Kynčlovou, Eliška Vozábovou a Annu Honzákovou jakožto poskytovatelky bezplatné péče chudým ženám. Srov. AUK, f. Všestudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: L. SCHOLZOVÁ, Jednatelská zpráva za rok 1915/16, s. 6.

během válečných let již charakterizovalo jen výlučné sledování tradičních stavovských zájmů, potažmo širší emancipační problematiky.

Ani tentokrát tak nevymizela ze zřetele SAVŽ otázka uplatnění středoškolských studentek. v režii samotných členek sdružení – v tomto případě lycejních profesorek – byl například na podzim roku 1915 pořádán v místnostech vinohradského lycea přednáškový kurz pro starší žákyně středních škol, který zároveň sledoval podpůrný cíl.²⁴⁵ I do jeho programu však svým způsobem zasáhla negativně válka, která se citelně dotkla osudu jedné z inzerovaných referentek – budoucí „c. a k. vězenkyně“ Alice Masarykové. Právě na konci října zmíněného roku dochází k jejímu zatčení, které předznamenalo Alicino několikaměsíční věznění v hlavním městě monarchie.²⁴⁶ Oficiální prameny vztahující se k činnosti sdružení nicméně mlčí o této i eventuální další perzekuci v členských řadách, můžeme se proto pouze domnívat, do jaké míry jí mohly být ostatní akademičky postiženy.²⁴⁷

Podnikem většího společenského dosahu, k jehož plánování sdružení během prázdnin roku 1916 přistoupilo, se stala tzv. poradna pro volbu povolání dívek všech vrstev zřízená na podzim téhož roku při Zemské umisťovací kanceláři pro ženské povolání vyšších kategorií. Patrně ne náhodou bylo její řízení svěřeno do rukou Marie Slavíkové, která v tomto směru disponovala bohatými zkušenostmi z letité praxe.²⁴⁸ Poněkud překvapivě se však může jevit jeden z motivů stojících v pozadí tohoto projektu – tedy snaha „*regulovati volbu ženských povolání*“, což svým způsobem odkazuje na určitý druh sociálního inženýrství. Částečným

²⁴⁵ Soudě dle skutečnosti, že na vinohradském lyceu působila Marie Slavíková, můžeme ji považovat za hlavní organizátorku akce. Dle zprávy v ženském tisku došlo k zahájení kurzu 26. října, přičemž první blok tří přednášek z filosofie etiky zajišťovala Ludmila Matiegková, tehdy ještě suplující učitelka na Minervě. v důsledku zmíněného zatčení Alice Masarykové neproběhl původně inzerovaný kurz sociologie, místo něj byla uspořádána přednáška o tělesné výchově. Ještě předtím seznámila Marie Slavíková v pěti večerech žáčky se základy estetiky, na což navazovaly související exkurze. Výtěžek z přednáškového vstupného, který činil úctyhodných 116,40 korun, byl tentokrát určen na podporu vysokoškolských studentek. Srov. [b. a.], *Sdružení akademicky vzdělaných žen*, ŽO 14/1, 1915, s. 24-25; AUK, f. Všestudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: Libuše SCHOLZOVÁ, Jednatelská zpráva za rok 1915/16, s. 4.

²⁴⁶ Radovan Lovčí se této neradostné a náročné etapě v životě Alice Masarykové podrobně věnuje v rámci kapitoly s příznačnými názvy *C. a k. vězenkyně Alice Masaryková; Vídeň; Opět na svobodě*. Z hlediska zpracovávaného tématu můžeme s povděkem konstatovat, že se autor rovněž dotkl poměru SAVŽ k nadále perzekvované, byť amnestované člence. v této souvislosti R. Lovčí upozorňuje na fakt, že sdružení vedlo Alici Masarykovou nadále jako řádnou členku, ačkoli jí situace nedovolovala platit členské příspěvky a veřejně se ve spolku angažovat. Jak bylo však již v souvislosti s Vyšší školou sociální péče naznačeno, Alice Masaryková se tímto zdaleka nezříkala iniciativy ve prospěch možností rozšiřování dívčího vzdělávání a velice intenzivně, byť neoficiálně na nich spolu s kolegyněmi participovala. Srov. R. LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková*, s. 137an; H. HAVLÚJOVÁ, *Okouzlení Egyptem*, s. 91-92.

²⁴⁷ Např. v jubilejním almanachu v této souvislosti pouze zaznělo, že inzerované přednášky Alice Masarykové byly policejně zakázány. Srov. M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 103.

²⁴⁸ Srov. *tamtéž*, s. 102; AUK, f. Všestudentský archiv, SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: L. SCHOLZOVÁ, Jednatelská zpráva za rok 1915/16, s. 5-6. Dle příslušné jednatelské zprávy služby poradny již během prvního roku její existence využilo relativně značné množství žen, ať již na bázi osobního či písemného kontaktu. O kvalitě nabízených služeb dále svědčí i rozsah přípravných prací, které zahrnovaly opatřování programů a prospektů škol i příslušné odborné literatury, zároveň organizátorky navázaly spojení s institucemi, které mohly na požádání poskytnout potřebné informace apod. Srov. *tamtéž*, s. 6.

vysvětlením může být dobově podmíněná obava akademiček z potencionální proletarizace ženské vysokoškolské inteligence. Je ovšem možné uvažovat i o jisté tendenci zachovat tímto způsobem vysoký studijní standard nastavený průkopnicemi ženského vzdělávání. Jedná-li se v tomto směru spíše o hypotézy, pak můžeme přinejmenším s jistotou konstatovat, že svého praktického účelu ve smyslu poskytování příslušných informací poradna dosáhla.

Vedle vnější činnosti ovšem sdružení nechtělo zapomínat ani na potřeby vnitřního spolkového života, mezi něž patřily rovněž členské schůze, společné prázdninové exkurze a výlety, které měly přispívat k udržování kontaktů mezi akademičkami, k jejich sebevzdělávání i rekreaci.²⁴⁹ Přestože po celou dobu války nedošlo k zastavení těchto aktivit, je patrné jejich částečné omezení, ať již „*pro uhelnou kalamitu*“ či „*mimořádné poměry časové*“,²⁵⁰ což se odráželo především v počtu realizovaných členských schůzek. V jejich případě se program stejně jako v minulých letech sestával zejména z referátů a následných debat, ovšem i sem se dle slov účastnic „*tlačila válečná literatura, ač [...] se jí vyhýbaly pokud možno*“.²⁵¹

V této souvislosti stojí za povšimnutí vývoj tematického zaměření referátů přednesených v rozmezí tří správních let. Zatímco v akademickém roce 1915/16 se ještě jednalo převážně o feministickou, případně o historickou problematiku pojednávanou samotnými členkami spolku,²⁵² pro následující období 1916/17 jsou charakteristická zejména „praktičtější“ témata z národohospodářské a právní oblasti, přičemž role přednášejících se tentokrát zhostili příslušní odborníci, jmenovitě národohospodář Josef Macek, právník A. Baš či univerzitní profesor Jaroslav Kallab.²⁵³ Příznačně se pak jeví skladba referátů na jaře posledního

²⁴⁹ Jednatelská zpráva pro rok 1916/17 například informuje o plánování prázdninových výletů, kterého se příznačně ujaly aktivní propagátorky dívčího skautingu Anna Berkovcová a Popelka Biliánová, dále o výletu na Karlštejn, jenž se uskutečnil 10. května 1917. Bez zajímavosti není ani zpráva o Dramatickém odboru, který vznikl spoluprací SAVŽ se svazem a jeho hlavním účelem bylo svépomocné získávání finančních prostředků. Srov. *tamtéž*, s. 9-10; AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 844, sign. XXII/038, Sdružení akademicky vzdělaných žen (1916–1919), Oznámení o konání členské schůze ze dne 30. 4. 1917 adresované c. k. Policejnímu ředitelství v Praze; Oznámení o konání členské schůze ze dne 4. 6. 1917 adresované c. k. Policejnímu ředitelství v Praze.

²⁵⁰ Srov. AUK, f. Věstudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: L. SCHOLZOVÁ, Jednatelská zpráva za rok 1915/16, s. 3; AUK, f. Věstudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: L. MACHOVÁ, Jednatelská zpráva za rok 1916/17, s. 9.

²⁵¹ M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 115. Pod pojmem „válečná literatura“ autorky zřejmě mínily díla německých feministek Helene Lange (*Die Dienstpflicht der Frauen*) a Lily Braun, o nichž v lednu a únoru 1916 referovala Anna Fischerová. Srov. AUK, f. Věstudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: L. SCHOLZOVÁ, Jednatelská zpráva za rok 1915/16, s. 3.

²⁵² Srov. *tamtéž*, s. 3.

²⁵³ Dvoudílná přednáška Josefa Macka (1887–1972) o *Předmětu vědy národohospodářské* se konala v listopadu roku 1916. Poté v lednu roku 1917 následovaly referáty právníka A. Baše o *Všeobecné právovodě a Vývoji nauk národohospodářských*, jmenovaný pak před akademičkami promluvil ještě v květnu o *Manželském právu*. Jako poslední zazněl v tomto správním roce referát Jaroslava Kallaba (1879–1942) s názvem o *sociálních úkolech ženy v moderním státě*. Srov. AUK, f. Věstudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy

válečného roku, kdy v rámci schůzek zaznělo například pojednání o českém státním právu, o poměru českého národa ke Slezsku, dále o sociálních a kulturních poměrech na Slovensku či o jihoslovanské otázce.

V této souvislosti lze jen litovat, že dochované prameny včetně cenzurované soukromé korespondence neposkytují bližší údaje k průběhu zmíněného „národního“ cyklu, na kterém se mimo jiné podílel i tehdejší aktivní účastník domácího odboje, žurnalista Jan Hajšman.²⁵⁴ Zůstává též otázkou, do jaké míry mohly být samotné akademičky zaangažovány do snah o vytvoření samostatného státu, případně jakým způsobem sdružení tyto snahy podporovalo, víme-li, že se mnohé jeho členky již před válkou otevřeně hlásily k Masarykovi a jeho idejím, a že jim nebyly neznámé ani ostatní osobnosti působící v odboji. Za jistý, byť ojedinělý signál v tomto smyslu může být považován manifest českých spisovatelů „Věrní zůstaneme“ z května roku 1917, ke kterému se sdružení veřejně připojilo, apelujíc tak na české poslance říšské rady, aby hájili národní zájmy a usilovali o „Evropu národů svéprávných a svobodných“.²⁵⁵

IV.2.4. Kolej posluchaček vysokých škol

Květen roku 1917 se významně zapsal do historie SAVŽ ještě jiným způsobem – v tomto měsíci vyvrcholila iniciativa akademiček za otevření dívčí koleje. Pátráme-li po původu této myšlenky, je třeba se vrátit do předválečných let a zmínit širší souvislosti týkající se materiální situace studujících dívek, případně studentské populace obecně.

Jak upozorňuje Jiří Pokorný, „podmínky, za nichž se na své budoucí povolání připravovala budoucí intelektuální elita, nebyly v českých zemích nikdy zvláště záviděníhodné“,²⁵⁶ zejména pak od přelomu 19. a 20. století, kdy se v důsledku rapidního

1908–1917: L. MACHOVÁ, Jednatelská zpráva za rok 1916/17, s. 9; AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 844, sign. XXII/038, Sdružení akademicky vzdělaných žen (1916–1919), Oznámení o konání členských schůzek s datací 17. 11. 1916, 25. 11. 1916, 7. 1. 1917, 15. 1. 1917 adresované sdružením c. k. Policejnímu ředitelství v Praze; Oznámení o konání členské schůze [b. d., datum konání schůze 9. 5. 1917] adresované sdružením c. k. Policejnímu ředitelství v Praze; Oznámení o konání členské schůze ze dne 22. 10. 1917 adresované sdružením c. k. Policejnímu ředitelství v Praze.

²⁵⁴ Přesný přehled o datu konání jednotlivých členských schůzek i o probíraných tématech ve správním roce 1917/18 si můžeme při absenci jednatelské zprávy vytvořit na základě dochovaných hlášení o zamýšlených akcích, jimiž sdružení povinně informovalo c. k. Policejní ředitelství v Praze. Výše zmíněné nacionálně zaměřené přednášky probíhaly zejména v únoru a březnu roku 1918, přičemž kromě Jana Hajšmana (1882–1962) na nich promluvil např. i historik a publicistka Jan Heidler (1883–1923) a redaktor Anton Štěpánek. Srov. AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 844, sign. XXII/038, Sdružení akademicky vzdělaných žen (1916–1919), Oznámení o konání členských schůzek s datací 31. 1. 1918, 18. 2. 1918, 6. 3. 1918, 13. 3. 1918, 16. 4. 1918 adresované c. k. Policejnímu ředitelství v Praze.

²⁵⁵ J. HAVRÁNEK, *Budování české univerzity*, s. 204; srov. dále M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 117.

²⁵⁶ Jiří POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, Praha 2005, s. 94.

nárůstu vysokoškolského studentstva citelněji otevírala „sociální otázka českého vzdělaneckého dorostu“.²⁵⁷ Ten totiž ve své většině příslušel k nižším středním vrstvám, a vysokoškolské vzdělání se tak v ideálním případě mohlo stát branou k jeho sociálnímu vzestupu. Samotná studijní léta však pro něj mnohdy představovala období nelehkého existenčního zápasu umocněného skutečností, že Praha patřila k nejdražším městům monarchie.²⁵⁸

Ve srovnání s kolegy se první generace studujících žen rekrutovaly ve své většině ze středostavovských, relativně zajištěných rodin a motiv sociálního vzestupu prostřednictvím vzdělání nehrál v jejich případě ústřední roli.²⁵⁹ Ale na počátku druhé dekády 20. století již byla – v návaznosti na početní nárůst studujících žen – sociální skladba studentek pestřejší. Dle slov současnice Marie Fialové mezi nimi nechyběly ani takové, „*kteřé stejně jako jejich kolegyně [byly] nuceny si opatřovati výživu a probíjeti se krok za krokem*“.²⁶⁰ Situaci nemajetných vysokoškolaček Fialová hodnotila ve srovnání s muži dokonce jako komplikovanější, v neposlední řadě i proto, že se studentky nemohly těšit z požitků řady nadací.²⁶¹

V důsledku toho musely ženy jít, tak jako v ostatních případech, cestou svépomoci. SAVŽ proto navzdory omezeným prostředkům vyvíjelo již od počátku podpůrnou činnost ve

²⁵⁷ *Tamtéž*. Konkrétní představu o škále problémů, které v sobě zahrnovala tzv. sociální otázka studentstva, si můžeme vytvořit na základě jednotlivých referátů přednesených v rámci sociální sekce I. sjezdu Federace českého studentstva vysokoškolského, jenž proběhnul v květnu roku 1913. V průběhu jednání zmíněné sekce zazněly kriticky laděné příspěvky mapující například neutěšenou ubytovací a stravovací situaci studentů, neuspokojivou stipendijní politiku či otázku studijních poplatků apod. Srov. R. WOLF (ed.), *Protokol I. sjezdu*, s. 131an. Sociální stratifikaci českého studentstva, stejně jako související problematiku bydlení, stravování a stipendijních podpor mapuje např. J. HAVRÁNEK, *Budování české univerzity*, s. 194an. K boomu vysokoškolského studia ve sledované době též Gary B. COHEN, *Education*, s. 84, 164,

²⁵⁸ Jak se v této souvislosti příznačně vyjádřil jeden z účastníků studentského sjezdu z roku 1913: „*Praha pro chudobného studenta není zlatou matičkou, nýbrž macechou zlou*.“ In: J. PAŘÍZEK, *Otázka výdělečné práce studentské*, in: R. Wolf (ed.), *Protokol I. sjezdu*, s. 159.

²⁵⁹ Pro podrobnou analýzu tohoto fenoménu v mezinárodní perspektivě srov. C. HUERKAMP, *Bildungsbürgerinnen*, s. 25an. Též H. P. FREIDENREICH, *Female*, s. 50; G. B. COHEN, *Education*, s. 75, 189; Marina TICHY, *Soziale Herkunft, Elternhaus und Vorbildung der Studentinnen*, in: W. Heindl – M. Tichy (Hgg.), *Durch Erkenntnis*, s. 93an. Sociálního původu vysokoškolských studentek se dotýká též J. HAVRÁNEK, *Budování české univerzity*, s. 195.

²⁶⁰ In: FIALOVÁ, *Studium ženské a jeho rozšíření*, s. 353.

²⁶¹ Srov. *tamtéž*. Zde je však nutno podotknout, že přístupu studentek ke stipendiím nebránila ani tak diskriminační opatření, ale často jen skutečnost, že založení těchto stipendií časově předcházelo ženskému studiu, a nadační ustanovení z tohoto důvodu kategorii studentek neznala. Nemajetné studentky tak byly na počátku druhého desetiletí 20. století odkázány pouze na tzv. Husův Fond a Svépomoc. Stejně jako jejich kolegyně se dále mohly levně stravovat v rámci akademické Mensy. Speciálně pro dívky pak bylo zřízeno Dívčí studijní nadání Zdenky Hlávkové a dále existovala Brádkova nadace založená v roce 1898 z odkazu c. k. plukovníka Adolfa Brádky, který na podporu „*chudších studentek a absolventek dívčího gymnázia Minervy*“ věnoval 22 000 korun. In: J. MALÍNSKÁ, *České ženské hnutí*, 101; dále též P. BURDOVÁ, *Gymnázium Minerva – Krásnohorská*, s. 19; FIALOVÁ, *Studium ženské a jeho rozšíření*, s. 353. Pro komparaci se situací studentek v sousedních státech srov. např. H. P. FREIDENREICH, *Female*, s. 50; C. HUERKAMP, *Bildungsbürgerinnen*, s. 138–139.

prospěch svých členek, a za tímto účelem zřídilo nejprve tzv. Podpůrný fond, z něhož udílelo studijní stipendia, a později i tzv. Fond Kolonie studentek určený pro prázdninové zotavení churavých akademiček.²⁶² Vedle přímé finanční podpory zprostředkovávalo sdružení nemajetným studentkám pomoc i mimo své řady. Jubilejní almanach v této souvislosti informuje o tom, že „některé pražské dámy [...] dávaly zdarma studentkám obědy nebo večeře a svačiny“, a rovněž „kolegyně, vyučující na středních školách v Praze, vždy ochotně opatrovaly studentkám kondice“.²⁶³

Jakkoli nezastupitelné byly tyto dílčí pokusy o zmírnění hmotné nouze dotčených vysokoškolaček, ve srovnání s dobovým ideálem péče o nemajetnou studentskou mládež se jevily jako nedostačující. v českém prostředí se přitom nabízel příklad takovéto péče par excellence v podobě Hlávkových kolejí otevřených v roce 1904, které poskytovaly chudým nadaným studentům nejen ubytování a stravu, ale i příhodné studijní prostředí, stejně jako možnost aktivního vyžití ve volném čase.²⁶⁴ Nepřekvapuje proto, soustředil-li se zájem akademiček tímto směrem.

V říjnu roku 1916 sestavilo SAVŽ obsáhlý pamětní spis, ve kterém apelovalo na to, aby byly „požitky z nadačního jmění Hlávkových kolejí vysokých škol pražských [zprístupněny] též studentstvu ženskému“,²⁶⁵ argumentujíc historickým vývojem i zněním Hlávkovy poslední vůle. Správní výbor Hlávkových kolejí jakožto jeden ze tří adresátů reagoval na tento požadavek příznivou odpovědí a díky tomu se již během zimy roku 1917 naplno rozběhla konkrétní jednání o zřízení ubytovací kapacity pro studující dívky. Vzhledem k zamýšlenému otevření ústavu k 1. březnu, respektive 15. květnu téhož roku, se členky sdružení pustily do horečných příprav spojených se sháněním finančních prostředků, materiálního vybavení i personálního zajištění koleje.²⁶⁶ Oficiální záštitu nad akcí převzala správní komise složená

²⁶² Srov. M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 108. Bez zajímavosti není ani proklamovaná, byť nerealizovaná ambice zřídit z prostředků tohoto fondu jakýsi „prázdninový domov“ pro dívky. Srov. AUK, f. Všeštenstský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. B 200, Z obsahu I. – VII. výroční zprávy Sdružení akademicky vzdělaných žen v Praze [nepaginováno].

²⁶³ M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 109.

²⁶⁴ Zakladatel kolejí, architekt a mecenáš Josef Hlávka (1831–1908), stál v roce 1901 u zrodu Spolku studentských kolejí českých vysokých škol pražských, jehož posláním byla podpora nadaných nemajetných studentů formou jejich bezplatného ubytování a stravování v projektované koleji. K slavnostnímu otevření novostavby koleje došlo 20. listopadu 1904. Srov. J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 95, 99–100.

²⁶⁵ AUK, f. Všeštenstský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. B 200, Pamětní spis adresovaný výborem Sdružení akademicky vzdělaných žen slavnému Správnímu výboru Hlávkových studentských kolejí českých vysokých škol pražských [strojopis, říjen 1916], s. 6.

²⁶⁶ Dle rozhodnutí Správního výboru měla být z Nadání Josefa Hlávky zřízena 4 chovanecká místa pro ženy, a to v nadačním domě v Salmovské ulici. Vzhledem k technickým komplikacím spojených s adaptací prostor pro účely koleje se datum jejího otevření přesunulo na květnový termín. Mezi úkoly, které na sebe SAVŽ vzalo při přípravě tohoto projektu, patřilo například i získávání nových zakládajících členů Hlávkových kolejí či zajištění kolejní hospodyně. Srov. AUK, f. Všeštenstský archiv (1848–1953) SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–

ze zástupců Správního výboru Hlávkových kolejí a několika dam delegovaných Sdružením akademicky vzdělaných žen.²⁶⁷ Významnou patronkou projektované dívčí koleje se v tomto smyslu stala Libuše Bráfová²⁶⁸ stojící v čele dámské výboru, jež disponovala potřebnými kontakty i společenským vlivem. Důležitou roli však hrála i úspěšně vedená mediální kampaň, díky níž byly pro chystaný podnik získány sympatie veřejnosti.

Nečekaný obrat nastal v době, kdy již sdružení vybíralo z došlých žádostí budoucí obyvatelky koleje. Tehdy totiž do „*nadějných a radostných příprav padlo náhle usnesení kuratoria Hlávkových kolejí, že s postupem správního výboru nesouhlasí, jelikož dle dobrozdání J[eho] E[xcelence] a tajného rady JUDr. K[arla] Mattuše zřízení ženských chovaneckých míst odporuje závěti stavebního rady Hlávky a že také finanční stav jmění spolkového rozšíření koleje nedovoluje*“.²⁶⁹ Po neúspěšných jednáních, kdy kuratorium setrvalo navzdory protestům na svém stanovisku, byl Správní výbor Hlávkových kolejí nucen odstoupit od téměř realizovaného podniku, což vyvolalo pochopitelné zklamání akademiček a následný odsudek kuratoria tiskem.²⁷⁰

Sdružení stálo nyní před rozhodnutím, zda odložit myšlenku koleje na příhodnější dobu, nebo zda se pokusit splnit naděje studentek a vybudovat kolej vlastními silami – navzdory nepatrným prostředkům a značně nejistým vyhlídkám vyplývajícím z válečných poměrů. Přestože historie nepřipouští hypotézy, můžeme konstatovat, že bez neúnavné snahy předsedkyně spolku Marie Slavíkové by k otevření Koleje vysokoškolských posluchaček pravděpodobně nedošlo. Jak vyplývá z dochované osobní i spolkové korespondence a rovněž z oficiálních pramenů, byla to především ona, kdo promýšlel strategie, vyjednával na

1917: L. BABÁNKOVÁ, Zpráva o koleji vysokoškolských posluchaček při Sdružení akademicky vzdělaných žen v Praze 15. května 1917 – 30. září 1917, s. 3.

²⁶⁷ Srov. *tamtéž*, s. 3.

²⁶⁸ Libuše Bráfová (1860–1936), dcera staročeského vůdce Františka Ladislava Riegra a manželka národohospodáře, univerzitního profesora a staročeského politika Albína Bráfa. V souvislosti s angažmá Bráfové v záležitosti dívčí koleje uvedme, že její blízkou přítelkyní byla lékařka Anna Bayerová, pozdější předsedkyně SAVŽ, jejíž prostřednictvím sdružení získalo Bráfovou ke spolupráci. Srov. ANM, f. Bayerová Anna, k. 5, inv. č. 246, Dopis Marie Slavíkové ze dne 1. 10. 1916 adresovaný Anně Bayerové. Dále též ANM, f. Bráfová Libuše, k. 20, inv. č. 500, Dopis Marie Slavíkové ze dne 9. 4. 1917 adresovaný Libuši Bráfové; ANM, f. Bráfová Libuše, k. 27, inv. č. 712, Dopis ze dne 23. 5. 1917 adresovaný jménem Sdružení akademicky vzdělaných žen Libuši Bráfové. K celoživotnímu přátelství A. Bayerové s L. Bráfovou srov. Martina BERANOVÁ, *Česká lékařka MUDr. Anna Bayerová*.

²⁶⁹ AUK, f. Vřesestudentský archiv (1848–1953), SAVŽ, k. A 41, Výroční zprávy 1908–1917: L. BABÁNKOVÁ, Zpráva o koleji vysokoškolských posluchaček při Sdružení akademicky vzdělaných žen v Praze 15. května 1917 – 30. září 1917, s. 3.

²⁷⁰ Srov. např. [b. a.], *Sklamané studentky*, Národní listy: večerní vydání 57/86, 29. 3. 1917, s. 3. Ačkoli byl současníky tento krok interpretován jako projev konzervativních nálad ve vedení kuratoria, J. Pokorný upozorňuje i na zcela pragmatický důvod stojící v pozadí, a to na snahu vyhnout se závazkům, které by pravděpodobně ještě více prohloubily existující finanční těžkosti Hlávkových kolejí, s nimiž se vedení potýkalo. Srov. J. POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky*, s. 126. Dále také R. LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková*, s. 194.

příslušných místech, rozesílal prosebné dopisy.²⁷¹ Nesporné zásluhy na vzniku koleje však příslušely i české veřejnosti, která v nečekané míře vzala záležitost studentek za své.²⁷²

K slavnostnímu otevření koleje tak mohlo dojít záhy, a to 15. května 1917, kdy se první čtyři studentky nastěhovaly do pronajatého bytu ve Spálené ulici č. p. 13/1. Při pročitání kolejní zprávy z téhož roku si nelze nevzpomenout na esej Virginie Woolf *Tři guineje*, ve které známá spisovatelka a feministka na několika místech srovnává úroveň dívčích a mužských kolejí v Anglii.²⁷³ Ani české akademičky se pravděpodobně neubránily dojmu chudých příbuzných, porovnaly-li komfort a vybavenost své a Hlávkových kolejí. Podobně lze uvažovat nad pocity, které v nich vyvolávalo opakované doprošování se a spoléhání se na přízeň a milodary veřejnosti. Nesporné zadostiučinění však členkám SAVŽ přineslo následující desetiletí, kdy se staly svědkem toho, jak z původně skromného díla vyrostla životaschopná instituce dívčích kolejí.²⁷⁴

Naopak životaschopnost samotného SAVŽ se ukázala být závislou na aktuálních společenských náladách a potřebách doby. Ačkoli krátce po vzniku Československé republiky došlo k obvyklé volbě nového výboru,²⁷⁵ správní rok 1918/19 předčasně ukončila mimořádná valná hromada, která dne 14. května 1919 rozhodla o dobrovolném rozpuštění spolku.²⁷⁶ Dle pozdějších interpretací souviselo toto rozhodnutí se snahou členek SAVŽ vytvořit „separatistický“ ženský spolek, který se v poměrech nového státu jevil jako zbytečný.²⁷⁷

Jak unáhlený či lépe řečeno příliš optimistický předpoklad to byl, měly doznat akademičky o několik let později. V roce 1919 však věřily, že mladý demokratický stát, v jehož čele stál hlasatel ženské emancipace T. G. Masaryk, splní beze zbytku zásadu

²⁷¹ Viz příloha č. 6, dále srov. ANM, f. Bayerová Anna, k. 2, inv. č. 56, Dopis Anny Berkovcové ze dne 3. 1. 1917 adresovaný Anně Bayerové; ANM, f. Bayerová Anna, k. 5, inv. č. 246; Dopisy Marie Slavíkové adresované Anně Bayerové s datací 1. 10. 1916, 16. 1. 1917, 21. 2. 1917, 12. 4. 1917; M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 111; K. V., *Almanach akademiček*, ŽS 22/5, 1918, s. 160; Milada HOLÁ, *Činnost sdružení uvnitř státu*, in: A. Kozáková (ed.), *Čeho jsme docílily*, s. 17.

²⁷² Sdružení reflektovalo tuto skutečnost se značným zadostiučiněním, neboť podporu ze strany veřejnosti vnímalo mimo jiné i jako první výrazné docenění své práce, potažmo své existence. Srov. M. SLAVÍKOVÁ – A. CÍSAŘOVÁ, *Deset let Sdružení*, s. 109.

²⁷³ Virginia WOOLF, *Tři guineje*, Praha 2000.

²⁷⁴ Viz příloha č. 7.

²⁷⁵ Srov. AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 844, sign. XXII/038, Sdružení akademicky vzdělaných žen (1916–1919), Oznámení o výsledcích voleb a složení výboru ze dne 18. 11. 1918 adresované Policejnímu ředitelství v Praze. Do čela spolku byla tehdy zvolena medička Vlasta Kozáková.

²⁷⁶ Srov. [b. a.], *Vyhlaška*, Pražské noviny: české vydání Pražských úředních listů 240/186, 8. 7. 1919, s. 6; AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 844, sign. XXII/038, Sdružení akademicky vzdělaných žen (1916–1919), Úřední zpráva č. 8199 s II [?] 7/7 919 o zániku spolku ze dne 8. 7. 1919. V této souvislosti je příznačné, že spolkové jmění v nezanedbatelné výši 2 251 korun a 48 haléřů bylo odkázáno Koleji vysokoškolských posluchaček.

²⁷⁷ M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 18. Lze však předpokládat, že skutečných důvodů zániku SAVŽ bylo více, mimo jiné snad i to, že některé aktivní členky jako např. Alici Masarykovou, Annu Berkovcovou či Marii Slavíkovou pohltily po převratu profesní, politické či společenské povinnosti, a spolku se tak nedostávalo energických osobností v čele.

rovnoprávnosti obou pohlaví, kterou zanedlouho právně zakotvil v § 106 ústavní listiny z roku 1920.²⁷⁸ Ženské inteligenci se tak právem mohlo zdát, „že stavovské otázky z hlediska feministického jsou [...] dořešeny přijetím ústavního zákona, jímž byla prohlášena rovnoprávnost obou pohlaví, a že napříště budou zde již jen stavovské zájmy jednotlivých oborů povolání, hájené příslušnými stavovskými organisacemi, kde by ženy pracovaly příležitostně vedle mužů a kde by i bez své činné iniciativy a účasti musely najít opory v případě potřeby z pouhé přináležitosti členské“.²⁷⁹

²⁷⁸ § 106 ústavní listiny deklaroval: „výsady pohlaví, rodu a povolání se neuznávají.“ Srov. URL: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html [adresa platná k 1. 4. 2010]. Jak upozorňuje M. Feinberg, díky § 106 ústavní listiny „získaly ženy legální bázi, ze které mohly protestovat proti případné genderové diskriminaci ze strany státu, a zároveň prostředek, kterým mohly nutit stát, aby ve svých zákonech a institucích aktivně uplatňoval princip rovnoprávnosti“. In: M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 35.

²⁷⁹ Marie TUMLÍŘOVÁ, *Úkoly a cíle Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen uvnitř státu*, in: Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen. Vznik a program, s. 16.

V. International Federation of University Women

„Nikdy nepodceňujeme schopnosti několika odhodlaných lidí sdílících vizi, jak změnit svět. Pohled do historie ukazuje, že svět ve skutečnosti nic jiného nezměnilo.“²⁸⁰

Při oslavách 80. výročí založení International Federation of University Women v roce 2000²⁸¹ zazněla ústy bývalé předsedkyně Dr. Elizabeth Poskitt stručná rekapitulace bohaté historie této mezinárodní organizace. V úvodu svého proslovu vyslovila mimo jiné názor, že federaci nikdy nescházel dostatek výjimečných osobností i mimořádných shod okolností.²⁸² Opodstatněnost těchto slov potvrzuje již pouhý výčet meziválečných předsedkyň i dalších funkcionářek IFUW.²⁸³ V souvislosti s jejich jmény je pak na místě otázka, jaké ideje a vize je inspirovaly k dlouholeté intenzivní spolupráci navzdory jazykovým bariérám, kulturním a národnostním odlišnostem, rozdílnému vědeckému zaměření, náboženskému či politickému přesvědčení a v neposlední řadě i výraznému individualismu těchto hlavních protagonistek.

Následující text se proto pokusí rozkrýt nosnost klíčových idejí a vizí zakladatelek IFUW, připomene rovněž okolnosti provázející zrod i další činnost organizace, nabídne analýzu jejich struktur a rovněž charakteristiku této exkluzivní ženské komunity.

V.1 Geneze IFUW do jejího ustavení v roce 1919

Zatímco lze v Evropě fenomén vysokoškolského studia žen před první světovou válkou definovat dle kvantitativních měřítek jako zcela okrajový, na druhé straně oceánu, ve Spojených státech amerických a Kanadě, žily ve stejné době již stovky tzv. „collegiate alumnae,“ tj. absolventky amerického vysokoškolského systému, který se ženám počal otevírat od poloviny 19. století.²⁸⁴

²⁸⁰ Elizabeth M. E. POSKITT, *IFUW 80th Anniversary Celebration-Geneva*, March 2000, URL: <http://www.ifuw.org/history/history-presentation.shtml> [adresa platná k 1. 7. 2009].

²⁸¹ Ačkoli rezoluce zakládající IFUW byla přijata již v roce 1919, v pramenech i literatuře se obecně počátek historie této organizace klade až k roku 1920, tedy od konání její první konference a přijetí ústavy.

²⁸² E. M. E. POSKITT, *IFUW 80th Anniversary*.

²⁸³ Předsedkyněmi IFUW byly mezi válkami v příslušných funkčních obdobích: 1920–1922, 1922–1924 Caroline Spurgeon, první britská profesorka působící na Bedford College v Londýně; 1924–1926, 1936–1939 Virginia Gildersleeve, děkanka Bernard College v New Yorku; 1926–1929 Ellen Gleditsch, profesorka chemie na univerzitě v Oslu; 1929–1932 Winifred C. Cullis, profesorka London School of Medicine; 1932–1936 Johanna Westerdijk, profesorka biologie na univerzitě v Amsterdamu; 1939–1942 Stanisława Adamowicz, lektorka lékařské fakulty krakovské univerzity.

²⁸⁴ Příčiny takto výrazné disproporce však nelze vysvětlit pouze poukazem na relativně liberálnější a pokrokovější přístup anglosaského světa k otázce ženské vzdělanosti ve druhé polovině 19. století a na počátku století 20. Podstata odlišnosti tkvěla velkou měrou v rozdílnosti vysokoškolského vzdělávacího systému na obou

Ze sociologického hlediska lze tyto absolventky chápat jako nově se profilující sociální skupinu, jejíž příslušnice spojovala podobná intelektuální průprava a vyzrálost, zkušenosti s akademickým prostředím i jeho hodnotami, taktéž vědomí určitého vybočení z tradičně chápaného rozdělení ženských a mužských rolí či často i zakoušený antagonismus ze strany většinové společnosti.

Vyjádřením této specifické kolektivní identity bylo postupné vytváření různých lokálních ženských akademických spolků a organizací, jejichž spojením vznikla v roce 1882 početná a dále se rozrůstající American Association of Collegiate Alumnae.²⁸⁵ Na počátku 20. století byla asociace patrně již natolik etablována, že její představitelky adresovaly svým kolegyním v Kanadě výzvu k vytvoření kanadské asociace s možností budoucího sloučení obou v jeden nadnárodní celek. Přestože idea nadnárodního společenství akademiček došla svého naplnění až o dvě desetiletí později, jsou tyto první impulzy důkazem její postupné krystalizace.²⁸⁶

Přes zmíněný minoritní status lze u evropských akademiček sledovat podobné spolkovací tendence, které byly realizovány v závislosti na postupném zpřístupňování evropských univerzit ženám. Širšího významu do konce první světové války dosáhla (a jisté nadnárodní tendence vykazovala) především British Federation of University Women (BFUW) založená v roce 1907.²⁸⁷ Určitou váhu – podmíněnou zejména jejich velikostí – lze připisovat i několika zastřešujícím akademickým ženským organizacím v prostoru německého císařství.²⁸⁸

kontinentech. Masovější produkce akademiček byla ve Spojených státech amerických a Kanadě jednak důsledkem trojstupňovitosti vysokoškolského systému, kdy převážná většina studentek ukončila své vzdělání již po třech letech studia získáním titulu BA (Bachelor of Arts). Především však souvisela s existencí řady ženských kolejí a univerzit, které byly od poloviny 19. století zakládány průkopnicemi ženského vzdělání ve snaze eliminovat existující institucionální bariéry bránící nadaným ženám a dívkám ve vysokoškolském studiu. Jak je patrné, oba tyto jevy nebyly – s výjimkou Velké Británie – Evropě vlastní. Jak ovšem V. Gildersleeve ve svých pamětech poznamenává, evropské vysokoškolské systémy se při tomto srovnání vykazovaly kvalitativně vyšší úrovní z hlediska svých studijních nároků i odborné přípravy studentů. Srov. V. GILDERSLEEVE, *Many a good crusade*, s. 136-137.

²⁸⁵ Tato organizace se v roce 1921 po spojení se Southern Association of College Women a za účelem jednotného názvu v rámci IFUW přejmenovala na American Association of University Women (AAUW). Srov. E. BATHO, *A lamp of friendship*, s. 1-2.

²⁸⁶ Srov. *tamtéž*, s. 1. Kanadská federace se však na celostátní bázi formovala až v roce 1919, a to v souvislosti se zamýšleným založením IFUW, v rámci níž měla samostatný status. Srov. *tamtéž*, s. 3.

²⁸⁷ K předválečné historii BFUW podrobněji C. DYHOUSE, *The British Federation of University Women*, s. 472-478; TÁŽ, *No distinction of sex?*, s. 141-142, 172-174. Je patrné, že BFUW aspirovala na to, stát se skutečnou reprezentantkou Common Wealthu. Již v roce 1915 v sobě totiž zahrnovala i asociace akademiček v Indii a Irsku, v témže roce rovněž adresovala výzvu k připojení kanadským akademičkám, stejně jako americká asociace však neuspěla. Srov. E. BATHO, *A lamp of friendship*, s. 2.

²⁸⁸ Jednalo se zejména o politicky neutrální, nadkonfesionální Verband der Studierenden Frauen Deutschlands založený v roce 1906, jenž se později přejmenoval na Verband der Studentinnenvereine Deutschlands (V. St. D.). V roce 1913 vznikl Verband der katholischen deutschen Studentinnenvereine, o rok později pak nacionálně orientovaný Deutsche Verband Akademischer Frauenvereine (D. V. A. F.). Srov. C. HUERKAMP, *Bildungsbürgerinnen*, s. 144-145.

Cíle a agenda těchto spolků a jejich lokálních odboček se v jednotlivostech odlišovaly, a to se zřetelem k aktuálním potřebám členstva, jeho studijnímu a stavovskému složení. Rovněž reflektovaly specifickou legislativní situaci příslušného území ve vztahu k studijním a profesním možnostem žen. Navzdory rozdílům v konkrétní činnosti bylo obecné poslání ženských akademických organizací definováno hájením zájmů vysokoškolsky vzdělané ženy, lobbováním u zákonodárců a zaměstnavatelů za její zrovnoprávnění s kolegy, odráželo se ve vytváření finanční podpory pro vědeckou práci žen formou stipendií a v neposlední řadě také v pěstování kontaktů a porozumění mezi akademičkami navzájem.²⁸⁹ První světová válka pak rozšířila toto poslání o další rozměr a dala tak rozhodující impuls k vytvoření IFUW.

Jak bádání L. J. Rupp naznačuje, byla první světová válka pro mezinárodní ženské hnutí první opravdovou zatěžkávací zkouškou životnosti i ověřením skutečné povahy jeho internacionalismu, který se v letech 1914–1918 střetl se svými možnostmi. Zkušenost s překonáním nacionálních antagonismů ve prospěch pacifistických snah přinesla své plody jednak v okamžité poválečné obnově aktivní činnosti hlavních organizací, jakými byly International Council of Women (ICW) a International Alliance of Women (IAW), jednak ve vzniku jejich dceřiné organizace Women's International League for Peace and Freedom (WILPF) v roce 1915.²⁹⁰ Podstatným přínosem války tak bylo rozpoznání výrazného mírového potenciálu, kterým mezinárodní ženské organizace disponovaly a jenž pak naplno rozvinuly v meziválečném období.²⁹¹

Mírový potenciál ženy, v tomto případě ženy akademicky vzdělané, sehrál významnou roli také v úvahách budoucích zakladatelek a stylizátorek programu IFUW, které se poprvé

²⁸⁹ Například BFUW se před první světovou válkou ve svém programu zavazovalo koordinovat aktivity týkající se zájmů akademiček, „*podporovat nezávislou vědeckou práci žen, napomáhat vzájemné komunikaci a spolupráci mezi ženami z různých univerzit, podněcovat zájem žen o obecní a veřejné dění.*“ In: C. DYHOUSE, *The British Federation of University Women*, s. 472.

²⁹⁰ International Council of Women (Mezinárodní ženská rada) vznikla již roku 1882, a vykazovala se tak v rámci zmíněné trojice organizací nejdelším působením i největší členskou základnou, dále také konzervativnějšími hodnotami a kontroverzím se vyhýbajícími postoji v otázce prosazování ženských práv. Na kongresu ICW v Berlíně v roce 1904 se frakce radikálněji smýšlejících žen rozhodla založit International Woman Suffrage Alliance (Mezinárodní aliance pro volební právo ženy, jednalo se o původní název pozdější IAW), která od počátku jasně definovala svůj cíl v hájení politických práv žen, což do konce první světové války obnášelo především prosazování volebního práva. Za války však rovněž zástupkyně této organizace aktivně usilovaly o mírové řešení konfliktu, a proto svolaly na duben roku 1915 do Haagu mezinárodní kongres žen. Jeho výsledkem bylo mimo jiné utvoření Women's International League for Peace and Freedom (Mezinárodní ženská liga pro mír a svobodu), jež se vykazovala radikálností v prosazování svých cílů, zároveň ale představovala v rámci tzv. buržoazního mezinárodního ženského hnutí jeho nejpříjemnější složku co do spolupráce s ženskými socialistickými či dělnickými organizacemi. Podrobně srov. L. J. RUPP, *Worlds of Women*, s. 13-33.

²⁹¹ Příznačným projevem tohoto mírového potencionálu byl především již zmíněný mezinárodní kongres žen v roce 1915, který L. J. Rupp interpretuje rovněž jako „*pravděpodobně nejproslulejší (a ve své době také nejvíce zatracovaný) výraz ženského internacionalismu.*“ Jeho praktickým zhmotněním bylo pak vytvoření WILPF. Srov. *tamtéž*, s. 3.

setkaly na podzim roku 1918 ve Spojených státech amerických. Stalo se tak během britské univerzitní mise, jíž se účastnily i dvě ženy – Caroline Spurgeon, profesorka literatury na Bedford College v Londýně, a Rosa Sidgwick, lektorka historie na univerzitě v Birminghamu.²⁹² Spolu se svým americkým protějškem, Virginii Gildersleeve, děkankou Bernard College v New Yorku a předsedkyní Výboru pro mezinárodní vztahy v rámci American Association of Collegiate Alumnae, dospěly pod dojmem právě skončené války k názoru, že mezinárodním organizováním akademiček by se mohlo dílčím způsobem přispět k udržení trvalého světového míru.²⁹³

V.2 Vlastní vznik a organizační struktura IFUW

Oficiální založení IFUW proběhlo po předchozích jednáních²⁹⁴ 11. července 1919 v London School of Medicine for Women, jemuž byly přítomny delegátky americké, britské a nedávno formované kanadské asociace. První konference IFUW byla svolána na červenec roku 1920 do Londýna za účelem připojení dalších národních federací, vytvoření pevné organizační struktury a přijetí ústavy, jejíž článek I deklaroval: „*Účelem této organizace je podporovat porozumění a přátelství mezi akademičkami všech národů světa, prosazovat jejich zájmy a rozvíjet mezi jejich národy náklonnost a vzájemnou vstřícnost.*“²⁹⁵

V červenci roku 1920 mělo na konferenčních jednáních IFUW v Bedford College v Londýně své zastoupení spojené s hlasovacím právem osm již existujících národních

²⁹² Sedmičlenná univerzitní mise byla do Spojených států amerických vyslána britskou vládou za účelem prohloubení kontaktů mezi univerzitami obou zemí. Srov. E. BATHO, *A lamp of friendship*, s. 3; E. M. E. POSKITT, *IFUW 80th Anniversary*.

²⁹³ Caroline Spurgeon se přímo vyjádřila: „*Měly bychom mít mezinárodní asociaci akademických žen, abychom přinejmenším učinily vše, co je v našich silách, k odvrácení další takové katastrofy.*“ In: V. GILDERSLEEVE, *Many a good crusade*, s. 129. Krédo mírové práce IFUW shrnuté v pamětech další ze zakladatelek znělo ve smyslu: „*Je lépe nediskutovat o něm [o míru – pozn. M. M.] abstraktně, ale získat různé národy pro společnou práci na nějakém projektu, který oceňují, a tak se naučí vzájemnému porozumění a důvěře.*“ In: *tamtéž*, s. 139.

²⁹⁴ V. Gildersleeve během první poloviny roku 1919 získávala pro ideu mezinárodní federace akademičky v USA a Kanadě, Caroline Spurgeon po návratu do vlasti pracovala mezi Britkami pro realizování této myšlenky za aktivní spolupráce předních členek BFUW, profesorky Winifred Cullis a Dr. Idy Smedley MacLean. Rosa Sidgwick podlehl v USA koncem roku 1918 epidemii chřipky a její podíl na vzniku IFUW byl připomenut založením Rose Sidgwick Fellowship, stipendia udělovaného od roku 1919 americkou asociací. Srov. E. BATHO, *A lamp of friendship*, s. 3-4, 8-9; C. DYHOUSE, *The British Federation of University Women*, s. 472-473; V. GILDERSLEEVE, *Many a good crusade*, s. 130-131.

²⁹⁵ Text článku i ústavy v originálu zní: „*The purpose of this organisation shall be to promote understanding and friendship between the university women of the nations of the world, and thereby to further their interests and develop between their countries sympathy and mutual helpfulness.*“ In: E. BATHO, *A lamp of friendship*, s. 5. Zakladatelky neaspirovaly na vytvoření organizace, která by reprezentovala pouze anglosaský svět, proto před první konferencí osobně podnikly zahraniční cesty do několika evropských zemí a do ostatních rozesílaly zvací dopisy. Srov. *tamtéž*, s. 4.

federací a dále zde byly přítomny akademičky ze sedmi zemí, v nichž se federace vytvořily záhy poté.²⁹⁶

Členství národních federací v IFUW bylo regulováno článkem II ústavy, dle kterého podléhalo schválení ze strany rady IFUW a podmínce, že v každé zemi může existovat pouze jedna takováto organizace.²⁹⁷ Každá národní federace měla v závislosti na velikosti své členské základy přidělenou kvótu ročního členského příspěvku i příslušný počet volebních hlasů v rozsahu od jednoho do pěti.²⁹⁸ Ty pak uplatňovala při hlasování a volbě funkcionářek během konferencí, které se konaly v intervalech dvou, později tří i více let a fungovaly jako základní řídicí orgán IFUW. Vedle konferencí probíhalo každoročně zasedání rady, výkonného orgánu IFUW, jenž se skládal ze zvolených funkcionářek a dále z delegátek vysílaných všemi národními federacemi. Další podstatnou složku IFUW tvořilo několik komisí, resp. výborů řešících spektrum úkolů a otázek týkajících se zájmů vysokoškolsky vzdělaných žen.²⁹⁹

Otázka geografického umístění oficiálního ústředí IFUW se po krátké době vyřešila ve prospěch Londýna, a to jednak proto, že zde žila dlouholetá výkonná sekretářka IFUW Theodora Bosanquet,³⁰⁰ která zajišťovala spolu s pokladní praktický chod organizace, a dále

²⁹⁶ K osmi na konferenci zastoupeným národním federacím patřila dle literatury americká, britská, kanadská, francouzská, nizozemská, italská, španělská a československá, zbylých sedm delegátek reprezentovalo Belgie, Dánsko, Indie, Norsko, Švédsko a jižní Afriku. Srov. *tamtéž*, s. 4-5; E. M. E. POSKITT, *IFUW 80th Anniversary*. Jak bude v kapitole VI diplomové práce vysvětleno, v případě Československa je zařazení do první skupiny nesprávné, protože v té době v ČSR neexistovala žádná forma národní federace.

²⁹⁷ Tato opodstatněná podmínka narážela zpočátku zejména v nástupnických státech habsburské monarchie, ale např. i ve Francii a Finsku na problém národnostních menšin či emigrace, akademičky z těchto skupin se totiž dožadovaly různých mírů autonomního zastoupení na mezinárodním poli. Ukázkový příklad složitého vývoje a pnutí spojeného s národnostní problematikou představuje právě SVVŽ, v jehož rámci se postupně vytvořila německá a ruská sekce reprezentující zájmy příslušnic těchto menšin. Podrobně viz v kapitole VI diplomové práce.

²⁹⁸ Dle ústavy IFUW příslušelo stanovení a případné změny výše členských poplatků usnesení konference. Do praxe její rozhodnutí aplikoval tzv. Finance Committee (Finanční výbor), jenž rozdělval členské federace do skupin s ohledem na finanční situaci příslušné země. Některé federace – jako například československá – tímto způsobem získaly možnost neplatit celou částku, ale jen její díl. Tento princip fungoval především na základě solidárnosti ze strany bohatých členských federací, mezi něž na prvním místě patřila americká, představující největší finanční oporu IFUW. Srov. E. BATHO, *A lamp of friendship*, s. 8; V. GILDERSLEEVE, *Many a good crusade*, s. 136. Maximum pěti volebních hlasů reflektovalo přání zakladatelek, aby organizace byla skutečně mezinárodním společenstvím rovnocenných partnerů. Ač nebylo vždy snadné tuto vizi v praxi zcela uplatnit, de facto stavělo při hlasování a volbách během konferencí na roveň (postupně stotisícovou) americkou federaci s jinými národními sdruženími. Srov. *tamtéž*, s. 135.

²⁹⁹ Místa konání konferencí zahrnovala v meziválečném období pouze evropské metropole, zasedání rady se rovněž odehrávala v Evropě s jedinou výjimkou v roce 1931. Funkční období jednotlivých volitelných postů rady bylo ohraničeno dvěma konferencemi, na kterých byla volena předsedkyně, místopředsedkyně (od roku 1924 rovněž druhá a třetí místopředsedkyně), pokladní a výkonná sekretářka. Srov. E. BATHO, *A lamp of friendship*, s. 5, 8, 39-44.

³⁰⁰ Theodora Bosanquet, britská literární historička a kritička, byla jakožto generální sekretářka IFUW po dlouhou dobu jediná placená funkcionářka organizace. Na schopnosti a nedocenitelné služby této ženy pro mezinárodní federaci během jejího patnáctiletého výkonu funkce poukazuje nejen literatura, ale odráží se např. i

díky vstřícnosti BFUW, s níž také ústředí mezinárodní federace sdílelo od roku 1927 společně prostory v Crosby Hall v Chelsea.³⁰¹ Personálně však bylo ústředí IFUW prostřednictvím svých dalších funkcionárek a členek jednotlivých výborů fakticky rozprostřeno po celé Evropě, se záběrem do Spojených států amerických a Kanady. v době neexistence většiny moderních komunikačních technologií záviselo fungování IFUW na pečlivé koordinaci aktivit pomocí korespondence i na dobrovolném nasazení profesně často velmi vytížených žen. Ty v zájmu posilování organizačních vazeb a zajištění efektivní činnosti mezinárodní federace neváhaly obětovat nejen svůj volný čas, finanční prostředky, ale také jí propůjčit své – ve vědeckém světě mnohdy zavedené – jméno, jež mohla federace využívat k své prezentaci na veřejnosti a k navazování formálních i neformálních kontaktů s aktéry vědeckého, politického či kulturního života té doby.

V.3 Okruhy působnosti IFUW

Specifické, tedy na ženu vysokoškolsky vzdělanou úzce zacílené, působení IFUW v meziválečném období se v první řadě vykazovalo vytvářením praktických nabídek osobního i profesního rozvoje akademiček. K němu mělo napomáhat například zřizování a udělování mezinárodních vědeckých stipendií, výměna středoškolských profesorek, knihovnic či archivárek, zadávání objednávek na odborné práce, fungování mezinárodních klubových domů, informační servis a asistence při zahraničních cestách či zprostředkovávání individuálních kontaktů v rámci mezinárodní federace.³⁰²

Zajištění a realizace této agendy se dělo převážnou měrou prostřednictvím jednotlivých k tomu účelu zřízených a postupně se rozrůstajících výborů. V konkrétní podobě se tak zřizování a udělování mezinárodních stipendií, resp. stipendií IFUW, stalo náplní práce tzv. Fellowships Awards Committee (Stipendijní výbor) a Appeal Committee (Výbor pro získání prostředků).³⁰³ Výměnu středoškolských profesorek organizoval tzv. Committee on the

v korespondenci uložené ve fondu SVVŽ v Archivu Národního muzea v Praze. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 6, inv. č. 359, Ústředí IFUW Crosby Hall, Korespondence z let 1928–1937; E. BATHO, *A lamp of friendship*, s. 5.

³⁰¹ Fenoménu Crosby Hall jakožto nejvýznamnějšímu z klubových domů mezinárodní federace i sídlu jejího ústředí je věnována samostatná práce autorky Margaret BOWIE-MENZLER, *Founders of Crosby Hall*. Pro doplňující informace srov. též C. DYHOUSE, *The British Federation of University Women*, s. 465–467; V. GILDERSLEEVE, *Many a good crusade*, s. 146.

³⁰² Tyto úkoly byly konkrétním vyjádřením a naplněním části obecně definovaného cíle IFUW, který dle článku i ústavy IFUW z roku 1920 spočíval v prosazování zájmů vysokoškolsky vzdělaných žen.

³⁰³ Výbor pro získávání prostředků se ustavil v roce 1924 na konferenci IFUW v Christianii (dnešní Oslo) za účelem získání jednoho miliónu dolarů pro zřízení Mezinárodního stipendijního fondu IFUW (tzv. International Fellowships Fund). Stipendijní výbor měl na starost správu fondu a udělování jednotlivých stipendií. Srov. E. BATHO, *A lamp of friendship*, s. 10.

Exchange of Information regarding Secondary Education (Výbor pro výměnu informací týkajících se středního školství), informační servis a doporučení poskytoval cestujícím členkám tzv. Travel Committee (Cestovní výbor). Fungování tzv. Club Houses (klubové domy IFUW) naproti tomu nespádalo pod žádný zastřešující výbor, neboť tyto domy byly dle možností zřizovány a spravovány jednotlivými národními federacemi jako místa určená k mezinárodnímu setkávání i případnému ubytování zahraničních či domácích členek IFUW.³⁰⁴

Druhý okruh působnosti IFUW spadal do abstraktnější oblasti ideového i legislativního hájení a prosazování zájmů akademiček, případně obecně žen ve společnosti. Spočíval rovněž ve shromažďování statistického materiálu k akademické, profesní či obecně společenské problematice a v hledání způsobů jejího řešení, odrážel se v poskytování odborných informací a materiálů vyžádaných jinými organizacemi či různými institucemi. V neposlední řadě lze do něj zahrnout i aktivity posilující již zmíněnou kolektivní identitu akademiček.

K výše jmenovaným oblastem lze v rámci dělby práce IFUW taktéž přiřadit jednotlivá zastřešující a koordinující centra, jakými byl především tzv. Committee on Intellectual Co-operation (Výbor pro intelektuální spolupráci),³⁰⁵ dále tzv. Committee on the Legal and Economic Status of Women (Výbor pro otázku právního a ekonomického postavení žen) a Committee on the Nationality of Married Women (Výbor pro otázku státní příslušnosti vdaných žen).³⁰⁶ Do jisté míry do této skupiny patřil i tzv. Committee on Standards (Výbor akademických standardů), který posuzoval akademické standardy v jednotlivých členských zemích, zároveň také zajišťoval mezinárodně prováděný srovnávací výzkum akademických systémů, včetně otázky variability akademické terminologie.³⁰⁷ Do této skupiny lze zařadit

³⁰⁴ Mezi nejvýznamnější klubové domy v Evropě patřila především již zmíněná Crosby Hall v Londýně a dále Reid Hall v Paříži, která byla oficiálně otevřena při příležitosti druhé konference IFUW v roce 1922. Srov. V. GILDERSLEEVE, *Many a good crusade*, s. 140.

³⁰⁵ Utvoření výboru pro intelektuální spolupráci během konference IFUW v Christianii v roce 1924 vyplynulo z již dřívějších kontaktů mezinárodní federace s příslušným výborem Společnosti národů a jeho subkomisí pro univerzity a rovněž ze záměru spolupráce s ostatními mezinárodními intelektuálními uskupeními, s nimiž bylo IFUW personálně provázáno. Srov. E. BATHO, *A lamp of friendship*, s. 10.

³⁰⁶ Oba tyto výbory pracovaly pod uvedenými názvy v letech 1929–1936. Poté ale oba byly na konferenci v Krakově v roce 1936 rozpuštěny a jejich agenda se stala součástí širší náplně práce tzv. Committee on Economic and Professional Question (Výbor pro ekonomické a profesní záležitosti) a Committee on Legal Questions (Výbor pro právní záležitosti). Srov. *tamtéž*, s. 11–12. Důvodem existence těchto výborů byla především reakce na aktuální problémy žen a jejich neuspokojivé řešení ze strany jednotlivých vlád či Společnosti národů. Názorným příkladem je v tomto kontextu problematika státní příslušnosti žen provdaných za cizince. První světová válka a meziválečná léta poprvé výrazně odhalila některé absurdní skutečnosti, že žena sňatkem automaticky přejímala i mužovo státní občanství. Jak bude dále v textu naznačeno, přes společné úsilí mezinárodních organizací bylo však uspokojivého řešení této otázky dosaženo až v roce 1957 přijetím mezinárodní normy o nezávislé státní příslušnosti. Podrobně k tomuto srov. L. J. RUPP, *Worlds of Women*, s. 41, 146–150.

³⁰⁷ Srov. E. BATHO, *A lamp of friendship*, s. 9. V této souvislosti je vhodné zmínit jeden z trvalých meziválečných přínosů IFUW, který je spatřován v jí vypracovaném mezinárodním slovníku akademických

i tzv. Conference Committee (Konferenční výbor) a opětovně i Cestovní výbor, oba totiž svou podstatou přispívaly i k prohlubování oné kolektivní identity a sounáležitosti členek IFUW.³⁰⁸

Pro úplnost výčtu a rozdělení agendy výborů IFUW nelze opomenout zdánlivě nesouvisející otázku finančního a koordinačního zázemí, od níž se v reálu odvíjely možnosti aktivit výše zmíněných výborů. Již roku 1920 byl zřízen tzv. Budget Committee (Rozpočtový výbor),³⁰⁹ který zajišťoval správu financí IFUW a personálně byl reprezentován především volenou pokladní, tedy členkou rady. Koordinace celkové činnosti IFUW připadala velkou měrou na bedra její výkonné sekretářky, jež zodpovídala především za praktické zajišťování kontaktů mezi ústředím IFUW a jednotlivými národními federacemi v podobě vyřizování rozsáhlé korespondence.³¹⁰ Nezastupitelnou koordinační roli rovněž vykazoval Konferenční výbor, jehož práce výrazně podmiňovala hladký a úspěšný průběh jednotlivých konferencí.

Konference IFUW (a podobně zasedání rady) měly totiž kromě svého nesporného sociálního a reprezentačního významu podstatný bilancující rozměr, a to v souvislosti s informováním o výsledcích práce výše jmenovaných výborů i jednotlivých národních federací.³¹¹ Sloužily také jako odborná platforma pro prezentaci individuálního vědeckého vývoje členek, zároveň také vytvářely prostor pro kolektivní strategické plánování dalších cílů

termínu (*International Glossary of Academic Terms*) vydaném v roce 1939. Srov. *tamtéž*, s. 9, 18; E. M. E. POSKITT, *IFUW 80th Anniversary*.

³⁰⁸ V. Gildersleeve ve svých pamětech upozorňuje na význam neformálních individuálních setkání mezi konferenčními jednáními – např. při ranní kávě či odpoledním čaji – s odkazem na to, že tyto „*soukromé rozhovory tvoří možná nejceněnější součást mezinárodních konferencí*“. In: V. GILDERSLEEVE, *Many a good crusade*, s. 140-141. Tato reflexe z úst V. Gildersleeve konvenuje se závěry, ke kterým dospěla při studiu mezinárodního ženského hnutí L. J. Rupp. Ta totiž na základě výpovědí účastnic kongresů ICW, IAW či WILPF poukazuje na skutečnost, že osobní kontakty a přátelství utvářená na pozadí kongresů převáděly abstraktní pojem internacionalismu do vžité praxe. Jak se v roce 1925 jedna z členek ICW metaforicky vyjádřila: „*mapa světa [...] je pro mě nyní zalidněna [...], ve všech koutech světa jsou přátelské tváře, ruce ochotné pomoci*...“ In: L. J. RUPP, *Constructing Internationalism. The Case of Transnational Women's Organizations 1888–1945*, *The American Historical Review* 99/5, 1994, s. 1597.

³⁰⁹ Přibližně od roku 1926 vedle něj vznikl již zmíněný Finanční výbor. Ten později převzal i agendu Rozpočtového výboru. Srov. E. BATHO, *A lamp of friendship*, s. 9-11. V této souvislosti je vhodné podotknout, že IFUW nebyla nikdy během své existence majetnou organizací, pozdější předsedkyně dokonce její historii neváhaly označit jako „*krátké a prosté letopisy chudých*“. I E. Batho v závěru své brožury o historii IFUW poukazuje na to, že od velké hospodářské krize až do současnosti, tedy do konce 60. let, bylo jen s největšími obtížemi a za cenu omezování aktivit IFUW dosaženo rovnováhy jejího rozpočtu. Srov. *tamtéž*, s. 31-32; E. M. E. POSKITT, *IFUW 80th Anniversary*.

³¹⁰ Z materiálů ve fondu SVVŽ uložených v Archivu Národního muzea v Praze vyplývá, že nejpozději od roku 1929 byla v rámci IFUW zřízena i (pravděpodobně nevolená) funkce asistentky výkonné sekretářky. Asistentka vypomáhala s rozrůstající se agendou organizace, o čemž svědčí i korespondence s národními federacemi vedená jejím jménem. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 6, inv. č. 359, Ústředí IFUW Crosby Hall, Korespondence z let 1929–1937.

³¹¹ IFUW při příležitosti konferencí a zasedání rady vydávala pravidelně tzv. Bulletin, jenž přinášel podrobné shrnutí jejich průběhu a programu, včetně referátů jednotlivých národních federací a praktických informací o organizačních strukturách IFUW. Bulletin představoval v meziválečném období hlavní tiskový orgán mezinárodní federace a lze ho při absenci moderní syntézy k dějinám IFUW považovat za jeden z nejdůležitějších oficiálních pramenů o této organizaci. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 7, inv. č. 412, *International Federation of University Women: Bulletin*, dochovaná čísla: 5-7, 9-11, 14-17, 19-20.

a postupů mezinárodní federace. Volbou předsedkyň a dalších funkcionářek rovněž odrážely jisté silové rozložení a nálady zastoupených federací, jež svým hlasem vyjadřovaly nuancovaná přání ohledně celkového budoucího směřování IFUW.

V.4 Charakteristika IFUW v kontextu mezinárodního ženského hnutí

Směřování a ideové vyprofilování IFUW bylo bezesporu velkou měrou vkladem jejích šesti meziválečných předsedkyň, které rovněž organizaci nejviditelněji reprezentovaly na mezinárodním poli. Sám fakt, že se jednalo téměř bez výjimky o osobnosti, které dosáhly určitého prvenství i respektovaného postavení ve svém oboru, potvrzuje, že v čele stála skutečná ženská intelektuální elita tehdejšího západního světa.³¹² Zároveň to vypovídá o exkluzivním charakteru organizace, která byla otevřená pouze ženám s určitým stupněm akademického vzdělání a jejíž internacionální možnosti, aktivity a výhody konvenovaly především akademičkám s určitou výší příjmů. Na IFUW tak lze do jisté míry aplikovat tezi historičky mezinárodního ženského hnutí L. J. Rupp, která jeho představitelky definovala jako „buržoazní, ženskou, evropskou, resp. euro-americkou elitu odchovanou křesťanskou tradicí“.³¹³

Přestože IFUW vstoupila na mezinárodní scénu později než ICW, IAW nebo WILPF a nevyrovnala se jim co do velikosti finančních zdrojů, kulturního a společenského významu, byla jim rovnocennou partnerkou po stránce svého sociálního profilu, ale i organizačních struktur, a přes odlišnou náplň své práce také stylem jejího provádění. Spjovala ji s nimi také spolupráce v rámci tzv. Joint Standing Committee of the Women's International Organisations,³¹⁴ Women's Consultative Committee on Nationality,³¹⁵ Liaison Committee of the Women's International Organisations či Peace and Disarmament Committee (tzv. Dingman Committee).³¹⁶ Tedy v supra-internacionálních ženských koalicích vzniklých především z reakce na faktickou absenci žen v orgánech Společnosti národů, v jejímž

³¹² S vědomím určité nepřesnosti společné typizace lze po osobnostní stránce tuto šestici žen charakterizovat jejich vnitřní ukázněností a pevnou vůlí, cílevědomostí, racionalitou, potřebnou dávkou pragmatismu, ale i diplomatickými a organizačními schopnostmi. Tyto vlastnosti je ostatně předurčovaly nejen k vedení IFUW, nýbrž byly také podstatným předpokladem jejich průkopnické kariéry. Příznacným, byť zdánlivě nepodstatným, pojátkem byla skutečnost, že všechny tyto ženy zůstaly celoživotně svobodné.

³¹³ L. J. RUPP, *Worlds of Women*, s. 5.

³¹⁴ Komitét vznikl roku 1925 za účelem prosazení jmenování žen do Společnosti národů. Srov. *tamtéž*, s. 37-40.

³¹⁵ Tento komitét byl založen na podnět ženských organizací roku 1931 přímo Společností národů za účelem řešení komplexu problémů, které vyvstávaly v souvislosti s již zmíněnou problematikou státního občanství žen provdaných za cizince. Srov. *tamtéž*, s. 41.

³¹⁶ Oba posledně jmenované mezinárodní ženské výbory vznikly rovněž v roce 1931, druhý z nich byl ustanoven v souvislosti s přípravami Odzbrojovací konference konané v roce 1932 v Ženevě a profiloval se jako nejširší platforma ženského hnutí z hlediska světového názoru zastoupených organizací. Srov. *tamtéž*, s. 41-43.

důsledku mezinárodní ženské hnutí postrádalo možnost se přímo vyjadřovat a ovlivňovat řešení zásadních otázek projednávaných na tomto světovém fóru, zejména pak těch, které se úzce dotýkaly jeho zájmů.³¹⁷

Další možnost klasifikace mezinárodního ženského hnutí se nabízí rozlišením škály jeho postojů souvisejících s feminismem, tedy označením jednotlivých proudů (zdaleka ne vše vystihující) adjektivy konzervativní, liberální, umírněné, radikální či militantní. v tomto kontextu lze IFUW charakterizovat jako nanejvýš umírněnou, liberální organizaci, jejíž zakladatelky neměly v žádném případě v úmyslu „založit separatistické ultra-feministické hnutí“ či „propagandistickou organizaci“³¹⁸, která by navíc nerespektovala individualitu a kulturní odlišnosti jednotlivých členů.³¹⁹ Za další indikátor diferenciací mezinárodního ženského hnutí lze považovat určité nuance ve světovém názoru jeho složek. Z tohoto hlediska se IFUW deklarovala jako důsledně apolitická, explicitně se však hlásila k principům demokracie, zejména v případě jejího střetu s totalitními ideologiemi. Nutno podotknout, že se aplikace zmíněných zásad v praxi ukázala být rozhodující pro meziválečnou historii IFUW.

V.5 Mezníky v meziválečné historii IFUW

Přestože se IFUW svou podstatou jeví jako nadčasová organizace působící až do dnešních dnů,³²⁰ její historie se přirozeně utvářela na pozadí tzv. velkých dějin, které několikrát citelně zasáhly do jejích struktur.

Jestliže lze 20. léta 20. století z hlediska vývoje IFUW – a přeneseně tak i pro její členské federace – obecně charakterizovat jako období budování, rozrůstání a etablování se jako jedna z menších, nicméně respektovaných mezinárodních organizací s konstruktivní náplní činnosti i reálně aplikovaným internacionalismem, jsou naopak 30. léta poznamenána často defenzivní

³¹⁷ Napříč spektrem mezinárodního ženského hnutí byla takto vnímána například otázka prosazování světového míru a odzbrojení, formulace konvence o rovných právech či o noční práci žen, řešení státní příslušnosti vdané ženy nebo odborného posouzení situace žen a antifeministického klimatu společnosti ve 30. letech. Úspěšnost působení koalic v souvislosti s jednotlivými tématy podrobně analyzováno *tamtéž*, s. 210-222.

³¹⁸ Srov. V. GILDERSLEEVE, *Many a good crusade*, s. 138.

³¹⁹ Srov. *tamtéž*, s. 138. Věrohodnost těmto postulátům dodávaly příznačně samy meziválečné předsedkyně, zejména V. Gildersleeve, u níž prameny a literatura zdůrazňují, že „*nikdy nebyla militantní feministkou*“, která se z pohledu jejích radikálnějších protějšků z IAW jevila dokonce jako „*staromódní antifeministka*“, když jako spoluautorka Charty OSN odmítala prosazovat zvláštní výhody pro ženskou populaci. Srov. Dorothy WINSTONE, *Who was Virginia Gildersleeve*, URL: <http://www.ifuw.org/history/gildersleeve.shtml> [adresa platná k 1. 7. 2009]; L. J. RUPP, *Worlds of Women*, s. 222.

³²⁰ Bez přerušení kontinuity se IFUW blíží ke svému stému výročí, jež by mělo být doprovázeno i první moderní syntézou k jejím dějinám. Srov. pozn. 48, s. 22.

povahou aktivit vyplývajících z antifeministických nálad společnosti zasažené hospodářskou krizí a ovlivněné nastupujícími totalitními režimy.

V konkrétní rovině jsou nanejvýš ilustrativním dokladem této meziválečné periodizace proměny členství národních federací v IFUW. Apel zakladatelek IFUW se ukázal natolik přesvědčivý, že do roku 1930 měla většina evropských zemí kromě SSSR své zastoupení v této organizaci.³²¹ Jistá váhavost ze strany IFUW se zpočátku projevovala v otázce možnosti přistoupení německých akademiček, a to v souvislosti s nedávnou historickou zkušeností německé agrese během první světové války. Nicméně přijetí Deutscher Akademikerinnenbund (DAB) za člena IFUW v roce 1926³²² bylo z pozdější perspektivy hodnoceno jako velice prozíravý a pozitivní krok.³²³ Naopak od rezistence vůči myšlence přistoupení SSSR jako členské země nebylo po celé sledované období upuštěno, čímž se IFUW jasně vyhradila vůči marxistické ideologii a komunistické diktatuře.

Podobně nekompromisní postoj, v tomto případě k pravicovým diktaturám, znamenal pro mezinárodní federaci ve 30. letech postupnou ztrátu čtyř jejích členů – italské a německé federace v roce 1935, španělské a portugalské v roce 1937.³²⁴ Odrazil se také zřetelně v související potřebě revize článku II ústavy, jehož přeformulované znění jasně deklarovalo: „Členství bude otevřeno národním federacím nebo asociacím akademiček, jejichž zájmy jsou shodné se zájmy IFUW a jež jsou schváleny radou. Pro každou zemi bude schválena pouze jedna federace či asociace. Žádná federace či asociace, která nepřijímá kvalifikované akademičky z důvodu jejich rasy, náboženského vyznání nebo politického názoru, nebude přijata či ponechána za člena IFUW.“³²⁵

³²¹ Srov. E. BATHO, *A lamp of friendship*, s. 36-37.

³²² Deutsche Akademikerinnenbund byl založen v květnu roku 1926 v Berlíně a vstoupily do něj již existující spolky jako např. Deutsche Philologinnenverband, Bund Deutscher Ärztinnen, Deutsche Juristinnenverein a další. Díky své členské základně čítající přes tři tisíce osob představoval DAB vedle americké druhou nejpočetnější federaci v rámci IFUW. Srov. V. GILDERSLEEVE, *Many a good crusade*, s. 145; A. KUHN (Hg.), *100 Jahre Frauenstudium*, s. 47-48.

³²³ Jak z paměti V. Gildersleeve vyplývá, postoj národních federací k otázce přistoupení Německa nebyl zdaleka jednotný a odrážel nacionální antagonismy stejně jako sympatie. V. Gildersleeve vzpomíná, že již během první konference IFUW v roce 1920 vyslovily dvě přítomné norské pozorovatelky na adresu zakladatelek mezinárodní federace ostrou kritiku za jejich údajně „zaujatý, zatrpklý a zpátečnický“ postoj vůči německým akademičkám, které dosud nebyly přizvány do IFUW. Konsenzu v rámci IFUW zřejmě nebylo snadné dosáhnout, o čemž svědčí i fakt šestiletého jednání o přistoupení DAB. Jakmile se tak však stalo, německá federace záhy dosáhla poměrně důležitého postavení, a to nejen kvůli své značné členské základně, ale i díky vysoké koncentraci opravdových expertek mezi nimi. Srov. V. GILDERSLEEVE, *Many a good crusade*, s. 137-138, 144-145.

³²⁴ Srov. *tamtéž*, s. 149; E. BATHO, *A lamp of friendship*, s. 13-17.

³²⁵ Srov. originální znění revidovaného článku II ústavy: „*Membership shall be open to National Federations or Associations of University Women whose aims are consistent with those of the IFUW and which are approved by the Council. Only one Federation or Association in each country shall be approved. No Federation or Association shall be admitted or retained as a member of the IFUW which debar qualified university women from membership by reason of their race, religion or political opinion.*“ In: *tamtéž*, s. 16.

Na rozdíl od popsané možnosti vlastními silami vyřešit definitivním, byť poněkud bolestným způsobem konflikt s nedemokratickými ideologiemi, v případě antifeministických nálad 30. let mělo IFUW možnost uchýlit se pouze k defenzivním krokům s omezenou efektivitou jejich dopadu. Hospodářská krize doprovázená masovou nezaměstnaností se citelně dotýkala i ženské inteligence, a to především v postupném zavádění opatření proti vdaným zaměstnankyním a zaměstnaným ženám obecně. Mezinárodní ženské organizace sice společnými silami usilovaly o zvrát tohoto trendu, avšak při téměř nulovém zastoupení žen v legislativních i exekutivních orgánech jednotlivých zemí či ve Společnosti národů byl jejich hlas spíše jakýmsi veřejným protestem než reálnou silou vedoucí k faktické nápravě.³²⁶ Potenciál a energie žen aktivních v mezinárodním ženském hnutí, tedy i členek IFUW, se tak velkou měrou vyčerpávaly na koncipování memorand a peticí, odrážení útoků v tisku, statistickém průzkumu a dokazování palčivé situace žen.

Na konci 30. let se pak IFUW stala svědkem toho, jak se její individuální členky z důvodu svého politického přesvědčení či příslušnosti k určitému etniku stávají osobami perzekuovanými, sdílejícími v lepším případě osud emigrantů. V tomto kontextu se jako specifická jeví nejrůznějšími způsoby projevovaná solidarita s těmito akademičkami, jimž byla dle možností poskytována morální i hmotná podpora. Jejím nejhmotatelnějším projevem byl jednak v roce 1938 ustavený tzv. Emergency Fund (Mimořádný fond) a k němu příslušející tzv. Committee for the Emergency Assistance of University Women (Výbor pro mimořádnou pomoc akademičkám) řešící individuální případy potřebných členek, jednak fungování Crosby Hall a dalších klubových domů jako přijímacích center pro uprchlíky.³²⁷ Ústředí IFUW se rovněž angažovalo ve vyřizování žádostí spojených s emigrací a zároveň již od druhé poloviny 30. let apelovalo na možnosti jednotlivých národních federací aktivně přispět ke zlepšení životních i profesních podmínek akademiček imigrujících do jejich zemí.³²⁸

³²⁶ Přesto však L. J. Rupp naznačuje, že mezinárodní ženské organizace spolupracující prostřednictvím zmíněných supra-aliací se Společností národů se výrazně podepsaly na jejím charakteru a směřování. Ač humanitární a sociální otázky prosazované ženami nepatřily k nejdůležitějším v rámci agendy Společnosti národů, jednalo se právě o oblasti, v jejichž řešení byla práce Společnosti národů nejúspěšnější. Srov. L. J. RUPP, *Worlds of Women*, s. 222.

³²⁷ Kromě Výboru pro mimořádnou pomoc akademičkám vznikl pravděpodobně ještě během války tzv. Committee for the Relief of War Victims (Výbor na pomoc válečným obětem). Sloučením jejich fondů v roce 1946 byla zahájena činnost tzv. IFUW Relief Committee (Podpůrný výbor IFUW) s poměrně širokým a dlouhodobějším posláním ve prospěch válkou postižených akademiček, mezi něž dle odhadu patřilo až deset tisíc akademiček žijících v táborech pro vysídlené obyvatele. Srov. E. BATHO, *A lamp of friendship*, s. 17, 23-24; C. DYHOUSE, *The British Federation of University Women*, s. 466; E. M. E. POSKITT, *IFUW 80th Anniversary*.

³²⁸ Srov. ANM, f. SVVZ, k. 6, inv. č. 359, Ústředí IFUW Crosby Hall, Korespondence z roku 1936: Oběžník IFUW s datem 14. 1. 1936.

V.6 IFUW v kontextu druhé světové války a bipolárního rozdělení světa

Kontinuitu existence IFUW se podařilo zachovat i během druhé světové války, v praxi však její provizorní řízení příznačně spočívalo na několika převážně anglosaských členkách, jež nežily ve válkou bezprostředně zasažených zemích.³²⁹ Oficiální kontakty hlavních funkcionářek IFUW zvolených na poslední předválečné konferenci v srpnu roku 1939 ve Stockholmu byly totiž záhy přerušeny okupací jejich zemí, počínaje předsedkyní Stanislavou Adamowicz, kterou válka uvěznila v Polsku.³³⁰ Jak z analýz IFUW dále vyplývá, evropské národní federace musely v letech 1939–1945 rovněž omezit či dokonce zastavit svou činnost.³³¹ Válečné ztráty IFUW zasáhly především oblast personální, neboť konec války zastihl mnohé její členky v koncentračních táborech a později i v táborech pro válečné vysídlence.

Následná konsolidace IFUW byla poznamenána poválečným dělením světa, poněvadž přišla o všechny své národní federace spadající do sféry východního bloku.³³² I přes všechny tyto ztráty však vyšla mezinárodní federace z války posílena po morální stránce, dokázala aktivně navázat na své meziválečné působení a postupně rozšířit i jeho náplň, prokázat svůj nadčasový význam.

³²⁹ Jak E. Batho naznačuje, praktické fungování IFUW v letech 1940–1945 spočívalo na úřadující prezidentce Dr. Karin Knock, který byla zvolena na konferenci ve Stockholmu první místopředsedkyní, a na Margaret Bowie, výkonné sekretářce i pokladní IFUW v jedné osobě. V roce 1943 vznikl navíc tzv. Wartime Management Committee IFUW (Válečný řídicí výbor), jehož předsedkyní byla profesorka Cullis, tři britské členky a dále tři exilové členky IFUW pocházející z Polska, Belgie a Československa. Podrobnosti k historii IFUW během druhé světové války přináší E. BATHO, *A lamp of friendship*, s. 18-21.

³³⁰ Dle vzpomínkové literatury spojovala v sobě tato žena protiklad křehké tělesné konstrukce a hrdinského ducha. V této souvislosti je příznačné, že s nástupem komunistické diktatury v Polsku Adamowicz odmítla možnost odejít natrvalo do exilu. Toto rozhodnutí vysvětlila slovy: „*Pokud my, kdo věříme ve svobodu, opustíme naši zemi, je s ní konec.*“ In: E. M. E. POSKITT, *IFUW 80th Anniversary*; dále srov. V. GILDERSLEEVE, *Many a good crusade*, s. 160.

³³¹ E. BATHO, *A lamp of friendship*, s. 21-23.

³³² Balance válečných a poválečných ztrát doslova hovoří o jedné polovině evropského členstva mezinárodní federace. Srov. D. WINSTONE, *Who was Virginia Gildersleeve*.

VI. „Co nám ženám s vysokoškolským vzděláním vlastně schází?“³³³ – organizované hnutí akademiček v ČSR v meziválečném období

*„Milujeme-li opravdu svůj život a život svých drahých, svůj národ a stát, musíme my, československé akademičky, míti vůli pochopiti dějinný význam feminismu a pokusiti se ve smyslu české synthese mezi velkými tradicemi národa a požadavky moderního světa konat své povinnosti.“*³³⁴

Rok 1918 představoval zásadní historický mezník v dějinách českého národa – z hlediska ženského hnutí šlo o neméně významný předěl, který přinesl ženám formální splnění všech klíčových emancipačních požadavků. Jak v této souvislosti připomíná M. Feinberg, v témže okamžiku získaly československé ženy rovná práva s muži, demokratickou vládu i národní samostatnost, a vznikla tak automatická vazba mezi „českým národem, demokracií a ženskými právy“.³³⁵ Záhy však bylo patrné, že proklamace rovnoprávnosti obou pohlaví ještě nezaručovala její faktické naplnění.³³⁶ První česká právnička Anděla Kozáková se později v této souvislosti vyjádřila: „Zklamaly se [...] ty, které očekávaly, že se bude muži a ženě měřiti stejným loktem za podmínek objektivně stejných, a zklamali se i ti, kteří se domnívali, že toto pro všechny ženy tak významné a radostné ustanovení bude vykládáno tak, jak je zákonodárce měl na mysli.“³³⁷

Ženy se tedy i nadále setkávaly se zažitými předsudky vůči svým schopnostem a ve snaze o své uplatnění a ekonomickou nezávislost stále narážely na četné institucionální bariéry. Jsme proto svědky toho, jak se ženské hnutí po nedlouhé odmlce opět chápe

³³³ Anděla KOZÁKOVÁ, *Postavení akademicky vzdělané ženy*, Ženská rada 5/10, 1929, s. 146.

³³⁴ Albína HONZÁKOVÁ, *Za novou společenskou smlouvu*, in: A. Kozáková (ed.), *Čeho jsme docílily*, s. 16.

³³⁵ M. FEINBERG, *Elusive equality*, s. 34.

³³⁶ Výstižně reflektovala tuto skutečnost Albína Honzáková, když v roce 1922 na ustavující valné hromadě nového spolku akademiček upozornila na to, že: „Sám §106 zákl[adního] stát[ního] zákona je pouhým velkým programem do budoucna. Rovnoprávnosti pohlaví dosud není a nemůže jí býti, dějiny neznají náhlých skoků.“ In: ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, *Kniha protokolů 1921–1927*, s. 4. Podobným způsobem nazíral na poválečný vývoj z hlediska prosazování rovnoprávnosti žen i T. G. Masaryk. Při setkání se zástupkyněmi Ženské národní rady (viz dále) v roce 1925 poznamenal: „Reakce po válce je samozřejmá. Reakce se dostavila ve všech státech, avšak na různém stupni vývoje státu každého a všude jinak. [...] Ústava je papír, a reakce, to je ten spor života s tím papírem, tak se to vyrovnává.“ In: [b. a.], *Přijetí Ženské národní rady panem prezidentem 1. dubna 1925*, Ženská rada 1/1, 1925, s. 10–11.

³³⁷ A. KOZÁKOVÁ, *Postavení akademicky vzdělané ženy*, s. 143. K pocitům deziluze liberálního proudu ženského hnutí z poválečného vývoje v ČSR z hlediska ženských zájmů srov. též D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 36.

iniciativy, aby se během 20. a 30. let energicky zasazovalo o naplnění ústavní litery v praxi.³³⁸ Jednalo se přitom o hnutí mnohohvrstevnaté, reprezentované řadou ženských spolků, které svou existencí a iniciativami přispívaly ke kultivaci občanského života v meziválečném Československu.³³⁹ O své slovo se v tomto proudu hlásilo i početně skromné, svou povahou exkluzivní, avšak nikoliv bezvýznamné Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen, které v linii předválečných ženských akademických spolků hájilo zájmy ženské inteligence. Pokusme se proto nyní sledovat, jakými způsoby a v jakém kontextu se tak dělo.

VI.1. Vznik Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen a jeho organizační struktury

Důvody, které vedly ke vzniku Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v republice československé, jak zněl oficiální název spolku,³⁴⁰ nereflektovaly pouze domácí situaci, tj. „známky reakce proti tomu, čeho ženy dosáhly“.³⁴¹ Podstatný impulz k založení této organizace vyšel rovněž ze zahraničí, a to od nedávno zformované International Federation of University Women. Jeho tlumočnicí se stala Ema Nováková (provdaná Formanová), účastnice

³³⁸ Srov. J. BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení*, s. 40–41, 49. Uved'me, že se zde J. Burešová staví proti již zmíněné tezi (viz pozn. 241 diplomové práce) že by splněním požadavku volebního práva ženské hnutí ztratilo na své dynamice.

³³⁹ Přehlednou charakteristiku ženského hnutí v ČSR v meziválečném období provedla již citovaná J. Burešová. Ta ve své práci postupně analyzuje činnost tzv. liberálně orientovaných ženských spolků, tj. pokrokového proudu v rámci ženského hnutí, jehož čelním reprezentantem byla Ženská národní rada (viz dále) a Zemská organizace pokrokových žen moravských. Jejich protipól představovaly jednak katolické ženské spolky, tj. konzervativní křídlo v rámci ženského hnutí, a rovněž organizace dělnických, potažmo komunistických žen. V rámci této typologie řadíme SVVŽ k pokrokovému proudu ženského hnutí – jedním ze společných určujících znaků ženských organizací patřící do této skupiny byla jejich apolitičnost v tom smyslu, že nepodléhaly žádné politické straně. Srov. J. BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení*, s. 40an.

³⁴⁰ Pro úplnost je třeba vysvětlit, že název Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v republice československé pochází až z roku 1928, kdy jej spolek přijal v souvislosti se změnou stanov. Původní název z roku 1922 zněl Sdružení pro zájmy absolventek a posluchaček vysokoškolských. Ten byl v roce 1925 ještě rozšířen na Sdružení pro zájmy absolventek a posluchaček vysokoškolských v republice Československé. V zájmu přehlednosti bude dále v textu užíváno pouze označení z roku 1928, případně jeho zkrácené varianty, tj. SVVŽ a případně i Sdružení (užití kapitálu na počátku názvu je vedeno záměrem, aby se takto odlišilo meziválečné Sdružení od původního SAVŽ). K vývoji názvů srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1, Stanovy „Sdružení pro zájmy posluchaček a absolventek vysokoškolských“ [tisk, b. d.]; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 8, Zemská politická správa v Praze: korespondence ohledně změn stanov a trvání spolku SVVŽ – Stanovy Sdružení pro zájmy posluchaček a absolventek vysokoškolských v republice Československé [strojopis, b. d.]; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 2, Stanovy spolku »Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v republice československé«, Praha 1928.

³⁴¹ ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 4. Jednalo se především o snahy omezit výdělečnou práci žen, znovu zavést celibátní opatření, bránit ženám při vstupu do určitých profesí apod. (viz dále), což ovšem souviselo i s poválečnou hospodářskou krizí a problematikou nezaměstnanosti v první polovině 20. let. Srov. Milada HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 18.

první konference IFUW v Londýně,³⁴² která pro tuto ideu získala během roku 1921 Albínu Honzákovou, známou představitelku průkopnické generace vysokoškolsky vzdělaných žen.³⁴³ Jak již bylo uvedeno dříve, disponovala Albína Honzáková nejen bohatými zkušenostmi z oblasti spolkového života, nýbrž se zároveň těšila nesporné autoritě a oblibě u mladší generace akademiček, které jako středoškolská profesorka odchovala a z jejichž středu nyní získávala potřebný okruh spolupracovnic.³⁴⁴

Formálnímu založení spolku předcházelo několik přípravných schůzek, na nichž zainteresované akademičky diskutovaly o potřebě spolkového centra, jeho úkolech, stanovách a konkrétních podobách práce.³⁴⁵ Dochované prameny prozrazují, že organizátorky se i tentokrát, stejně jako kdysi v případě SAVŽ, setkávaly ze strany svých kolegyň s obvyklou

³⁴² E. Nováková se účastnila sjezdu IFUW probíhajícího v červenci roku 1920 na přání Alice Masarykové, již byla pozvánka ze strany federace adresována. Jak Nováková v projevu na ustavující valné hromadě SVVŽ uvedla, prezentovala tehdy v Londýně názor, že v ČSR není zvláštní organizace akademiček zapotřebí, neboť ústava jim zaručovala rovnoprávnost s muži. Z dalšího vývoje je však patrné, že E. Nováková tento postoj zanedlouho přehodnotila a osobně se aktivně angažovala při zakládání SVVŽ, přičemž od počátku náležela k jeho čelním představitelkám a po svém sňatku a odchodu do Brna se – již pod příjmením Formanová – podílela na založení brněnské odbočky SVVŽ (viz dále), kterou posléze i řídila. E. Formanová se díky svým mezinárodním kontaktům vícekrát stala oficiální delegátkou SVVŽ na zasedáních rady IFUW a v roce 1927 byla mimo jiné také přítomna slavnostnímu otevření Crosby Hall v Londýně. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 9; ANM, f. SVVŽ, k. 7, inv. č. 412, International Federation of University Women Bulletin 5, Report for the Year 1922–1923, s. 49a; Žofie SKOPOVÁ, *Činnost sdružení ve stycích zahraničních*, in: A. Kozáková (ed.), *Čeho jsme docílily*, s. 77; E. FORMANOVÁ, *Mezinárodní pensionát pro akademičky v Londýně*, Národní listy (večerní vydání), 67/289, 20. 12. 1927, s. 4.

³⁴³ Viz příloha č. 8.

³⁴⁴ Jak důležité byly při zakládání spolku právě tyto osobní vazby mezi Albínou Honzákovou a jejími bývalými žačkami, potvrzuje sama zakladatelka spolku, když připomíná, že odezva akademiček na nabídku spolkové práce byla obecně silně skeptická, a to dokonce i ze strany „osvědčených pracovníků“. Přitom právě v řadách bývalých funkcionářek SAVŽ hledala Albína Honzáková největší pochopení a oporu. Budiž však pro úplnost dodáno, že bývalé členky SAVŽ, které měla Honzáková na mysli, se od nového spolku nedistancovaly a naopak se přihlásily do jeho řad, počínaje její sestrou Annou Honzákovou, Annou Berkovcovou, Marií Slavíkovou či Annou Fischerovou. V členských seznamech i spolkových pramenech dále figurují jména jako např. Věra Babáková, Eliška Vozábová, Josefa Puklová, Božena Jiránková, Marie Komínková-Bydžovská, Zdenka Čiháková-Baborová, Marie Fabiánová, Klára Červenková, Anna Císařová-Kolářová, Ludmila Matiegkové či Alice Masaryková aj. V případě A. Masarykové se ovšem jednalo „pouze“ o členství čestné, bez praktického spolkového angažmá z důvodu její zaneprázdněnosti. Můžeme nicméně dodat, že A. Masaryková v určitých okamžicích – jako v případě zasedání rady IFUW v Praze v roce 1930 či při přípravě sborníku *Čeho jsme docílily* – neodepřela SVVŽ žádanou podporu. Srov. R. LOVČÍ, *Alice Garrigue Masaryková*, s. 227–228; ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 119, Korespondence SVVŽ s Alicí Masarykovou z let 1931–1937. K otázce členství výše jmenovaných akademiček v SVVŽ srov. Albína HONZÁKOVÁ, *Ze světového studia ženského*, in: TÁŽ (ed.), *Československé studentky*, s. 326; ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 38, *Seznam členek v roce 1922 [resp. 1925]* [rukopis, 3 listy]; [b. a.], *Seznam členek sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v roce 1931–1932*, in: A. Kozáková (ed.), *Čeho jsme docílily*, s. 109–122.

³⁴⁵ Dle záznamů uvedených v Knize protokolů proběhly během roku 1921 tři pracovní schůze akademiček, přičemž z první, konané 18. června 1921, vzešel přípravný komitét, jemuž bylo svěřeno vypracování stanov s ohledem na podmínky členství v IFUW, dále příprava valné hromady a v neposlední řadě propagační činnost zacílená na ženskou inteligenci. Dne 27. října 1921 podala Albína Honzáková na Zemskou správu politickou v Praze stanovy, které byly schváleny 29. 12. 1921 výnosem číslo 2-A-7318/1-416.552. Vytvoření spolku bylo úředně schváleno výnosem ministerstva vnitra č. 85570/6 ai 1921 ze dne 11. listopadu 1921. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 1-2; LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1611, Platební rozkaz Úřadu pro vyměřování poplatků v Praze ze dne 30. 5. 1922 adresovaný Albíně Honzákové; AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 897, sign. XXII/0985, *Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1921–1951)*, Vyrozumění Zemské správy politické v Praze ze dne 29. 12. 1921 adresované Albíně Honzákové.

skepsí, nepochopením a výtka zbytečného separatismu, což bylo dle budoucí předsedkyně spolku Albíny Honzákové podmíněno zejména tím, že mezi „studovanými ženami, hlavně v mládeži panoval názor, že feminism je přežitě stanovisko“.³⁴⁶

Programový projev pronesený na ustavující valné hromadě, která proběhla 12. února 1922, proto odráží snahu zakladatelek formulovat obecné cíle spolku takovým způsobem, aby nebylo pochyb o jeho opodstatnění a jeho pozitivním společenském přínosu. Ústy Albíny Honzákové v projevu mimo jiné zaznělo: „...zakládáme »Sdružení«, aby také sjednocená vysokoškolská obec ženská zasáhla tvořivě do dnešní výstavby nového společenského ústrojí a zvláště nové morálky života. Naše ženy učitelky, úřednice, hospodyně už od počátku republiky spolubudují v obcích, ve sborech zákonodárných, v nových institucích sociálních život nejbližší budoucnosti. A proto musíme zmobilizovat síly žen vysokoškolsky vzdělaných. Naše Sdružení musí být feministické v tom nejkrásnějším smyslu, odstraňovat vše, co překáží ženě, aby plně rozvinula svou bytost jako člověk, odstraňovat vše, co navzájem proti sobě roztrpčuje, oddaluje a zcizuje ženu a muže, ať už je to v rodině, ve společnosti nebo veřejném životě.“³⁴⁷

Za účelem naplnění této ideální vize měly akademičky všech oborů společnými silami vědecky rozřešit otázku oprávněnosti ženského studia a odborné práce, hájit stavovské zájmy svých členek a působit v tomto smyslu na veřejné mínění, spolupracovat s domácími ženskými, kulturními i stavovskými organizacemi a v neposlední řadě také navazovat kontakty s vysokoškolsky vzdělanými ženami ostatních států prostřednictvím IFUW, jejíž členem se SVVŽ rozhodlo stát.³⁴⁸ Konkrétní realizace těchto úkolů se měla odehrávat na bázi místních a pracovních odborů, do jejichž čela byly ustanoveny tzv. předsedkyně, které měly

³⁴⁶ ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 3. Srov. též obdobnou reflexi distancovaného vztahu mladší generace akademiček k problematice feminismu, kterou nabízí Věra BABÁKOVÁ, *Za Eliškou Krásnohorskou*, in: Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen, s. 9. Zde je třeba podotknout, že se jednalo o trend, který nebyl charakteristický pouze pro ČSR. Na obdobnou situaci v zahraničí upozorňují např. E. FREEDMAN, *Separatism as Strategy*, s. 522; C. HUERKAMP, *Bildungsbürgerinnen*, s. 147an.

³⁴⁷ ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 3. Obecně definovaným účelem spolku bylo „hájení zájmů posluchaček a absolventek vysokoškolských a pěstování solidárnosti“, dále pak „uplatnění vysokoškolsky vzdělaných žen v životě národním a mezinárodním“. In: ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1, Stanovy „Sdružení pro zájmy posluchaček a absolventek vysokoškolských“, s. 3.

³⁴⁸ Srov. *tamtéž*, s. 3–4; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 4an. V souvislosti s otázkou vstupu Sdružení do IFUW byla na ustavující valné hromadě spolku podána informačně-propagační zpráva, kterou E. Nováková zakončila výzvou: „...není třeba mnoho uvažovati o tom, ustavíme-li tu naše československé sdružení, zda má se toto státí členem sdružení mezinárodního. Jistě že podává-li se nám tu pomocná a přátelská ruka, nesmíme ji odmítnouti. Budeme účastny nejen materiálních výhod, [...] ale bude také moci dýchat trochu toho energického, rušného ovzduší světového a mezinárodního, kterého nám stále přece jen schází. Musíme dbáti i ohledů propagačních. Mnoho lidí pořád ještě o nás nic neví, a ti, kteří vědí, čekají od nás velice mnoho.“ In: ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 10–11.

oprávnění přizvat si spolupracovnice a spolupracovníky i mimo členský okruh.³⁴⁹ Úlohu zastřešujícího spolkového orgánu převzal volený výbor vzešlý z valné hromady, který v rámci pravidelných schůzí obstarával během správního roku spolkovou agendu, řešil aktuální otázky týkající se zájmů vysokoškolsky vzdělaných žen, svolával valné hromady a členské schůze, organizoval kulturní akce, zodpovídal za styk s ústředními orgány IFUW a za reprezentaci spolku doma i v zahraničí.³⁵⁰

Pozitivní koncept feminismu, k němuž se SVVŽ ve svém programu hlásilo, se rovněž odrážel v otázce spolkového členství. To nebylo limitováno pouze na ženské příslušnice akademické obce, tj. studentky a absolventky vysokých škol, nýbrž dle spolkových stanov mohli za členy přistupovat i muži. Přestože toto ustanovení nenašlo v praxi širší odezvu, dodávalo na věrohodnosti proklamacím, jimiž se SVVŽ distancovalo od bojovně feministických, protimužských nálad.³⁵¹ Ve smyslu nacionálního vymezení členské základny

³⁴⁹ Zde je však třeba podotknout, že v praxi se myšlenka pracovních a místních odborů zdaleka nerozvinula v takovém rozsahu a podobě, v jaké byla při založení SVVŽ zamýšlena. V prvních letech fungovaly pouze čtyři pracovní odbory a jejich počet vzrostl až po roce 1925 (viz dále). Srov. původní návrh z roku 1922 in: ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 6–7.

³⁵⁰ Praktickým problémem, který spolek dlouhodobě neúspěšně řešil, byla absence vlastních spolkových místností. Do roku 1929 se schůze výboru konaly díky laskavosti univerzitního profesora Viléma Mathesia (1882–1945) v prostorách anglického semináře ve Veleslavínově ulici č. p. 96 v Praze. Poté nastává období, kdy se zasedání výboru odehrávají střídavě v bytech jednotlivých funkcionářek spolku a v Ženském klubu českém na Poříčí v č. p. 5, se kterým se SVVŽ v roce 1931 přestěhovalo do nových prostor ŽKČ ve Smečkách č. p. 26. Z blíže neobjasněných příčin se konání výborových schůzí na počátku 30. let přesunulo do kanceláře členky výboru JUDr. Růženy Bednaříkové-Turnwaldové, poté – v roce 1934 – spolek zakotvil ve sborově obchodní školy Ženského výrobního spolku v Resslově ulici č. p. 5. Pro pořádání členských schůzí a valných hromad využívalo SVVŽ nejčastěji prostory Ženského klubu českého, zpočátku se valné hromady konaly i v Akademickém domě pod Letnou či v Koleji vysokoškolských posluchaček ve Spálené ulici a později i v dívčí koleji Budeč na Vinohradech. Od roku 1928 byly členské schůze pravidelně svolávány do tzv. modrého salonku na Masarykově nádraží a později se konaly v kavárně Metro. Koncerty a větší společenské akce v režii spolku se odehrávaly v reprezentativních prostorách Obecního domu či ve exkluzivním Společenském klubu, případně na Staroměstské radnici apod. Zápisy v knize protokolů potvrzují, že rozhodujícím faktorem při výběru jednotlivých prostor byla především finanční situace spolku, která nedovolovala nepřiměřené výdaje. Srov. jednotlivé zápisy v obou Knihačích protokolů: ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936; též M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 24.

³⁵¹ Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1, Stanovy „Sdružení pro zájmy posluchaček a absolventek vysokoškolských“ [tisk, b. d.], s. 4. Je příznačné, že představitelky spolku tuto zásadu pozitivní politiky SVVŽ vůči mužům opakovaně zdůrazňovaly, což lze vysvětlit snahou korigovat předpojatost vůči ženským organizacím jako takovým. Jak v této souvislosti např. poznamenala druhá předsedkyně spolku: „*V prvé řadě jest nutno vymýtit jak ve veřejnosti, tak i v našich řadách dosti ještě vžitou představu, že jsme spolkem feministickým v onom negativním slova smyslu, jenž bývá ztotožňován s heslem: »Boj mužům«.*“ In: Marie TUMLÍŘOVÁ, *Úkoly a cíle Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen uvnitř státu*, in: [b. a.], *Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen*, s. 13–14. K členství mužů v rámci SVVŽ dodejme, že se jednalo o několik jedinců, kteří spadali do kategorie členů zakládajících či přispívajících. V několika případech za členy SVVŽ přistoupili manželé akademiček – členek spolku. Byli to již zmíněný architekt a profesor ČVUT Theodor Petřík, bratislavský profesor Oldřich Šilhan či PhDr. Jan Jína. Jako členové Sdružení byli od založení spolku dále vedeni vrchní odborný rada Ing. Josef Vrba a PhDr. Josef Ogoun, profesor Minervy. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 38, Seznam členek v roce 1922 [resp. 1925] [rukopis], č. 47, 49, 54, 131; [b. a.], *Seznam členek Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v roce 1931–1932*, s. 117, 120–121. V roce 1932 za zakládající členy SVVŽ přistoupili stavitel Ing. Stanislav Brázda a notář JUDr. Jaroslav Heinitz. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 161, Dopisy ze dne 31. 5. 1932 adresované jménem SVVŽ S. Brázdovi a J. Heinitzovi; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 2, Stanovy spolku »Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v republice československé«, s. 4–5.

prokázaly zakladatelky spolku naopak překvapivou konzervativnost odrážející se v negativní vyhraněnosti vůči akademičkám německého, případně maďarského původu. Nejednalo se přitom o pravidlo zakotvené stanovami, ale o to důsledněji hájenou zásadu, ke které se přiklonila ustavující valná hromada. Diplomatically formulované prohlášení z ní vzešlé hovořilo o tom, že „*sdružení souhlasí, aby byly přijaty do spolku i nečešky, ale prozatím než se spolek pevně zkonsoliduje, nemají býti zvlášť zvány*“.³⁵²

Tato „ochranná“ politika se však ukázala být dlouhodobě neudržitelnou, a to především z důvodu vnějšího tlaku, který na spolek vyvíjely německé kolegyně usilující o zastoupení svých zájmů na mezinárodním fóru. Dle stanov IFUW mohla totiž v každé zemi vzniknout pouze jediná organizace sdružující vysokoškolsky vzdělané ženy, jíž bylo následně přiznáno členství v mezinárodní federaci. V ČSR si tuto roli od počátku nárokovalo SVVŽ, ačkoli zastřešujícím centrem v pravém slova smyslu se stalo až roku 1925, kdy do svého středu přijalo i akademičky německé národnosti. Došlo k tomu po dlouhých jednáních, z nichž je patrná vzájemná ostražitost a neochota k ústupkům ze strany českého vedení spolku. Na druhou stranu však lze říci, že konsenzus, kterého bylo mezi oběma tábory v roce 1925 dosaženo, přetrval přes nejrůznější obtíže a spory až do konce 30. let.³⁵³

³⁵² ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 11. Je patrné, že otázka (ne)přijímání akademiček jiných národností patřila k těm, o kterých byla během přípravných schůzí svedena diskuze. Ještě během ustavující valné hromady zazněly v souvislosti s tímto tématem protichůdné názory. Charakteristický je v tomto smyslu výrok jedné z účastnic: „*Nebojme se jich* [tj. německých akademiček – pozn. M. M.], *naše převaha zajistí český ráz spolku*.“ In: *tamtéž*. Dále srov. LA PNP, f. Honzáková Albína, k. 4, inv. č. 749, Dopis Jarmily Ryšavé ze dne 15. 2. 1922 adresovaný Albíně Honzákové. Budiž podotknuto, že SVVŽ učinilo ještě před zřízením německé odbočky (viz dále) výjimku, a to v případě německé lékařky Nelly Stern z Františkových Lázní, která byla za členku spolku přijata v roce 1924. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 38, Seznam členek v roce 1922 [resp. 1925] [rukopis], č. 113; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 46, 48.

³⁵³ Záhy po ustavení spolku vzešel ze strany německých akademiček žijících v ČSR dotaz, proč nebyly přizvány do SVVŽ, resp. jak mají postupovat, chtějí-li být zastoupeny v rámci IFUW. Vedení spolku si v tomto smyslu vyžádalo stanovisko mezinárodní federace, která se nepřímou výslovností pro jejich přijetí. Přesto ani poté SVVŽ nereagovalo na zájem německých kolegyní se vstřícností, odrazujíc je přitom svými podmínkami týkající se jednací řeči apod. K obratu došlo až v roce 1924, kdy byly české delegátky Marie Kuklová (provdaná Tumlířová) a Božena Polívková na kongresu IFUW v Christianii přímo konfrontovány se záměrem svých německých krajanek vytvořit v ČSR německou obdobu Sdružení, která by měla samostatné zastoupení na mezinárodním fóru. Vidina takovéto domácí konkurence přiměla Češky k vyjednávání s německými akademičkami a k společnému hledání kompromisů. Na mimořádné valné hromadě spolku, jež proběhla 1. března 1925, byla odsouhlasena změna spolkových stanov, které byly upraveny s ohledem na budoucí vytvoření německé odbočky Sdružení. Oficiálně pak bylo utvoření německé odbočky jakožto menšinové sekce oznámeno na řádné valné schůzi spolku dne 7. června 1925. Již v této době měla sekce, která sdružovala německé akademičky z celého Československa, přes 100 členek a do počátku 30. let vzrostl jejich počet na 150. Ke genezi německé odbočky srov. LA PNP, f. Honzáková Albína, k. 2, inv. č. 389, Dopis ředitelky Klekner ze dne 3. 3. 1922 adresovaný Albíně Honzákové; LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1624, Dopis Theodory Bosanquet, generální sekretářky IFUW, ze dne 31. 3. 1922 adresovaný Emě Novákové; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 15, 21, 27, 58, 62, 64an; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 25, Zpráva dr. Tumlířové-Kuklové a prof. Holé z 1. 3. 1925 o jednání s německými kolegyněmi [strojopis, 3 listy]; [b. a.], *Mitgliederverzeichnis*, in: *Die deutsche Akademikerin*, s. 27–29; M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 40, 44an. (V případě příspěvku M. Holé je třeba upozornit na některé datační nesrovnalosti.)

VI.1.1. Odbočky SVVŽ – paleta různých zájmových skupin v rámci spolku

Princip, který se uplatnil v případě německých vysokoškolaček vytvořením samostatné, relativně autonomní německé odbočky (respektive sekce) při SVVŽ,³⁵⁴ byl opakovaně využit i při ošetření zájmů dalších specifických skupin v rámci Sdružení.³⁵⁵ V roce 1928, respektive 1929 se tímto způsobem do SVVŽ začlenily ruské emigrantky, pro něž byla zřízena ruská skupina.³⁵⁶ Vedle menšinových sekcí vznikly v roce 1925 (přesněji řečeno 1926) dvě místní odbočky spolku, tj. brněnská a bratislavská, jejichž posláním bylo zajišťování styku akademiček žijících v okruhu těchto univerzitních metropolí.³⁵⁷ O rok dříve se v rámci

³⁵⁴ Oficiální název odbočky zněl Deutsche Sektion des Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v republice československé. Uvedme však, že v interním styku byla běžně užívána německá varianta názvu, tj. Deutsche Sektion des Verbandes akademisch gebildeter Frauen in der tschechoslowakischen Republik. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 8, inv. č. 450, Stanovy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v republice československé, odbočky německé [strojopis, b. d., 5 listů]; ANM, f. SVVŽ, k. 8, inv. č. 451, směrnice pro styk mezi ústředím a německou sekcí.

³⁵⁵ Zde je třeba podotknout, že ve spolkových materiálech SVVŽ (ať interního, či oficiálního charakteru) se setkáváme s libovolným zaměňováním termínů „odbočka“, „sekce“, „skupina“. Spolek tyto pojmy užíval jako synonymní označení pro své jednotlivé součásti (viz dále) a v tomto smyslu budou tyto pojmy používány i v diplomové práci.

³⁵⁶ Vytvoření ruské skupiny bylo předběžně schváleno 15. dubna 1928 valnou hromadou spolku, kdy bylo do návrhu změny stanov SVVŽ zakomponováno ustanovení, že „*může býti pro vysokoškolsky vzdělanou ženu národnosti ruské zřízena zvláštní skupina, jako odštěpený spolek s vlastními stanovami*“. In: ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 2, Stanovy spolku »Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v republice československé«, s. 2. K definitivnímu ustavení ruské skupiny však došlo až v únoru 1929, přičemž tato čítala cca 50 členek a do jejího čela byla zvolena Sofia V. Panina, ředitelka Ruského domova v Praze. Stejně jako v případě německého odboru se jednalo především o iniciativu ze strany ruských akademiček, které nebylo vedení SVVŽ zcela nakloněno, pravděpodobně proto, že se jednalo o poněkud cizorodý prvek se specifickými potřebami i problémy. Lze říci, že činnost ruské skupiny se odvíjela poněkud stranou hlavního spolkového dění, přesto od něho nebyla zcela odříznuta – skupina vysílala svoje zástupkyně do schůzí širšího výboru (viz dále), na valné hromady spolku, podílela se na přípravě větších společenských akcí apod. V souvislosti se zřízením ruské skupiny v rámci SVVŽ je vhodné připomenout, že se nejednalo pouze o československé specifikum – inspiraci v tomto smyslu (stejně jako praktický návod k úpravě stanov apod.) poskytla francouzská federace akademicky vzdělaných žen, v níž byla ruská ženská inteligence organizována dříve než v SVVŽ. Stejně tak je nutné mít na zřeteli obecný kontext, kdy k organizování ruské, potažmo ukrajinské ženské emigrace v ČSR nedocházelo pouze v případě akademiček, ale i v širším měřítku liberálního proudu ženského hnutí. Srov. např. Bohdan ZILYNSKYJ, *Ukrajinské ženské hnutí v meziválečné Praze*, in: J. Pešek – V. Ledvinka (edd.), *Žena v dějinách Prahy*, s. 339–348. Uvedení do problematiky ruské, resp. ukrajinské akademické emigrace v ČSR s ohledem na její organizační centra přináší Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře První republiky (1918–1938). Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, díl I, Praha 2000, s. 186–187. K průběhu jednání o zřízení ruské skupiny a k jejím aktivitám srov. ANM, f. SVVŽ, k. 8, inv. č. 459, Žádost ruských akademiček o zřízení ruské sekce adresovaná SVVŽ [strojopis, b. d., 1 list]; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 192; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936, s. 11–12, 25, 30, 42, 53; M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 52–53.

³⁵⁷ Spolkové prameny i korespondence z pozůstalosti Albíny Honzákové svědčí o tom, že první pokusy o založení místních odboček spolku, tj. brněnské a bratislavské sekce, se datují již do roku 1922. Tehdy se však neseťkaly s potřebným ohlasem – prameny nám bohužel nedávají přímou odpověď na otázku, co bylo hlavním důvodem. Můžeme pouze spekulovat o tom, zda to byl nedostatek vůdčích osobností a dalších pracovníků, které by se v obou univerzitních městech ujaly iniciativy. Přitom v obou místech žily akademičky, které se od roku 1922 přihlašovaly za členky SVVŽ. Jednání o odbočky se obnovila až v roce 1925, kdy mělo SVVŽ eminentní zájem na tom, aby se vytvořila určitá protiváha k vznikající německé sekci. SVVŽ za tímto účelem oslovilo své

sdužení ustavil tzv. právnický odbor,³⁵⁸ jehož vznik zapříčinila problematická situace absolventek práv. Z podobných důvodů, tedy v reakci na diskriminační politiku státu vůči ženám, došlo v roce 1933 k zřízení tzv. sekce veřejných zaměstnankyň.³⁵⁹ Na pomezí mezi odbočkou a přidruženým spolkem pak fungovalo Sdužení československých lékařek, které v roce 1931 přistoupilo za zakládajícího člena SVVŽ.³⁶⁰ Pro zajímavost doplňme, že v roce

tamní členky – v Brně to byla např. osvědčená pracovnice Věra Babáková, v Bratislavě Božena Kuklová, sestra předsedkyně M. Tumlířové. Oficiálně byl vznik obou místních odboček, stejně jako německé sekce, schválen valnou hromadou spolku, která se konala 7. června 1925. K samotnému založení brněnské a bratislavské odbočky však došlo až na ustavujících valných hromadách odboček, které se konaly ve stejný den, tj. 14. února 1926, za přítomnosti delegátek ústředního výboru SVVŽ. K průběhu jednání o zřízení místních odboček a k jejich činnosti srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 15–16, 65, 82, 84, 88a; LA PNP, f. Honzáková Albína, k. 1, inv. č. 237, Dopis Gizely Artbauerové adresovaný Albíně Honzákové; LA PNP, f. Honzáková Albína, k. 2, inv. č. 367, Dopis Marie Juřenové ze dne 7. 3. 1922 adresovaný Albíně Honzákové; LA PNP, f. Honzáková Albína, k. 2, inv. č. 340, Dopis Jindry Huškové-Flajšhansové ze dne 18. 5. 1922 adresovaný Albíně Honzákové; LA PNP, f. Honzáková Albína, k. 4, inv. č. 748, Dopis Aloizy Rigeltové [Aloisie Rigellové – pozn. M. M.] ze dne 16. 5. 1922 adresovaný Albíně Honzákové; ANM, f. SVVŽ, k. 8, inv. č. 431, Sdužení vysokoškolsky vzdělaných žien v republike československej, odbočka v Bratislave Bratislava – Zpráva od založenia do 31. mája 1931 [strojopis, 9 listů]; M. HOLÁ, *Činnost sdužení*, s. 40a.

³⁵⁸ O tomto odboru bude podrobně pojednáno v oddílu VI.4.1.

³⁵⁹ Zřízení této sekce jakožto pracovního odboru SVVŽ bylo schváleno valnou hromadou spolku, která se konala 31. března 1933. Podnět ke zřízení sekce vzešel od Ženské národní rady (viz pozn. 441 diplomové práce) skrze členku ŽNR i Sdužení Irenu Malínskou (viz pozn. 443 diplomové práce), která byla následně postavena do čela této sekce. Posláním sekce – která nahradila dosavadní sociální komisi spolku – bylo hájit stavovské zájmy veřejných a státních zaměstnankyň, tj. jejich právo na práci a stejný plat, v době, kdy byly ženy ohrožovány návrhem zákona o tzv. „sociálních a úsporných opatřeních personálních ve veřejné správě“. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 155, Dopis Ireny Malínské ze dne 20. 3. 1933 adresovaný předsednictvu SVVŽ. Dále ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936 [zápisy ze dne 10. 2. 1933 a 21. 4. 1933]; ANM, f. SVVŽ, k. 4, inv. č. 303, Spolkové zprávy Sdužení vysokoškolsky vzdělaných žen z let 1933–1936: Dr. MIKULOVÁ, *Valná hromada 31. března 1933*, Spolkové zprávy Sdužení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS 1/1, červen 1933, s. 7.

³⁶⁰ Sdužení československých lékařek (SČL) bylo založeno v roce 1930 (ustavující valná schůze proběhla 11. 4. 1930), jeho první předsedkyní se stala MUDr. Anna Honzáková. Jak ve své studii upozorňuje Petr Svobodný, idea spolku lékařek byla již staršího data, ve 20. letech však mezi československými lékařkami nenašla patřičnou odezvu. Hlavní impuls tak vzešel zvenčí, a to od F. F. Plamínkové, předsedkyně ŽNR, která pro tuto iniciativu získala přítelkyni a spolupracovnici MUDr. Annu Honzákovou a dále MUDr. Ludmilu Dewetterovou-Borůvkovou. Mezi úkoly SČL patřilo zejména hájení stavovských zájmů členek a podpora jejich vědecké práce, dále informační, sebevzdělávací a podpůrná činnost. Spolek vykazoval ve 30. letech přes 100 členek a z tohoto hlediska zastupoval pouze malé procento lékařek působících v ČSR. Typické pro tento spolek bylo, že se jeho členky rekrutovaly v relativně značné míře z řad nejstarší generace lékařek – zmiňme zde např. Annu Honzákovou, Elišku Vozábovou, Annu Lankašovou-Buriánovou, Františku Kynčlovou, Boženu Nevšímalovou či Josefu Puklovou. K dalším charakteristikám spolku z hlediska členské základny patřilo i to, že řada členek SČL se zároveň uplatnila ve vedení SVVŽ – byly to např. dlouholetá zahraniční referentka SVVŽ Žofie Skopová, Marie Zuckermannová-Zíchová nebo Zdeňka Netušilová. L. Dewetterová-Borůvková pak byla dokonce zvolena třetí předsedkyní SVVŽ, kdy tuto funkci zastávala v letech 1945–1948. Petr Svobodný uvádí, že spolek se stal členem Medical Women International Association, Ženské národní rady, dále tvořil jednu ze sekcí Ústřední jednoty československých lékařů a v neposlední řadě přistoupil za zakládajícího člena SVVŽ poté, co bylo dosaženo konsenzu ohledně poměru mezi oběma spolky. SČL následně vysílalo do ústředního výboru SVVŽ své delegátky a podílelo se na některých akcích pořádaných sdužením. Sdužení lékařek vyvíjelo svoji činnost bez přerušení až do roku 1948, kdy zaniklo, resp. bylo včleněno do Revolučního odborového hnutí – Svazu zaměstnanců sociální a zdravotní služby. Srov. AHMP, MHMP II, NVP – odbor vnitřních věcí, SK, k. 389, sign. IX/0710, Sdužení československých lékařek (1930–1949), Stanovy Sdužení československých lékařek [tisk, 1930]; Oznámení ze dne 10. 4. 1930 o konání ustavující valné hromady Sdužení československých lékařek; Oznámení ROH – Svazu zaměstnanců sociální a zdravotní služby ze dne 17. 1. 1950 o zániku Sdužení československých lékařek; dále srov. ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 47, Seznam členek Sdužení československých lékařek [rukopis, b. d., 4 listy]; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů

1938 bylo uvažováno o zřízení místní odbočky SVVŽ v Plzni, k čemuž však již – pod vlivem politických událostí – zřejmě nedošlo.³⁶¹

Vznik nových odboček, respektive sekcí či skupin, si vynutil změnu původních stanov, k jejichž revizi poprvé došlo v roce 1925.³⁶² Definitivní podobu pak stanovy získaly v roce 1928, kdy se zároveň změnil název spolku na Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v republice československé.³⁶³ Nové stanovy právně podchytily poměr mezi ústředím spolku – tzv. užším výborem, a jednotlivými součástmi, a to tak, že vymezily působnost nového spolkového orgánu – tzv. širšího výboru, který se scházel čtyřikrát ročně za účelem projednávání celospolkových záležitostí a v němž kromě funkcionářek užšího výboru měla své zastoupení každá z výše zmíněných skupin.³⁶⁴

Mimo schůzí širšího výboru, valných hromad spolku a příležitostných akcí pořádaných na celospolkové úrovni se činnost jednotlivých součástí odvíjela od jejich specifických potřeb a byla řízena samosprávným způsobem, tj. pomocí voleného výboru, v jehož čele stála předsedkyně dotyčné odbočky.³⁶⁵ To odbočkám zajišťovalo relativně vysokou míru

1928–1936, s. 119, 126, 128. Dále též Petr SVOBODNÝ, *Lékařky v českých zemích v první polovině 20. století*, in: Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 35/1-2, 1995, s. 84; AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 897, sign. XXII/0985, Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1921–1951), oznámení ze dne 16. 11. 1945 o výsledku voleb adresované Úřadu národní bezpečnosti; oznámení ze dne 23. 1. 1947 o výsledku voleb adresované Ředitelství národní bezpečnosti; oznámení ze dne 28. 4. 1948 o ustavení akčního výboru SVVŽ adresované Ústřednímu akčnímu výboru; ANM, f. SVVŽ, k. 9, inv. č. 488, Pozvánka na valnou schůzi spolku na 28. 2. 1948 [strojopis].

³⁶¹ Srov. LA PNP, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 1713, z kancelářské zprávy ústředí – zpráva o činnosti [strojopis – fragment, 1938, 1 list].

³⁶² Tyto stanovy byly schváleny výnosem ministerstva vnitra č. 20349/6-1925 ze dne 24. 3. 1925. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 8, Zemská správa politická v Praze: korespondence ohledně změn stanov a trvání spolku SVVŽ – Stanovy Sdružení pro zájmy posluchaček a absolventek vysokoškolských v republice Československé [strojopis, b. d.]; Vyrozumění Zemské správy politické v Praze ze dne 3. 4. 1925 adresované spolku.

³⁶³ Ke schválení stanov ze strany ministerstva vnitra došlo 8. 8. 1928 výnosem č. 46.322/1928 – 6. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 2, Stanovy spolku »Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v republice československé«, Praha 1928; též ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 8, Zemská správa politická v Praze: korespondence ohledně změn stanov a trvání spolku SVVŽ, vyrozumění zemské správy politické ze dne 22. 8. 1928 adresované spolku.

³⁶⁴ Mimo sledované období spadají změny stanov, ke kterým došlo po roce 1939 v souvislosti s odtržením Slovenska a se vznikem Protektorátu Čechy a Morava a dále v roce 1945 v důsledku obnovy československého státu. V prvním případě se jednalo o úpravu stanov z roku 1928 ve smyslu změny geografického vymezení spolku a jednací řeči (namísto československé pouze česká). Materiály spolkového katastru pak odkazují na změnu spolkových stanov, ke které došlo při valné hromadě konané dne 9. 11. 1945. Tyto stanovy se bohužel nezachovaly, můžeme proto pouze spekulovat, k jak dalekosáhlým změnám tehdy došlo. Srov. AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 897, sign. XXII/0985, Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1921–1951), Stanovy spolku »Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v Protektorátě (sic!) Čechy a Morava [původní tisk pocházející z roku 1928, rukopisné úpravy byly doplněny roku 1940]; AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 897, sign. XXII/0985, Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1921–1951), Oznámení ze dne 2. 11. 1945 adresované Úřadu národní bezpečnosti týkající se konání valné hromady SVVŽ.

³⁶⁵ Odbočky se řídily od roku 1928 vlastními stanovami, které však byly vypracovány tak, aby korespondovaly se zásadami stanov SVVŽ. Poměr mezi ústředím spolku a jeho sekcemi upřesňovaly v jednotlivých bodech směrnice, které řešily např. praktickou otázkou odvádění kvót z členských příspěvků a výdělečných podniků, určovaly způsob komunikace mezi ústředím SVVŽ a odbočkami apod. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 8, inv. č. 427, Stanovy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v republice československé, odbočky v Bratislavě [strojopis, 1930, 2 listy]; ANM, f. SVVŽ, k. 8, inv. č. 450, Stanovy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v republice

autonomie, což se zpětně ukazovalo jako prozíravé a fungující řešení. Je však nasnadě, že se takováto struktura neobešla bez občasného napětí, zejména jednalo-li se o vztah ústředního vedení spolku k poněkud cizorodému prvku, jenž představovaly menšinové sekce. Dodejme, že ačkoliv se SVVŽ na veřejnosti, a zejména v rámci IFUW, rádo prezentovalo svou národnostní pestrostí,³⁶⁶ prameny interní provenience prozrazují přetrvávající dělení na „my“, tj. Češky a Slovenky, a „ony“, tedy Němky a Rusky.³⁶⁷

Integroující silou, která vyvažovala zmíněnou disharmonii uvnitř spolku, se stala především potřeba intenzivní obrany práv vysokoškolsky vzdělaných žen, a to zejména během hospodářské krize v 30. letech 20. století, kdy byly akademičky konfrontovány s genderově nevyváženou úspornou politikou státu. SVVŽ v tomto ohledu stálo od svého vzniku na stráži a působilo jako neúnavný vymahatel rovného postavení žen na pracovním trhu, v individuálních případech opakovaně zakročovalo proti bezpráví, pohotově intervenovalo v politických kruzích ve snaze zabránit legislativním nařízením, která by měla negativní dopad na zaměstnané ženy. Lze tedy říci, že v tomto smyslu spolek představoval nezastupitelnou platformu, z níž vyrůstalo opravdové „*vědomí sounáležitosti akademiček [...] bez ohledu na národnost*“.³⁶⁸

Byla-li skrze analýzu spolkových struktur částečně nastíněna i problematika personální skladby SVVŽ z hlediska jeho jednotlivých zájmových a národnostních skupin, zaměříme se

československé, odbočky německé [strojopis, b. d., 5 listů]; ANM, f. SVVŽ, k. 8, inv. č. 459, Stanovy ruské skupiny při Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v republice československé [strojopis, 1928, 2 listy]; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 5, směrnice styku mezi ústředím SVVŽ a odbočkami [strojopis, b. d.]; M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 40.–Pro úplnost je třeba dodat, že stanovy právnické a brněnské odbočky se ve fondech SVVŽ v ANM ani LA PNP nedochovaly, rovněž mi nejsou známy případné stanovy Sekce veřejných zaměstnankyň.

³⁶⁶ Srov. např. vyjádření Emy Formanové: „*Byly jsme [SVVŽ – pozn. M. M.] vřele přijaty [do IFUW – pozn. M. M.] jakožto příslušnice státu Masarykova a později vzbudily jsme velký zájem tím, že jsme v obtížných poměrech vnitro-politických dobře rozřešily problém, jak uskutečnit spolupráci s akademičkami německými.*“ In: Ema FORMANOVÁ, *Vznik a cíle Mezinárodního sdružení akademických žen*, in: [b. a.], *Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen*, s. 12. Podobně byla národnostní heterogenita SVVŽ vyzdvížena při příležitosti zasedání rady IFUW v Praze v červenci 1930 (viz dále). Tehdy E. Formanová ve svém veřejném prosluvu na Staroměstské radnici poukázala na to, že SVVŽ uskutečňuje myšlenku mezinárodní kooperace již v rámci svých řad, a to skrze menšinové sekce. Winifred Cullis, tehdejší předsedkyně IFUW, dokonce neváhala ve svém sjezdovém projevu označit Sdružení za „*miniaturu mezinárodní federace*“ akademiček. Srov. *Introduction, Public Meeting*, International Federation of University Women Bulletin 12, Report of the Fifteenth Council Meeting Prague, July 1930, London 1930, s. 24, 33. Za laskavé opatření tohoto materiálu děkuji manželům Janákovým a rovněž pracovnícím Aletty (tj. Institute for Women's History Amsterdam), které dotyčnou publikaci dohledaly a umožnily její využití.

³⁶⁷ Nanejvýš vypovídající je v tomto smyslu vyjádření jedné z členek výboru SVVŽ z doby, kdy bylo jednáno o zřízení ruské skupiny: „*...jde o to, jak chránit zájmy vlastní, aby si ony [ruská skupina – pozn. M. M.] žily samostatně a nekřížily zájmy naše.*“ In: ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936, s. 11. Obdobně ilustrativní je pak užívání termínu „Němkyně“ pro německé členky SVVŽ. Pro úplnost je však třeba zmínit, že oba uvedené příklady reflektují diskuze, které probíhaly v době zasedání národnostně českého ústředního výboru za nepřítomnosti ruských či německých delegátek. Při jednáních širšího výboru, kterých se již tyto delegátky mohly účastnit, k takovému vyjádření pochopitelně nedocházelo a případná výměna názorů byla vedena korektním způsobem.

³⁶⁸ M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 53.

nyní na kvantitativní klasifikaci členské základny jako celku. V souvislosti se sledováním jejích proměn se zde zároveň nabízí prostor pro provedení základní periodizace spolkových dějin, které je možno rozdělit do tří nestejně dlouhých etap podle průvodních znaků, jež je charakterizovaly.

VI.1.2. Proměny členské základny SVVŽ v období let 1922–1936 (1939) – pokus o její typologii

V počáteční fázi trvající do června roku 1925³⁶⁹ se SVVŽ úspěšně etablovalo jakožto oficiální reprezentant ženské akademické obce. Zásahu na tom mělo agilní vedení,³⁷⁰ které se rozhodlo rozvinout spolkovou činnost v co nejširším měřítku navzdory omezeným prostředkům a tradiční pasivitě ze strany většiny kolegyň.³⁷¹ Pro SVVŽ bylo v tomto období charakteristické vědomé navázání na tradice činnosti původního Sdružení akademicky

³⁶⁹ Tato periodizace vyplývá ze změny ve vedení spolku, kdy se Albína Honzáková definitivně vzdala předsednické funkce a zanedlouho se stáhla i ze spolkového dění, aby se ve větší míře mohla angažovat v Ženské národní radě. Samotná Albína Honzáková tehdy vnímala svoji úlohu jako splněnou a přenechala tak prostor mladším kolegyním. Za svoji nástupkyni si vybrala nadmíru schopnou Marii Tumlířovou (viz dále), která řídila SVVŽ následujících 20 let. K jejímu oficiálnímu zvolení došlo na schůzi valné hromady spolku dne 7. června 1925. Srov. AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 897, sign. XXII/0985, Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1921–1951), Oznámení ze dne 21. 6. 1925 o složení výboru spolku adresované Policejnímu ředitelství v Praze. K jednání o převzetí předsednické funkce M. Tumlířovou srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 81, 102.

³⁷⁰ V letech 1922–1924 byla do čela spolku opakovaně volena Albína Honzáková a mezi její stálé spolupracovnice ve výboru SVVŽ patřily v tomto období Ema Formanová (první místopředsedkyně), Anděla Kozáková (druhá místopředsedkyně) Milada Holá (jednatelka), Josefa Puklová (pokladní spolku), M. Komínková-Bydžovská (revizorka účtů) a Božena Polívková (zahraniční referentka). Za další členky výboru byly v tomto období opakovaně voleny Marie Tumlířová (rozená Kuklová), Hana Venišová, Anežka Stehlíková, Anna Smíšková, Olga Pajerová, Libuše Scholzová, Vlasta Švarcová či Irena Malínská aj. Pro přesné personální složení spolkového výboru v jednotlivých správních letech srov. AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 897, sign. XXII/0985, Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1921–1951), Oznámení ze dne 4. 5. 1922 o složení výboru spolku adresované Policejnímu ředitelství v Praze; Oznámení o složení výboru spolku ve správním roce 1923/1924 adresované Policejnímu ředitelství v Praze [b. d., datováno přibližně po 17. 5. 1923]; Oznámení ze dne 7. 5. 1924 o složení výboru spolku adresované Policejnímu ředitelství v Praze.

³⁷¹ Tento nezáměr lze ilustrovat např. absencí lékařek mezi členkami SVVŽ, přestože spolek hájil i jejich profesní zájmy. Jednou ze vzácných výjimek byla v tomto smyslu pokladní spolku MUDr. Josefa Puklová (1878–1962), další výrazná osobnost průkopnické generace akademiček, která si zasluhuje bližší představení. J. Puklová po studiích na Minervě absolvovala v roce 1906 lékařskou fakultu, posléze se specializovala na oblast psychiatrie. Od roku 1912 se jejím dlouhodobým působištěm stal Zemský ústav pro choromyslné v Bohnicích, kde byla v roce 1920 jmenována jako první žena v ČSR primářkou. J. Puklová se zároveň po první světové válce stala lékařkou rodiny Masarykových. Lze říci, že J. Puklová byla v jistém smyslu prototypem akademicky vzdělané ženy své generace – zůstala celoživotně svobodná a vedle svého profesního působení, během kterého dosáhla neobyčejného kariérního úspěchu, nezapomínala na důležitost ženské solidarity. Jak bylo již zmíněno, jméno J. Puklové nalézáme již v počátcích Ženského kroužku Slavia, v SAVŽ i v SVVŽ a v neposlední řadě i v SČL. Srov. *Puklová Josefa* [heslo], in: Josef Adamec – Ludmila Hlaváčková – Petr Svobodný (edd.), *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*, díl 2, L-Ž, Praha 1993, s. 252; Vlasta ROSTOČILOVÁ, *Pamatce MUDr. Josefy Puklové*, in: H. Směřičková et al. (edd.), *První české dívčí gymnázium*, s. 83–84. K členství lékařek v SVVŽ v tomto období srov. LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1569, Jednatelská zpráva za rok 1923–1924 [rukopisný koncept]; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 23

vzdělaných žen z let 1908–1919, což lze vysvětlit jednak personální kontinuitou a jednak vlivem, který nejstarší generace akademiček ve vedení spolku požívala. Soudě dle velikosti členské základny nepřesahující na konci tohoto období 172 členek, resp. členů, zastupovalo SVVŽ do roku 1925 pouze malý vzorek vysokoškolsky vzdělaných žen zahrnující převážně studentky a absolventky filozofických fakult.³⁷²

V následujícím etapě, která je vymezena léty 1925–1932, můžeme sledovat postupný nárůst členské základny, který byl umožněn vznikem nových sekcí. K 12. únoru 1926 SVVŽ evidovalo 215 členek, resp. členů,³⁷³ na konci roku 1929 prameny hovoří již o 488 člencích, resp. členech.³⁷⁴ Tento vzestupný trend pokračoval až do roku 1931, kdy bylo pravděpodobně dosaženo meziválečného maxima. Členská základna tehdy čítala celkem 610 osob.³⁷⁵ Spolek během sledovaného období zároveň získal pestřejší profil z hlediska profesního zaměření svých členek, kdy se do SVVŽ počaly ve větší míře než dříve hlásit právničky, lékařky či inženýrky. „Od roku 1925 nastala [zároveň] žádoucí dělba práce“,³⁷⁶ kdy do výboru spolku postupně pronikají zástupkyně zmíněných profesí a předsedkyní Sdružení byla opakovaně volena Ing. Dr. Marie Tumlířová, která disponovala obdivuhodnými organizačními schopnostmi i potřebnou diplomacií k smířování a vyvažování protiv uvnitř spolku.³⁷⁷

³⁷² Zachycení členské základny pro období 1922–1925 je pouze orientační vzhledem k absenci spolehlivých pramenů. Jsme zde odkázáni pouze na informace obsažené v Kniže protokolů, z níž vyplývá, že k 4. 5. 1922 mělo SVVŽ 73 členek, resp. členů, o necelý rok později je udáván počet 105 osob. K 7. 6. 1925 bylo v SVVŽ evidováno 172 členek, resp. členů. První dochovaný členský seznam, který vznikl s největší pravděpodobností v delším časovém intervalu postupným dopisováním nových členek, resp. členů, zachycuje již stav po vzniku německé sekce v roce 1925. Z něho můžeme pouze vyvodit, že počet příslušníků SVVŽ před připojením německé odbočky nepřekročil číslo 150. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 26, s. 105; ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 38, Seznam členek v roce 1922 [resp. 1925] [rukopis, 3 listy]; Albína HONZÁKOVÁ, *Ze světového studia ženského*, s. 326.

³⁷³ Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 128,

³⁷⁴ Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936, s. 68. Zde můžeme upozornit na značný nárůst členské základny během roku 1929, kdy na jeho počátku SVVŽ evidovalo pouze 343 členek, resp. členů. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 38b, Seznam členek ke dni 8. března 1929 [strojopis, 10 listů].

³⁷⁵ Uveďme, že tento údaj nemusí být zcela přesný, prameny z roku 1931 nám totiž nabízejí tři různá čísla, což však lze vysvětlit tím, že se stav členské základny mohl v průběhu roku měnit v důsledku odhlašování či přihlašování jednotlivých členek, resp. členů. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 41, Seznam členek SVVŽ v roce 1931 [strojopis]; M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 53; [b. a.], *Seznam členek Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v roce 1931–1932*, s. 109–122; ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 41, dopis Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen ze dne 19. 5. 1931 adresovaný Ženské národní radě [kopie].

³⁷⁶ Albína HONZÁKOVÁ, *Ze světového studia ženského*, s. 326. Srov. složení výboru spolku v roce 1925 in: AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 897, sign. XXII/0985, Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1921–1951), Oznámení ze dne 21. 6. 1925 o složení výboru spolku adresované Policejnímu ředitelství v Praze.

³⁷⁷ Viz příloha č. 9. Marie Tumlířová (1889–1973), se stala v roce 1921 první zemědělskou inženýrkou v ČSR a zároveň první doktorkou technických věd ve střední Evropě. Po krátkém působení ve funkci inspektorky Výzkumných ústavů zemědělských v Praze přešla ještě v roce 1921 jako referentka pro záležitosti zemědělských vysokých škol na ministerstvo školství a národní osvěty. Zde setrvala až do roku 1938, přičemž v letech 1935–1938 zde zastávala funkci vrchní komisařky. V roce 1935 byla jako první žena jmenována radou Patentního soudu pro obor živočišné produkce. Je obdivuhodné, že se M. Tumlířová dokázala navzdory svému profesnímu vytížení i rodinným povinnostem velice aktivně angažovat v oblasti zemědělské osvěty, ve spolkovém životě a

V tomto smyslu lze hovořit o postupném převzetí spolkového „kormidla“ akademičkami druhé a třetí generace, jejichž prototyp představovala žena kombinující úspěšně profesní kariéru s rodinným životem.³⁷⁸

Ve třetí fázi, jež se datuje léty 1932–1939, dochází k určité recesi, která se projevila mírným poklesem zájmu vysokoškolsky vzdělaných žen o členství v SVVŽ. Zatímco k 30. září 1935 vykazoval spolek ještě 600 osob, v roce 1936 již příslušné seznamy evidují „pouze“ 514 členek, resp. členů.³⁷⁹ Ačkoli nemáme pro následující léta k dispozici relevantní údaje o stavu členské základny, lze předpokládat, že k jejímu opětovnému nárůstu již nedošlo, a to i navzdory propagačním akcím, které spolek za tímto účelem pořádal.³⁸⁰ K průvodním jevům tohoto období patřilo i „stárnutí“ vedení spolku – navzdory ochotě funkcionářek uvolnit místa ve výboru mladším kolegyním, nebylo této možnosti pro nezáměr využito.³⁸¹

v neposlední řadě i v politické sféře, kdy již v roce 1929 kandidovala v parlamentních volbách za agrární stranu. Poslanecký mandát získala ovšem až v roce 1934, kdy nahradila zemřelého Antonína Prokúpku, a obhájila ho i při řádných volbách v roce 1935. V roce 1938 M. Tumlířová vstoupila do Klubu poslanců Národní jednoty, z profesního i politického života byla však nucena odejít již počátkem roku 1939. V této době stála u vzniku proražimního Ústředí žen při České národní radě, které představovalo protiváhu k ŽNR – v tomto smyslu M. Tumlířová sehrála nepříliš šťastnou úlohu. Můžeme se domnívat, že právě to byl jeden z důvodů, proč se po druhé světové válce již nepodílela na vedení SVVŽ. V roce 1948 odešla s rodinou do emigrace, kde působila ve Svobodné Evropě a v několika exilových organizacích. Srov. E. UHROVÁ, *První doktorka*, s. 36–49; Jana BRABENCOVÁ, *Marie Tumlířová (1889–1973), poslankyně Národního shromáždění ČSR za Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu (agrární stranu)*, in: *Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století*, Studie Slovákého muzea 11, Uherské Hradiště 2006, s. 269–272; Jiřina MASNEROVÁ, *První žena – inženýr – poslancem Národního shromáždění ČSR*, *Pražská technika* 2/2, 2002, s. 55–56. D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 116–117; *Tumlířová Marie* [heslo], in: Jožka PEJSKAR, *Poslední pocta*, s. 185–187; M. FEINBERG, *Elusive equality*, s. 169an.

³⁷⁸ Příkladem par excellence v tomto smyslu byla již zmíněná M. Tumlířová, dále jmenujme např. dlouholetou zahraniční referentku spolku Žofii Skopovou, představitelku právnické sekce M. Hokešovou-Svozilovou, právničky Růženu Bednaříkovou-Turnwaldovou a M. Horákovou-Královou či zástupkyni SČL v SVVŽ M. Zuckermannovou-Zíchovou. Dodejme však, že tyto mladší akademičky stojící v čele SVVŽ chovaly k osobnostem průkopnické generace vysokoškolsky vzdělaných žen patrný obdiv a úctu, což je patrné i z jejich přání, aby starší kolegyně participovaly nadále na vedení spolku. Z tohoto hlediska lze říci, že postupná generační obměna funkcionářek SVVŽ se odehrávala zcela přirozeně a bez konfrontací či záměru mladší generace prosadit se na úkor svých předchůdkyň. Srov. např. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, *Kniha protokolů 1928–1936*, s. 19.

³⁷⁹ Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 4, inv. č. 303, *Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen z let 1933–1936*: [b. a.], *Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v republice československé*, *Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS* 3/2, listopad 1935, s. 6; ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 42, *počet členek k březnu 1936*.

³⁸⁰ V roce 1937 vydalo SVVŽ např. propagační leták, který střízlivým způsobem apeloval na vysokoškolsky vzdělané ženy – zejména pak na akademičky nejmladší generace, aby posílily spolkové řady a tímto způsobem vyjádřily stavovskou solidaritu v době, kdy „*činnost spolku [směřovala] čím dál tím více k ochraně zájmů mladých kolegyní na trhu práce*“. In: ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 51, *Agitační leták ke vstupu do SVVŽ s datem 26. 1. 1937*. V témže roce byla na valné hromadě spolku podrobně diskutována otázka, jak vzbudit zájem mladé generace o spolkovou práci, v tomto smyslu se však jednalo o problém, se kterým bylo SVVŽ konfrontováno již od svého vzniku (viz dále). Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 21, *Protokol o valné schůzi ze dne 16. 3. 1937* [strojopis, 3 listy].

³⁸¹ ANM, f. SVVŽ, k. 4, inv. č. 303, *Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen z let 1933–1936*: Dr. PATŠCHOVÁ, *Zpráva o valné hromadě Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v Č. S. R., konané dne 29. listopadu 1935 v Praze*, *Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen* 4/1, únor 1936, s. 3.

K jedné ze společných charakteristik členské základny ve všech zmíněných etapách patřila citelná absence nejmladší generace akademiček v řadách SVVŽ. Ačkoli dle spolkových stanov mohly přistupovat za činné členky i studentky, které absolvovaly minimálně čtyři semestry vysokoškolského studia, nedařilo se Sdružení již od počátku tuto věkovou skupinu až na vzácné výjimky podchytit.³⁸² Přitom lze říci, že vedení spolku vynakládalo tímto směrem nemalé úsilí, počínaje zřizováním svých vývěsek na vysokých školách, rozdáváním propagačních letáčků na počátku akademického roku, zvaním studentek na členskou schůzi či nabídkami spolupráce při řešení zajímavých projektů apod.³⁸³

Pátráme-li po příčinách tohoto jevu, pak lze říci, že existence SVVŽ korespondovala s nástupem období, kdy bylo – zejména akademičkami nejmladší generace – vědomě upouštěno od strategie separatismu ve smyslu oddělených ženských organizací. Jelikož se nyní (s větším či menším zpožděním) otevřely dříve ryze mužské institucionální i sociální struktury ženám, disponovaly v tomto ohledu smíšené profesní i mimoprofesní spolky větší atraktivitou než výlučně dámské kolektivy.³⁸⁴ Dodejme, že určitou satisfakci, byť s poněkud hořkou příchutí, přinesla vedení spolku až 30. léta. Tehdy i nejmladší generace vysokoškolsky

³⁸² Ilustrativní je v tomto smyslu jednatelská zpráva za rok 1923/1924, která končí povzdechem M. Holé: „Zejména uvědomily jsme si nedostatek zájmu mladé generace žen s vysokošk[olským] vzděláním o veřejný život hlavně otázky feministické, jak konstatovala nedávno i sama zástupkyně mladé generace dr Ap[p]lová při své promoci. Uvažovaly jsme o prostředcích, jak získati mladé síly k spolupráci. To je vlastně naše největší bolest: trpíme nedostatkem zájmu i pracovnic...“ In: LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1569, Jednatelská zpráva za rok 1923–1924 [rukopisný koncept]. K podmínkám členství studentek ve spolku srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1, Stanovy „Sdružení pro zájmy posluchaček a absolventek vysokoškolských“ [tisk, b. d.], s. 4; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 2, Stanovy spolku »Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v republice československé«, s. 4. Ukazuje se, že pokud se již studentky v rámci SVVŽ aktivně angažovaly, pak se jednalo zejména o kandidátky práv (v pramenech titulované jako JUC.) a (zároveň) dcery spolkových funkcionářek. Zmíníme zde např. Zdenku Zafoukovou, Annu Kučerovou či Rose Heitler, dále Libuši Pajerovou (dceru profesorky Olgy Pajerové) a Tánu Skopovou (dceru zahraniční referentky Žofie Skopové). Kromě studentek právnických fakult se výborových prací po několik let účastnily kandidátky filozofie (v pramenech titulované jako PhC.) Rafaela Kadlecová a Anežka Stehlíková či Zdeňka Šťastná. Srov. k členství jmenovaných studentek ve výboru SVVŽ v jednotlivých letech: AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 897, sign. XXII/0985, Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1921–1951), Oznámení z 21. 6. 1925, 28. 6. 1926, 8. 7. 1927, 2. 5. 1928, 9. 3. 1929, 28. 7. 1930, 11. 5. 1931, 31. 5. 1932, 28. 4. 1933 o složení výboru spolku adresované Policejnímu ředitelství v Praze.

³⁸³ Například v roce 1928 nechalo SVVŽ natisknout 1000 propagačních letáčků, které měly být na začátku nového akademického roku rozdávány studentkám nejen v Praze, ale i v Brně a Bratislavě. Ze stejného propagačního důvodu jednalo vedení spolku již v roce 1922 s filozofickou fakultou pražské univerzity ohledně možnosti zveřejňovat své informace na vývěsce v Klementinu; obdobná žádost byla v roce 1931 adresována všem pražským vysokým školám, přičemž z oslovených institucí vyhověly lékařská a přírodovědecká fakulta, naopak z ČVUT přišla zamítavá odpověď. Odpovědi ostatních škol, resp. fakult se nezachovaly. Srov. LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1607, dopis z děkanství Filosofické fakulty University Karlovy v Praze ze dne 19. 5. 1922 adresovaný SVVŽ; ANM, f. SVVŽ, k. 3, inv. č. 191, Dopis z rektorátu Českého vysokého učení technického v Praze ze dne 24. 1. 1931 adresovaný SVVŽ; ANM, f. SVVŽ, k. 3, inv. č. 205, Dopis z děkanství Přírodovědecké fakulty University Karlovy v Praze ze dne 29. 1. 1931 adresovaný SVVŽ; ANM, f. SVVŽ, k. 3, inv. č. 206, Dopis z děkanství Lékařské fakulty University Karlovy v Praze ze dne 30. 1. 1931 adresovaný Anděle Kozákové; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 15, 17–19, 22, 150; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936, s. 21, 112, 124.

³⁸⁴ Zajímavou, byť kontroverzní interpretaci tohoto procesu nabízí na příkladu vývoje amerického feminismu mezi světovými válkami E. FREEDMAN, *Separatism as Strategy*, s. 512–529.

vzdělaných žen doznala, že kolegalita v rámci stavovských organizací může mít své meze, pokud se jedná o to, zda se má určitá skupina – v tomto případě ženy – obětovat pro „blaho národa“. Proto za uvedených okolností opět nabyl na důležitosti fenomén ženské solidarity, jenž se projevoval právě v organizovanosti vysokoškolaček v rámci ženského hnutí. V tomto kontextu je pak i lépe srozumitelný nárůst počtu členek v SVVŽ okolo roku 1931–1932, kdy se naplno projevíly důsledky velké hospodářské krize a ženy se cítily ohroženy úspornou politikou státu.³⁸⁵

VI.2. Mezinárodní rozměr činnosti Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen – členství v IFUW a jeho konkrétní obsah

Výčet nástrojů propagace spolku na veřejnosti by nebyl úplný, nezmínili-li bychom se o tom, že SVVŽ při náboru nových členek rovněž operovalo výhodami plynoucími z příslušnosti spolku k mezinárodnímu sdružení vysokoškolaček, kam bylo oficiálně na jaře roku 1922 přijato.³⁸⁶ Vstupem do IFUW získalo Sdružení mimo jiné právo navrhopvat své kandidátky do soutěží o mezinárodní stipendia,³⁸⁷ mohlo navazovat aktivní spolupráci s partnerským organizacemi sdružujícími vysokoškolsky vzdělané ženy v zahraničí,³⁸⁸ od

³⁸⁵ Srov. s reflexí v Knize protokolů: ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936 [zápis z 14. 10. 1932].

³⁸⁶ Srov. LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1624, Dopis Theodory Bosanquet, generální sekretářky IFUW, ze dne 31. 3. 1922 adresovaný Emě Novákové.

³⁸⁷ SVVŽ od počátku zveřejňovalo v novinách zprávy o mezinárodních stipendiích, která byla udělována pod hlavičkou IFUW. Již na jaře roku 1922 obdrželo vedení spolku řadu žádostí, z nichž vybralo čtyři vhodné kandidátky do mezinárodní soutěže. Nutno říci, že v tomto případě, stejně jako v dalších letech, však československé zájemkyně v těchto prestižních kláních mezinárodní ženské vědecké elity neuspěly – výjimku představovala bratislavská univerzitní knihovnice Marie Černá (1897–1970), jíž bylo uděleno roční studijní stipendium vypsané francouzským sdružením pro akademický rok 1931/1932. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 17, Valná hromada 31. 3. 1933; Protokol [strojopis], s. 4; M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 60.

K žádostem zájemkyň o získání zahraničních stipendií srov. např. LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1598, Dopis M. Borovičkové ze dne 16. 4. 1922 adresovaný Sdružení; LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1621, Dopis Boženy Kuklové ze dne 14. 3. 1922 adresovaný Sdružení; LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1603, Dopis Nory Skořepové adresovaný Sdružení, [b. d., datováno přibližně do jara roku 1922]; LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1625, Dopis Theodory Bosanquet ze dne 6. 6. 1922 adresovaný Emě Novákové; LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1626, Dopis Emy Novákové ze dne 13. 5. 1922 adresovaný Theodore Bosanquet [kopie]; Ž. SKOPOVÁ, *Činnost sdružení ve stycích zahraničních*, s. 59–60.

³⁸⁸ Již v roce 1922 tak SVVŽ jednalo např. s BFUW ohledně letních výměnných pobytů československých a anglických studentek. Zájemkyním o výměnu zkušeností se zahraničními kolegyněmi se tak nabízela možnost vzájemné korespondence. V případě zahraničních cest svých členek mohlo SVVŽ vystavovat doporučení, na základě kterého partnerská organizace poskytla dotyčné akademice pohostinství. Srov. např. LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1624, Dopis Theodory Bosanquet, generální sekretářky IFUW, ze dne 31. 3. 1922 adresovaný Emě Novákové; LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1626, Dopis Emy Novákové ze dne 13. 5. 1922 adresovaný Theodore Bosanquet [kopie]; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 30; ANM, f. SVVŽ, k. 5, inv. č. 319, Vývoj organizace akademicky vzdělaných žen v ČSR do roku 1926 [strojopis], s. 7.

roku 1923 pravidelně vysílalo své delegátky na kongresy a zasedání rady IFUW.³⁸⁹ Dochované prameny prozrazují, že se právě tento aspekt spolkové činnosti setkal s velkým zájmem ze strany akademiček a byl pravděpodobně v řadě případů i motivací pro vstup do SVVŽ.

Členství v Mezinárodním sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen však s sebou neslo pochopitelně i povinnosti, mezi které patřilo kromě odvádění členských příspěvků zejména poskytování pohostinství cizím návštěvnícím, vyřizování korespondence s ústředím IFUW, zveřejňování informací o zahraničních stipendiích v domácím tisku, zodpovídání nejrůznějších mezinárodních dotazníků, vypracovávání výročních zpráv pro kongresy a zasedání rady IFUW apod. Nepřekvapí proto, že jeden z prvních pracovních odborů, který SVVŽ zřídilo, byl zodpovědný právě za tyto záležitosti.³⁹⁰ Lze říci, že Sdružení mělo po celou dobu své existence štěstí na nadmíru schopné zahraniční referentky i jejich spolupracovnice, které se svěřených úkolů ujímaly s nevšedním nasazením a velkorysostí, investujíc mnohdy kromě svého času i vlastní hmotné prostředky. Jmenujme zde především Žofii Skopovou,

³⁸⁹ Vysílání delegátek na zasedání rady a kongresy IFUW bylo velice prestižní, ovšem finančně náročnou záležitostí. Výběr akademiček, které následně zastupovaly československé Sdružení na mezinárodním fóru, se proto řídil nejen tím, jaké odborné kvality a zásluhy o spolek ta která členka vykazovala, ale i jejími existenčními poměry vzhledem k předpokládané finanční spoluúčasti. Dodejme, že díky vazbám SVVŽ na ministerstvo školství a národní osvěty (skrže M. Tumlířovou) a na ministerstvo zahraničí (skrže tamní úřednici a členku spolku Irenu Malínskou) spolek pravidelně obdržel finanční podporu, která delegátkám z větší části pokryla náklady. Vzhledem k dohodám, ke kterým došlo při ustavení německé sekce, byly v delegacích pravidelně zastoupeny akademičky německé národnosti, vedení spolku se však snažilo vysílat i zástupkyně ostatních sekcí. Vedle oficiálních reprezentantek, které se během zasedání rady či kongresů účastnily jménem SVVŽ interních jednání a měly hlasovací právo při volbách do ústředí IFUW, se mohly těchto mezinárodních setkání účastnit i další členky spolku, ovšem jen jako soukromé osoby a na vlastní náklady. Pro přehled uvedme, že nejčastěji reprezentovala Sdružení na mezinárodním fóru M. Tumlířová, dále její sestra B. Kuklová-Štůrová, vícekrát SVVŽ v zahraničí zastupovala již zmíněná E. Formanová a v neposlední řadě pak Ž. Skopová. Pro složení delegací v jednotlivých letech srov. ANM, f. SVVŽ, k. 7, inv. č. 412, *International Federation of University Women Bulletin 5, Report for the Year 1922–1923*, s. 49; Ž. SKOPOVÁ, *Činnost sdružení ve stycích zahraničních*, s. 74an; ANM, f. SVVŽ, k. 6, inv. č. 398, Zpráva M. Tumlířové o zasedání rady Mezinárodního sdružení v Budapešti v září 1934 [rukopis a strojopis], 1 list; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, *Kniha protokolů 1928–1936* [zápis z 20. 5. 1936, 18. 9. 1936].

³⁹⁰ V rámci zahraničního odboru byl zřízen tzv. pododbor pro pohostinství, kterému příslušela péče o záležitosti spojené s návštěvami zahraničních akademiček. SVVŽ každoročně přijalo návštěvnice z celého světa, které do ČSR přijížděly nejčastěji z důvodů studijních či za obecně poznávacím. Sdružení se v maximální míře snažilo vyhovět přáním cizinek, co do programu jejich návštěvy, a jednotlivé členky spolku se podle svých časových i jazykových možností dotyčným věnovaly. Zcela oficiální charakter pak měly návštěvy vykonané v ČSR funkcionářkami IFUW, které byly předem podrobně naplánovány, a jejich účelem byla zejména supervize činnosti, jíž SVVŽ vyvíjelo. Již v roce 1924 tak do Prahy zavítala generální sekretářka IFUW Theodora Bosanquet, která se účastnila valné hromady spolku. Na podzim roku 1929 proběhla návštěva univerzitní profesorky Johanny Westerdyk, tehdejší viceprezidentky a pozdější předsdkyně IFUW, která s vedením spolku předběžně projednala záležitosti týkající se zasedání rady IFUW v Praze v roce 1930 (viz dále). Srov. [b. a.], *Report of the Council Meeting – Reports of National Associations*, *International Federation of University Women Bulletin 12*, s. 68. K zahraničním návštěvám v jednotlivých letech srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, *Kniha protokolů 1921–1927*; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, *Kniha protokolů 1928–1936*; Ž. SKOPOVÁ, *Činnost sdružení ve stycích zahraničních*, s. 69an.

kteřá funkci zahraniční referentky převzala v roce 1928 po své kolegyni Boženě Polívkové a vykonávala ji nepřetržitě do roku 1937, kdy byla zvolena místopředsdkyní SVVŽ.³⁹¹

V případě Ž. Skopové se přitom jednalo o ideální volbu – jako lékařka se soukromou praxí disponovala relativní nezávislostí ve smyslu časových možností. Bylo-li třeba uvítat zahraniční akademičky, provést je Prahou a zorganizovat pro ně další kulturní program, pak se jich nejčastěji ujímala právě Žofie Skopová, která neřídka využila i své domácnosti, aby dotyčným návštěvnicím poskytla azyl.³⁹² Dodejme, že nástupkyní Ž. Skopové ve funkci zahraniční referentky se v roce 1937 stala její dcera JUDr. Táňa Skopová, která tak pokračovala v rodinné tradici.³⁹³

Z toho, jaký prostor byl v rámci SVVŽ věnován zahraničním záležitostem, vyplývá, že Sdružení přikládalo od počátku svému členství v mezinárodní federaci značnou váhu a chápalo jej na jedné straně jako prostředek pozitivní reprezentace Československa na mezinárodním fóru, na druhé straně skrze něj posilovalo svoji prestiž na domácí scéně. Viděno z dnešní perspektivy, SVVŽ si bylo – jakožto organizace jednoho z nejmenších členských států – vědomo svých limitů, které bránily jeho aspiracím na vedoucí pozice v rámci IFUW.³⁹⁴ Zároveň však akademičkám typu Marie Tumlířové, Žofie Skopové, Anděly Kozákové či Emy Formanové a Boženy Kuklové-Štůrové nescházelo potřebné sebevědomí ani schopnosti k tomu, aby využily každé příležitosti, kdy mohly prokázat, že československé

³⁹¹ Lze říci, že jako první, byť neoficiální, zahraniční referentka působila v počátcích existence SVVŽ E. Formanová-Nováková, kterou pro tuto činnost předurčily její osobní kontakty s ústředím IFUW z dob před založením spolku. Vzhledem k jejím povinnostem místopředsdkyně SVVŽ bylo zajišťování zahraniční agendy postupně převedeno na Anežku Stehlíkovou. V letech 1925–1928 pak funkci zahraniční referentky zastávala Božena Polívková, knihovnice Knihovny Národního muzea v Praze, kterou vystřídala již jmenovaná Žofie Skopová. Ta si vzhledem k vzrůstající zahraniční agendě přizvala jako spolupracovnici Julii Moschelesovou (1892–1956), asistentku a později docentku Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Srov. Ž. SKOPOVÁ, *Činnost sdružení ve stycích zahraničních*, s. 63; AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 897, sign. XXII/0985, Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1921–1951), Oznámení z 21. 6. 1925, 2. 5. 1928, 27. 4. 1937 o složení výboru spolku adresované Policejnímu ředitelství v Praze.

³⁹² Srov. ocenění, kterého se dostalo Ž. Skopové v roce 1935. Tehdy při valné hromadě spolku M. Tumlířová připomněla, že: „*Způsob práce [zahraniční referentky] vyžaduje pohotovosti a přesnosti, takže za časté veškeré práce spočívá jen na Dr. Skopové. Děkuje pí Dr. Skopové za přijímání zahraničních členek, jež obětavě hostí ve své domácnosti, a mají-li ony o nás dobrý dojem, je to jen její zásluhou.*“ In: ANM, f. SVVŽ, k. 4, inv. č. 303, Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen z let 1933–1936: Dr. PATŠCHOVÁ, *Zpráva o valné hromadě*, s. 3. Podrobnou představu o náplni práce Ž. Skopové coby zahraniční referentky si lze učinit prostřednictvím Knihy protokolů z let 1928–1936 a též na základě zahraniční korespondence vedené mezi SVVŽ a ústředím IFUW. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936; ANM, f. SVVŽ, k. 6, inv. č. 359, Ústředí IFUW Crosby Hall London, Korespondence z let 1928–1937.

³⁹³ Srov. AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 897, sign. XXII/0985, Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1921–1951), Oznámení ze dne 27. 4. 1937 o složení výboru spolku adresované Policejnímu ředitelství v Praze.

³⁹⁴ Pozici SVVŽ v rámci mezinárodního hnutí akademiček výstižně (byť s nadsázkou) charakterizovala Ema Formanová slovy: „*Nikdy ovšem nenabudeme v něm [v mezinárodním hnutí akademiček – pozn. M. M.] vynikajícího místa svým počtem nebo činností, k níž je zapotřebí velkých prostředků finančních. Nic nám však nebrání v tom, abychom nevynikly svou vnitřní cenou, opravdovostí a myšlenkovou pohotovostí, vždyť nebylo by to v naší historii poprvé, co jsme zvítězily silou ducha.*“ In: E. FORMANOVÁ, *Vznik a cíle*, s. 13.

akademičky jsou platným a intelektuálně rovnocenným partnerem vysokoškolsky vzdělaným ženám z Francie, Velké Británie či Spojených států amerických.³⁹⁵

VI.2.1. „...týden, v němž se sny staly skutečností“³⁹⁶ – zasedání rady IFUW v Praze v roce 1930

Za největší úspěch v tomto smyslu bylo považováno zasedání rady IFUW v Praze v roce 1930. Již skutečnost, že se jednalo o první slovanskou zemi, ve které takovéto zasedání proběhlo, znamenala pro československé akademičky značné zadostiučinění.³⁹⁷ Daleko významnější však pro ně byla odezva zahraničních delegátek, které v oficiálních zprávách o pražském pobytu nešetřily superlativy a pochvalou.³⁹⁸ Uvedme, že toto ocenění nebylo proneseno z pouhé zdvořilosti.

Samotnému sjezdu předcházelo více než půl roku intenzivních příprav, které byly provázeny ambicí organizátorek dosáhnout (přinejmenším) standardu předešlých mezinárodních setkání.³⁹⁹ Vzhledem k finančním nárokům, které se s pořadatelstvím pojily, uspořádalo SVVŽ již na jaře roku 1930 benefiční koncert a zároveň požádalo o finanční podporu ministerstvo zahraničí a rovněž ministerstvo školství a národní osvěty.⁴⁰⁰ Spolek

³⁹⁵ Vhodnou příležitost v tomto smyslu představovaly kongresy a zasedání rady IFUW, jejichž náplní neměla být pouze pracovní jednání týkající se chodu této organizace. Podstatnou složku zde představoval i kulturní a vzdělávací program, který spoluvytvářely samy zahraniční delegátky. Uvedme, že již v roce 1924 využily této možnosti obě československé delegátky vyslané na kongres v Christianii. Božena Polívková tehdy přednesla referát *O činnosti Sdružení pro zájmy absolventek a posluchaček vysokoškolských v roce 1923/1924 a o stavu univerzitního studia žen v RČS*, M. Kuklová (provdaná Tumlířová) pohovořila v plénu *O postavení ženy československé v povoláních technického směru*. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 5, inv. č. 319, Vývoj organizace akademicky vzdělaných žen v ČSR do roku 1926 [strojopis], s. 6-7. Jako neméně významný byl hodnocen projev E. Formanové pronesený v roce 1930 ve Spojených státech amerických během slavnostního oběda pro 1000 delegátek kongresu IFUW, v němž jmenovaná promluvila za členské státy ze střední Evropy. Srov. Ž. SKOPOVÁ, *Činnost sdružení ve stycích zahraničních*, s. 77.

³⁹⁶ [b. a.], *Introduction*, International Federation of University Women Bulletin 12, s. 23.

³⁹⁷ Anděla KOZÁKOVÁ, *Zasedání rady Mezinárodní federace vysokoškolsky vzdělaných žen v červenci 1930 v Praze*, in: A. Kozáková (ed.), *Čeho jsme docílily*, s. 80.

³⁹⁸ Pro ilustraci srov. úvodní citát v názvu oddílu VI.2.1. K dalším ohlasům na zasedání rady IFUW v Praze srov. [b. a.], *Introduction*, International Federation of University Women Bulletin 12, s. 23-24; ANM, f. SVVŽ, k. 6, inv. č. 387, Dojmy cizinců z pobytu v Praze [strojopis, kopie, 2 listy]; ANM, f. SVVŽ, k. 6, inv. č. 389, Ohlas v českém a zahraničním tisku [novinové výstřižky]; ANM, f. SVVŽ, k. 6, inv. č. 390, Dopis z ministerstva zahraničních věcí ČSR ze dne 11. 11. 1930 adresovaný M. Tumlířové; Naima SAHLBOM, *I.F.U.W.: s rādsmöte i Prag*, Hertha 17, 1930, s. 196-198; Věra BABÁKOVÁ, *1890–1930. Hrst vzpomínek k sjezdu rady M. F. v Praze v roce 1930*, in: A. Kozáková (ed.), *Čeho jsme docílily*, s. 96-97.

³⁹⁹ Podrobnou představu o průběhu příprav zasedání rady IFUW v Praze si lze učinit prostřednictvím záznamů v Knize protokolů výborových schůzí. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936, s. 65, s. 76an.

⁴⁰⁰ ANM, f. SVVŽ, k. 3, inv. č. 296, Koncert 17. února 1930 – Pozvánka s programem [tisk]; [b. a.], *Report of the Council Meeting – Reports of National Associations*, International Federation of University Women Bulletin 12, s. 67; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936, s. 77, 79an. Kromě přímého získávání finančních prostředků přistoupilo SVVŽ i k vyjednávání s úřady a ministerstvy ohledně různých slev, které měly být poskytnuty zahraničním delegátkám např. na víza, na jízdné městskou a železniční dopravu apod. Obdobně

tímto způsobem získal potřebné prostředky, kterých následně využil např. na pronajmutí sjezdových prostor v Domě zemědělské osvěty,⁴⁰¹ na pořádání slavnostní recepcí, pro účely poznávacího zájezdu do Karlových Varů a Jáchymova či pro vyhotovení sjezdových odznaků⁴⁰² a zakoupení dárků pro zahraniční delegátky.⁴⁰³

Samotné zasedání rady IFUW proběhlo ve dnech 18. – 24. 7. 1930 za přítomnosti 43 zahraničních delegátek a za účasti řady členek Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen i pozvaných hostů z řad představitelů kulturního a politického života.⁴⁰⁴ Program sjezdu byl koncipován tak, že se pracovní porady střídaly s kulturně-poznávacími a společenskými akcemi, přičemž pracovní část sjezdu se odehrávala v Domě zemědělské osvěty ve Slezské ulici č. p. 7. Představitelky Mezinárodního sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen během pracovních porad postupně řešily problematiku související se stipendijní politikou IFUW, dotkly se otázky členských poplatků a rozpočtu, bylo zde dále jednáno o spolupráci akademiček s jinými mezinárodními organizacemi. Promýšlely se možnosti zahraniční výměny lékařek, středoškolských profesorek či knihovnic, diskutovalo se rovněž o projektu skupinových vědeckých zájezdů pořádaných pod hlavičkou IFUW. Na pořadu jednání se rovněž objevila aktuálně řešená otázka národnosti vdané ženy. V neposlední řadě se v rámci těchto porad rozhodovalo o místě konání příštího zasedání rady IFUW v roce 1931, kdy volba padla na Wellesley College ve Spojených státech amerických.⁴⁰⁵

bylo např. jednáno s ministerstvy i podnikateli o poskytnutí propagačních a upomínkových materiálů. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936, s. 84an; *Report of the Council Meeting – Meetings of the Council*, International Federation of University Women Bulletin 12, s. 52-53; A. KOZÁKOVÁ, *Zasedání rady*, s. 81.

⁴⁰¹ Dle původního záměru organizátorek se mělo zasedání rady IFUW odehrávat v prostorách nové budovy Filozofické fakulty UK, které však byly shledány nevyhovujícími z hlediska potřeb sjezdu. Rovněž původní záměr pořádat slavnostní veřejnou schůzi v aule Univerzity Karlovy v Karolinu nemohl být realizován. Ze zvažovaných alternativ vyšel jako nejvhodnější již zmíněný Dům zemědělské osvěty. Tato volba se zpětně ukázala jako nanejvýš šťastná – zahraniční delegátky nešetřily chválou nad moderním a účelným zařízením tohoto střediska, které poskytlo nejen vhodné prostory k pracovním jednáním, ale rovněž zde mohlo být ubytováno předsednictvo IFUW a některé další delegátky. K jednání o sjezdových prostorách srov. ANM, f. SVVŽ, k. 6, inv. č. 378, Žádost Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen ze dne 31. 3. 1930 adresovaná senátu Univerzity Karlovy [kopie]; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936, s. 66, 92, 97an; A. KOZÁKOVÁ, *Zasedání rady*, s. 81.

⁴⁰² Viz příloha č. 12.

⁴⁰³ Dar v podobě skleněného náhrdelníku byl předán během slavnostní večeře v Obecním domě (viz dále). Srov. [b. a.], *Introduction*, International Federation of University Women Bulletin 12, s. 25.

⁴⁰⁴ Předsednictvo Mezinárodní federace akademicky vzdělaných žen zde bylo zastoupeno předsedkyní IFUW profesorkou Winifred Cullis, dále první viceprezidentkou Nelly Schreiber-Favre, druhou viceprezidentkou Octave Monod, pokladní Bernicí Brown, generální sekretářkou IFUW Theodorou Bosanquet a bývalou předsedkyní IFUW univerzitní profesorkou Ellen Gleditsch. Viz příloha č. 11. Pro jmenný seznam všech zahraničních delegátek a dalších účastnic zasedání rady IFUW v Praze srov. [b. a.], *Report of the Council Meeting – Officers and Council Memberst*, International Federation of University Women Bulletin 12, s. 21-22.

⁴⁰⁵ Podrobně k zmíněným tématům pracovních setkání srov. *tamtéž*, s. 34an. Shrnutí přináší též článek: [b. a.], *Zasedání Rady mezinárodní federace vysokoškolsky vzdělaných žen v Praze ve dnech 18.–24. července 1930*, Eva 2/21-22, 1. 9. 1930, s. 31.

Jestliže režie těchto porad spadala do kompetence ústředí IFUW a její osnova byla předem dána, za kulturně-společenskou část programu odpovídala domácí federace. Záleželo tedy na invenci a organizačních schopnostech, stejně jako na finančních možnostech hostitelské organizace, v jakém duchu byla pojata. Je patrné, že SVVŽ přistoupilo k tomuto úkolu s potřebnou dávkou velkorysosti, usilujíc o to, aby se pražský pobyt stal pro zahraniční delegátky nezapomenutelnou událostí. Účastnice sjezdu tak měly možnost poznat krásy hlavního města při odpoledních, potažmo večerních projížďkách Prahou, která byla na jejich počest osvětlena. Oficiální setkání a společenské akce se odehrávaly v reprezentativních prostorách Společenského klubu a v Obecním domě.⁴⁰⁶ V pondělí 21. června se zahraniční delegátky a zvaní hosté účastnili recepce pořádané primátorem hlavního města Prahy Karlem Baxou v primátorských salonech v Ústřední knihovně na Mariánském náměstí, při níž dle slov jedné z pořadatelek sjezdu „vyvrcholily dojmy účastnic“ a „obdiv české práci tak skvěle uplatněné v této moderní stavbě neznal mezí“.⁴⁰⁷ Dodejme, že cizinkám utkvělo v paměti nejen krásné prostředí, ale rovněž neformální a vřelá atmosféra tohoto setkání, která měla příznivý vliv na navazování a posilování vzájemných kontaktů.⁴⁰⁸

Za účelem osvěžení mezi sjezdovými poradami se v neděli 20. července konala exkurze do Karlových Varů a Jáchymova, kterou měla zčásti v režii německá odbočka Sdružení. V této souvislosti sjezdová zpráva uvádí, že „v otevřených autocarech za krásného počasí obdivovaly se účastnice krásným krajinám, jimiž se projíždělo“,⁴⁰⁹ nemenší obdiv pak sklidilo samotné prostředí jáchymovských lázní, kterým delegátky provedl doc. Dr. Tománek. Poté, jak se dozvídáme, byl „v Radio-Palace v Jáchymově uspořádán pro účastnice skvělý lunch, řízený vynikajícím č[e]s[kos]l[ovenským] odborníkem v hotelnictví hotelierem Urbanem, který dámy provedl pak osobně též celým zařízením hotelu“.⁴¹⁰ Návštěva Jáchymova však měla ještě svůj další půvab, a to vědecký, kdy pro předchozích jednáních s ministerstvem veřejných prací bylo splněno přání profesorky Gleditsch ohledně prohlídky Jáchymovských

⁴⁰⁶ První oficiální setkání v rámci zasedání rady IFUW v Praze proběhlo 18. července 1930 ve Společenském klubu, kde byl pořádán odpolední čaj za účasti zahraničních i českých delegátek a diplomata Kamila Krofty i dalších pozvaných hostů. Hostitelská země zde byla postupně představena uvítacím projevem M. Tumlířové a přednáškou Milady Holé, jež cizinkám představila historii českého národa. Poté zazněly kratší referáty zástupkyň všech odboček IFUW a oficiální projevy zakončila předsedkyně IFUW W. Cullis, která poděkovala Sdružení za skvělé uvítání. Srov. [b. a.], *Introduction*, International Federation of University Women Bulletin 12, s. 24. V úterý 22. července se konala v Obecním domě slavnostní večeře na počest delegátek IFUW pořádaná Sdružením vysokoškolsky vzdělaných žen, a to opět za účasti zástupců ministerstev a pozvané veřejnosti. Při této příležitosti zazněly projevy jednotlivých delegátek, při nichž akademičky představily činnost svých národních federací. Srov. *tamtéž*, s. 25.

⁴⁰⁷ A. KOZÁKOVÁ, *Zasedání rady*, s. 85.

⁴⁰⁸ Srov. [b. a.], *Introduction*, International Federation of University Women Bulletin 12, s. 25.

⁴⁰⁹ A. KOZÁKOVÁ, *Zasedání rady*, s. 84.

⁴¹⁰ *Tamtéž*.

dolů.⁴¹¹ V atraktivním prostředí Karlových Varů se delegátkám IFUW dostalo neméně slavnostního přijetí, kdy na jejich počest uspořádala městská rada svačinu a výlet na rozhlednu Freiheitshöhe.⁴¹²

Pomyslný vrchol sjezdu díky svému nečekanému vyústění přinesla Garden Party pořádaná Alicí Masarykovou v Královské zahradě ve středu 23. července. Fotografie zachycující zmíněnou událost dávají tušit, že toto reprezentativní setkání zároveň nepostrádalo kouzlo uvolněné přátelské atmosféry, která se zde vytvořila.⁴¹³ Na pozadí krásné scenérie Hradčan podtržené slunným počasím letního dne zde došlo k velkorysému příslibu ze strany prezidenta Masaryka, jenž předčil jakoukoli zkušenost či očekávání představitelk IFUW. Masaryk se tehdy zavázal k daru ve výši £1000, čímž byl fakticky dovršen základ mezinárodního stipendijního fondu IFUW.⁴¹⁴ Předsedkyně mezinárodní federace W. Cullis nadmíru ocenila toto gesto a prohlásila, že: „*Pro banku jsou to obyčejné peníze, ale duchovní hodnota tak neobyčejně štědrého daru [...] ze strany mladého státu ve skutečnosti daleko předčí [zmíněnou] částku.*“⁴¹⁵

Jako epilog sjezdu lze chápat již zmíněnou publicistickou odezvu, v níž reflektovaly jednotlivé zahraniční delegátky průběh zasedání. Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen tak se zadostiučiněním shledalo, že jeho úsilí přineslo cenné plody v podobě skvělého dojmu, jenž si účastnice odnesly. Zároveň můžeme hovořit o pocitu hrdosti, který v československých akademičkách vzbudila slova druhé viceprezidentky Octave Monod otištěná v časopisu Journal des Débats 2. září 1930. Octave Monod zde mimo jiné konstatovala: „*Leckterá [zahraniční delegátka – pozn. M. M.] záviděla potajmu [...] zemi, kterou řídí muž schopný pochopiti význam díla, které jest současně feministické, intelektuální a mezinárodní, a jenž to dokáže způsobem tak bezprostředním a štědrým.*“⁴¹⁶

Dodejme, že zasedání rady IFUW v Praze v roce 1930 představovalo pro Sdružení na jedné straně neopakovatelnou příležitost k zviditelnění se a upevnění jeho pozic v strukturách

⁴¹¹ Srov. *tamtéž*.

⁴¹² ANM, f. SVVŽ, k. 6, inv. č. 385, Zasedání Rady mezinárodní federace vysokoškolsky vzdělaných žen v Praze ve dnech 18.–24. července 1930 [strojopis], s. 4.

⁴¹³ Viz příloha č. 13. Fotografická dokumentace pořízená během Garden Party a rovněž snímky související s dalším průběhem sjezdu, stejně jako novinové články referující o zasedání rady IFUW v Praze v roce 1930, byly shromážděny a uspořádány v rámci alba, které lze považovat za vizuálně i faktografickým velmi cenný pramen. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 5, inv. č. 345, Album fotografií, novinových článků aj. ze zasedání rady Mezinárodního sdružení univerzitních žen (IFUW) v Praze ve dnech 18.–24. července 1930.

⁴¹⁴ Srov. [b. a.], *Introduction*, International Federation of University Women Bulletin 12, s. 23.

⁴¹⁵ Srov. *tamtéž*, s. 23.

⁴¹⁶ ANM, f. SVVŽ, k. 6, inv. č. 386, Referát dr. Malínské o zasedání rady IFUW [strojopis], list 2. Pro originální znění článku srov. ANM, f. SVVŽ, k. 6, inv. č. 389, Ohlas v českém a zahraničním tisku – Octave MONOD, *Les Femmes Universitaires à Prague. Réception par le président Masaryk*, Journal des débats du samedi 2 août 1930.

Mezinárodní federace akademicky vzdělaných žen,⁴¹⁷ na druhé straně se však jednalo o zcela mimořádnou záležitost, které se vymykala „běžnému“ spolkovému dění a probíhala do jisté míry paralelně či nezávisle na něm. Je přitom nasnadě, že právě spolková „každodennost“ vypovídá o povaze činnosti SVVŽ daleko přesněji a plastičtěji, než tato ojedinělá epizoda. Zaměřme se proto nyní podrobněji na jednotlivé sféry oblasti působnosti SVVŽ v meziválečném období, přičemž začneme tou nejtypičtější, tj. kulturně-vzdělávací, potažmo obrannou činností spolku.

VI.3. Činnost SVVŽ na poli kulturně-vzdělávacím

Stejně jako příslušela zahraniční agenda v prvních letech tzv. zahraničnímu odboru, bylo spektrum úkolů souvisejících s oblastí vzdělávání, potažmo s hájením stavovských zájmů, akademiček na počátku existence SVVŽ svěřeno kulturně-školskému odboru, v němž pracovaly především středoškolské profesorky. Jak již bylo řečeno, plnil odbor v první řadě vzdělávací úlohu, což odpovídalo tradičnímu poslání ženských akademických spolků. V počátečních letech řešily jeho členky feministickou problematiku z různých vědních hledisek a předkládaly o ní ve schůzích referáty, usilovaly o pořádání přednáškových cyklů a za tímto účelem oslovovaly odborníky z řad univerzitních profesorů.⁴¹⁸ Sdružení se snažilo získat pro odborně-vzdělávací činnost i univerzitní studentky, kterým nabídlo finanční ocenění za seminární práce pojednávající o některém z aspektů ženské otázky.⁴¹⁹ Odbor dále působil ve smyslu informačním, kdy sledoval tisk z hlediska ženské otázky, zaznamenával úspěchy ženské práce na poli vědy⁴²⁰ a pořádal statistické šetření mezi akademičkami.⁴²¹ Jeho

⁴¹⁷ Srov. reflexi, která v tomto smyslu opakovaně zazněla během výborových schůzí spolku in: ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936, s. 110, 114, [zápis ze dne 11. 12. 1935].

⁴¹⁸ Srov. LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1569, Jednatelská zpráva za rok 1923–1924 [rukopisný koncept], s. 2; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 41a.

⁴¹⁹ Ocenění získala práce ze semináře národohospodáře Josefa Macka. Její autorkou byla Miroslava Křesinová, posluchačka Vysoké školy obchodní v Praze, která v ní pojednala o námezdní práci žen v oděvnictví. Dodejme, že v pozdější době SVVŽ už tuto iniciativu neopakovalo, což mohlo být zapříčiněno finančními důvody či malým ohlasem ze strany studentek. Srov. LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1570, Jednatelská zpráva za rok 1924–1925 [rukopisný koncept].

⁴²⁰ Vědeckým úspěchům žen – ať se již jednalo o zahraniční či domácí akademičky – byla v rámci ženského hnutí tradičně věnována zvýšená pozornost, a to proto, že představovaly potvrzení ženské intelektuální kapacity a zároveň popíraly přetrvávající pochybnosti či předsudky o ženiných schopnostech k vědecké práci. Lze říci, že za největší úspěch bylo považováno, uplatnila-li se žena v rámci univerzitní instituce a byla-li jí udělena univerzitní docentura, případně profesura. Uvedme, že v ČSR se během meziválečného období prosadilo tímto způsobem několik žen, mezi nimi i členky SVVŽ. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 5, inv. č. 319, Vývoj organizace akademicky vzdělaných žen v ČSR do roku 1926 [strojopis], s. 9; Klára ČERVENKOVÁ, *Nové úspěchy ženské práce*, Ženská rada 1/2, 1925, s. 7–8; M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 28.

⁴²¹ Již v roce 1922 odbor inicioval mezi vysokoškolsky vzdělanými ženami dotazníkové šetření, které mělo poskytnout základní přehled o situaci akademiček, tj. o jejich studiu, profesním uplatnění, rodinném stavu, postoji k feminizmu apod. Lze jen litovat, že získaný materiál se nedochoval a rovněž neznáme jeho podrobné

členky se zapojovaly i do dobových diskuzí o reformě středního školství a podílely se například na organizaci mezinárodního sjezdu středoškolských profesorů v Praze v srpnu roku 1923 – SVVŽ při této příležitosti uspořádalo mimo jiné společenský čaj pro zahraniční účastníky sjezdu.⁴²²

Za jeden z významných úspěchů na poli kulturně-vzdělávací činnosti, kterou SVVŽ vyvíjelo, lze považovat jeho spoluúčast na tzv. Výstavě soudobé kultury v ČSR v Brně v roce 1928. Ústřední myšlenkou výstavy pořádané při příležitosti 10. výročí samostatnosti bylo představit „*soudobou kulturu jako doklad životaschopnosti [...] státu*“, což se jejím tvůrcům podařilo realizovat mistrným způsobem.⁴²³ Sdružení se zde podílelo na tvorbě tzv. Expozice odboru vědy, duchové a technické kultury a školství vysokého. I v tomto případě se potvrdila nezastupitelnost osobních vazeb, které umožnily Sdružení participovat na této prestižní události. Dělo se tak prostřednictvím M. Tumlířové, která byla náhradnicí (a zároveň jedinou ženou) v tzv. akčním výboru expozice, již projektoval univerzitní profesor architekt Jiří Kroha a řídil univerzitní profesor Vladimír Úlehla.⁴²⁴ Samotné Sdružení jakožto vystavovatel bylo zařazeno do skupiny Vysokého školství, která tvořila součást výstavního oddílu Duchovní život člověka.⁴²⁵

vyhodnocení. Jednatelská zpráva k příslušnému správnímu roku pouze zmiňuje počet rozeslaných (400 ks) a zodpovězených dotazníků (100 ks) i jediný statistický údaj, tj. sňatečnost, která se u tohoto vzorku žen pohybovala mezi 60-70%. Srov. LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1568, Jednatelská zpráva za rok 1922–1923 [rukopisný koncept]; M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 27.

⁴²² Jednalo se de facto o první příležitost, kdy se SVVŽ mohlo ujmout role hostitele a veřejně se zviditelnit. Dle spolkových pramenů se tato událost setkala s velkým ohlasem zahraničních účastníků sjezdu. Srov. LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1569, Jednatelská zpráva za rok 1923–1924 [rukopisný koncept]; ANM, f. SVVŽ, k. 5, inv. č. 319, Vývoj organizace akademicky vzdělaných žen v ČSR do roku 1926 [strojopis], s. 8-9.

⁴²³ Zdeněk MÜLLER, *Výstava soudobé kultury Brno 1928. Šťastné spojení aktivních, schopných a podnikavých mužů*, in: Zdeněk Müller et al., *Výstava soudobé kultury – Exhibition of Contemporary Culture*. Brno 1928, Brno 2008, s. 11. Nejen jednotlivé expozice, ale již samotné výstavní prostory, které byly přímo pro tento účel zbudovány, fascinovaly současníky (stejně jako dnešní návštěvníky) svým pojetím v duchu vrcholného funkcionalismu světového formátu. Z. Müller v této souvislosti připomněl, že „*celá naše i mezinárodní veřejnost byla tímto počínem* [tj. Výstavou soudobé kultury – pozn. M. M.] *překvapena a často ohromena*“ – pro ilustraci Z. Müller odkazuje na pozorovatele par excellence Karla Čapka a jeho publicistickou reflexi výstavy. Srov. *tamtéž*, s. 10an. Celkovou představu o podobě výstavy si můžeme učinit prostřednictvím hlavního katalogu: Vladimír ÚLEHLA – Jaroslav B. SVRČEK – František V. VANÍČEK (ed.), *Výstava soudobé kultury v ČSR. Brno květen-září 1928* [hlavní průvodce], Brno 1928.

⁴²⁴ Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 3, inv. č. 294, Expozice odboru vědy, duchové a technické kultury a školství vysokého v Brně roku 1928: Jaroslav B. SVRČEK (ed.), *Expozice odboru vědy, duchové a technické kultury a školství vysokého. Výstava soudobé kultury v ČSR* [katalog], Brno 1928, s. 2. Uvedme, že M. Tumlířová byla zároveň pověřena (spolu s dalšími kolegy) zastupováním ministerstva školství a národní osvěty jakožto vystavovatele. Srov. *tamtéž*, s. 3.

⁴²⁵ Srov. *tamtéž*, s. 7. Filozofii a koncepci celé expozice přiblížil Vladimír ÚLEHLA, *Vystavujeme vědu*, in: Jaroslav B. SVRČEK (ed.), *Expozice odboru vědy*, s. 8an. Uvedme, že trvalou připomínkou na účast SVVŽ při této výstavě se stal diplom, který spolek jménem pořadatelů obdržel. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 3, inv. č. 294, Expozice odboru vědy, duchové a technické kultury a školství vysokého v Brně roku 1928 – Diplom udělený pořadateli výstavy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen za účast [datováno 15. 10. 1928].

Ze zápisů v Knize protokolů lze zrekonstruovat, s jakou pečlivostí a důkladností členky SVVŽ k výstavnímu projektu přistoupily.⁴²⁶ Vzhledem k záměru podat celkový přehled ženského vysokoškolského studia v českých zemích (respektive v Československu) z hlediska jeho vývoje bylo třeba provést statistické šetření pro jednotlivé obory. Na základě zjištěných hodnot nechalo Sdružení vytvořit přehledné diagramy zobrazující pohyb ženského studia v jednotlivých letech.⁴²⁷ Zároveň se zde měla představit vědecká práce žen, a to prostřednictvím odborné publikační činnosti univerzitních docentek i dalších akademiček. Kromě obstarání jednotlivých titulů bylo třeba oslovit jejich autorky a vyžádat si svolení k použití těchto prací pro účel výstavy, případně získat fotografické portréty dotčených žen.⁴²⁸ V neposlední řadě se návštěvníkům chtělo prezentovat samotné SVVŽ, které za tímto účelem připravilo mimo jiné diagram zobrazující profesní rozložení členské základny spolku,⁴²⁹ a dále diagram, který zachycoval geografické rozložení Mezinárodní federace vysokoškolsky vzdělaných žen na mapě světa, tj. jednotlivé národní federace akademiček spolu s údaji o jejich sídle a velikosti.⁴³⁰

Uvážíme-li, že Výstavu soudobé kultury v ČSR v Brně shlédlo přes dva a půl milionu domácích i zahraničních návštěvníků,⁴³¹ lze říci, že se jednalo o jedinečnou příležitost, skrze níž mohlo být zvýšeno povědomí o dosud nepříliš známém hnutí akademiček, a to nejen v domácím, ale i v mezinárodním kontextu. Zároveň zde došlo (de facto poprvé) k souhrnné veřejné bilanci ženských úspěchů na poli vědy. Za další přínos výstavy lze považovat shromáždění statistického materiálu a jeho využití v podobě diagramů, které představují cenný historický pramen k dějinám ženské vzdělanosti v prvních dvou desetiletích 20. století, potažmo k dějinám SVVŽ i IFUW.

⁴²⁶ K diskuzím členek spolku o podobě výstavní expozice, její postupné realizaci i výsledné kompozici a instalaci podrobně srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936, s. 3-6, 8-10, 14-16, 20.

⁴²⁷ Dodejme, že vzhledem k časové náročnosti tohoto úkolu oslovilo Sdružení několik studentek, které provedly zmíněný statistický výzkum pro jednotlivé fakulty. Je příznačné, že vedení spolku tuto spolupráci kvitovalo s povděkem a uznáním a rovněž ji adekvátně finančně ocenilo. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936, s. 4-6, 8, 14, 16-17. Diagramy o vývoji ženského vysokoškolského studia, které byly pořízeny pro účely brněnské výstavy v roce 1928, jsou dochovány in: ANM, f. SVVŽ, k. 4, inv. č. 305, Přípravný materiál – statistické údaje o počtu vystudovaných žen, příp. jejich zaměstnanosti: Počet řádných posluchaček v oborech vysokoškolského studia technického rázu v letech 1919/20-1927/1928 [diagram, fotografická reprodukce]; Počet řádných posluchaček v jednotlivých oborech universitního studia v letech 1897/8-1926/7 [diagram, fotografická reprodukce].

⁴²⁸ Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936, s. 9, 15, 20. Uvedme, že oslovené docentky vyhověly žádostem o vystavení svých odborných prací, ovšem s výjimkou M. Paulové nesvolily s vizuální prezentací své osoby. Srov. *tamtéž*, s. 20.

⁴²⁹ ANM, f. SVVŽ, k. 4, inv. č. 305, Přípravný materiál – statistické údaje o počtu vystudovaných žen, příp. jejich zaměstnanosti: Rozdělení členstva Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen podle povolání [diagram, fotografická reprodukce].

⁴³⁰ Viz příloha č. 10.

⁴³¹ Zdeněk MÜLLER, *Výstava soudobé kultury*, s. 12.

Zmiňujeme-li kulturně-vzdělávací činnost, kterou Sdružení vyvíjelo, pak nelze opominout ani vlastní publikační aktivity spolku. Již v roce 1927 připravily členky SVVŽ rozsahem nevelkou, po informační stránce však hodnotnou brožuru s názvem: *Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen. Vznik a vývoj*. Publikace měla seznámit veřejnost s historií spolku, jeho posláním, aktivitami i významem pro ženskou inteligenci. Z tohoto hlediska se jednalo o projekt zaměřený v první řadě na propagaci spolku, a to zejména mezi nejmladší generací akademiček.⁴³² Vhodnou příležitostí k pokračování v této publikační tradici pak představovalo desetileté jubileum spolku v roce 1932, kdy se Sdružení představilo veřejnosti brožurou: *Čeho jsme docílily... Deset let práce Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS*.⁴³³ Jak z výstižně zvoleného názvu vyplývá, jednalo se tentokrát o bilancující ohlédnutí za uplynulým desetiletím a lze říci, že se autorkám podařilo vykreslit spolkovou činnost v její plné šíři. Dodejme, že úctyhodný výčet aktivit, které zde byly prezentovány, dával spolku výmluvnou vizitku o významu jeho práce pro ženskou akademickou obec.

VI.4. Obranná činnost SVVŽ – průvodní jev spolkového života

Méně příjemné úlohy v porovnání s kulturně-vzdělávací činností se SVVŽ zhostilo z hlediska hájení zájmů vysokoškolsky vzdělaných žen. Jak ve své jednatelešské zprávě poznamenala již v roce 1923 středoškolská profesorka Milada Holá: „*Skutečný život nutil nás, abychom si všímaly, zda práce ženy jest v různých povoláních na postupu, nebo zda [?] jest proti zaměstnaným ženám reakce. Jak je dnes obecně známo, reakce jest značná, a proto se zvýšeným zájmem nutno sledovati ustavování žen v úřadech.*“⁴³⁴ Tato reakce se projevovala jednak žurnalistickými výpady zpochybňujícími odborné schopnosti žen, tedy v rovině negativního ovlivňování veřejného mínění, jednak konkrétními případy znevýhodňování žen

⁴³² Již v úvodním článku zazněla ústy Kláry Červenkové výzva „*kolegyním mladším a nejmladším*“, v níž autorka oslovené skupině připomněla: „*Máte sice cestu ke studiím již upravenou, mnohdy však může nastati okamžik, kdy budete potřebovati, abyste vzdělání své uplatnily a rozšířily, a v těchto okamžicích můžete pak spoléhati na pomoc »Sdružení«.* Pamatujte, že v organizaci je síla.“ In: TÁŽ, *Připomínka kolegyním mladším a nejmladším*, in: Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen, s. 4. Kromě výše zmíněného příspěvku přinesla brožura vzpomínkovou stat' V. Babákové *Za Eliškou Krásnohorskou*, ve které se autorka jednak zamýšlela nad odkazem E. Krásnohorské určeným vysokoškolsky vzdělaným ženám a jednak nad obecným posláním ženské inteligence ve společnosti. Na V. Babákovou navázala E. Formanová svým informativním článkem o IFUW, závěrečné slovo pak příslušelo předsedkyni spolku M. Tumlířové, jež ve svém příspěvku nastínila domácí činnost SVVŽ. Kromě resumé ve francouzském a anglickém jazyce byl v publikaci otištěn i přehled všech členských států IFUW, který byl doplněn seznamem mezinárodních klubových domů IFUW.

⁴³³ K přípravným pracím na publikaci srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936, s. 119, 123, 133, 136, 141–142, 147–148, 150, 153an; ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 119, Dopis M. Žďarské-Udržalové, sekretářky Alice Masarykové, ze dne 17. 10. 1931 adresovaný Sdružení; Dopis Alice Masarykové ze dne 15. 11. 1931 adresovaný Sdružení; ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 186; Dopis ze dne 30. 9. 1931 adresovaný jménem spolku „Slovutné paní doktorce“ [tj. Alici Masarykové – pozn. M. M.] [kopie].

⁴³⁴ LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1568, Jednatelešská zpráva za rok 1922–1923 [rukopisný koncept].

při obsazování definitivních míst či ředitelských postů na středních, zejména dívčích školách.⁴³⁵

Za nejzávažnější projev reakce však byla považována politika státu uplatňovaná vůči ženám ve státní službě, kdy z důvodu nezaměstnanosti docházelo opakovaně k propouštění úřednic (nejen vysokoškolsky vzdělaných) a v roce 1924 bylo dokonce zvažováno zavedení celibátního opatření, dle kterého měly ženy v důsledku sňatku automaticky opustit své místo.⁴³⁶ Jak upozorňuje M. Feinberg, v úvahách zákonodárců hrál roli koncept ekonomické spravedlnosti, kdy byla za základní ekonomickou jednotku považována rodina – její živitel měl mít v případě nezaměstnanosti přednostní právo na práci a naopak provdaná žena toto právo ztrácela proto, že měla být teoreticky finančně zajištěna manželem.⁴³⁷ Ačkoli se politici ospravedlňovali tím, že zde nejde o úmyslné poškozování žen či o jejich diskriminaci, ženy tento názor nesdílely, poukazujíc na systematické porušování ústavní zásady rovnoprávnosti.

SVVŽ v tomto směru podnikalo konkrétní kroky, které měly zjednat nápravu – valná hromada spolku konaná 30. března 1924 schválila oficiální resoluci následujícího znění: „*Ústavou československé republiky zaručena byla ženám úplná rovnoprávnost. Ženám byly otevřeny všechny vysoké školy, byly připuštěny do všech úřadů, zúčastnily se prací zákonodárných. V poslední době jeví se však tendence znesnadniti nebo i znemožniti ženám přístup do státních úřadů, zejména do služby konceptní. Vzhledem k tomu žádá Sdružení pro zájmy posluchaček a absolventek vysokoškolských, aby ženy byly přijímány do všech státních úřadů stejně jako jejich kolegové-muži, aby tím jim byla dána příležitost uplatniti znalosti, jichž nabyly vysokoškolským vzděláním, a pracovati nadále ve prospěch státu, při jehož tvorbě se značnou měrou zúčastnily.*“⁴³⁸

⁴³⁵ Srov. LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1569, Jednatelská zpráva za rok 1923–1924 [rukopisný koncept]. Jeden z případů se týkal holešovického dívčího lycea, kde se v roce 1923 jednalo o obsazení ředitelského místa. SVVŽ v tomto smyslu neúspěšně intervenovalo za jeho obsazení ženskou silou, přičemž v úvahu tehdy přicházela zejména členka SVVŽ Ludmila Matiegková, která byla v letech 1919/1920-1922/1923 prozatímní správkyň školy. Jak však vyplývá z bádání H. Havlůjové i spolkových pramenů, zůstává otázkou, nakolik sama Matiegková o danou pozici usilovala. Srov. H. HAVLŮJOVÁ, *Okouzlení Egyptem*, s. 96-97, 188; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 36-37.

⁴³⁶ Srov. M. FEINBERG, *Elusive equality*, s. 105–106. Záměr uplatnit celibátní nařízení vůči státním zaměstnankyním však nebyl pouze československým specifickým, analogické tendence lze ve 20. letech vysledovat i v sousedním Německu. Srov. C. HUERKAMP, *Bildungsbürgerinnen*, s. 217.

⁴³⁷ Srov. M. FEINBERG, *Elusive equality*, s. 126-127. Podrobné analýze problematiky státních zaměstnankyň ve 20. a 30. letech se věnuje M. Feinberg v kapitole Women in the Civil Service (srov. *tamtéž*, s. 99-128). Autorka zde na konkrétních příkladech ukazuje, že ačkoli ženy formálně získaly rovnoprávnost, ve společnosti přetrvávalo tradiční rozdělení genderových rolí. Feinberg však zároveň připomíná, že se nejednalo o jev typický pouze pro meziválečné Československo, v menší či větší míře tuto politiku prováděly i ostatní evropské státy, přičemž charakteristická byla zejména pro autoritativní režimy, kde byly mužské a ženské sociální role pevně vymezeny.

⁴³⁸ ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927. Text rezoluce zaslané jednotlivým ministrům [kopie, vloženo mezi s. 62 a 63].

Text této rezoluce SVVŽ následně zaslalo „*presidiu ministerské rady, všem ministrům a klubům politických stran*“.⁴³⁹ Skrze své delegátky podniklo Sdružení několik intervencí na ministerstvu školství a národní osvěty i na ministerstvu vnitra a zároveň využilo osobních kontaktů se senátorkou Annou Chlebounovou,⁴⁴⁰ aby se informovalo o vývoji situace v ministerské radě. Vedle vlastních iniciativ se akademičky připojily k protestním akcím pořádaným Ženskou národní radou (ŽNR),⁴⁴¹ organizací zastřešující liberálně orientované ženské spolky v ČSR, v jejímž čele stála nám známá Františka F. Plamínková.⁴⁴² Jednalo se

⁴³⁹ M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 35. Kniha protokolů podrobně zachycuje průběh setkání delegátek SVVŽ s ministerským radou Strouhalem, kdy bylo použito zajímavého a i později uplatňovaného argumentu proti diskriminaci zaměstnaných žen. Vyslané akademičky tehdy tlumočily názor, že: „...úřednice s vysokoškolským vzděláním jsou většinou z rodin chudých a že bylo na jejich studium obětováno to, co by jinak bylo jejich věnem. Kdyby byly zbaveny služby, byly by ty peníze vlastně ztraceny.“ In: ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 60.

⁴⁴⁰ Anna Chlebounová (1875–1946), agrární politička, v letech 1918–1920 byla členkou RNS, v letech 1920–1929 zastávala funkci poslankyně Národního shromáždění (NS) ČSR, v letech 1929–1935 byla senátorkou NS. A. Chlebounová patřila do skupiny političek, které vycházely vstříc požadavkům liberálního proudu ženského hnutí, tj. i SVVŽ, a na půdě RNS, respektive NS hájily zájmy žen. Lze říci, že Chlebounová spolu s F. F. Plamínkovou vykonaly v tomto smyslu pro SVVŽ nejzásadnější práci, je však třeba zmínit i poslankyni a později senátorku za národně demokratickou stranu Annu Vetterovou-Bečvářovou (1884–1968), dále sociálně demokratickou poslankyni Marii Jurnečkovou-Vorlovou (1894–1969) či agrární političku Annu Mrskošovou (1893–1960), stejně jako národně socialistickou poslankyni Františku Zemínovou (1882–1962). Politické působení výše jmenovaných političek (nejen ve prospěch žen) i jejich dalších parlamentních kolegyň podrobně analyzuje D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 52an.

⁴⁴¹ Ženská národní rada vznikla z iniciativy Františky F. Plamínkové v roce 1923 jako nepolitický spolek „*ženských zájmových, odborových a jiných organizací i jednotlivkyň*“. Stalo se tak ze stejného důvodu jako v případě SVVŽ, tedy z potřeby hájit princip rovnoprávnosti žen proti jeho pokračujícímu porušování. Z ŽNR postupně vyrostla celostátní zastřešující organizace, která v druhé polovině 30. let sdružovala na 50 ženských organizací a měla kolem 27 000 členek. Srov. J. BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení*, s. 62, 414–416. ŽNR oficiálně zastupovala ženy bez ohledu na jejich národnost, vyznání a politickou inklinaci, v praxi však byla národnostně českou organizací reprezentující zejména vzdělané středostavovské ženy a „*pod vedením vlivné, charismatické Františky F. Plamínkové se z ŽNR [...] stala nejvlivnější ženskou lobbistickou skupinou v Československu*“. Ženská národní rada měla své zastoupení i v prestižních mezinárodních ženských organizacích typu ICW či IAW, přičemž zásluhou F. F. Plamínkové se ŽNR těšila na tomto fóru silné pozici. Srov. M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 53–54. Přestože historiografie dosud postrádá moderní odbornou monografii Ženské národní rady, její problematikou se dlouhodobě zabývá např. Jana Burešová, rovněž kniha M. Feinberg je z velké části založena na výzkumu vycházejícím z materiálů ŽNR. Srov. J. BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení*; M. FEINBERG, *Elusive Equality*.

⁴⁴² Již vícekrát zmíněná osobnost F. F. Plamínkové si zasluhuje bližší představení. Lze říci, že se jednalo o ženu, která celý svůj život zasvětila veřejné práci, ať již jako učitelka, organizátorka v rámci ženského hnutí a posléze i jako prvorepubliková politička. Již od počátku 20. století nalézáme F. F. Plamínkovou v čele ženských organizací typu Ženského klubu a ve Výboru pro volební právo žen, její spolkové angažmá však mělo daleko širší záběr, počínaje profesně a humanitárně orientovanými ženskými spolky. Již před první světovou válkou F. F. Plamínková reprezentovala české ženy i na mezinárodním fóru, když se účastnila kongresů International Woman Suffrage Alliance. V ještě širším měřítku pak F. F. Plamínková rozvinula svoji feministickou činnost po první světové válce, kdy založila a řídila již zmíněnou ŽNR, zároveň pronikla i do čela mezinárodních ženských organizací, kdy byla opakovaně volena do jejich předsednictva. Vedle spolkové činnosti zahájila F. F. Plamínková po roce 1918 i své politické angažmá, a to v rámci Československé strany národně socialistické, za níž zasedala v letech 1918–1925 v radě hlavního města Prahy. Za tuto stranu byla v roce 1925 zvolena jako senátorka do NS a v této pozici se udržela až do roku 1939. V důsledku svých demokratických postojů a zapojení do domácího odboje byla F. F. Plamínková za okupace nejprve vězněna a následně 14. 6. 1942 popravena. K osobnosti a působení F. F. Plamínkové společně se zhodnocením její feministické i politické činnosti srov. Monika VESELÁ, *Františka Plamínková. Společensko-politická činnost a úsilí o rovnoprávnost žen*, diplomová práce na Ústavu českých dějin FF UK, Praha 1994; Soňa HENDRYCHOVÁ, *Plamínková Františka F. (1875–1942)* [heslo], in: F. de Haan – K. Daskalova – A. Loutfi (eds.), *A Biographical Dictionary*,

zejména o veřejnou manifestační schůzi svolanou Ženskou národní radou do Národního domu na Vinohradech, kde 16. června 1924 jako řečnice vystoupila též členka SVVŽ Iréna Malínská,⁴⁴³ která ve svém projevu tlumočila stanovisko Sdružení k nespravedlivému postupu státu vůči úřednicím.⁴⁴⁴

Skutečnost, že k přijetí celibátního opatření nakonec nedošlo (je otázkou, do jaké míry tomu napomohly protesty ze strany ženské veřejnosti), nemohla zastřít limity, jimiž se koncept rovnoprávnosti občanů v ČSR vyznačoval. Navíc se jednalo o závažný precedens, ke kterému se stát vrátil během velké hospodářské krize ve 30. letech. Pro SVVŽ představovaly události roku 1924 potvrzení, že je existence orgánu hájícího stavovské zájmy akademiček nezbytná.⁴⁴⁵

Význam spolkového centra, v němž vysokoškolsky vzdělané ženy nacházely podporu, se naplno projevil v první polovině 30. let. V této době byl stát nucen v důsledku velké hospodářské krize a s ní související nezaměstnaností sáhnout k rozsáhlým úsporným opatřením. Jednou ze skupin, kterých se tato opatření citelně dotýkala, byli státní a veřejní zaměstnanci – mezi nimi pak zejména vdané ženy. Konkrétním způsobem se úsporná politika státu prováděná na úkor žen projevila tzv. nařízením o úsporných opatřeních personálních č. 252/1933 Sb. z. a n., jehož prostřednictvím vláda „zásadním způsobem omezila požitky vdaných žen a jejich partnerů zaměstnaných ve státních a veřejných službách“.⁴⁴⁶ Toto zavedení „dvojnásobně vyšší srážky z činného“ vzbudilo v ženských kruzích oprávněné pobouření umocněné obavou z dalšího postupu vlády, která zároveň zvažovala rušení penzí

s. 436-440; D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 110-111; J. BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení*, s. 156n.

⁴⁴³ PhDr. Iréna Malínská působila již od počátku 20. let jako vrchní komisařka na ministerstvu zahraničních věcí ČSR. Lze říci, že Malínská ztělesňovala prototyp vysokoškolsky vzdělané ženy první a druhé generace – zůstala celoživotně svobodná a vedle své profesní kariéry se velice aktivně angažovala ve spolkovém životě. V meziválečném období zastávala mj. funkci místopředsedkyně ŽNR, byla předsedkyní československé Malé ženské dohody, v rámci SVVŽ patřila k dlouholetým členkám ústředního výboru. Epilog jejího spolkového angažmá byla 50. léta, kdy se jako předsedkyně „Minervy“, spolku pro ženské studium, zasloužila – navzdory nepříznivému politickému klimatu – o zachování této historické organizace. Srov. *Dr. phil. Iréna Malínská* [heslo], in: B. Joffé – P. Husárek (edd.), *Vynikající ženy dnešní doby a naše československé ženy*, sv. I, část 1, Prague 1936, s. 71-72; Marie LAUSCHMANNOVÁ, *Činnost Minervy, spolku pro ženské studium*, in: H. Směřičková et al. (edd.), *První české dívčí gymnázium*, s. 122-123.

⁴⁴⁴ LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1569, Jednatelská zpráva za rok 1923–1924 [rukopisný koncept]. I. Malínská ve svém projevu mimo jiné zdůraznila, že „fin[anční] zabezpečení rodiny spočívá právě tak na ženě jako na muži“, a rovněž upozornila na náklady spojené s vysokoškolským studiem, které by v případě propouštění vdaných žen byly zcela promarněny. Srov. *tamtéž*.

⁴⁴⁵ Zároveň si již tehdy mohlo Sdružení ověřit efektivitu různých nátlakových metod, jimiž se pokoušelo ovlivnit rozhodování politiků. Lze konstatovat, že kombinace kuloárních jednání a veřejných protestů, stejně jako spolupráce s poslankyněmi a senátorkami napříč politickým spektrem, byla pro SVVŽ charakteristická i v pozdější době. Vedení Sdružení přitom preferovalo zejména první a poslední způsob, naopak k veřejným protestům se uchýlovalo až v krajních případech.

⁴⁴⁶ D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 66. Vládní nařízení č. 252/1933 Sb. z. a n. bylo vydáno 22. 12. 1933 s platností od 1. 1. 1934. Pro plné znění vládního nařízení srov. URL: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/252-33.htm> [adresa platná k 20. 4. 2010]

státních zaměstnankyň, propouštění vdaných úřednic či jejich odchod na bezplatné dovolené.⁴⁴⁷

Tehdejší kritickou situaci i pocity ženské inteligence reflektovala M. Tumlířová slovy: „Prošly jsme a procházíme zlémi dobami. Po boji o svobodu učení bojujeme o svobodu práce. Povrchními posuzovateli hospodářských obtíží doby a mnohdy i číhajícími reakcionáři jest naše čisté úsilí snižováno, stálými útoky jest i ohrožován zdar a výsledek naší práce – a přece všechny možnosti vítězství jsou v našich rukou, dokud jsme odhodlány nevzdávati se sebe, měřiti sílu idee s dočasností náporů založených na přechodných situacích zevních stránek života.“⁴⁴⁸ Prameny prozrazují, nakolik se SVVŽ v těchto nelehkých zápasech se státem i veřejným míněním – nepříznivě naladěným vůči zaměstnaným ženám „ujídají[cím] chleba živitelům rodin“⁴⁴⁹ – exponovalo za práva svých členek, třebaže se tak nutně děllo na úkor ostatní spolkové práce.⁴⁵⁰

VI.4.1. „Kam s ženami vystudovavšími práva [?]“⁴⁵¹ – kauza právníček

V úzké souvislosti s problematikou státních úřednic vyvstal pro SVVŽ již v počátcích dlouhodobý úkol, který si vyžádal zvýšenou pozornost a později i zřízení samostatné odbočky v rámci spolku. Když se v roce 1918 otevřely brány právnických fakult ženám,⁴⁵² nic nenasvědčovalo tomu, že by jejich absolventky měly zakusit podobné těžkosti se svým

⁴⁴⁷ Srov. Dana MUSILOVÁ, *Uplatnění absolventek vysokých škol v období první republiky*, in: M. Pokorná (ed.), *Semináře Výzkumného centra*, s. 179. Podrobný rozbor situace vdaných státních úřednic, jak se vyvíjela od počátku 30. let, provedla M. FEINBERG, *Elusive Equality*, s. 109an; srov. též J. BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení*, s. 74an.

⁴⁴⁸ ANM, f. SVVŽ, k. 4, inv. č. 303, Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen z let 1933–1936: Marie TUMLÍŘOVÁ, *Věřit!*, Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS 1/1, červen 1933, s. 1.

⁴⁴⁹ D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 66.

⁴⁵⁰ K jednotlivým krokům podniknutým ze strany SVVŽ v záležitosti státních úřednic srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, *Kniha protokolů 1928–1936* [zápisy z 14. 10. 1932, 18. 11. 1932, 13. 1. 1933, 10. 2. 1932, 16. 6. 1933, 13. 10. 1933, 17. 11. 1933, 2. 1. 1934, 16. 3. 1934, 17. 4. 1934, 8. 6. 1934, 12. 10. 1934, 19. 11. 1934]; ANM, f. SVVŽ, k. 4, inv. č. 303, Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen z let 1933–1936: [b. a.], *Zpráva o činnosti spolkové od poslední valné hromady, tj. od 1. dubna 1933 do 30. dubna 1934*, Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS 2/1, červen 1934, s. 2an; [b. a.], *Zápis o valné schůzi, jež se konala dne 15. listopadu 1934 v domě Ženského klubu čes[kého] v Praze II*, Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS 3/1, červen 1935, s. 2an; [b. a.], *Resoluce dle usnesení valné hromady dne 15. XII. 1934*, Spolkové zprávy Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS 3/1, červen 1935, s. 8.

⁴⁵¹ [Václav HORA], *Projevy odborníků: Univ. prof. Dra Václava Hory*, in: *Právníčky na universitě*, s. 19.

⁴⁵² Stalo se tak vyhláškou děkana Právnické fakulty Karlovy univerzity v Praze ze dne 14. listopadu 1918, dle které bylo ženám povoleno řádné studium práv. Srov. Vendulka VALENTOVÁ, *Z historie advokacie: léta 1918–1938*, in: Vilém Knoll (ed.), *Pocta Stanislavu Balíkovi k 80. narozeninám*. Acta historico-juridica Pilsnensia, Plzeň 2008, s. 401.

uplatněním, jako kdysi průkopnická generace lékařek.⁴⁵³ Jak v této souvislosti připomenul univerzitní profesor Václav Hora, připuštění žen k právnickému studiu po převratu „nenarazilo na nejmenší odpor, bylo považováno za něco samozřejmého a uvítáno všude s plným porozuměním. Mělo být odčiněno to, čemu bývalá rakouská vláda bránila, a mělo tím být osvědčeno, jak nový československý stát chápe pokrokovost a jak rozumí heslu o rovnoprávnosti žen s muži“. V. Hora dále upozornil, že tehdy „...nikomu [...] nenapadla myšlenka, jak bude se ženami, až právnická studia dokončí. Měli jsme za to, že jakékoli pochybnosti o tom byly by zbytečné. Měli jsme za vyloučeno, že by se ženám, jež prokáží svou plnou kvalifikaci právnickou, odpírala vůbec příležitost k tomu, aby tuto svou způsobilost také v životě osvědčily“.⁴⁵⁴

Lze říci, že právnické fakulty dostály svému závazku a převedly zásadu rovnoprávnosti do praxe – za nejvýznamnější doklad jejich liberálního přístupu k ženám byla považována habilitace Jarmily Veselé pro právo a řízení trestní na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, ke které došlo již v roce 1928.⁴⁵⁵ Ostrý kontrast k akceptaci právniček na univerzitách představovala situace na pracovním trhu, kam první absolventky práv vstupovaly po roce 1922.⁴⁵⁶ Žadatelky o umístění do soudních a koncepčních služeb se nejméně do konce 20. let

⁴⁵³ Na paralelu mezi nesnadnými začátky prvních lékařek a právniček upozorňuje D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 67; TÁŽ, *Uplatnění absolventek vysokých škol v období první republiky*, in: M. Pokorná (ed.), *Semináře Výzkumného centra*, s. 172. Při analyzování problematiky právniček v ČSR v meziválečném období se můžeme opřít o výzkumy zahraničních historiček, které se týkají analogické situace v sousedním Německu a Rakousku. Srov. zejména C. HUERKAMP, *Bildungsbürgerinnen*, s. 274-288; H. P. FREIDENREICH, *Female*, s. 79-81.

⁴⁵⁴ [Václav HORA], *Projevy odborníků: Univ. prof. Dra Václava Hory*, s. 19.

⁴⁵⁵ Srov. [b. a.], *Právničky na universitě a v praxi*, s. 7; Veselá Jarmila [heslo], in: Michal Navrátil, *Almanach československých právníků*, Praha 1930, s. 481-482.

⁴⁵⁶ První absolventkou Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze se stala v roce 1922 Anděla Kozáková-Jírová (1897-1986), která byla po krátkém působení v Československé tiskové kanceláři a na ministerstvu sociální péče přijata jako první žena za kandidátku notářství. Po splnění příslušné praxe v rámci jedné z největších notářských kanceláří v Praze byla A. Kozáková-Jírová v roce 1938 jmenována první československou notářkou. Dle svého životopisce J. Pejškara se A. Kozáková-Jírová spolu se svým manželem účastnila za druhé světové války domácího odboje. Vzhledem ke svým demokratickým postojům byla po únoru roku 1948 spolu se svým manželem perzekvována – před pravděpodobným uvězněním zachránil manžele Jírovi útěk do exilu. Přes Francii emigrovali nejprve do Kanady a po roce 1951 zakotvili natrvalo v USA – ve všech třech zemích se A. Kozáková-Jírová angažovala v československých exilových organizacích, mj. v Československé národní radě žen v exilu. Srov. Stanislav BALÍK, *Kaprasův právněhistorický seminář a další osudy jeho neaktivnějších účastníků*, in: Stanislav Balík – Václav Drška – František Stellner (edd.), *Pocta Aleši Skřivanovi. Sborník příspěvků jeho žáků k 50. narozeninám*, Praha 1994, s. 5-6; S. BALÍK – R. KELLER, *Anděla Kozáková-Jírová*, s. 235-241; *Kozáková Anděla* [heslo], in: M. Navrátil, *Almanach*, s. 222, 540; *Jírová-Kozáková Anděla* [heslo], in: Jožka PEJSKAR, *Poslední pocta*, s. 106-108. V souvislosti se Sdružením vysokoškolsky vzdělaných žen uvedme, že A. Kozáková-Jírová byla s touto organizací spjata od jejího počátku a lze říci, že patřila do skupiny akademiček, které se nejvíce zasloužily o rozkvět spolku a zároveň mu vtiskly jeho podobu. Ještě jako studentka byla A. Kozáková v roce 1922 zvolena do výboru spolku, v letech 1921-1932 zastávala s krátkou přestávkou funkci místopředsedkyně SVVŽ, přičemž právě jí bylo opakovaně svěřeno vypracování spolkových stanov i stanov jednotlivých odboček. A. Kozáková rovněž reprezentovala SVVŽ na kongresu IFUW v Ženevě, jenž se konal v roce 1929, dále výrazným způsobem přispěla ke zdárnému průběhu zasedání rady IFUW v Praze v roce 1930 a v neposlední řadě jí byla svěřena redakce již zmíněného sborníku

setkávaly s nepochopitelnou odmítavostí ze strany státních úřadů, ačkoli neexistovalo žádné oficiální ustanovení, které by ženy z těchto profesí vylučovalo.⁴⁵⁷ Záporné stanovisko úřadů vůči právničkám pramenilo především ze zakořeněných genderových stereotypů a představ o tom, jaká povolání jsou pro ženy vhodná a odpovídají údajné „ženské“ přirozenosti.

V tomto smyslu byly největší překážky činěny zájemkyním o soudní profesi, která se dle mínění odborníků neslučovala s mentální i fyziologickou výbavou žen. Jednalo se přitom o absurdní situaci, kdy byly na jedné straně odmítány kvalifikované ženské žadatelky, zatímco na druhé straně se soudnictví v této době potýkalo s katastrofálním nedostatkem soudcovského dorostu.⁴⁵⁸ „Částečný průlom do praxe soudů, které do té doby šmahem odmítaly přijímat právničky,“ nastal až v roce 1930 v důsledku intenzivních intervencí ze strany SVVŽ i jednotlivých politiků, kdy bylo několik žadatelek přijato za soudní čekatelky. Jak však připomíná D. Musilová, ani tímto nebyl automaticky zajištěn rovnoprávný přístup žen k soudnictví.⁴⁵⁹

Dle šetření, které na konci 20. let provedla právnická sekce SVVŽ, byla převážná většina absolventek práv nucena hledat uplatnění mimo státní sektor, a to zejména v advokacii⁴⁶⁰ a rovněž v oblasti samosprávy, kde se ženy uplatnily zejména na poli sociální péče. S relativní

Čeho jsme docílili. Z výše uvedeného je patrné, že Kozáková byla v rámci spolku vnímána jako nepostradatelná pracovnice – o to více vedení SVVŽ želelo její odchod z výboru v roce 1932, který zapříčinily zdravotní důvody. Je však pravděpodobné, že Kozákovou z SVVŽ odvedlo i její vzrůstající angažmá v stavovských organizacích, zejména v Ústředí československých právníků. Srov. S. BALÍK – R. KELLER, *Anděla Kozáková-Jírová*, s. 239-240; *Jírová-Kozáková Anděla* [heslo], in: Jožka PEJSKAR, *Poslední pocta*, s. 107; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, *Kniha protokolů 1928–1936* [zápis ze dne 29. 4. 1932].

⁴⁵⁷ Srov. [b. a.], *Právničky na universitě a v praxi*, s. 8–9.

⁴⁵⁸ M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 47; TIPPMANNOVÁ, *Připustíte právničky k soudcovské službě!*, *Nová síla* 9/11-12, 1929, s. 63. K problematice nedostatku soudcovského dorostu z jiného aspektu též Ludmila KOUSALOVÁ, *Právničky a soudcovská služba*, *Nová síla* 9/15-16, 1929, s. 89-90. Je zajímavé, že diskuze o uplatnění žen v soudnictví se rozvinula ještě předtím, než o tuto oblast projeví zájem samotné právničky. Srov. např. polemiky vedené na stránkách *Soudcovských listů* (dále jen SL): MALÝ, *Žena – soudce*, SL, 4/1, 1923, s. 13–15; K. KRCHA, *Žena soudcem*, SL, 4/1, 1923, s. 15-16; CÍCHA, *Žena soudcem*, SL 4/2, 1923, s. 33-34; Josef BEUTL, *Žena soudcem nesoudícím*, SL 9/11, 1928, s. 191-192. K této otázce též Anděla KOZÁKOVÁ, *Žena a služba soudcovská*, *Pondělník* 13/4, 22. 1. 1923, s. 1.

⁴⁵⁹ Srov. D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 67; M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 48; Přijímání právniček do přípravné služby soudcovské bylo umožněno výnosem ministerstva spravedlnosti z 4. února 1930, což SVVŽ přijalo s velkým zadostiučiněním a zároveň vyslovilo tehdejšímu ministru spravedlnosti Alfrédu Meissnerovi svůj dík. Zásadní podíl na tomto úspěchu příslušel F. F. Plamínkové, která v tomto smyslu „působila z tribuny senátu, hledala cestu v rozhovorech s ministry a v jednání se všemi, kdo mohli pomoci“. In: J. BUREŠOVÁ, *Proměny společenského postavení*, s. 87-88. Podrobně o společném postupu SVVŽ s F. F. Plamínkovou v záležitosti právniček srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, *Kniha protokolů 1928–1936*, s. 55, 57-58, 60, 88.

⁴⁶⁰ Advokacie byla ženám přístupná již od roku 1922, a to v návaznosti na novelizaci advokátní řádu. Srov. V. VALENTOVÁ, *Z historie advokacie*, s. 401. Dle šetření právnického odboru SVVŽ bylo v ČSR do konce roku 1927 evidováno celkem 92 absolventek práv, přičemž přes 50 z nich našlo uplatnění jako advokátní koncipientky. Dvě z nich se do roku 1929 staly samostatnými advokátkami, jako první JUDr. Hilda Wíchová (později provdaná Mocová), která vykonala advokátní zkoušku v červnu 1928. Srov. [b. a.], *Právničky na universitě a v praxi*, s. 8, 13; A. KOZÁKOVÁ, *Postavení akademicky vzdělané ženy*, s. 146.

vstřícností se setkaly i ze strany notářské komory, která začala v roce 1925 evidovat ženy jako kandidátky notářství.⁴⁶¹

V kontextu výše zmíněných skutečností je patrné, že právnícký odbor SVVŽ měl od svého vzniku v roce 1925 nezastupitelnou roli při prosazování požadavků svých členek a zároveň suploval funkci těch stavovských orgánů, do kterých neměly právničky vzhledem k svému profesnímu vyloučení přístup. Hlavním motivem pro založení tohoto pracovního odboru byla snaha, aby se „*nepříznivá prakse státních a jiných veřejných úřadů [...] nevžila a nestala se pravidlem*“.⁴⁶² Z tohoto důvodu se činnost právníckého odboru vyznačovala především defenzivním charakterem, tj. opakovanými intervencemi u státních úřadů, ministerské rady, jednotlivých ministrů i prezidenta republiky, při nichž bylo žádáno o nápravu situace.⁴⁶³

Právničky pokládaly za velmi důležitou i propagační činnost, která měla veřejnost i odborné kruhy seznámit s jejich poměry.⁴⁶⁴ Vedle přispívání do denního, odborného či ženského tisku proto přistoupily v průběhu roku 1928 k přípravě brožury nazvané *Právničky na univerzitě a v praksi*. Ta přinášela nejen přehled dosavadního vývoje právníckého studia žen a jejich následného uplatnění v ČSR, nýbrž nabízela i srovnání se situací právniček v cizině, která se v tomto ohledu jevila daleko příznivěji. Právě akcentem na pokrokovost jiných zemí mělo být připomenuto, že požadavky právniček jsou zcela

⁴⁶¹ Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 127; ANM, f. SVVŽ, k. 5, inv. č. 319, Vývoj organizace akademicky vzdělaných žen v ČSR do roku 1926 [strojopis], s. 9. Připomeňme, že první zapsanou kandidátkou byla již zmíněná Anděla Kozáková.

⁴⁶² M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 46. Ustavující schůze právníckého odboru se konala 26. listopadu 1925, čemuž předcházelo jednání zástupkyň právniček – Milady Králové (provdané Horákové), Jarmily Veselé a Marie Svozilové (provdané Hokešové) – s vedením SVVŽ. Utvoření nového pracovního odboru bylo ústředím SVVŽ uvítáno, bezesporu i proto, že tím přibýly spolku nové posily v podobě velice agilních členek, které se záhy propracovaly i do vedení SVVŽ. Jednalo se zejména o Marii Hokešovou-Svozilovou, Miladu Horákovou-Královou, Marii Mikulovou-Krajnou, Růženu Bednaříkovou-Turnwaldovou, dále o Helenu Bernardovou, Jarmilu Bouskovou-Rostočilovou, Ludmilu Hofmannovou, Annu Kučerovou či o Tánu Skopovou. V době svého vzniku evidoval právnícký odbor celkem 37 členek, na počátku 30. let čítal již 66 členek. K jednání o založení právníckého odboru a k jeho činnosti srov. *tamtéž*; dále ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 113, 116, 117, 119, 122–123.

⁴⁶³ Srov. M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 47an. Uvedme, že k problému právniček nezůstal T. G. Masaryk lhostejný – již v roce 1925, kdy ho navštívila deputace Ženské národní rady, projevil o tuto otázku zájem a vyžádal si k ní podrobnější informace. Při vhodné příležitosti pak neváhal zastat se právniček veřejně, jak to učinil např. při příležitosti 10. výročí samostatnosti ČSR. Prezidentův tehdejší výrok: „... *Je mně divné, že zejména naše úřady, státní a autonomní, brání se připuštění žen v úřady, když se tu do značné míry jedná o ženy a dcery úředníků*“ se stal mottem brožury *Právničky na univerzitě a v praksi*, o níž viz níže. Srov. [b. a.], *Přijetí Ženské národní rady panem prezidentem*, s. 9–11; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 82, 85, 88; [T. G. MASARYK], *Právničky na univerzitě a v praksi* [úvodní motto]; R. LOVČÍ, *Alice Masaryková*, s. 226–227; D. MUSILOVÁ, *Uplatnění absolventek*, s. 176–177.

⁴⁶⁴ Dokladem toho, nakolik byla propagační činnost pro zlepšení poměrů právniček důležitá, je následující poznámka z roku 1928: „*Téměř všude – nevylímáje místa, kde jsme našly [tj. právničky – pozn. M. M.] vzácné porozumění nebo zase zásadní nesouhlas – setkávaly jsme se s nedostatečnou znalostí naší situace. Tato neinformovanost byla všeobecně pokládána za dostatečnou omluvu, někdy i za důvod, aby se o požadavcích, jež jsme přednesly, nemuselo ihned rozhodovati.*“ In: [b. a.], *Právničky na univerzitě a v praksi*, [předmluva], s. 5.

oprávněné a že není státu ke cti, jestliže tyto požadavky neakceptuje.⁴⁶⁵ Význam brožury však spočíval především v tom, že zde zazněly názory odborníků z právnické branže, počínaje univerzitními profesory Janem Kaprasem, Václavem Horou či Jiřím Hoetzlem. Dále svým článkem přispěl například prezident vrchního zemského soudu Jiří Haussmann či tehdejší ministr spravedlnosti Karel Viškovský. Ačkoli jmenované autority nezastávaly zcela shodné názory v otázce uplatnění právniček, jejich spoluúčast na zmíněné publikaci zajistila potřebný veřejný ohlas a zároveň právničkám poskytla další argumenty při jednáních s úřady.⁴⁶⁶

Odborná i širší veřejnost se však s problematikou právniček mohla seznamovat i jiným způsobem, a to prostřednictvím příležitostně pořádaných přednášek a debatních schůzí. Ještě před samotným vznikem právnického odboru uspořádalo SVVŽ ve spolupráci s Ženskou národní radou a Ženským klubem českým přednášku univerzitního profesora Bohumila Baxy na téma připuštění právniček do konceptní služby, která se konala 20. února 1925 v Živnostensko řemeslnické besedě za účasti pozvaných zástupců ministerstva vnitra, národní obrany, pošt a telegrafů, politiků, žurnalistů aj. JUDr. Baxa se ve svém projevu postavil rozhodně za požadavky absolventek práv a uvedl logické důvody pro při puštění žen do konceptní služby. Přednášející se zároveň zamýšlel nad způsoby, jakými by se právničky měly domoci svých požadavků, přičemž řešení spatřoval zejména v „*uplatnění vlivu organizovaných žen v politických stranách*“.⁴⁶⁷ Zůstává otázkou, nakolik byl tento předpoklad správný – faktem však je, že akademičkám byla někdy vytýkána nedostatečná angažovanost v politickém životě, poněvadž „*dávaly přednost profesní dráze před politickou kariérou*“, jež byla těžko slučitelná s výkonem povolání.⁴⁶⁸ Doplňme, že v meziválečném období se ve vrcholné politice uplatnily pouze čtyři ženy s vysokoškolským vzděláním, přitom se ve všech případech jednalo o členky SVVŽ.⁴⁶⁹

⁴⁶⁵ Srov. [b. a.], *Právničky na universitě a v praxi*, s. 17.

⁴⁶⁶ Srov. *Právničky na universitě a v praxi*, s. 17an; dále srov. M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 49-50; [b. a.], *Ještě k diskusi „Naše juristky“*, Nová síla 9/17-18, 1929, s. 102-103. Z výše uvedeného vyplývá, že ačkoli absolventky práv narážely na institucionální bariéry, nebyly ve svém úsilí zcela osamoceny a nacházely podporu i v řadách vysoce postavených jedinců. Vzácného porozumění a účinné pomoci se právničkám v tomto smyslu dostávalo nejen od prezidenta Masaryka, ale i od zmíněného Jiřího Hausmanna (1868–1935) či od sociálně demokratického politika Alfréda Meissnera (1871–1950), a to zejména v letech 1929–1934, kdy zastával post ministra spravedlnosti. Podstatným způsobem se v záležitosti právniček exponovaly i jednotlivé političky, nejvýrazněji již zmíněná F. F. Plamínková, F. Zemínová a A. Chlebounová, které opakovaně podávaly návrhy na přijímání právniček do státních služeb a intervenovaly u příslušných ministrů. Srov. D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 67; M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 47-48, 50; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936, s. 88, 130.

⁴⁶⁷ Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 76-77; LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1570, Jednatelská zpráva za rok 1924–1925 [rukopisný koncept].

⁴⁶⁸ Srov. D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 49; dále TÁŽ, *Uplatnění absolventek*, s. 179; LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1570, Jednatelská zpráva za rok 1924–1925 [rukopisný koncept].

⁴⁶⁹ Jednalo se o Alici Masarykovou, která byla v letech 1918–1919 členkou RNS, dále o již zmíněnou Annu Vetterovou-Bečvářovou, která v letech 1929–1935 působila jako poslankyně NS a v letech 1935–1939 jako

Podobně reprezentativní charakter i morální význam, jaký přinesla přednáška JUDr. Baxy, měla debatní schůze pořádaná právníckým odborem za spolupráce s Všehrdem, tj. spolkem právníků. Ta se konala 19. května 1927 v Karolinu a o aktuální problematice studia a uplatnění právniček zde pohovořila členka právníckého odboru JUDr. Marie Hokešová-Svozilová. Ze schůze, které se účastnilo přes 200 osob včetně zástupců profesorské sboru Univerzity Karlovy, následně vzešla rezoluce požadující „aby bylo změněno odmítavé stanovisko v přijímání žen-právniček do konceptní služby státní a aby byly přijímány za týchž podmínek jako muži“.⁴⁷⁰

Méně formální charakter pak měly čajové večery, které právnícký odbor pravidelně organizoval od roku 1928 za účelem společenského setkávání svých členek a udržování kontaktů s profesními kolegy i dalšími příznivci. Dodejme, že se pravděpodobně jednalo o jednu z mála příležitostí, kdy mohl odbor vystoupit ze své defenzivní role a působit ve smyslu pozitivní sebe prezentace v rámci stavovských kruhů.⁴⁷¹

S jistou mírou nadsázky lze říci, že úsilí právníckého odboru přineslo své viditelné plody až ve 30. letech, kdy bylo jako největší úspěch a symbolické vítězství vnímáno proniknutí žen do soudní služby.⁴⁷² Přestože, jak bylo již dříve zmíněno, tímto nebyly odstraněny veškeré institucionální bariéry bránící absolventkám práv ve výkonu povolání, dochází tehdy k lineárnímu nárůstu právniček působících u soudů různých instancí, v konceptních službách, samosprávě, notářství i advokacii. Lze tedy konstatovat, že se nesplnil původní předpoklad, „že nepříznivé stanovisko stát[ních] úřadů zastraší ženy a znechutí jim právnícká studia“.⁴⁷³

senátorka NS. Třetí politicky angažovanou akademičkou, která v letech 1920–1925 vykonávala senátorský mandát, byla MUDr. Emma Maria Herzig (1873–1933). Dodejme, že v letech 1926–1930 zastávala E. Herzig funkci předsedkyně německé odbočky SVVŽ. Čtveřici političek uzavírala již zmíněná Maria Tumlířová. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 38, Seznam členek v roce 1922 [resp. 1925] [rukopis], list 1; [b. a.], *Seznam členek Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v roce 1931–1932*, s. 112, 115; Emma Maria HERZIG, *Akademikerin und Gemeinschaft*, in: Die deutsche Akademikerin, s. 10. D. MUSILOVÁ, *Z ženského pohledu*, s. 99–100, 107–108, 117–118.

⁴⁷⁰ M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 49.

⁴⁷¹ Srov. *tamtéž*, s. 52. První čajový večer se konal 3. února 1928 na Žofíně v Klubu československých právníků. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936, s. 9; dále k čajovým večerům též ANM, f. SVVŽ, k. 3, inv. č. 296, Přátelské schůzky pořádané SVVŽ – Pozvánka na 4. čaj právníckého odboru SVVŽ z roku 1930 [tisk].

⁴⁷² Je příznačné, že SVVŽ s hrdostí a zadostiučiněním sledovalo každý individuální úspěch a profesní postup právniček. Dokladem toho jsou gratulace zasílané Sdružením prvním soudkyním. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 113, gratulace zaslaná jménem Sdružení dne 28. 4. 1933 Marii Krajné-Mikulové k jmenování okresní soudkyní [kopie]; ANM, f. SVVŽ, k. 2, inv. č. 164, gratulace zaslaná jménem Sdružení dne 31. 5. 1932 Mileně Hannusové k vykonání soudcovské zkoušky [kopie]; Gratulace zaslaná jménem Sdružení dne 28. 4. 1933 Mileně Hannusové k jmenování soudkyní [kopie]; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936 [zápis ze dne 21. 4. 1933].

⁴⁷³ [b. a.], *Právničky na universitě a v praxi*, s. 7.

VI.5. Společensko-zábavní odbor – chvíle sváteční a slavností

Obraz činnosti SVVŽ by zůstal neúplný, nezohlednili-li bychom i společenský rozměr, kterým se vyznačovalo. Sdružení nemělo být pouze pracovním střediskem, kde by nezbyval čas pro „sváteční“ chvíle – za účelem jejich organizace byl již v prvních letech zřízen tzv. společensko-zábavní odbor, přičemž jeho činnost sledovala hned několik cílů. Prostřednictvím členských, respektive přátelských schůzek se měl vytvářet prostor pro vzájemné setkávání akademiček, což mělo přispívat k pěstování kolegiálních vztahů a posilování vědomí sounáležitosti v rámci ženské akademické obce. Při schůzkách se nabízel prostor k diskuzím a přednáškám o zajímavých tématech z různých oblastí ženské práce, zároveň se během nich vedení spolku seznamovalo s problémy svých členek a mohlo naopak z jejich strany získat zpětnou vazbu i cenné podněty pro svou další práci. Jak však spolkové prameny prozrazují, návštěvnost schůzek – přinejmenším v prvních letech – nesplnila očekávání pořadatelek, které byly nuceny konstatovat nedostatečný zájem kolegyň o nabízenou akci.⁴⁷⁴

Propagační a ekonomické cíle sledovaly příležitostně pořádané veřejné kulturní akce – tradicí se staly benefiční koncerty, na něž Sdružení zvalo nejvyšší státní představitele, význačné osobnosti, zástupce spolků apod. Již v prvním roce se tak SVVŽ uvedlo do veřejného povědomí organizací úspěšného koncertu Českého kvarteta, který kromě „*skvělého výsledku mravního*“ přinesl spolku značný finanční prospěch.⁴⁷⁵ Při příležitosti oslav 35.

⁴⁷⁴ M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 38. První členská schůzka se dle spolkových pramenů konala 2. ledna 1924 v prostorách Ženského klubu českého na Příkopech. V prvních letech se interval těchto schůzek pohyboval v rozmezí dvou setkání ročně, po jisté odmlce – zapříčiněné již zmíněným nezájmem akademiček o tento typ akce – pak došlo v roce 1927 k jejich opětovnému oživení, kdy se členky spolku setkávaly nejprve v tzv. Napoleonském salonku na Wilsonově nádraží (dnes Hlavní nádraží) v Praze, od roku 1930 pak již pravidelně v tzv. Modrém salonku na Masarykově nádraží v Praze. V polovině 30. let se schůzky přesunuly do kavárny Metro. Typickému průběhu přátelských schůzek se vymykala setkání uspořádaná při zvláštních příležitostech. Mezi ty patřilo např. uvítání bývalé předsedkyně SVVŽ Albíny Honzákové po jejím návratu ze Spojených států amerických v září roku 1925. Přátelská schůzka, která se konala 10. září 1925, byla zároveň pojata jako rozlučka s A. Kozákovou, již profesní povinnosti odváděly na čas mimo Prahu. V roce 1931 byla obdobným způsobem uvítána E. Formanová, která se vrátila z kongresu IFUW ze Spojených států amerických – na její počest byl uspořádán přátelský večírek v kavárně Réunion. Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 5, inv. č. 319, Vývoj organizace akademicky vzdělaných žen v ČSR do roku 1926 [strojopis], s. 11; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936, s. 136. K pořádání ostatních přátelských schůzek srov. LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1569, Jednatelská zpráva za rok 1923–1924 [rukopisný koncept]; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 45, 111 [vložený strojopis – zápis ze dne 11. 10. 1925], 150, 197; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 24, Kniha protokolů 1928–1936, s. 25, 29, [zápis ze dne 2. 11. 1934]; M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 38; ANM, f. SVVŽ, k. 3, inv. č. 296, Přátelské schůzky pořádané SVVŽ – pozvánka z roku 1927 [tisk]; pozvánka z roku 1930 [tisk].

⁴⁷⁵ Srov. M. HOLÁ, *Činnost sdružení*, s. 39. Jednalo se o matiné pořádané 4. února 1923 ve vinohradském divadle; LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1568, Jednatelská zpráva za rok 1922–1923 [rukopisný koncept]; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 32, 39.

výročí ženského studia na gymnáziu Minerva byl v předvečer narozenin Elišky Krásnohorské, tj. 19. listopadu 1925, uspořádán Sdružením a „Minervou“, spolkem pro ženské studium, slavnostní koncert v Obecním domě. Prameny interní provenience, které dávají nahlédnout do zákulisí příprav koncertu, prozrazují, s jakou zodpovědností akademičky celou akci pojaly. Do čela tzv. čestného výboru zajišťujícího pořádání koncertu byla zvolena nadmíru povolaná Věra Babáková a kromě bývalých profesorů a přátel školy v něm zasedly zejména první Minervistky jako např. Klára Červenková, Josefa Puklová či Anna Honzáková, které chtěly tímto způsobem vyjádřit „vroucí dík“ svému mateřskému ústavu a především jeho „velké zakladatelce“ Elišce Krásnohorské.⁴⁷⁶ Po skončení formální části večera dále následovala přátelská schůzka bývalých žaček Minervy i dalších akademiček, při níž – jak odkazuje jednatelská zpráva – „sešlo se hojně bývalých kolegyň, jež srdečně se vítaly radostným shledáním namnoze po dlouhých letech a společnými vzpomínkami vespolek se potěšily“.⁴⁷⁷

V průběhu 30. let se v podobném slavnostním duchu nesla např. oslava 10. výročí existence SVVŽ, která proběhla ve dnech 5. a 12. února 1932.⁴⁷⁸ Především benefiční účel pak sledoval již zmíněný koncert z roku 1930 pořádaný v souvislosti se zasedáním rady IFUW v Praze, a rovněž koncert, který byl uspořádán 18. února 1934 pod protektorem tehdejšího ministra školství a národní osvěty Ivana Dérera.⁴⁷⁹ Pomyslnou tečku za veřejnými podniky pořádanými z iniciativy SVVŽ představoval tzv. Vzpomínkový večer na presidenta osvoboditele uspořádaný 24. listopadu 1937 ve Společenském klubu na Příkopech. Akademičky při této příležitosti vzdali hold památce T. G. Masaryka a symbolicky se

⁴⁷⁶ Srov. LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1571, Jednatelská zpráva za rok 1925–1926 [rukopisný koncept]. Z jednatelské zprávy se dovídáme, že patronát nad koncertem převzalo samo ministerstvo školství a národní osvěty a mezi návštěvníky koncertu nechyběli ani pozvaní zástupci cizích států. Srov. *tamtéž*. K průběhu příprav koncertu a jeho programu srov. ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 92, 112 [vložený strojopis – zápis ze dne 11. 10. 1925], 113an; ANM, f. SVVŽ, k. 3, inv. č. 293, Koncert 13 [resp. 19.] listopadu 1925; ANM, f. SVVŽ, k. 5, inv. č. 319, Vývoj organizace akademicky vzdělaných žen v ČSR do roku 1926 [strojopis], s. 10–11; ANM, f. SVVŽ, k. 5, inv. č. 315, Marie TUMLÍŘOVÁ, K historii začátků ženského studia u nás. Zpráva o koncertu u příležitosti 35. výročí Minervy [strojopis]. Projevy, které při zahájení koncertu přednesly bývalé Minervistky Anna Honzáková a Věra Babáková byly následně otištěny v ženském tisku. Srov. Anna HONZÁKOVÁ, *K 35. výročí založení „Minervy“*, Ženská rada 1/8, 1925, s. 3–6; Věra BABÁKOVÁ, *35 let „Minervy“*, Ženská rada 1/8, 1925, s. 6–9. Pro úplnost doplníme, že Sdružení se k osobnosti Elišky Krásnohorské hlásilo již od svého založení – v roce 1922 básnířce a tehdy již čestné doktorce Univerzity Karlovy zaslalo blahopřání k 75. narozeninám. V roce 1924 Sdružení udělilo Elišce Krásnohorské – jako první a na dlouho jediné osobnosti – výsadu čestného členství ve spolku. V neposlední řadě pak členky SVVŽ doprovodily E. Krásnohorské na její poslední cestě v roce 1926. Srov. LA PNP, f. Honzáková Albína, k. 2, inv. č. 73, dopis Elišky Krásnohorské ze dne 31. 12. 1922 adresovaný Albíně Honzákové; LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1600, dopis Elišky Krásnohorské ze dne 20. 7. 1924 adresovaný Sdružení; ANM, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 23, Kniha protokolů 1921–1927, s. 54, 153an; Vlasta ROSTOČILOVÁ, *Čestný doktorát Elišky Krásnohorské*, in: H. Směřičková (ed.), *První české dívčí gymnázium*, s. 46–47.

⁴⁷⁷ LA PNP, f. SVVŽ, k. 1, inv. č. 1571, Jednatelská zpráva za rok 1925–1926 [rukopisný koncept].

⁴⁷⁸ Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 3, inv. č. 297, Společenský večer a slavnostní schůze u příležitosti 10letého trvání SVVŽ 5. a 12. února 1932: Album výstřižků a fotografické dokumentace ze společenského večera [5. února 1932]; Album výstřižků a fotografické dokumentace ze slavnostní schůze [12. února 1932].

⁴⁷⁹ Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 4, inv. č. 299, Koncert 18. února 1934 – pozvánka na koncert s programem [tisk].

rozloučily nejen s velkou státnickou osobností, ale i s člověkem, který se do jejich srdcí zapsal jako přítel a neúnavný obhájce ženských práv.⁴⁸⁰ Trvalou připomínkou tohoto večera se stala přednáška Albíny Honzákové – později otištěná pod názvem *Tomáš Garrigue Masaryk a ženy* – ve které autorka vzpomněla Masarykova významu pro svoji i pozdější generace akademiček a zároveň vyjádřila pocit ztráty, jíž (nejen) ženy odchodem T. G. Masaryka utrpěly.⁴⁸¹

VI. 6. Druhá světová válka a vývoj po roce 1945 – epilog

Pomyslná závěrečná kapitola z dějin Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen se počala psát v roce 1939. Ačkoli nás prameny úřední provenience zpravují o tom, že SVVŽ po celou dobu války nepřestalo vyvíjet svou činnost, lze předpokládat, že se jednalo – přinejmenším od roku 1942 – pouze o formální zachování existence spolku, a to v okleštěné podobě, kdy SVVŽ ztratilo jednak místní odbočku v Bratislavě, jednak došlo s největší pravděpodobností k zániku ruské skupiny i německé odbočky.⁴⁸²

Můžeme pouze litovat, že ani léta 1945–1948 nepřinášejí z hlediska spolkové dokumentace takový objem materiálů, aby bylo možné činnost SVVŽ v tomto období přesněji rekonstruovat. Jak bylo již dříve uvedeno, byly v roce 1945 upraveny spolkové stanovy – ačkoli se jejich originál nezachoval, lze předpokládat, že došlo k úpravám ve smyslu opětovného vytvoření místní sekce v Bratislavě.⁴⁸³ Z významných akcí, které SVVŽ v tomto období uspořádalo, zmiňme především tzv. Sjezd vysokoškolsky vzdělaných žen, který se

⁴⁸⁰ Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 4, inv. č. 300, Vzpomínkový večer na presidenta osvoboditele Dr. T. G. Masaryka – pozvánka s programem z roku 1937 [tisk]. Během večera, k němuž byli zváni zástupci veřejnosti i politického života, zazněly vzpomínkové projevy Albíny Honzákové, Věra Babákové a Emy Formanové, přičemž projev Albíny Honzákové byl později otištěn (viz dále).

⁴⁸¹ Srov. Albína HONZÁKOVÁ, *Tomáš Garrigue Masaryk a ženy; Masarykovo lidské poselství budiž základem školy i života. Dvě přednášky...*, Praha 1938. Druhou z otištěných přednášek, tj. *Masarykovo lidské poselství*, přednesla Albína Honzáková 28. listopadu 1937 během schůze valné hromady Sdružení československých učitelek. Srov. *tamtéž*.

⁴⁸² Srov. AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 897, sign. XXII/0985, Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1921–1951), Oznámení ze dne 11. 5. 1939 adresovaná Sdružením Policejnímu ředitelství v Praze v záležitosti dalšího vyvíjení spolkové činnosti a konání valné schůze spolku; Oznámení ze dne 23. 6. 1939 o výsledku spolkových voleb adresované Sdružením Policejnímu ředitelství v Praze; Oznámení ze dne 20. 3. 1942 adresované Sdružením Policejnímu ředitelství v Praze v záležitosti dalšího vyvíjení spolkové činnosti; Oznámení ze dne 30. 6. 1942 o výsledku spolkových voleb adresované Sdružením Policejnímu ředitelství v Praze; Oznámení ze dne 25. 11. 1944 adresované Sdružením „an die Kriminaldirektion in Prag“ [Policejnímu ředitelství v Praze] v záležitosti konání valné schůze spolku; dále též pozn. 364 diplomové práce.

⁴⁸³ Srov. pozn. 364 diplomové práce; dále srov. ANM, f. SVVŽ, k. 9, inv. č. 484, Bratislavská odbočka – korespondence, Dopis ze dne 28. 6. 1947 adresovaný jménem výboru spolku v těchto letech srov. AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 897, sign. XXII/0985, Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1921–1951), Oznámení ze dne 16. 11. 1945 o výsledku voleb adresované Úřadu národní bezpečnosti; Oznámení ze dne 23. 1. 1947 o výsledku voleb adresované Ředitelství národní bezpečnosti.

odehrál v Praze ve dnech 22.–23. března 1947 při příležitosti padesátého výročí ženského univerzitního studia a zároveň byl i připomínkou 25leté existence spolku.⁴⁸⁴

O necelý rok později zasáhly do života SVVŽ únorové události, které definitivně zpečetily osud spolku. Již počátkem března roku 1948 se v rámci Sdružení vytvořil tzv. akční výbor v čele se Zdenkou Patschovou, který nahradil dosavadní vedení SVVŽ.⁴⁸⁵ Na základě fragmentárních informací, které se vážou k SVVŽ po tomto datu, můžeme pouze konstatovat, že spolek oficiálně existoval do roku 1950, kdy bylo rozhodnuto o jeho rozpuštění. Stalo se tak při likvidační valné hromadě, která proběhla dne 21. 4. 1950.⁴⁸⁶

⁴⁸⁴ Srov. ANM, f. SVVŽ, k. 9, inv. č. 487, Sjezd vysokoškolsky vzdělaných žen v Praze, 22.–23. 3. 1947: Program [strojopis].

⁴⁸⁵ AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 897, sign. XXII/0985, Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1921–1951), Oznámení ze dne 28. 4. 1948 o ustavení akčního výboru adresované jménem Sdružením Ústřednímu akčnímu výboru v Praze; Oznamení V. Rostočilové ze dne 18. 11. 1949 adresované Ústřednímu národnímu výboru hl. m. Prahy – Krajskému velitelství národní bezpečnosti.

⁴⁸⁶ AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 897, sign. XXII/0985, Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1921–1951), Oznámení ze dne 6. 3. 1950 adresované jménem Sdružení Ústřednímu národnímu výboru hl. m. Prahy – Krajskému velitelství národní bezpečnosti; Oznámení ze dne 30. 5. 1948 adresované jménem Sdružení Krajskému velitelství národní bezpečnosti v Praze [opis].

VII. Závěrem

„...dobře, jasně a vědecky myslet v drobných, denních zjevech života, doceňovat denní práci, kterou domov stává se domovem, vidět drobnou práci z hlediska duchovní kultury – to zdá se mi nový přínos ženy do života akademického. Tento její dar obohacuje společnost a činí akademicky vzdělanou ženu šťastnou.“⁴⁸⁷

Stěží bychom dnes výstižněji formulovali krédo, kterým v roce 1931 definovala Alice Masaryková fenomén vysokoškolsky vzdělané ženy své doby. Cílem diplomové práce bylo uchopit tento fenomén prostřednictvím analýzy organizovaného hnutí akademiček, a to v konkrétním kontextu českých zemí v první polovině 20. století. Dělo se tak s vědomím, že se jedná o dosud téměř neprobádanou problematiku postrádající základní historiografickou reflexi. Z tohoto důvodu lze předložený výzkum považovat za první syntetizující příspěvek k dějinám ženské akademické sociability v českých zemích, který však vykazuje všechny limity a nedokonalosti, jež jsou s prvenstvím tohoto druhu spojeny.

V rámci heuristického výzkumu jsem vycházela z bohatého archivního materiálu, dobové literatury a tisku, přičemž interpretace zjištěných faktů se z velké části opírala o metody a poznatky publikované v zahraniční historiografické produkci. Samotná struktura diplomové práce vyplynula z požadavku logické výstavby textu. Jednotlivé fáze organizovaného hnutí akademiček byly sledovány v chronologickém pořadí, čímž se zároveň rozkryla patrná personální i ideová kontinuita v rámci tohoto hnutí.

Za účelem ukotvení fenoménu ženské akademické sociability v jeho historických souvislostech se autorka v první části práce zabývala počátky ženského vysokoškolského vzdělávání v českých zemích. Na pozadí dobového diskurzu, jenž nebyl ženskému vzdělávání, potažmo ženské emancipaci, příznivě nakloněn, byl představen „příběh“ průkopnické generace akademiček. Tyto ženy se v touze po vědění i ekonomické nezávislosti vydaly na cestu, během které byly konfrontovány s řadou byrokratických i institucionálních překážek, počínaje maturitními zkouškami na cizích ústavech či statutem pouhých hospitantek s nejistými vyhlídkami na řádné absolvování univerzitního studia. Rozbor situace na jednotlivých fakultách ukázal, že zpřístupňování jednotlivých intelektuálních profesí ženským uchazečkám probíhalo v relativně dlouhém intervalu, kdy nejdéle vzdorující baštu mužského vědního monopolu představovaly právnické a technické obory.

⁴⁸⁷ Alice MASARYKOVÁ, *Projev*, in: A. Kozáková (ed.), *Čeho jsme docílily*, s. 7.

Ve stejném časovém horizontu, tj. v prvních dvou desetiletích 20. století, se pohybuje druhá část práce, v níž byla představena počáteční fáze organizovaného hnutí akademiček. Jeho prvním vyjádřením se stal tzv. Ženský kroužek při literárním a řečnickém spolku Slavia sdružující pokrokově orientované studentky a absolventky Karlo-Ferdinandovy univerzity. Navzdory skromnému rozsahu své členské základny představoval kroužek významný pokus o vytvoření neformálního společensko-vzdělávacího centra, které nemělo mít zcela exkluzivní charakter ve smyslu uzavřenosti vůči mužům či ženám nevykazujícím se vysokoškolským vzděláním. Chceme-li zhodnotit přínos kroužku, pak jej můžeme spatřovat zejména v této plodné spolupráci překračující genderové, případně třídní hranice.

Představoval-li Ženský kroužek historicky první vyjádření kolektivní identity a duchovní spřízněnosti prvních studentek, potažmo absolventek tehdejší Karlo-Ferdinandovy univerzity, jeho nástupcem – a z hlediska personální propojenosti i kontinuálním pokračovatelem – se stalo Sdružení akademicky vzdělaných žen vyvíjející činnost v letech 1908–1919. Z analýzy činnosti SAVŽ vyplynulo, že se již jednalo o spolek, který měl propracovanější organizační strukturu i systém práce a zároveň vykazoval generačně pestřejší členskou základnou. Právě postupná věková diferenciací mezi nejstarší generací akademiček a každoročně se rozrůstající ženskou studentskou populací však s sebou nutně nesla i názorové střety, při nichž byl relativizován samotný význam „separátních“ ženských organizací jako takových, do jejichž řad SAVŽ patřilo. Můžeme říci, že tyto tendence předznamenaly obecný trend projevující se v meziválečném období větší mírou organizovanosti ženské inteligence ve stavovských, respektive profesních organizacích, než v rámci existujících ženských spolků. Sdružení akademicky vzdělaných žen nicméně obhájilo smysluplnost své existence a potvrdilo ji zejména v období první světové války, kdy se významných způsobem zasloužilo o ženskou studentskou mládež, pro níž navzdory válečné nouzi zbudovalo trvalou instituci dívčích kolejí.

První světová válka představovala mezník nejen pro SAVŽ, ale i pro ženské hnutí obecně. Splněním klíčového požadavku první vlny feminismu, tj. rozšířením volebního práva na ženskou část populace, došlo v Československu (i v řadě jiných států) k jistému, byť jen dočasnému útlumu aktivit ze strany ženských organizací. SAVŽ tak pod dojmem nově nabyté národní svobody i rovnoprávnosti žen dobrovolně ukončilo v roce 1919 svou činnost.

Ve stejné době se však v anglofonních zemích začíná realizovat idea mezinárodní organizace akademiček, která byla zamýšlena jako platforma setkávání a spolupráce vysokoškolsky vzdělaných žen z celého světa. Zakladatelky tzv. International Federation of University Women, jíž je věnována další část diplomové práce, zároveň akcentovaly mírový

potenciál, který s sebou tento druh internacionalismu nesl. Praktickou součinností a skrze setkávání se při příležitosti mezinárodních kongresů a zasedání rady IFUW měly akademičky z různých zemí přispívat k budování mezinárodního přátelství, které bylo současníky považováno za účinnou pojistku proti válkám a politickým konfliktům. Přiblížení rozsáhlých aktivit IFUW a zohlednění její spolupráce s dalšími nadnárodními ženskými organizacemi ukázalo, že Mezinárodní sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen mělo své nezastupitelné místo na tomto mezinárodním fóru, kde představovalo sice relativně malou, ovšem velice prestižní organizaci, v jejímž čele stála světová ženská intelektuální elita.

Během hospodářské a politické krize 30. let se naplno projeví limity internacionalismu i ženské rovnoprávnosti. Z tohoto hlediska se IFUW zařadila po bok organizací, které opakovaně, byť neúspěšně, usilovaly o zvrácení trendu směřujícího k novému válečnému konfliktu i porušování lidských práv. Druhá světová válka a následně studená válka způsobily Mezinárodnímu sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen citelné lidské ztráty. Ovšem skutečnost, že IFUW vyvíjí nepřetržitě činnost až do dnešních dnů, je výmluvným svědectvím o významu a potenciálu této korporace.

V poslední části diplomové práce se autorka zaměřila na – v pořadí již třetí – organizaci akademiček v českých zemích, respektive v meziválečném Československu. Je příznačné, že Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v R. Č. S. (SVVŽ) nevzniklo v roce 1922 pouze z domácí potřeby, ale jeho zakladatelky pružně reagovaly na impulzy vyslané ze strany IFUW. Z tohoto důvodu byl pro SVVŽ již od počátku charakteristický zahraniční rozměr jeho činnosti, kdy se jako člen IFUW zapojovalo do mezinárodního dění, a v roce 1930 se stalo dokonce hostitelskou zemí při zasedání rady IFUW v Praze. V domácích poměrech bylo Sdružení nuceno vyřešit otázku svého národnostního profilu – přes počáteční neochotu ze strany českého vedení spolku a přes pravidelně se vyskytující konflikty došlo v rámci SVVŽ k plodné spolupráci akademiček několika etnik, což lze z dnešního hlediska považovat za jeden z největších úspěchů a zároveň přínosů spolku k budování atmosféry (relativní) otevřenosti a národnostní snášenlivosti v rámci československé společnosti meziválečného období.

Zvolené téma diplomové práce a rovněž časové možnosti mi nedovolily pojednat o činnosti SVVŽ v širších souvislostech, byť by k tomu rozsah pramenné základny vybízel. Stejně tak by bylo možné daleko podrobněji tematizovat samotný fenomén tzv. „nové ženy“, tj. vysokoškolsky vzdělané a profesionálně působící ženy první poloviny 20. století. Vhodný interpretační návod k tomu nicméně poskytují zmíněné práce zahraničních historiček. V neposlední řadě pak na své podrobné historiografické zpracování čekají průkopnic

ženského vysokoškolského studia, tj. sester Honzákových, Elišky Vozábové či Věry Babákové, abychom jmenovali ty nejznámější. Závěrem je třeba říci, že myšlenkový odkaz těchto žen i jejich dlouholetá činnost v rámci ženského akademického hnutí, potažmo ženského hnutí obecně, v sobě skrývá nesmírné bohatství, které by nemělo zůstat zapomenuto.

VIII. Seznam použitých pramenů a literatury

VIII.1 Prameny

Archiv hlavního města Prahy

- fond Magistrát hlavního města Prahy II – Národní výbor Praha, odbor vnitřních věcí, Spolkový katastr

Archiv Národního muzea v Praze

- fond Bayerová Anna
- fond Bráfová Libuše
- fond Feministické hnutí – Marie Branbergrová, Eliška Vozábová
- fond Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen

Archiv Univerzity Karlovy v Praze

- fond Všestudentský archiv (1848–1953)
- nezpracovaný fond Vozábová Eliška
- fond Lékařská fakulta Univerzity Karlovy (1883–1953)

Knihovna a informační centrum Gender Studies, o. p. s.

- fond Archiv Elišky Krásnohorské

Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze

- fond Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen
- fond Honzáková Albína
- fond Honzáková Anna
- fond Varia

Polabské muzeum Poděbrady

- nezpracovaný fond Vozábová Eliška

Zdravotnické muzeum Národní lékařské knihovny v Praze

- fond Honzáková Anna

VIII.2 Literatura

- [b. a], *České studentstvo*, in: K. Rieger (ed.), *Almanach Slavie 1904–1905*, s. 198-209.
- [b. a], *Ještě k diskusi „Naše juristky“*, *Nová síla* 9/17-18, 1929, s. 102–103.
- [b. a], *Mitgliederverzeichnis*, in: *Die deutsche Akademikerin in der Tschechoslowakischen Republik. Aus Anlass des Council-Meeting der International Federation of University Women in Prag*, 18. – 24. Juli 1930, Prag 1930, s. 27-29.
- [b. a.], *O poměru studentů a studentek*, *Studentská revue* 3/7, 1910, s. 209.
- [b. a], *Petice o ženském studiu*, *Ženské listy* 23/12, 1895, s. 230-232.
- [b. a], *Právničky na universitě a v praxi*, in: *Právničky na universitě a v praxi*, Praha 1928, s. 7-13.
- [b. a], *První česká lékařka MUDr. A. Bayerová*, *Ženský obzor* 14/3, 1915, s. 95.
- [b. a], *První lékařská promoce ženská v Praze*, *Ženské listy* 30/4, 1902, s. 69-73.
- [b. a.], *Přijetí Ženské národní rady panem presidentem 1. dubna 1925*, *Ženská rada* 1/1, 1925, s. 9-11.
- [b. a.] *Sdružení akademicky vzdělaných žen*, *Studentská revue* 3/4, 1910, s. 113-114.
- [b. a.], *Sdružení akademicky vzdělaných žen*, [z dopisu od SAVŽ], *Studentská revue* 3/6, 1910, s. 178
- [b. a.], *Sdružení akademicky vzdělaných žen*, *Ženský obzor* 12/8-9, 1913, s. 273.
- [b. a.], *Sdružení akademicky vzdělaných žen*, *Ženský obzor* 14/1, 1915, s. 24-25
- [b. a], *Seznam členek Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v roce 1931–1932*, in: A. Kozáková (ed.), *Čeho jsme docílily... Deset let práce Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS*, Praha 1932, s.109-122.
- [b. a.], *Sklamané studentky*, *Národní listy: večerní vydání* 57/86, 29. 3. 1917, s. 3.
- [b. a], *Slečna Anna Honzáková*, *Ženský svět* 6/6, 1902, s. 66.
- [b. a], *Stanovy, kterými se řídití bude »Minerva,« spolek pro ženské studium*, in: František Prusík, *I. výroční zpráva soukromé střední školy dívčí (spolku Minervy) v Praze. Koncem školního roku 1891*, Praha 1891, [s. 1-4].
- [b. a], *Vyhláška*, *Pražské noviny: české vydání Pražských úředních listů* 240/186, 8. 7. 1919, s. 6.

[b. a], *Zasedání Rady mezinárodní federace vysokoškolsky vzdělaných žen v Praze ve dnech 18. – 24. července 1930*, Eva 2/21-22, 1. 9. 1930, s. 31.

[b. a], *Za studium žen na právech*, Ženský obzor 14/4, 1915, s. 118.

[b. a], *Zpráva o založení „Minervy“, spolku pro ženské studium*, in: František Prusík, I. výroční zpráva soukromé střední školy dívčí (spolku Minervy) v Praze. Koncem školního roku 1891, Praha 1891, [s. 1-4].

[b. a], *Zprávy. Pro připuštění žen k studiu práv*, Naše doba 7/9, 1900, s. 717-718.

[b. a], *Ženský kroužek lit. a řeč. spolku „Slavia“*, Studentské směry 3/3-4, 1900-1901, s. 113.

A. F., *Ženské studium*, in: K. Rieger (ed.), *Almanach Slavie 1904–1905 a průvodce studentským životem*, Praha 1904, s. 72-73.

ABELE-BREHM Andrea, *100 Jahre akademische Frauenbildung in Bayern und Erlangen – Rückblick und Perspektiven*, Erlangen – Nürnberg 2004

ABRAMS Lynn, *Zrození moderní ženy. Evropa 1789–1918*, Brno 2005.

ADAMEC Josef – HLAVÁČKOVÁ Ludmila – SVOBODNÝ Petr (edd.), *Biografický slovník pražské lékařské fakulty 1348–1939*, díl 2, L-Ž, Praha 1993.

ALBISETTI J. C., *Female Education in German-Speaking Austria, Germany, and Switzerland, 1866–1914*, in: David F. Good – Margarete Gradner – Mary Jo Maynes (edd.), *Austrian Women in the Nineteenth and Twentieth Centuries. Cross-Disciplinary Perspectives*, Oxford 1996, s. 39-57.

ATSEBEŠOVÁ L., *Nová žena*, Ženský svět 27/5-6, 1923, s. 73.

B. N., *Vyšší studium žen a ženské školství střední*, in: *Almanach Slavie 1906–1907*, Praha 1906, s. 156–164.

BABÁKOVÁ Věra – FISCHEROVÁ Anna – KREMLIČKOVÁ A., *Zasláno*, Ženský svět 12/17, 1908, s. 230-231.

BABÁKOVÁ Věra, *35 let „Minervy“*, Ženská rada 1/8, 1925, s. 6-9.

BABÁKOVÁ Věra, *Akademičky v Ústředním spolku českých žen*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium na českých školách středních a vysokých*. Almanach, Praha 1917, s. 133-137.

BABÁKOVÁ Věra, *První střediska českých studentek*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium na českých školách středních a vysokých*. Almanach, Praha 1917, s. 78-86.

BABÁKOVÁ Věra, *Z prvních dob ženského studia*, in: Albína Honzáková (ed.), *Československé studentky let 1890–1930. Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*, Praha 1930, s. 90-94.

BABÁKOVÁ Věra, *Za Eliškou Krásnohorskou*, in: *Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen. Vznik a program*, Praha 1927, s. 5-9.

BABÁKOVÁ Věra, *1890–1930. Hrst vzpomínek k sjezdu rady M. F. v Praze v roce 1930*, in: A. Kozáková (ed.), *Čeho jsme docílily... Deset let práce Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS*, Praha 1932, s. 96-97.

BAHENSKÁ Marie, *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*, Praha 2005.

BALÍK Stanislav – KELLER Radek, *Anděla Kozáková-Jírová, první Češka JUDr. na pražské univerzitě*, in: Jiří Pešek – Václav Ledvinka (edd.), *Žena v dějinách Prahy. Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*, Praha 1996, s. 235-241.

BALÍK Stanislav, *Kaprasův právněhistorický seminář a další osudy jeho nejaktivnějších účastníků*, in: Stanislav Balík – Václav Drška – František Stellner (edd.), *Pocta Aleši Skřivanovi. Sborník příspěvků jeho žáků k 50. narozeninám*, Praha 1994, s. 3-8.

BANDHAUER-SCHÖFFMANN Irene, *Frauenbewegung und Studentinnen. Zum Engagement der österreichischen Frauenvereine für das Frauenstudium*, in: W. Heindl – M. Tichy (Hgg.), *„Durch Erkenntnis zu Freiheit und Glück...“ Frauen an der Universität Wien (ab 1897)*, Wien 1990, s. s. 49-78.

BATHO Edith, *A lamp of friendship. A short history of the International Federation of University Women, 1918–1968*, Eastbourne 1968.

de BEAUVOIR Simone, *Druhé pohlaví = Le deuxième sexe*, vyd. 3., Praha 1967.

BERANOVÁ Martina, *Česká lékařka MUDr. Anna Bayerová a její přátelství s Libuší Bráfovou-Riegrovou (edice deníku a korespondence)*, diplomová práce na Katedře PVH a AS FF UK, Praha 2008.

BERKOVCOVÁ Anna et al. (edd.), *Ženské studium na českých školách středních a vysokých. Almanach*, Praha 1917.

BERNATZIK Edmund, *Die Zulassung der Frauen zu den juristischen Studien. Ein Gutachten*, Wien 1900.

BEUTL Josef, *Žena soudcem nesoudícím*, *Soudcovské listy* 9/11, 1928, s. 191–192.

BÍLEK Jan, *Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1922–1950). Soupis spolkového archivu*, [inventář LA PNP č. 545], Praha 1997.

BÍLEK Karol, *SLAVIA, literární a řečnický spolek – Praha (1848–1907). Soupis archivního fondu*, [inventář LA PNP č. 1041], Praha 2000.

BONNER Thomas N., *Medical Women Abroad. a New Dimension of Women's Push for Opportunity in Medicine 1850–1914*, Bulletin of the History of Medicine 62/1, 1988, s. 58-73.

BONNER Thomas N., *To the Ends of the Earth. Women's Search for Education in Medicine*, London 1992.

BOWIE-MENZLER Margaret, *Founders of Crosby Hall*, London 1981.

BRABENCOVÁ Jana, *Marie Tumlířová (1889–1973), poslankyně Národního shromáždění ČSR za Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu (agrární stranu)*, in: Osobnosti agrární politiky 19. a 20. století, Studie Slováckého muzea 11, Uherské Hradiště 2006, s. 269-272.

BURDOVÁ Pavla, *Gymnázium Minerva – Krásnohorská*, in: První české dívčí gymnázium. Sborník ke 100. výročí založení, Praha 1990, s. 17-32.

BUREŠOVÁ Jana, *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*, Olomouc 2001.

BURCHARDT Anja, *Die Durchsetzung des medizinischen Frauenstudiums in Deutschland*, in: E. Brinkschulte (Hg.), *Weibliche Ärzte. Die Durchsetzung des Berufsbildes in Deutschland*, Berlin 1993, s. 10-21.

BYDŽOVSKÁ-KOMÍNKOVÁ Marie, *Učitel naší generace*, in: Albína Honzáková et al. (edd.), *Masaryk a ženy. Sborník k 80. narozeninám prvního presidenta Republiky Československé T. G. Masaryka*, díl I, Praha 1930, s. 276-280.

BYDŽOVSKÁ-KOMÍNKOVÁ Marie, *Vzpomínky a úvahy*, in: Albína Honzáková (ed.), *Československé studentky let 1890–1930. Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*, Praha 1930, s. 94-97.

CÍCHA, *Žena soudcem*, Soudcovské listy 4/2, 1923, s. 33-34.

CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ Anna, *Žena v hnutí husitském*, Praha 1915.

COHEN Gary B., *Education and Middle-Class Society in Imperial Austria 1848–1918*, West Lafayette 1996.

ČERVENKOVÁ Klára, *Masaryk v mém životě*, in: Albína Honzáková et al. (edd.), *Masaryk a ženy. Sborník k 80. narozeninám prvního presidenta Republiky Československé T. G. Masaryka*, díl I, Praha 1930, s. 268-269.

ČERVENKOVÁ Klára, *Nové úspěchy ženské práce*, Ženská rada 1/2, 1925, s. 7-8.

ČERVENKOVÁ Klára, *Připomínka kolegyním mladším a nejmladším*, in: Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen. Vznik a program, Praha 1927, s. 3-4.

DAVID Katherine, *Czech Feminists and Nationalism in the Late Habsburg Monarchy. "The First in Austria"*, *Journal of Women's History* 3/2, 1991, s. 26-45.

DRTINA František, *Dívčí školství u nás a jinde*, Praha 1905.

DRTINA František, *Vyšší výchova dívčí ve Francii*, Praha 1899.

DUDGEON Ruth A., *The Forgotten Minority. Women Students in Imperial Russia 1872–1917*, *Russian History / Historie Russe* 9/1, 1982, s. 1-26.

DVOŘÁKOVÁ Dita et al. (ed.), *Povolání: architekt(ka) – Profession: (woman) architect*, Praha 2003.

DYHOUSE Carol, *No Distinction of Sex? Women in British Universities 1870–1939*, London 1995.

DYHOUSE Carol, *Students. A Gendered History*, Abingdon 2006.

DYHOUSE Carol, *The British Federation of University Women and the Status of Women in Universities 1907–1939*, *Women's History Review* 4/4, 1995, s. 465-485.

FEINBERG Melissa, *Elusive Equality. Gender, Citizenship, and the Limits of Democracy in Czechoslovakia, 1918–1950*, Pittsburgh 2006.

FIALOVÁ Marie, *Studium ženské a jeho rozšíření*, in: R. Wolf (ed.), *Protokol I. Sjezdu Federace českého studentstva vysokoškolského konaného v Praze ve dnech 1. – 4. května 1913*, Praha 1914, s. 348-355.

FISCHEROVÁ Anna, *Z počátků organisace akademicky vzdělaných žen*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium na českých školách středních a vysokých. Almanach*, Praha 1917, s. 87-95.

FORMANOVÁ E., *Mezinárodní pensionát pro akademičky v Londýně*, *Národní listy* (večerní vydání), 67/289, 20. 12. 1927, s. 4.

FORMANOVÁ Ema, *Vznik a cíle Mezinárodního sdružení akademických žen*, in: *Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen. Vznik a program*, Praha 1927, s. 10-13.

FORST Václav – OPELÍK Jiří a kol. (edd.), *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*, díl 2, sv. I (H-J), Praha 1993.

FREEDMAN Estelle, *Separatism as Strategy. Female Institution Building and American Feminism 1870–1930*, *Feminist Studies* 5/3, 1979, s. 512-529.

FREEZE Karen Johnson, *Medical Education for Women in Austria. A study in the Politics of the Czech Women's Movement in the 1890s*, in: Sharon L. Wolchik – Alfred G. Meyer (eds.), *Women, State, and Party in Eastern Europe*, Durham 1985, s. 51-63.

FREIDENREICH Harriet P., *Female, Jewish and Educated. The Lives of Central European University Women*, Bloomington 2002.

FRONK Václav, *Obraz ženské emancipace v humoristických časopisech 1890–1914*, Marginalia Historica. Sborník prací Katedry dějin a didaktiky dějepisu Pedagogické fakulty UK 8, Praha 2004, s. 117-133.

GEBAUEROVÁ Marie, *K otázce existence lycejních učitelek*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium na českých školách středních a vysokých*. Almanach, Praha 1917, s. 174-179.

GILDERSLEEVE Virginia, *Many a good crusade. Memoirs of Virginia Crocheron Gildersleeve*, New York 1954.

GLEISPACH Wenzel, *Das Rechtsstudium der Frauen*, in: 30 Jahre Frauenstudium in Österreich, 1897-1927, Festschrift hg. vom Festausschuß anlässlich des dreißigjährigen Frauenstudium in Österreich, Wien 1927, s. 9-10.

HÁSKOVÁ Zdenka, *Něco o autoritě a ženě*, *Ženská revue* 5/8, 1910, s. 186-187.

HÁSKOVÁ Zdenka, *Trochu vzpomínek*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium na českých školách středních a vysokých*. Almanach, Praha 1917, s. 183-191.

HAVLŮJOVÁ Hana, *Okouzlení Egyptem. Ludmila Matiegková 1889–1960*, Praha 2005.

HAVRÁNEK Jan, *Budování české univerzity a její působení jako centra české vzdělanosti (1882–1918)*, in: Jan Havránek (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy 1802–1918*, sv. III, Praha 1997, s. 183-206.

HAVRÁNEK Jan, *Univerzita Karlova, rozmach a perzekuce 1918–1945*, in: Jan Havránek – Zdeněk Poustka (edd.), *Dějiny Univerzity Karlovy 1918–1990*, sv. IV, Praha 1998, s. 19-59.

HECZKOVÁ Libuše, *Eliška Krásnohorská (1847–1926)*, [heslo], in: F. de Haan – K. Daskalova – A. Loutfi (eds.), *A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms in Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*, Budapest 2006, s. 262-265.

HECZKOVÁ Libuše, *Obavy Elišky Krásnohorské*, in: M. Vojáček (ed.), *Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století*. Sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 23. – 24. listopadu 2006 Národním archivem ve spolupráci s Archivem hlavního města Prahy, Praha 2007, s. 87-101.

HECZKOVÁ Libuše, *Píšíci Minervy. Vybrané kapitoly z dějin české literární kritiky*, Praha 2009.

HEINDL Waltraud, *Zur Entwicklung des Frauenstudiums in Österreich*, in: W. Heindl – M. Tichy (Hgg.), „Durch Erkenntnis zu Freiheit und Glück...” Frauen an der Univeristät Wien (ab 1897), Wien 1990, s. 17-26.

HEITLER Rose, *O ženském studiu na německé právnické fakultě v Praze*, [překlad z německého originálu], in: Honzáková Albína (ed.), *Československé studentky let*

1890–1930. Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou, Praha 1930, s. 290-291.

HENDRYCHOVÁ Soňa, *Plamínková Františka F. (1875–1942)* [heslo], in: F. de Haan – K. Daskalova – A. Loutfi (eds.), *A Biographical Dictionary of Women's Movements and Feminisms in Central, Eastern, and South Eastern Europe, 19th and 20th Centuries*, Budapest 2006, s. 436-440.

HERZIG Emma Maria, *Akademikerin und Gemeinschaft*, in: *Die deutsche Akademikerin in der Tschechoslowakischen Republik. Aus Anlass des Council-Meeting der International Federation of University Women in Prag, 18. – 24. Juli 1930*, Prag 1930, s. 8-10.

HLAVÁČKOVÁ Ludmila – SVOBODNÝ Petr, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.

HOFFMANNOVÁ Jaroslava, *První generace žen v pražských archivech*, in: J. Pešek – V. Ledvinka (edd.), *Žena v dějinách Prahy. Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993*, Praha 1996, s. 327-337.

HOLÁ Milada, *Činnost Sdružení uvnitř státu*, in: A. Kozáková (ed.), *Čeho jsme docílily... Deset let práce Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS*, Praha 1932, s. 17-55.

HONZÁKOVÁ Albína (ed.), *Kniha života. Práce a osobnost F. F. Plamínkové, sborník k 60. narozeninám*, díl I, II, Praha 1935.

HONZÁKOVÁ Albína, *Tomáš Garrigue Masaryk a ženy; Masarykovo lidské poselství budiž základem školy i života. Dvě přednášky...*, Praha 1938.

HONZÁKOVÁ Albína, *Za novou společenskou smlouvu*, in: A. Kozáková (ed.), *Čeho jsme docílily... Deset let práce Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS*, Praha 1932, s. 11-17.

HONZÁKOVÁ Albína, *Ze světového studia ženského*, in: TÁŽ (ed.), *Československé studentky let 1890–1930. Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*, Praha 1930, s. 303-330.

HONZÁKOVÁ Anna, *Dr. Med. Anna Bayerová (1853–1924). První česká lékařka ve Švýcarech*, Praha 1937.

HONZÁKOVÁ Anna, *K zápasu o lékařské studium*, in: Albína Honzáková (ed.), *Československé studentky let 1890–1930. Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou*, Praha 1930, s. 66-76.

HONZÁKOVÁ, Anna *K 35. výročí založení „Minervy“*, Ženská rada 1/8, 1925, s. 3-6.

[HORA Václav], *Projevy odborníků: Univ. prof. Dra Václava Hory*, in: *Právničky na universitě a v praxi*, Praha 1927, s. 19-21.

HORN Gisela (Hg.), *Die Töchter der Alma mater Jenensis. Neunzig Jahre Frauenstudium an der Universität von Jena*, Rudolfstadt 1999.

HUERKAMP Claudia, *Bildungsbürgerinnen. Frauen im Studium und in akademischen Berufen 1900-1945*, Göttingen 1996.

CHRUINA Ladislav, *Slečna doktorica. Příběh české lékařky na chorvatském ostrově*, Praha 2004.

International Federation of University Women Bulletin 12, Report of the Fifteenth Council Meeting Prague, July 1930, London 1930.

I. Sch.-E., *Studijní vzpomínka*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium na českých školách středních a vysokých*. Almanach, Praha 1917, s. 192-197.

JIRÁNKOVÁ Božena, *Z doby mých studií*, in: Albína Honzáková (ed.), *Československé studentky let 1890–1930*. Almanach na oslavu čtyřicátého výročí založení ženského studia Eliškou Krásnohorskou, Praha 1930, s. 60-65.

JOFFÉ Benjamin – HUSÁREK Pavel (edd.), *Vynikající ženy dnešní doby a naše československé ženy*, sv. I, část 1-2, Prague 1936.

JONÁKOVÁ Anna, *Dobrý den, paní doktorko!*, in: M. Šášinková (ed.), *Ženy umělkyně na přelomu 19. a 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference ve Středočeském muzeu v Rožtokách u Prahy ve dnech 11. a 12. října 2005*, Rožtoky u Prahy 2005, s. 239-254.

JONÁKOVÁ Anna, *Knížka zápisů ženského kroužku Slavia z let 1900–1906*, in: Ztěžklá křídla snů. Ženy v české literatuře, Literární archiv. Sborník Památníku národního písemnictví 35-36, Praha 2003–2004, s. 283-315.

K. V., *Almanach akademiček*, *Ženský svět* 22/5, 1918, s. 160.

KÁDNER Otakar, *Vývoj a dnešní soustava školství*, díl I, Praha 1929.

KAPLANOVÁ-SLAVÍKOVÁ Ludmila, *Dívčí studium na střední chlapecké škole*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium na českých školách středních a vysokých*. Almanach, Praha 1917, s. 56-66.

KÁRNÍK Zdeněk, *České země v éře První republiky (1918–1938). Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*, díl I, Praha 2000.

KAVINA K., *K padesátinám ředitelky Dr. A. Berkovcové*, *Československý zemědělec* 13/7, 13. 2. 1931, s. 107-108.

KNEDLHANOVÁ Jaroslava J., *Akademičky ve spolcích studentských*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium na českých školách středních a vysokých*. Almanach, Praha 1917, s. 127-132.

KOUSALOVÁ Ludmila, *Právničky a soudcovská služba*, Nová síla 9/15-16, 1929, s. 89-90.

KOZÁKOVÁ Anděla, *Postavení akademicky vzdělané ženy*, Ženská rada 5/10, 1929, s. 143-147.

KOZÁKOVÁ Anděla, *Žena a služba soudcovská*, Pondělník 13/4, 22. 1. 1923, s. 1.

KOZÁKOVÁ, Anděla *Zasedání rady Mezinárodní federace vysokoškolsky vzdělaných žen v červenci 1930 v Praze*, in: TÁŽ (ed.), *Čeho jsme docílily... Deset let práce Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS*, Praha 1932, s. 80-95.

KRÁSNOHORSKÁ Eliška, *Ženská otázka u nás a jinde*, Osvěta 4/1, 1874, s. 67-70.

KRÁSNOHORSKÁ Eliška, *Ženská otázka u nás a jinde*, Osvěta 4/2, 1874, s. 102-120.

KRCHA K., *Žena soudcem*, Soudcovské listy 4/1, 1923, s. 15-16.

KŘIŠŤANA-HRUŠKOVÁ F., *Studentky v „separátním“ Sdružení A.V.Ž. a ve spolcích studentských (vzpomínky)*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium na českých školách středních a vysokých. Almanach*, Praha 1917, s. 121-126.

Kř.H., *K sociálnímu cítění našich studentek*, Studentská revue 3/6, 1910, s. 189-190.

KŘIVSKÝ Pavel, *Anna Císařová-Kolářová (1887–1963). Literární pozůstalost*, Praha 1970.

KUČERA Karel, *Historický spolek a Historický klub*, Český časopis historický 88/1, 1990, s. 86-87.

KUČERA Martin, *Kulturně politická aktivita pokrokařského hnutí*, Český časopis historický 92/1, 1994, s. 63-76.

KUČEROVÁ Vlasta, *K historii ženského hnutí v Čechách. Amerlingova éra*, Brno 1914.

KUHN Annette (Hg.), *100 Jahre Frauenstudium. Frauen der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn*, Dortmund 1996.

LAICHTER Josef, *Manželství*, Praha 1916.

LAŠTOVKA Marek – LAŠTOVKOVÁ Barbora – RATAJ Tomáš – RATAJOVÁ Jana – TRÍKAČ Josef, *Pražské spolky. Soupis pražských spolků na základě úředních evidencí z let 1895–1990*, Praha 1998.

LAUSCHMANNOVÁ Marie, *Činnost Minervy, spolku pro ženské studium*, in: H. Směřičková et al. (edd.), *První české dívčí gymnázium. Sborník ke 100. výročí založení*, Praha 1990, s. 120-127.

LOMIČ Václav – HORSKÁ Pavla, *Dějiny Českého vysokého učení technického*, díl 1, sv. II, Praha 1978.

LOVČÍ Radovan, *Alice Guarrigue Masaryková. Život ve stínu slavného otce*, Praha 2007.

MALÁ Marie, *Sestry Honzákovy. Rodinné zázemí prvních univerzitních studentek*, bakalářská práce na Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK, Praha 2006.

MALÍNSKÁ Jana, *České ženské hnutí v zápase o politické zrovnoprávnění žen. Role spolků a politických stran v letech 1890–1914*, disertační práce na Ústavu českých dějin FF UK, Praha 2008.

MALÍNSKÁ Jana, *Do politiky prý ženy nesmí – proč? Vzdělávání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*, Praha 2005.

MALÝ, *Žena – soudce*, Soudcovské listy 4/1, 1923, s. 13-15.

MARTINCOVÁ Olga et al., *Pravidla českého pravopisu*, Praha 2002.

MASARYK Tomáš Garrigue, *Mnohoženství a jednoženství*, uspoř. V. K. Škrach, Praha 1925.

[MASARYK Tomáš Garrigue], *Právničky na universitě a v praxi*, Praha 1928, [úvodní motto].

MASARYKOVÁ Alice, *Projev*, in: A. Kozáková (ed.), *Čeho jsme docílily... Deset let práce Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS*, Praha 1932, s. 7.

MASNEROVÁ Jiřina, *První studentky na pražské technice*, in: M. Pokorná (ed.), *Semináře Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2000–2001, Práce z dějin vědy*, sv. 3, Praha 2002, s. 181-187.

MASNEROVÁ, Jiřina *První žena – inženýr – poslancem Národního shromáždění ČSR*, *Pražská technika* 2/2, 2002, s. 55–56.

MILLER-KIPP Gisela, *Über die väterliche Erziehung bürgerlicher Töchter oder vom Beitrag der Pädagogik in der Frage: „Ob die Weiber Menschen sind*, in: Astrid Böger – Herwik Friedl (Hgg.), *FrauenKulturStudien. Weiblichkeitsdiskurse in Literatur, Philosophie und Sprache*, Tübingen 2000, s. 79-93.

MLYNÁRIK Ján, *Českí profesori na Slovensku*, díl 1, *Českí profesori a ich slovenski žiaci na Univerzite Komenského v rokoch 1919–1949*, Praha 1994.

MORANTZ-SANCHEZ Regina M., *The Many Faces of Intimacy. Professional Options and Personal Choices among Nineteenth- and Early Twentieth-Century Women Physicians*, in: P. Abir-Am – D. Outram (eds.), *Uneasy Careers and Intimate Lives. Women in Science, 1789–1979*, New Brunswick 1989, s. 45-59.

MORE Ellen S., *Restoring the Balance. Women Physicians and the Profession of Medicine 1850–1995*, Cambridge (Massachusetts) – London 1999.

MÜLLER, Zdeněk *Výstava soudobé kultury Brno 1928. Šťastné spojení aktivních, schopných a podnikavých mužů*, in: Zdeněk Müller et al., *Výstava soudobé kultury – Exhibition of Contemporary Culture*. Brno 1928, Brno 2008, s. 7-12.

MUSILOVÁ Dana, *Na okraj jedné návštěvy. Simone de Beauvoir v Československu*, Ústí nad Orlicí – Hradec Králové 2007.

MUSILOVÁ Dana, *Uplatnění absolventek vysokých škol v období první republiky*, in: M. Pokorná (ed.), *Semináře Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2000–2001, Práce z dějin vědy*, sv. 3, Praha 2002, s. 171-180.

MUSILOVÁ Dana, *Z ženského pohledu. Poslankyně a senátorky Národního shromáždění Československé republiky 1918–1939*, České Budějovice 2007.

NAGL-DOCEKAL Herta, *Feministická filozofie. Výsledky, problémy, perspektivy*, Praha 2007.

NAUCK E. Th., *Das Frauenstudium an der Universität Freiburg I. Br.*, Freiburg im Breisgau 1953.

NAVRÁTIL Michal, *Almanach československých právníků*, Praha 1930.

NEČAS Ctibor, *Mezi muslimkami. Působení úředních lékařek v Bosně a Hercegovině v letech 1892–1918*, Brno 1992.

NEUDORFLOVÁ Marie L. (ed.), *Charlotta G. Masaryková. Sborník příspěvků z konference ke 150. výročí jejího narození, konané 10. listopadu 2000*, Praha 2001.

NEUDORFLOVÁ Marie, *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*, Praha 1999.

NOVÁKOVÁ Marie, *Studentka v životě studentském*, Studentská revue 3/7, 1910, s. 196-199.

NOVÁKOVÁ Marie, *Ze sdružení žen akademicky vzdělaných*, Studentská revue 3/4, 1910, s. 125.

NOVÁKOVÁ Teréza, *Ze ženského hnutí*, Praha 1912.

OBERKOFER Gerhard, *Käthe Spiegel. Aus dem Leben einer altösterreichischen Historikerin und Frauenrechtlerin in Prag*, Innsbruck 2005.

PÁNKOVÁ Markéta (ed.), *Vzdělávání dívek v Čechách*, Praha 2006.

PAŘÍZEK J., *Otázka výdělečné práce studentské*, in: R. Wolf (ed.), *Protokol I. Sjezdu Federace českého studentstva vysokoškolského konaného v Praze ve dnech 1.–4. května 1913*, Praha 1914, s. s. 159-163.

PECHOVÁ-KRÁSNOHORSKÁ Eliška, *Co přinesla léta. Druhé knihy vzpomínek*, sv. I, Praha 1928.

PEJSKAR Jožka, *Poslední pocta. Památník na zemřelé československé exulanty v letech 1948–1984*, Sv. II-III, Curych 1985, 1989.

PETRÁŇ Josef, *Česká filozofická fakulta 1882–1918*, in: J. Havránek (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy 1802–1918*, díl III, Praha 1997, s. 257–303.

PETRÁŇ Josef, *Ženy na pražské filozofické fakultě*, *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica*, *Studia Historica* 27/2, 1983, s. 137–161.

PLAMÍNKOVÁ F. F., *Phdr. Marie Slavíková mrtva* [nekrolog], *Ženská rada* 14/4, 1938, s. 65–66.

PLATOVASKÁ Marie – VALCHÁŘOVÁ Vladislava, *První architektky – studia a tvorba*, in: Dvořáková D. et al., *Povolání: architekt(ka) – Profession: (woman) architect*, Praha 2003, s. 50–53.

POKORNÁ Magdalena (ed.), *Spoléhámt' se docela na zkušené přátelství Vaše... Vzájemná korespondence Josefa Jirečka a Václava Vladivoje Tomka z let 1858–1862*, Praha 2008.

POKORNÝ Jiří, *Odkaz Josefa Hlávky*, Praha 2005.

PRUSÍK František, *Zprávy školní*, in: *Druhá výroční zpráva soukromé střední školy dívčí a spolku „Minerva“ v Praze. Koncem školního roku 1892*, Praha 1892, s. 3–16.

PRUSÍK František, *I. výroční zpráva soukromé střední školy dívčí (spolku Minervy) v Praze. Koncem školního roku 1891*, Praha 1891, s. 3–16.

RANDÉOVA Antonie, *Program »Ženského kroužku ‚Slavie‘«*, *Ženský svět* 5/20, 1901, s. 238.

ROSTOČILOVÁ Vlasta, *Čestný doktorát Elišky Krásnohorské*, in: H. Směřičková et al. (ed.), *První české dívčí gymnázium. Sborník ke 100. výročí založení*, Praha 1990, s. 46–47.

ROSTOČILOVÁ Vlasta, *Památce MUDr. Josefy Puklové*, in: H. Směřičková et al. (ed.), *První české dívčí gymnázium. Sborník ke 100. výročí založení*, Praha 1990, s. 83–84.

RUPP Leila J., *Constructing Internationalism. The Case of Transnational Women's Organizations 1888–1945*, *The American Historical Review* 99/5, 1994, s. 1571–1600.

RUPP Leila J., *Worlds of Women. The Making of an International Women's Movement*, Princeton 1997.

S. K. T., *Pro otevření technik ženám*, *Studentská revue* 4/8, 1911, s. 228–231.

SAHLBOM Naima, *I.F.U.W:s rådsmöte i Prag*, *Hertha* 17, 1930, s. 196–198.

SCHULTZ Ulrike – SHAW Gisela (eds.), *Women in the world's legal professions*, Oxford 2003.

SKOPOVÁ Žofie, *Činnost sdružení ve stycích zahraničních*, in: A. Kozáková (ed.), *Čeho jsme docílily... Deset let práce Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen v RČS*, Praha 1932, s. 55-79.

SLAVÍKOVÁ Marie – CÍSAŘOVÁ Anna, *Deset let Sdružení akademicky vzdělaných žen*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium na českých školách středních a vysokých*. Almanach, Praha 1917, s. 96-120.

SLAVÍKOVÁ Marie, *Dívčí gymnasia*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium na českých školách středních a vysokých*. Almanach, Praha 1917, s. 9-37.

SMĚŘIČKOVÁ Helena, *Přehled prvních žákyň a absolventek*, in: H. Směřičková et al. (edd.), *První české dívčí gymnázium*. Sborník ke 100. výročí založení, Praha 1990, s. 70-71.

SVOBODNÝ Petr, *Tři poznámky k otázce, zda bádají ženy jinak: případ lékařek*, in: M. Pokorná (ed.), *Semináře Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2000–2001*, *Práce z dějin vědy*, sv. 3, Praha 2002, s. 223-225.

SVOBODNÝ Petr, *Women docents and professors at medical faculties in Czechoslovakia, 1918–1939*, in: S. Štrbáňová – I. H. Stamhuis – K. Mojseová (eds.), *Women Scholars and Institutions. Proceedings of the international conference* (Prague, June 8–11, 2003), *Práce z dějin vědy*, sv. 13A, Prague 2004, s. 375-399.

SVOBODNÝ, Petr *Lékařky v českých zemích v první polovině 20. století*, in: *Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis* 35/1-2, 1995, s. 75-87.

SVOBODOVÁ M., *Milada Petříková-Pavlíková*, in: D. Dvořáková et al., *Povolání: architekt(ka) – Profession: (woman) architect*, Praha 2003, s. 68-73.

SVRČEK Jaroslav B. (ed.), *Expozice odboru vědy, duchové a technické kultury a školství vysokého. Výstava soudobé kultury v ČSR* [katalog], Brno 1928.

ŠAFRÁNEK Jan, *Školy české. Obraz jejich vývoje a osudů*, sv. II, 1848–1913, Praha 1918.

ŠIMŮNKOVÁ Alena, *Status, odpovědnost a láska. Vztahy mezi mužem a ženou v české měšťanské společnosti v 19. století*, *Český časopis historický* 95/1, 1997, s. 55-106.

ŠTECHOVÁ Marie, *Přednášky o ženském hnutí v Sdružení akademicky vzděl. žen*, *Ženský obzor* 12/10, 1913, s. 310-313.

ŠTEMBERKOVÁ Marie, *Doktorky filozofie a medicíny na pražské univerzitě od r. 1901 do konce první světové války*, in: J. Pešek – V. Ledvinka (edd.), *Žena v dějinách Prahy*. Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993, Praha 1996, s. 213-234.

ŠŤOVÍČEK Ivan et al., *Zásady pro vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*, Praha 2002.

TICHY Marina, *Die geschlechtliche Un-Ordnung. Facetten des Widerstands gegen das Frauenstudium von 1870 bis zur Jahrhundertwende*, in: W. Heindl – M. Tichy (Hgg.), „Durch Erkenntnis zu Freiheit und Glück...” Frauen an der Universität Wien (ab 1897), Wien 1990, s. 27-48.

TICHY Marina, *Soziale Herkunft, Elternhaus und Vorbildung der Studentinnen*, in: W. Heindl – M. Tichy (Hgg.), „Durch Erkenntnis zu Freiheit und Glück...” Frauen an der Universität Wien (ab 1897), Wien 1990, s. 93-107.

TINKOVÁ Daniela, „Žena“ – prázdná kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen, aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie. Sborník příspěvků z IV. pardubického bienále 27.–28. dubna 2006*, Pardubice 2006, s. 19-32.

TIPPMANNOVÁ, *Připusťte právničky k soudcovské službě!*, Nová síla 9/11-12, 1929, s. 63.

TOMEŠ Josef – LÉBLOVÁ Alena (edd.), *Československý biografický slovník*, Praha 1992, s. 83.

TOURNIER Michele, *Women and Access to University in France and Germany (1861–1967)*, Comparative Education 9/3, 1973, s. 107-117.

TULACHOVÁ Marie – HAVRÁNEK Jan – KUČERA Karel, *Disertace pražské university 1882–1953*, sv. I, Karlova universita, Praha 1965.

TUMLÍŘOVÁ Marie, *Úkoly a cíle Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen uvnitř státu*, in: *Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen. Vznik a program*, s. 13-19.

TŮMOVÁ Marie, *Ženy akademicky vzdělané a Ženský klub český*, in: A. Berkovcová et al. (edd.), *Ženské studium na českých školách středních a vysokých. Almanach*, Praha 1917, s. 138-143.

UHROVÁ Eva, *První česká politička, přítelkyně Charlotty Masarykové*, in: TÁŽ, *České ženy*, s. 98-123.

UHROVÁ Eva, *První doktorka technických věd Maria Tumlířová*, in: TÁŽ (ed.), *České ženy známé a neznámé*, Praha 2008, s. 36-49.

ÚLEHLA Vladimír – SVRČEK Jaroslav B. – VANÍČEK František V. (ed.), *Výstava soudobé kultury v ČSR. Brno květen-září 1928* [Hlavní průvodce], Brno 1928.

ÚLEHLA Vladimír, *Vystavujeme vědu*, in: Jaroslav B. Svrček (ed.), *Expozice odboru vědy, duchové a technické kultury a školství vysokého. Výstava soudobé kultury v ČSR* [katalog], Brno 1928, s. 8-16.

V. O., *Akademický ženský kroužek ve Slavii*, Studentské směry 3/2, 1900, s. 56.

VALENTOVÁ Vendulka, *Z historie advokacie: léta 1918–1938*, in: Vilém Knoll (ed.), Pocta Stanislavu Balíkovi k 80. narozeninám. Acta historico-juridica Pilsnensia, Plzeň 2008, s. 400-409.

VESELÁ Monika, *Františka Plamínková. Společensko-politická činnost a úsilí o rovnoprávnost žen*, diplomová práce na Ústavu českých dějin FF UK, Praha 1994.

VLAŠÍNOVÁ Drahomíra, *Eliška Krásnohorská*, Praha 1987.

VOGT Beate, *Ausgewählte Biographien der Berliner Dokumentation. Ärztinnen 1876–1914*, in: E. Brinkschulte (Hg.), Weibliche Ärzte. Die Durchsetzung des Berufsbildes in Deutschland, Berlin 1993, s. 169-187.

VOŠAHLÍKOVÁ Pavla, *Jak se žilo za časů Františka Josefa I.*, Praha 1996.

VOŠAHLÍKOVÁ Pavla, *Umělecká tvorba – cesta k ženské emancipaci na přelomu 19. a 20. století*, in: M. Šášinková (ed.), Ženy umělkyně na přelomu 19. a 20. století. Sborník příspěvků z mezinárodní konference ve Středočeském muzeu v Rožtokách u Prahy ve dnech 11. a 12. října 2005, Rožtoky u Prahy 2005, s. 11-20.

VRBA Josef, *Reorganisace technického studia*, in: R. Wolf (ed.), Protokol I. Sjezdu Federace českého studentstva vysokoškolského konaného v Praze ve dnech 1. – 4. května 1913, Praha 1914, s. 291-331.

VÝBORNÁ Milena – HAVRÁNEK Jan – KUČERA Karel, *Disertace pražské university 1882–1953*, sv. II, Německá universita, Praha 1965.

WAGNEROVÁ Alena (ed.), *Dopisy Mileny Jesenské*, Praha 1998.

WITTLICHOVÁ Lucie, *Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen (1922–1941). Spolkový archiv*, Praha 1993 [inventář ANM].

WOOLF Virginia, *Tři guineje*, Praha 2000.

ZILYNSKYJ Bohdan, *Ukrajinské ženské hnutí v meziválečné Praze*, in: J. Pešek – V. Ledvinka (edd.), Žena v dějinách Prahy. Sborník příspěvků z konference Archivu hl. m. Prahy a Nadace pro gender studies 1993, Praha 1996, s. 339-348.

Z. P., *První česká architektka*, Československý architekt 21/23-24, 20. 12. 1975, s. 10.

VIII.3 Elektronické zdroje

J. Wd., *Vysokoškolské studentstvo české* [heslo], in: Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM, [Ottův slovník naučný XXVIII], Aion 1997, s. 1124-1125.

URL: <http://www.ifuw.org/history/index.shtml> [adresa platná k 16. 7. 2009].

URL: <http://www.ifuw.org/history/history-presentation.shtml> [adresa platná k 1. 7. 2009].

Dorothy WINSTONE, *Who was Virginia Gildersleeve*,

URL: <http://www.ifuw.org/history/gildersleeve.shtml> [adresa platná k 1. 7. 2009].

URL: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/069schuz/s069004.htm>

[adresa platná k 9. 8. 2009].

URL: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/069schuz/s069005.htm> [adresa platná k 9. 8. 2009].

URL: http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t1439_00.htm [adresa platná k 9. 8. 2009].

URL: <http://www.skaut.org/skauting.cr.php> [adresa platná k 8. 8. 2009].

URL: http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1920.html [adresa platná k 1. 4. 2010].

URL: <http://spcp.prf.cuni.cz/lex/252-33.htm> [adresa platná k 20. 4. 2010].

IX. Seznam použitých zkratk

AAUW	American Association of University Wome
AHMP	Archiv hlavního města Prahy
ANM	Archiv Národního muzea v Praze
AUK	Archiv Univerzity Karlovy v Praze
[b. a.]	bez autora
[b. d.]	bez data
BFUW	British Federation of University Women
ČČH	Český časopis historický
č. p.	číslo popisné
ČSR	Československá republika
ČVUT	České vysoké učení technické
DAB	Deutsche Akademikerinnenbund
D. V. A. F.	Deutsche Verband Akademischer Frauenvereine
f.	fond
IAW	International Alliance of Women
ICW	International Council of Women
IFUW	International Federation of University Women
inv. č.	inventární číslo
k.	karton
LA PNP	Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze
MHMP	Magistrát hlavního města Prahy
M. M.	Marie Malá
NS	Národní shromáždění
NVP	Národní výbor Praha
př. č.	přírůstkové číslo
R. Č. S.	Republika československá
RNS	Revoluční národní shromáždění
SAVŽ	Sdružení akademicky vzdělaných žen
SČL	Sdružení československých lékařek
SK	Spolkový katastr
SR	Studentská revue
SVVŽ	Sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen

ÚSČŽ	Ústřední spolek českých žen
V. St. D.	Verband der Studentinnenvereine Deutschlands
VVPŽ	Výbor pro volební právo žen
WILPF	Women's International League for Peace and Freedom
ZM NLK	Zdravotnické muzeum Národní lékařské knihovny v Praze
ŽL	Ženské listy
ŽKČ	Ženský klub český
ŽNR	Ženská národní rada
ŽO	Ženský obzor
ŽS	Ženský svět
ŽR	Ženská revue

X. Ediční poznámka

Při citaci archivních pramenů, případně dobové tisku a literatury, byla zohledňována plynulost a nerušenost textu při současném respektování jazykových zvláštností těchto dokumentů. V souladu se zásadami pro vydávání novověkých historických pramenů⁴⁸⁸ a dle současné jazykové normy⁴⁸⁹ byly opraveny pravopisné chyby a dále bylo přistoupeno k následujícím úpravám v interpunkci (doplněním chybějících interpunkčních znamének, respektováno bylo naopak původní užití středníků). Při rozepisování některých zkratk, zkrácených slov (J. Ex. → Jeho Excellence, práv. → právnická) a při normalizaci zkratk dle dnešního úzu (t. j. → tj.). Zjednodušeny byly zdvojené souhlásky (kollegyně → kolegyně, etappa → etapa) a dle současné pravopisné normy byly upraveny tvary příslovečného určení (po prvé → poprvé, začasté → za časté). Rovněž užívání předpon a předložek -s-, -z- se řídilo současnou pravopisnou normou (súčastnily → zúčastnily, s jedné strany → z jedné strany).

Naopak zachovány zůstaly následující jazykové zvláštnosti: původní pravopisná podoba cizích slov (feminism, universita, president, autocar, hotelier, prakse) a slovesných tvarů končící na -i- (býti, dýchati).

Chybělo-li v archivním materiálu slovo či slova, která nešla z kontextu jednoznačně určit, případně byl-li tento text nečitelný, pro upozornění na tuto skutečnost použila autorka značku [?]. Bylo-li třeba dle logiky textu některé slovo či slova vynechat, vyznačila autorka tato místa značkou [...]. Naopak slova doplněná autorkou do původního textu jsou označena následujícím způsobem: [se].

Cizí ženská jména

Po úvaze bylo přistoupeno k variantě nepřechylování cizích ženských jmen, a to nejen v případě bibliografických údajů, ale rovněž v rámci samotného textu diplomové práce. Za směrodatný lze v tomto ohledu považovat feministický argument tlumočený překladatelkou knihy *Feministická filozofie* Hanou Havelkou, že přechylováním „*měníme pravá jména žen (na rozdíl od cizích jmen mužů), a tím de facto nerespektujeme jejich identitu*“.⁴⁹⁰

⁴⁸⁸ Ivan ŠTOVÍČEK et al., *Zásady pro vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*, Praha 2002. Autorka diplomové práce rovněž vychází ze zásad, kterými se řídila edice korespondence Josefa Jirečka a Václava Vladivoje Tomka. Srov. Magdalena POKORNÁ (ed.), *Spoléhám se docela na zkušené přátelství Vaše... Vzájemná korespondence Josefa Jirečka a Václava Vladivoje Tomka z let 1858–1862*, Praha 2008, s. 44an.

⁴⁸⁹ Olga MARTINCOVÁ et al., *Pravidla českého pravopisu*, Praha 2002.

⁴⁹⁰ Herta NAGL-DOCEKAL, *Feministická filozofie. Výsledky, problémy, perspektivy*, Praha 2007, s. 306

XI. Seznam příloh

1. Karikatura „učené ženy“, in: Gisela MILLER-KIPP, *Über die väterliche Erziehung bürgerlicher Töchter oder vom Beitrag der Pädagogik in der Frage: „Ob die Weiber Menschen sind*, in: Astrid Böger – Herwik Friedl (Hgg.), *FrauenKulturStudien. Weiblichkeitsdiskurse in Literatur, Philosophie und Sprache*, Tübingen 2000, s. 93.
2. Maturitní tablo prvních abiturientek gymnázia Minerva z roku 1895, in: Knihovna a informační centrum Gender Studies, o. p. s., f. Archiv Elišky Krásnohorské [bez bližšího určení].
3. Promoční portrét MUDr. Anny Honzákové z roku 1902, in: Ludmila HLAVÁČKOVÁ – Petr SVOBODNÝ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004.
4. Pozvánka na cyklus přednášek Ženského kroužku literárního a řečnického spolku Slavia z roku 1902, in: ANM, f. SVVŽ, k. 9, inv. č. 504.
5. Ukázka stanov Sdružení akademicky vzdělaných žen z roku 1908, in: ANM, f. Brafová Libuše, k. 35, inv. č. 1099.
6. Dopis Sdružení akademicky vzdělaných žen ze dne 11. 5. 1917 adresovaný c. k. Policejnímu ředitelství v Praze v záležitosti sbírky na Kolejný fond, in: AHMP, f. MHMP II – NVP, odbor vnitřních věcí, SK, k. 844, sign. XXII/038, Sdružení akademicky vzdělaných žen (1916–1919).
7. Provolání Správy Koleje posluchaček vysokých škol při SAVŽ z roku 1917, in: ANM, f. Bayerová Anna, k. 6, inv. č. 340c.
8. Portrétní fotografie PhDr. Albíny Honzákové, in: ANM, f. SVVŽ, k. 5, inv. č. 346a.
9. Portrétní fotografie Ing. Dr. Marie Tumlířové, in: ANM, f. SVVŽ, k. 5, inv. č. 346a.

10. Fotografická reprodukce diagramu Mezinárodního sdružení vysokoškolsky vzdělaných žen z roku 1928, in: ANM, f. SVVZ, k 4, inv. č. 305.

11. Fotografie Marie Tumlířové a předsednictva IFUW během zasedání rady IFUW v Praze v roce 1930 (zleva doprava: Miss Brown, Miss Bosanquet, Dr. Ing. Tumlířová, prof. Dr. W. Cullis, prof. Dr. Gleditsch, Madame Monod), in: ANM, f. SVVZ, k. 5, inv. č. 345.

12. Odznak zhotovený pro zasedání rady IFUW v Praze v roce 1930, in: ANM, f. SVVŽ, k. 6, inv. č. 381.

13. Fotografie delegátek IFUW společně s prezidentem T. G. Masarykem během Garden Party v Královské zahradě dne 23. 7. 1930, in: ANM, f. SVVZ, k. 5, inv. č. 344.

Příloha č. 1

Příloha č. 3

Cyklus přednášek

porádá

„Ženský kroužek“ literárního a řečnického spolku

„SLAVIA“

v březnu a dubnu 1902

Ve středu 5. března:

Jiří ze Lvovic: G. Sandová a některé mladší francouzské spisovatelky.

Ve středu 12. března o 4. h. od.:

Univ. prof. Dr. J. Máchal: České spisovatelky.

Ve středu 2. dubna:

Dr. Janko: Německé spisovatelky

Ve středu 9. dubna o 4. h. od.:

F. X. Šalda: Žena v umění

(Datum následující přednášky bude ohlášeno v denních listech.)

Hanna Kvapilová: Žena v dramatickém umění.

Sál měšťanské besedy v Praze, Vladislavova ulice.

5 hod. odpoledne.

K 150

Vstupenka.

STANOVY

Sdružení akademicky vzdělaných žen.

§ 1. Jméno, sídlo a jednací řeč.

Spolek se jmenuje „Sdružení akademicky vzdělaných žen“.

Sídlo jeho jest v Praze.

Jednací řeč jest česká.

§ 2. Účel.

Účelem spolku jest:

1. hájení zájmů akademických žen;
2. práce sebevzdělavací;
3. udržování společenského styku.

§ 3.

Prostředky, jimiž bude pracovati k tomuto účelu, jsou:

- schůze;
- informování členů;
- zasahování v otázky, týkající se postavení ženy akademické, eventuelně ženské otázky

SDRUŽENÍ AKADEMICKY VZDĚLANÝCH ŽEN

č. j. 106.
ai 1917.

V PRAZE, dne 11. května 1917.

Hlavnímu
c. k. policejnímu ředitelství
v Praze.

Podpsané Sdružení akademicky vzdělaných žen
v Praze dovoluje si žádati hlavní c. k. policejní
ředitelství za laskavé povolení ke vybírání příspěv-
ků ve prospěch Kojného fondu při SAVŽ zřízeného, sbě-
racími listinami. Z fondu toho bude založena a vy-
držována kolej pro chudé studentky vysokoskolské.

Podpsané SAVŽ doufá, že hlavní c. k. policejní
ředitelství v Praze povolení toho mu neopře a usadiv
tím vybudování podniku tak humanitního a v dnešní
době tak aktuálního, jakým má být kolej pro přída-
jící studentky. - Sbírka ukončí se 30. července 1917.

Znaménáme se v plné účel
za

Ph. Marie Hanžlová,
t. č. předsedkyně.

Ph. C. L. Machová,
t. č. jednatelka.

Přiloženo 6 sběracích listin.

Datum pošt. razítka.

P. I.

Sdružení akademicky vzdělaných žen podniklo před krátkou dobou první kroky ke zřízení studentského domova pro české vysokoškolské studentky. Po několika zmařených akcích přikročilo k svépomoci a otevřelo 15. května t. r. za přispění laskavých příznivců kolej, v níž umístěny zatím čtyři nemajetné snaživé posluchačky universitní, jimž se dostává bezplatně bytu a stravy. Z tohoto skrovného počátku má časem vzrůst instituce, jež by přinesla podporu a úlevu velkému počtu studentek.

Zatím co jinde již řadu let existují zřízení podobná, podporovaná státem, zeměmi, správami městskými a pod., u nás veškerá tíha nákladu, za nynějších těžkých dob tím značnější, spočívá na Sdružení akademicky vzdělaných žen, jež přese všecku snahu a vůli není s to samo hraditi všechny nutné výdaje, i při nejúzkostlivější šetrnosti velmi značné. Správa kolejě dovo-lává se proto snažně podpory všech příznivců ženského studia. Každá pomoc v jakékoli formě (peněžitá částka, potraviny, příp. části bytového zařízení, knihy a pod.) bude vděčně přijata. Pro peněžité příspěvky račte použiti přiloženého složniho listku, ostatní přijímá Správa kolejě. Praha II., Spálená 13/I.

Zároveň prosíme zdvořile o adresy osob, na něž mohly bychom se obrátiti s toužé žádostí.

Doufajice pevně, že zdvořilá naše prosba bude příznivě přijata, znamenáme se

ZA

*SPRÁVU KOLEJE POSLUCHAČEK VYSOKÝCH ŠKOL
PŘI SDRUŽENÍ AKADEMICKY VZDĚLANÝCH ŽEN*

*PhSt. L. BABÁNKOVÁ,
jednatelka.*

*Prof. JAR. ŠTĚPÁNOVÁ,
předsedkyně.*

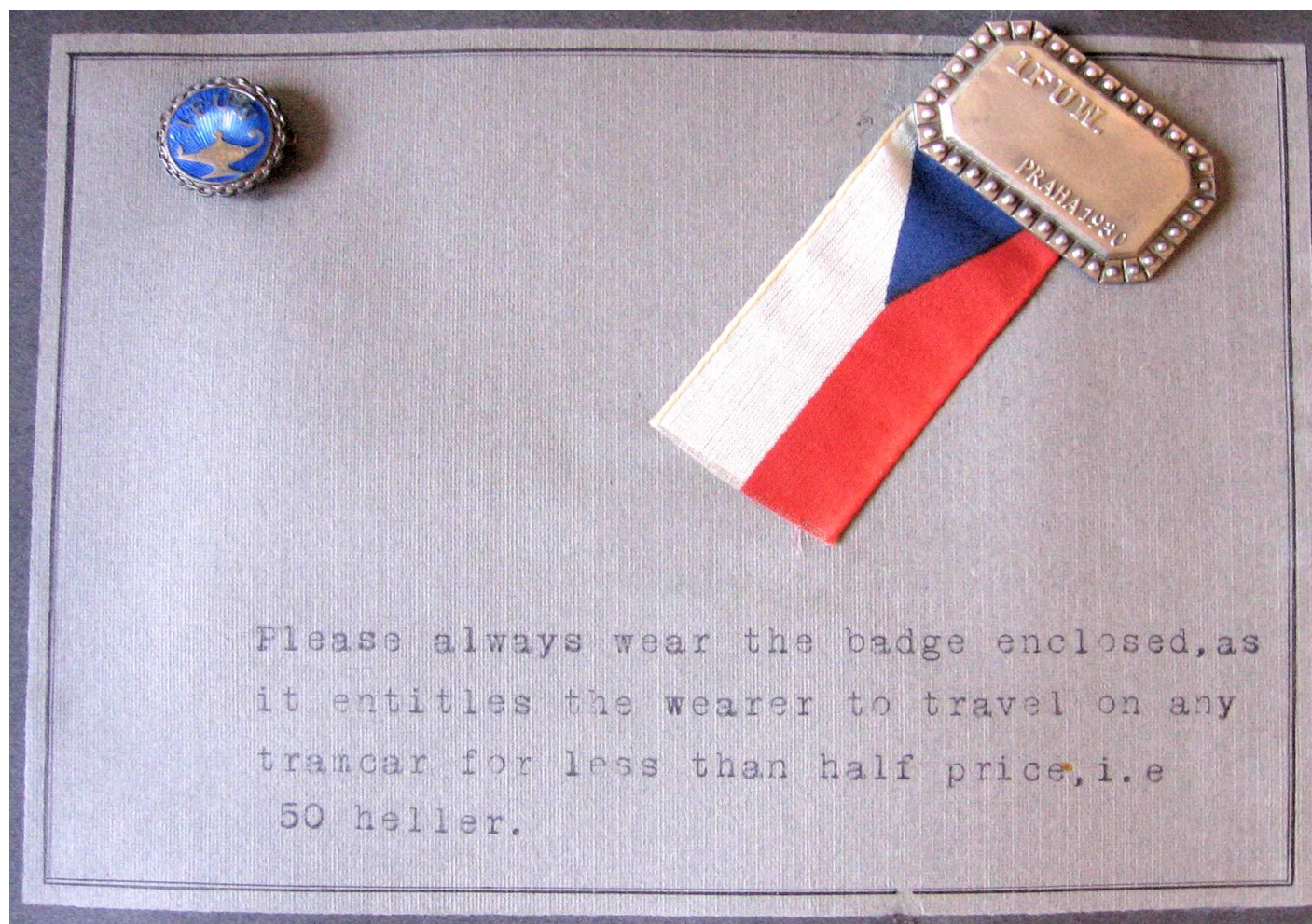
Příloha č. 8

Příloha č. 9

Příloha č. 11

Příloha č. 12

Příloha č. 13

